

Првослав Радић

ТВОРБА РЕЧИ И МИКСОГЛОТИЈА
Прилози о суфиксацији у српском језику

БИБЛИОТЕКА
КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
КЊИГА 54

Издавач

Друштво за српски језик и књижевност Србије

За издавача

Зона Мркаљ

председник Друштва за српски језик и књижевност Србије

Уредници

Зона Мркаљ

Босиљка Милић

Вељко Брборић

Рецензенти

академик Александар Лома

проф. др Драгана Вељковић Станковић

проф. др Весна Ломпар

Тираж

600

Припрема и штампа

Чигоја
Ш Т А М П А

e-mail: office@cigoja.com

www.chigoja.co.rs

ISBN 978-86-84885-82-3

ПРВОСЛАВ РАДИЋ

ТВОРБА РЕЧИ
И МИКСОГЛОТИЈА

ПРИЛОЗИ О СУФИКСАЦИЈИ
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

БЕОГРАД
2018.

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i>	7
I. УМЕСТО УВОДА: СУФИКСНЕ МОРФЕМЕ У ЈЕЗИЧКИМ КОНТАКТИМА	9
1. Страни суфикси у лексичко-семантичком колоплету	9
2. Суфикси у судару домаћег и страног творбеног система	20
3. Страни суфикси између интеграција и иновација	32
4. О стилско-семантичкој реинтерпретацији страног суфикса и још понечему	39
II. ИЗВЕДЕНИЦЕ СА СУФИКСОМ <i>-ОЊА</i> : ОД СЕМАНТИКЕ И МИТОЛОГИЈЕ ДО БАЛКАНИСТИКЕ И МИКСОГЛОТИЈЕ	47
1. Основне карактеристике изведеница	47
2. Између митологије и творбено-семантичке палеонтологије	56
3. О пореклу суфикса <i>-оња</i>	61
III. ТВОРБЕНО-СЕМАНТИЧКЕ ОДЛИКЕ ИЗВЕДЕНИЦА СА СУФИКСОМ <i>-АЋ</i> : ДИЈАЛЕКАТ – НОРМА – ЖАРГОН	67
1. Општи приступ	67
2. Преглед лексичког корпуса	69
3. Творбено-семантичка анализа изведеница	73
4. Из стилистичког инвентара	76
IV. ИЗВЕДЕНИЦЕ СА СУФИКСОМ <i>-ЧЕ</i> У БАЛКАНОСЛОВЕНСКИМ ГОВОРИМА	79
1. Творбено-семантичке одлике изведеница	79
2. Из проблематике настанка суфикса	85
V. ДЕМИНУТИВНИ СУФИКСИ <i>-ЧЕ</i> И <i>-ИЧЕ</i> У ГОВОРУ СЕЛА МИЛОШЕВА (В. ПОМОРАВЉЕ): НАЧИНИ ТВОРБЕ ИЗВЕДЕНИЦА	89
1. Методолошки приступ	89
2. О структури изведеница са суфиксима <i>-че</i> и <i>-иче</i>	91
3. У визури морфонологије и деривационе комбинаторике	102

VI. ИЗ ПРОБЛЕМАТИКЕ ТВОРБЕ РЕЧИ У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ (НА ПРИМЕРУ ИЗВЕДЕНИЦА СА СУФИКСИМА <i>-ЧЕ</i> И <i>-ИСА</i>)	107
1. Отварање проблема	107
2. Суфикси у светлу језичке (ре)стандардизације	107
3. Пред новим задацима	112
VII. ГЛАГОЛСКИ СУФИКС <i>-ИСА</i> У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ: МЕСТО У СИСТЕМУ И СТАНДАРДОЛОШКА ПИТАЊА	115
1. Из историје употребе суфикса	115
2. Суфикс <i>-иса</i> vs. <i>-ира</i>	115
3. Суфикс <i>-иса</i> у лексичко-семантичком миљеу	118
VIII. О ПОРЕКЛУ И РАСПРОСТРАЊЕНОСТИ ГЛАГОЛСКОГ СУФИКСА <i>-ОСА</i> (БАЛКАНИСТИЧКИ ПРИСТУП)	121
1. Основне поставке	121
2. О територијалном домету суфикса	123
3. У миксоглотским творбеним преслојавањима	126
IX. ГЛАГОЛСКИ СУФИКС <i>-ОСА</i> : СТИЛСКО-СЕМАНТИЧКЕ ОДЛИКЕ ИЗВЕДЕНИЦА И МЕСТО СУФИКСА У ТВОРБЕНОМ СИСТЕМУ	129
1. Преглед лексичког корпуса	129
2. Творбено-семантичка анализа изведеница	134
3. О стилским одликама изведеница	137
4. Место суфикса у творбеном систему: <i>-оса</i> према <i>-иса</i>	140
X. О ЈЕДНОМ НАЧИНУ ЕКСПРЕСИВИЗАЦИЈЕ У БАЛКАНОСЛОВЕНСКИМ ГОВОРИМА: ПРИДЕВСКА ОБРАЗОВАЊА СА ЗАВРШЕТКОМ <i>-ОСАН</i>	145
1. О стилско-семантичким особеностима изведеница	145
2. Редупликација као <i>Figura etymologica</i>	147
XI. ПОГЛЕД УНАЗАД	151
XII. ЛИТЕРАТУРА, ИЗВОРИ, СКРАЋЕНИЦЕ	159
XIII. WORD-FORMATION AND MIXOGLOSSIA Studies on Suffixation in the Serb Language	175
XIV. ИНДЕКС ЦИТИРАНИХ АУТОРА	179
<i>Белешка о књизи</i>	183

Предговор

Ова књига представља наставак мог интересовања за стране утицаје у творби речи у српском и суседним јужнословенским језицима, односно за оне утицаје који су имали одраза на творбу речи у овим језичким системима. Књига већином представља скуп мојих радова из области суфиксације објављиваних у дужем периоду (в. *Белешка о књизи*). Радови су настајали преваходно у тежњи да се део суфиксног творбеног инвентара српског језика сагледа у, иначе, прилично сложеним процесима балканских међујезичких веза и односа, за ову прилику названих *миксоглотијом*. То је тема коју је обично много лакше отворити него дати задовољавајуће и општеприхватљиве одговоре у вези с бројним питањима из њеног домена. Стога је тежиште лингвистичких питања која обрађујем у овој књизи на проблемском приступу, што у сваком оваквом истраживању већ само по себи доноси многе ризике. Потпунија обрада низа питања незамислива је, на пример, без темељнијег познавања општебалканског лингвистичког стања, али и тзв. старобалканске етно-лингвистичке слике, у вези с којом се мора посматрати и етногенеза појединих балканских народа с којима су Срби одавно у контакту. То је она неспорна веза између историјских кретања и лингвистичких чињеница о којој, на пример, говори Ф. Сосир. Јер, многе од издвојених лингвистичких тема непосредно су везане за хронологију међујезичких додира и миграционих путања (укључујући питање самог датирања словенског присуства на Балкану), те за временски и територијални опсег средњовековних етничких померања, нарочито према западу Балкана, у којима је учествовало бројно и разнородно становништво (романско, словенско и др.). Миграциона кретања одавно исцртавају језичке и дијалекатске границе на Балкану, а вардарско-моравска прометница има посебну улогу у каналисању етничких и језичких наноса с југоистока према северозападу, о чему је још почетком прошлог века писао А. Белић. Она је умногоме разводнила етничку и лингвистичку границу на македонско-србијанској словенској размеђи, због чега јој је у овој књизи посвећена одређена пажња.

Суфикси који су обухваћени овом књигом анализирају се, дакле, у светлу сложених међујезичких утицаја између језика даваоца и језика примаоца, у широком распону од несумњиво страних суфикса (тј. суфикса страног порекла, рачунајући и новије наносе), преко суфикса недовољно јасног постања, до оних домаћих на чији су развој могле утицати стране

творбене морфеме. У том широком спектру питања укоренивања и развоја низа суфикса долазило се, бар у мом видокругу посматрања, и до тешко решивих питања која остају у наслеђе будућим истраживачима. Овде је, зато, омеђен релативно скроман суфиксни инвентар, иако је у српском језику број суфикса који завређују овакву врсту истраживања далеко већи. Књига је, разумљиво, усредсређена на суфиксе који су претежно одлика тзв. дијалекатске творбе речи, а у средишту пажње нашли су се творбено мотивисани (прозирни) облици. Издвојене творбене морфеме представљају својеврстан изазов и за друге врсте истраживања, укључујући питање њиховог статуса у српском књижевном језику, али и у суседним јужнословенским језицима (нпр. нормативистичка, компаративистичка, стилско-семантичка и др. питања). То такође нисам могао у потпуности занемарити.*

Имам, најзад, и обавезу и задовољство да захвалим рецензентима ове књиге, акад. Александру Ломи, проф. др Драгани Вељковић Станковић и проф. др Весни Ломпар, на корисним запажањима и примедбама. Захвалност дугујем и Уредништву Друштва за српски језик и књижевност Србије, које је уврстило књигу у свој издавачки план.

17. новембар 2017.

* Стилско-семантичким аспектима проучавања лексике и творбе речи имао сам прилике додатно се упознати 2002. год. као консултант за јужнословенске језике на пројекту *Емотивни језик* (руководилац проф. др Едвард Станкјевич, 1920–2013), рађеном у Витнијевом центру за хуманитарне науке Јелског универзитета (Whitney's Humanities Center, New Haven, Connecticut), а искуства стечена на овом послу имала су одраза и на мој приступ суфиксацији у српском језику.

I. УМЕСТО УВОДА: СУФИКСНЕ МОРФЕМЕ У ЈЕЗИЧКИМ КОНТАКТИМА

1. Страни суфикси у лексичко-семантичком колоплету

1.1. Међујезички контакти су се одувек најлакше испољавали у области лексике, као најпрепознатљивијем заједничком језичком слоју који се формира у узајамним везама и односима између два или више језика. Заједничке црте које се формирају у тим додирима најпре се исказују на плану веза између, условно речено, народних језика, на шта могу снажно утицати повесна догађања. Таква су, на пример, она везана за велике миграционе покрете, као што су снажне словенске миграције на југ Балкана, у Грчку и суседне области у VI и VII веку, турски продор у јужнословенске и друге балканске крајеве од XIV века, масовне миграције Срба у Мађарску, посебно од краја XVII века итд. За ову врсту контаката, блиских веза између народних језика, Балкан без оштрих етничких граница, испресецан многим миграционим путевима, био је нарочито податан, и није случајно да је управо овде, у условима многовековног постојања билингвизма, створен најпознатији језички савез на свету – *балкански језички савез* (енг. *Balkan linguistic league*, нем. *Balkan Sprachbund*, фр. *Union linguistique balkanique*, рус. *Балканский языковый союз*). У његовом језичком систему вековима паралелно саобраћа разнородна балканска лексика (нпр. грцизми, романизми, словенизми, турцизми), чији је ступањ удела често омеђен својеврсном социокултурном препознатљивошћу различитих језичких наноса (нпр. грцизми у домену хришћанства, романизми сточарства, словенизми пољопривреде, турцизми муслиманске вере и др.). Посебно су турцизми, због вишевековног и снажног присуства турског освајача на Балкану и свега онога што је уз то ишло, снажно продрли у балканске језике,¹ наступајући у широком распону и по територијалном и по лингвистичком (лексиколошком) критерију. Разумљиво је што ће се крајем XIX и почетком XX века, са слабљењем и протеривањем турске власти с Балкана, у нетурским срединама јавити пуристички захтеви уперени против турцизама (Radić 2015: 140–141, 144).²

¹ Судаћи по лексичким збиркама, турцизама има око десет хиљада у српском језику, а по неким проценама у српском језику је на турцизме својевремено отпадала петина лексичког фонда (Екмечић 2011: 70).

² Ови захтеви ће међу Србима од самог почетка трагати за мером и уважавати реалност, па ће Ђ. Поповић у Предговору свог турско-српског речника претпоставити да ће један део ове лексике опстати, док ће знатан део отићи у заборав. „Ово по себи не би

Но, у домену разматрања ових страних наноса, линија вањских утицаја (адстрат, суперстрат) није једина. Један од битних аспеката ових међујезичких веза односи се на старобалканске језичке супстрате (нпр. илирски, трачки), који нису довољно познати савременој науци, а у ово се бочно укључује и питање етногенезе појединих балканских народа. Одавно се, на пример, поставило питање прапостојбине румунског и шиптарског народа, те њихових старих језичких веза (в. II.3.2), а у вези с румунским језиком указало и на могућност његове некадашње симбиозе са словенским језицима на Балкану. И управо је румунско-словенска веза у области лексике и творбе речи понудила довољно материјала за такву претпоставку (исп. Skok 1924: 224–225). Уосталом, већ је А. Белић почетком прошлог века указивао на бројно романско становништво „нестало у различитим словенским народима на Балкану” (Белић 1905: LXXIII), а некако у исто време се и Ј. Цвијић с етнографског гледишта интересовао за некадашње романско (тј. романизовано) балканско становништво (Цвијић 2000: 62). Лош су сложенија питања везана за прапостојбину Словена, а јасније лоцирање те заједнице значајно је за подробније утаничавање словенских контаката са суседним, несловенским народима (нпр. Италицима, Германима), укључујући и тадашње народе Балкана.

1.2. Снажно присуство страног лексичког наноса, по правилу, отвара могућност да се лексичким посредовањем отворе врата за утицаје у другом, блиским језичким доменима, на пример, творбеном или морфолошким. У међујезичким односима лексичко позајмљивање је основни услов за осамостаљење страног суфикса као творбене морфеме, а сигуран знак за његово осамостаљење у језику примаоцу је његова способност да се почне везивати за разнородне основе. Реч је о тзв. хибридном, односно мешовитим образовањима (исп. Ахманова 1966: гибри́д, Weinreich 1953: 51–53), која на балканословенском терену показују посебно богатство. Тако, примери српских лексема с турским суфиксима, као *ловџија*, *несретлук*, *стражана*, данас поглавито с обележјима језичких архаизама, показују да су се ови суфикси осамосталили у српском творбеном систему исказавши способност да се везују за нетурске основе, у овим примерима српске. Логично је претпоставити да је у низу случајева то понекад представљало тек резултат половичног калкирања страног образовања, у овом случају, на пример, вероватно према тур.: *avcı* ’ловац’, *bahtsızlık* ’несрећа’, *karakolhane* ’стражар(ниц)а’. И након неминовног потоњег повлачења дела турске лексике из језичког саобраћаја у балканословенским срединама и

никаква штета била, – наставља аутор – кад с тиме не би напоредо ишла и опасност, да Срби с временом неће моћи разумевати своје народне песме, у којима су толике турске речи” (Поповић 1884: 3, исп. Скерлић 1925: 271). То се, међутим, у знатној мери односи и на друге врсте српских народних умотворина, па и на многа индивидуална уметничка остварења XIX и XX века.

тежње њихових националних елита за раскидом с оријенталним културним миљеом, у тамошњим језицима су остајали разлози за опстанак једног броја турских суфикса, исп. у категорији вршилаца радње (*nomina agentis*), у ужем смислу и носилаца занимања (*nomina professionalia*), у срп. *бурџија* (тур. *börekçi*) → *хамбургерџија* (: енг. *hamburger*), *пиџаџија* (: итал. *pizza*) и др. То је посебно долазило до изражаја у разговорном језику, као и у домену лексичке експресивности (в. 4.1). Као што је део турске лексике заувек ушао у основни лексички фонд српског језика, тако је вероватно и појединим турским суфиксима намењено да трајно остану у низу лексичко-семантичких категорија. У категорији етника (*nomina ethnica*) суфикс *-лија* је и данас у низу примера уобичајен у српском језику (*Бечлија*, *Новопазарлија*, *Сарајлија*), а у примеру *Нишлија* он је постао незаменљив и поред чињенице да је облик с конкурентним суфиксима бележен како у дијалектима и код старијих аутора (*Нишевчанин*, *Нишевљанин*), тако у нормативним приручницима (*Нишевљанин*) (Радић 2001: 46–62). И суфикс *-ана* опстао је у творби изведеница са значењем места (*nomina loci*), пре свега каквог објекта, тј. наменског простора (индустријског, трговинског и сл.), као у примерима *електрана*, *челичана*, *шећерана*, у новије време и *бициклана*, *палачинкана*, *теретана* и др. И овде, додуше, обично доминира разговорна нијанса, а међу овим изведеницама има и пејоратива, претежно везаних за жаргонску употребу, тј. сленг (исп. *дилкана* 'лудница', *сељана* 'место где се окупљају неуки, прости људи', Исто: 79–84).

Наравно, нису сви творбени утицаји имали тако снажан домет, а поједини су тек овлаш дотакли творбени систем српског језика. Док су турцизми на широком простору и готово системски утицали на творбу речи у балканословенским језицима (нпр. у категорији вршилаца радње, носилаца особина, апстрактних, месних именица и др.),³ низ страних творбених морфема, неретко много дубље старине, нашао се расут по ужим географским областима, у зонама ограниченијих језичких додира. И ове морфеме су се учврстиле у језику примаоцу тек стицањем способности да се осамостале, везујући се за домаће основе. Тако се на истоку српског говорног подручја јавља именички суфикс *-(')op*, који вероватно потиче од румунског множинског наставка *-ori / -uri* (исп. Gămulescu 1983: 94–95). Присутан је у категорији збирних именица (*nomina collectiva*), понекад експресивне конотације, с ослабљеном творбеном мотивисаношћу у појединим случајевима, те и различитим стањем у погледу акцента: *железѓр* ('гвожђурија'), *жешитѓр* („збере [се] женштор”), *зганѓр* ('1. руља, све-

³ Како је уобичајено, и турски суфикси су се у језику примаоцу углавном везали за област именица, док је мало њих продирало у друге врсте речи, исп. хибридне прилошке изведенице *мјѓстилѓ* ('из истог мјеста'), *рукајле* ('рукама, без алата'), *шѓкашле* ('шакачки, шакама'), с турском постпозицијом *-ile, -le / -la* за означавање средства или друштва (Радић 2001: 103–104). Исп. *дан-даниле / дан-дањиле* ('дан-данас', РСАНУ).

тина; 2. пеј. чељад’), *јаганчњр*, *младишњр* (’омладина, младеж’), *пиличњр* / *пилиштњр*, *прачњр* / *прашчњр* / *прчњр*, *псетњр* (: пас), *сцепенењр* (’1. нешто што је поцепано, дроњак; 2. онај који иде у поцепаном оделу’), *телчњр* (’телад’), *тречњр* / *трешчњр* (’зб. од треска’), *Цигањњр* (’у пеј. значењу зб. Цигани’) (Динић 2008), *железњри* (’гвожђурија’) (Јашовић 2012), *дечњр*, *жганњр* (’деца’), *прачњр* (’прасад’), *Циганњр* (’Цигани’) (Јагодина, П. Р.), исп. митол. *Мишоровдан* (Заглавак, Ђорђевић 1958-I: 306). На јужнијим српским теренима бележе се примери *пњскор* (’група коју чини већи број мале деце’), *шњшкор* (’листови клипа кукуруза коришћени за пуњење сламарица за спавање’), исп. *ђуксњр* (’сребрни накит који се носи на грудима’, шипт. *gjoksi* ’груди, прса’) (Букумирић 2012), *м’рзгор* (’сасушена, спечена прљавштина’), *шњшкор* (’суво опало лишће’) (Петровић / Ћелић / Капустина 2013).⁴ Суфикс је познат и у говору софијске области (нпр. *plevor*, *slamor*, *slivor*, Gămulescu 1983: 94, Асенова 1989: 47). У процесима језичких укрштања суфикс се нашао у сложеним творбеним морфемама, на шта указују махом пејоративне српске изведенице као *грањорњк* / *грањуорњк*, *дрворњк*, *дњшчорњк* (’многo дасака, многo лоших дасака’), *листорњк* / *листуорњк* (’многo лишћа’), *ситњорњк* / *ситњуорњк*, *суворњк* (’суво грање’) (Динић 2008), али и примери попут *железњрија* (’гвожђурија’, Исто) или *месурија* (: месо, Златановић 1998). Управо на примере последњег типа (*balavurdija*, *gvoždurija*, *dečurlija*, *sitnurija*, *smejurija*) скреће пажњу И. Поповић, уз истицање потребе за детаљнијим испитивањем порекла овог суфикса (Роровић 1960: 573). Однос овог суфикса према српском аугментативно-пејоративном *-ура* такође заслужује пажњу.

Суфикс *-ош* се у једном броју изведеница, пре свега у категорији носилаца особине (*nomina attributiva*), на пример код апелатива *дођош* (’дошљак, досељеник (обично у Војводини)’), *кицош* (: кичити се, метаф. ’разметати се’), *кракош* (’дугоња’), *нађош* (супр. од *дођош*), *нацош* (’нациста’) или *цајош* (’полицајац’), исп. и етнике шаливе конотације *Дњлмош* (Далматинац), *Лњлош* („Лала”, Војвођанин), – доводи у везу с мађарском творбеном морфемом *-ос* (исп. Skok: kika², Клајн 2003: 183–184, о жаргонизмима на *-(ap)ош* в. Bugarski 2003: 59, Bugarski 2005: 234).⁵ У словенском именословљу, у облицима попут *Драгош*, *Милош*, *Радош*, некадашњим хипокористцима, овај суфикс је свакако словенског порекла (Skok: -oš, Лома 2013: 64). И за сложени суфикс *-арош*, који је забележен у већем броју примера у категорији вршилаца радње и носилаца особине (нпр. шире познато *пењњрош*, *тапкњрош*, *њепњрош*; *дрњмњрош*, *жњенскњрош*,

⁴ Збирне именице са суфиксом *-(t)ор* познате су и шиптарском језику (Эйнтрей 1982: 43).

⁵ Привлаче пажњу образовања из исте категорије, која су далеко од мађарског језичког зрачења и имају акценат на суфиксу, исп. *будалбиш*, *крадбиш*, *чалмбиш* (Букумирић 2012), као и жаргонски примери који не припадају именичкој врсти, нпр. *иђош* (’ићи; идем; иде’), *њњпош* (’једи!’) (Андрић 1976).

му̀ћка̀рош, *џабалѐб̄арош*), указивано је на учешће мађарског елемента *-os*, иако је то тумачење с више аспеката проблематизовано (в. Стакић 2005). На плану локалних творбених веза, и у мањем броју примера, јавиће се и други страни суфикси који допиру са севера, као немачко *-ung*, дијал. *-inge*, у примеру *večerinka* (: *věčera*, Роровић 1960: 617), исп. *фалѝнка* (/ *фалѝнга*, РМС).

У јужној зони, из шиптарског језика у српске говоре ушао је деминутивни суфикс *-за*, што показује црногорска топонимија примерима *Беђе́за*, *Мареза*, *Релеза*, и посебно један број антропонима са сложеним суфиксима, исп. презимена *Калезић*, *Ненезић*, *Никезић* (Пешикан 1981: 419, исп. Ајети 1977: 403). Средњовековна грађа с ове етничке размеђе даје много више примера ових изведеница у српском антропонимском систему (Пешикан 1981: 420), а за мркојевићка имена с краја XV века (исп. *Ђуреза* / *Ђуро́за*, *Ивеза*, *Лекеза*, *Милоза*, *Цвѣтоза*) констатовано је да је њихова „најупадљивија особеност [...] изванредна продуктивност наставка *-за*” (Пешикан 1982: 118).⁶ Из италијанског је преко шиптарског у српски језик могао ући и један број етника и етнонима са суфиксом *-ез* (итал. *-ese*), као *Албанѐз* (‘Албанац’) (Букумирић 2012), *Арбанѐз* (‘Албанац’), *Бокѐз* (‘особа из Боке, Бокел’) (Ћупић / Ћупић 1997), а у Црној Гори је забележен и облик *Џѐрапези* (‘*stanovnici Šćerapa*’, код Будве, Skok: -ѐз). У једним новинама је не тако давно забележено *Ровињези* (: Ровињ, Блиц, 3. IX 2008). Етници с овим суфиксом су данас углавном архаизми, као *Јапанѐз* (‘Јапанац’, РСАНУ), *Холандѐз* (‘Холанђанин’) (исп. Клајн 2003: 227), иако се поједини облици враћају у употребу са шалјивим обележјем. Ван ове категорије суфикс се јавља у ретким примерима, исп. апелативно *крњѐз* (: крњ ‘онај који има мали, омалени нос’, Жугић 2005), можда у игри речима према *Кинез*.⁷ Недостају додатна истраживања која би дала одговор на питање да ли жаргонско *-еза* (исп. *ribeza*, *žurkeza*, Бугарски 2003: 79–80) има везе с овим суфиксом.

1.3. Међујезички контакти остварују се и на ширем културолошком плану, у области веза међу књижевним језицима (језичким стандардима). У српском књижевном језику се, на пример, у средњем веку то испољавало у прихватању грчких утицаја, пре свега грчке теолошке лексике, потом руских, а у следећим епохама у окренутости европеизмима (заправо интернационализмима) и њиховој све снажнијој заступљености (исп. данашњи удео англицизама у области савремене информатике и електронских медија). О томе говори већ богата европска (тј. западноев-

⁶ У савременом шиптарском књижевном језику деминутивно-хипокористични суфикс *-(e)zë* је продуктиван (Эјнтрей 1982: 45–46).

⁷ Може се претпоставити да је реч о асоцијацији на источњачке народе који, према представама западњака, имају изразито мале („крње”) носеве. (У вези с овим, источњаци имају посве супротно гледиште.)

ропска) лексика преддуковског периода, иако још увек стандардолешки необликована. То потврђују бројни лексички паралелизми попут *авторитет / ау(к)торитет / ауторитат, арестант / арестанац, толеранц / толеранција* и сл., представљени у речнику В. Михајловића (Михајл., исп. и Витошевић 1985), а потом и присуство европеизама у Караџићевим делима, укључујући његову преписку (Радић 1988: 245–247). Слабљењем турске власти на Балкану, а нарочито њеним протеривањем и тежњом балканских народа да се врате у европски цивилизацијски миље, културни саобраћај између Европе и Балкана добио је нови замањ, на језичком плану обележен повећаним учешћем европеизама. Бројне стране изведенице које као лексички нанос континуирано бар последња два века стижу из европских језика прихватају се и у целини и уз замену страних суфикса домаћим, при чему је новонастала конкуренција суфикса неретко у функцији уграђивања одређене семантичке дистинкције те и богаћења лексичког фонда. О томе говоре општепознати паралелизми попут *специјалист(а) / специјализант / специјалац, машинист / машинац, академик / академац, паркинг / паркиралиште*, исп. *акционар / акцијаши*. Овакве паралеле се некада оштрије разилазе успостављајући готово антонимски однос, као у примеру *криминалист (/ криминолог) : криминалац*, па и *идиотизам : идиотлук, педерастичја : педерлук* – с оба страна суфикса која долазе у различитим временима и социокултурним миљеима, па отуда и с прилично помереним значењима. Тако је у паралелизму *идиотизам / идиотлук* први облик носилац стручног, медицинског значења, а други је изразити пејоратив (исп. РСАНУ). У низу, пак, случајева суфикс који је прихваћенији и осећа се (више) домаћим изведеници обезбеђује неутрално значење у односу на облик са страним суфиксом, као у примерима *критичар / критикант (/ критизер), музичар / музикант, политичар / политикант* (исп. Радић 1997: 22). Но, и међу оваквим паралелизмима могу се успостављати чвршће семантичке дистинкције, без посебног удела стилске маркираности, исп. *практичар / практикант* (РМС).⁸

На другој страни, према страним моделима творбе који долазе с интернационализмима образују се изведенице с домаћим и одомаћеним основама, а страним суфиксима. Оне су, такође, често у функцији исказивања посебне стилско-семантичке вредности (неформалност, шаљивост, подсмешљивост, ироничност, пејоративност, вулгарност и др., в. 4.1), уз њихов разговорни карактер као главну одлику. Такве су данас многе

⁸ Појава уграђивања овакве семантичке дистинкције може се односити и на домаће основне речи (тј. њихове основинске лексичке морфеме), нпр. у конкуренцији домаћег и турског суфикса у примеру *моџило 1 : мочилана* (РСАНУ, исп. Радић 2001: 91), а по истом моделу вероватно и *стрељите : стрељана* итд. И овде се дистинкција може спроводити по основи опозиције домаћег према „мање домаћем” суфиксу, нпр. *грађевинац : грађевинар*.

хибридне изведенице из различитих творбено-семантичких категорија (вршиоци радње, носиоци особине, апстрактне именице и др.),⁹ као изведенице на *-ант* (*демонстрант, лаборант* → *забушант, зајебант, измотант, преварант*), *-ист(а)* (*марксист(а), таксист(а)* → *везиста, грађаниста, двериста, ћинћиста, слобиста, слухиста*), *-(а)тор* (*популаризатор, пропагатор* → *гњаватор, гребатор, дрматор, ловатор, муљатор, сератор, снагатор, цинкатор, шљаматор*),¹⁰ *-ер* (*рекордер, стопер, фасадер*, исп. *дилер, лузер* → *грађанер, кавгер, силер, ћоркер, џугер; балавандер, глупандер*), *-изам* (*егоизам, комунизам* → *грабизам, дрпизам, превртљивизам; енверхоџизам, титоизам*), *-(а/е-н)џија* (*адаптација, окупација* → *занимација, оскудација; незгода(н)џија, ужива(н)џија, говоранџија; опуштениџија*), *-итет* (*идентитет, квалитет* → *новитет, пропалитет, старитет*), *-ажа / -аж* (*саботажа, тренажа* → *глумажа, гњаважа, кењажа, макљажа, мењажа, муважа, смаража; блејаж, соваж*) (исп. Клајн 2003: 224–225, 242–249, 231–234, 250–252, 245–246, 222, Bugarski 2003: 60, 62–63, Bugarski 2005: 221–241, Bugarski 2015: 18, Ћорић 2008: 52–157).

У оквиру апстрактних именица, најчешће изведеница у значењу радње (*nomina actionis*), из енглеског језика кроз савремене процесе тзв. глобализације (у области технологија, комуникација, саобраћаја, туризма, моде, спорта и др.) долази и суфикс *-инг* (в. Штрбац / Штасни 2014: 101–113 и тамо наведену литературу). Иако је, заправо, најчешће реч о лексикализованим облицима, који с творбеног аспекта немају значај, у једном броју примера назначују се процеси успостављања творбене мотивисаности, исп. *банкинг, брендинг, дриблинг, инжењеринг, јахтинг, кампинг, контролинг, листинг, маркетинг, моделинг, мониторинг*. (На жаргонском плану то сугеришу поједини енглеско-српски паралелизми по принципу обличко-семантичке блискости, исп. енг. *moving* : срп. *мување*.) Међу овим облицима има и оних који су на путу успостављања секундарне мотивације, као што је изведеница *пирсинг* (‘бушење (тела) ради наношења украса’, енг. *pierce*), према којој је у српском разговорном језику начињен основни облик *пирс* у значењу ‘врста украса који се уноси у тело у процесу пирсинга’ (исп. и разг. *пирсати*). Док већина ових облика на стилско-семантичком плану садржи урбану, на махове и помодарску ноту, један број носи карактер жаргонизма, па и индивидуализма, као *блесинг* (‘блесав’), *чаминг* (‘чамити’) (Bugarski 2001: 73, исп.

⁹ Поред ослањања на део материјала из цитираних радова, овде наводим и један број примера које сам забележио у ширем електронском корпусу (сајтови, блогови, коментари и сл.).

¹⁰ Поред категорија вршилаца радње и носилаца особине, овај суфикс се јавља и у категорији средстава за вршење радње (*nomina instrumenti*, нпр. *акумулатор, изолатор, детектор, пројектор*), што је паралелизам познат и код домаћих суфикса (в. 2.2).

Bugarski 2003: 82–88), или *шлогинг* (’шлог, шлогирање’, Ђ. Балашевић). Из сличног корпуса су и образовања са суфиксом *-(и)стан*, но у значењу места (територије). Иако ова творбена морфема изворно има источњачко порекло (перс.-тур. *-stān*), често уз негативну конотацију културолошки омеђује Исток у односу на Запад. Тако, према називима држава *Авганистан*, *Казахстан*, *Пакистан* у жаргону имамо облике попут *Бошњакистан*, *Кроатистан*, *Македонистан*, *Србистан*, где се прикључују и облици *Титоистан* (за Југославију), *Арканистан*, *Бинђистан*, *Коштунистан*, *Слобистан* (за Србију), *Ђуканистан* (за Ц. Гору), образовани од имена лидера који владају одређеном државом, или особе за коју се сматра да у њој има важан утицај. На симболичком плану, уз удео апелатива у основи, јављају се *Бананистан* (према изразу ’банана-држава’), *Усташистан* (за Хрватску), исп. *апсурдистан* и др.

Сведоци смо да се према интернационализму *олимпијада* (исп. гр. *Ὀλυμπιάς*, *-ἄδος*, лат. *olympias*, *-iadis*, ’раздобље од четири године у старој Грчкој’) стварају бројни хибридни облици са суфиксом *-(и)јада*¹¹ у српском и другим језицима, а у српском је, чини се, последњих деценија број ових примера нагло увећан, о чему сведочи и материјал из РСАНУ. Примери углавном припадају категорији апстрактних именица (*nomina abstracta*) и обично значе какав организован скуп, тј. низ скупова исте врсте с одређеног терена, на пример у спорту *балканијада*, те друштвену манифестацију посвећену ономе (или обележену оним) што је исказано основном речи, при чему обично не изостаје ни шаљив призвук изведенице, исп. *бруцош* → *бруцошијада*, *малина* → *малинијада*, *пасуљ* → *пасуљијада*, *пихтије* → *пихтијада*, *ракија* → *ракијада*, *сир* → *сиријада*, те *Нушић* → *нушићијада*, *Риум* → *риумијада*, *Стерија* → *стеријада* и сл. (исп. Bugarski 2001: 69–70, Bugarski 2003: 44–46, Клајн 2003: 221, Ћорић 2008: 52–61, 157). И неке друге манифестације може обележити овај суфикс уколико оне обилују нечим (нпр. у фудбалу *голада*, исп. фус. 11; жарг. *циберијада*, *шизијада*), или подсећају на нешто (*одисејада*). Од овога нису далеко примери који подразумевају негативан став према каквом скупу и понашању његових учесника, који се онда може назвати и *лажијада*, *усташијада* (исп. *изборијада* за какав предизборни скуп), метафорично и *вампиријада*, *мајмунијада*, *циганијада*, *циркусијада* и сл. У том корпусу је и *пишијада* (вероватно према изр. ’упишати се од смеха’), с доминантно шаљивом конотацијом. Овакву конотацију, уз присуство симболичке компоненте, има и *ирвасијада* у наслову једне дечије сликовнице (*Новогодишња ирвасијада*), као и *ћуранијада*, *цреваријада*, *џигеранијада*, *чивијада* коју организују

¹¹ С овим суфиксом се укрестио француски суфикс *-ade*, који је у француски доспео преко италијанизама на *-atta*, као и један број примера с грчким *-as*, *-ados* (Клајн 2003: 220–221). У овај корпус примера спада, нпр., управо облик *голеада*, интернационализам шпанског порекла (шп. *goleada* ’утакмица с много голова’, запажање А. Ломе).

Јагодинци, Ђупричани, Параћинци и Шапчани, познати по надимцима Ђурани, Цревари, Цигерани и Чивијаши. Изведенице с овим суфиксом, како показују и пређашњи примери, углавном се граде од именичких основа, док се ретко препознају придевске (нпр. *хуманијада*, или ускршња *туџинијада*, вероватно као асоц. на Туџиндан, *правнијада* према Правни факултет, но овде у вези с поимениченим придевом, можда *шарада*), или глаголске основе (*лажијада*, *пишијада*, *шизијада*). У не баш успелој творби *приматијада* ('сусрети природно-математичких факултета') у основи се нашао и облик који треба да сугерише скраћеницу. На творбеном плану уочава се спектар различитих морфолошких односа између основинске морфеме и суфикса, па поред доминације суфикса *-ијада* (*домијада*, *ђаволијада*, *клинцијада*, *купусијада*, *сремушијада*, *шеширијада*, *шљивијада*, исп. *гогољијада*, *пушкинијада*, *шешелјијада*), јавља се његова краћа варијанта *-ада* (*голада*, *змајада*, *одисејада*, *пројада*; *бекријада*, *ракијада*, *чивијада*), али и проширене варијанте, каква је *-аријада* / *-еријада* (*звездаријада*, *цементаријада*; *змајеријада*). Потреба за очувањем сазвучја, а првенствено семантике речи, утицала је на то да се у једном броју примера, посебно код једносложних речи, суфикс *-ијада* веже за множинску именичку основу (*зетовијада*, *кумовијада*, *парковијада*, *сомовијада*, исп. *другаријада*), па и основу глаголске именице (*туџанијада*, *санканијада*). Можда је из тих разлога један број изведеница начињен према називима занимања (*винаријада*, *гушчаријада*, исп. *посластичаријада*). Поједине изведенице створене су игром речима (исп. *муд(р)ијада* 'такмичење у спремању белих бубрега') и шалвост им је основна особина, а за неке уочавамо нестабилне моделе творбе (*винијада* / *винаријада*, *змајада* / *змајеријада*, *сомијада* / *сомовијада*, па и *прасијада* / *прасићијада* / *прасетинијада*, *туџинијада* / *туџанијада* / *туџијада*, *голада* / *голијада* / *голеада*).

Иако су унеколико и модерна, обележавајући данас по друштвеним и културним манифестацијама многа места у Србији, оваква образовања, уопштено узев, нису новитет у српском творбеном систему. Вероватно уз ослонац на назив Хомеровог античког свепа *Илијада*, или византијске *Алексијаде* А. Комнине, јављају се још одраније у српском језику аналошка образовања попут *Милошијада* (Ј. Поповић, 1829, исп. касније дело В. Јовановића, *Нова Милошијада*, 1867), *Душанијада* (наслов изгубљеног епа Ј. Игњатовића), *Косовијада* (замишљени еп састављен од песама о Косовском боју, у тексту М. Будисављевића, 1903; исп. истоимени наслов збирке песама Н. Цветковића, 1997) и др., при чему се последњи термин употребљава и у значењу тешког положаја Срба на Косову и Метохији последњих деценија. Изгледа, међутим, да се ова образовања прилично рано јављају и у иронично-пејоративном значењу. Ј. Јовановић Змај за те потребе има облик *историјада* („научи све историјаде које год нису српске”, РСАНУ), а Ј. Скерлић назива *јеремијадом* „јевтина вашарска издања”

поезије Јеремије Карацића (Скерлић 1925: 239). Утврђивање хронологије настанка и развоја оваквих облика захтева додатно истраживање, али је њих свакако било и у пређашњим временима, не само у другим језицима (в. Клајн 2003: 221), него и у српском. Дијалекатски пример *јeбáда* (‘сложен посао с неизвесним исходом’, П. Р.) отвара и нека друга питања у вези с овим суфиксом.

У области личних имена, тачније хипокористика, с дозом фамилијарног значења данас учествује и суфикс *-ки*, па можда према страним именима типа *Мики* (енг. Miskey), а свакако уз њихову подршку, имамо низ мушких и женских хипокористика као *Боки* (: Борис), *Воки* (: Војислав), *Деки* (: Дејан), *Моки* (: Момчило); *Вики* (: Виолета), *Јеки* (: Јелена), *Снеки* (: Снежана). Притом, исти облик може покривати лична имена различитих родова, као у *Веки* (: Вељко / Весна), *Дуки* (: Душан / Душица), *Зоки* (: Зоран / Зорица, Зока), *Маки* (: Марко / Марија), као, уосталом, и код врло раширеног *Мики* (: Милан / Милица). Овакви хипокористици могу се градити и од презимена, исп. *Дики* (: Дивљан), *Ђики* (: Ђилас), *Зики* (: Зимоњић), *Шеки* (: Шешелј), *Шуки* (: Шурдиловић). Истраживачи указују и на могућу улогу домаћих облика типа *Мика*, *Микан*, *Микица* (исп. Клајн 2003: 140, Јовановић-Симић 2012), одакле свакако не треба искључити ни презимена (нпр. *Микић*). У прилог томе иде чињеница да је и хипокористичко *-и* познато српском језику, као у примерима *Боги* (: Богдан), *Вуки* (: Вук, са завршетком *-ки!*), *Неги* (: Негован), па и *Нићи* (: Нићифоровић), не рачунајући *-и* придевског порекла у примерима попут *Добри* (: Добросав), *Драги* (: Драган), које је такође могло представљати ваљану морфолошку подршку (исп. дијал. косе падеже *Микога*, *Микоме* према *Мики*, Стијковић 1981: 262).

На другој страни, финални морфолошки сегменти страних имена и презимена која допиру из различитих средина могу симболички послужити у образовању жаргонских облика, превасходно шаљиво и пејоративно обележених. Тако је према румунском *Чаушеску* у српском образовано *Титолеску*, као и *Лоповеску*, *Џабалеску* (исп. *џабалебарои*). Својевремено је у ваљевском крају *џабалеску* био „шаљив назив за фиктивну марку румунских цигарета” (запажање А. Ломе), а исти облик може попримити и придевску (/ прилошку) вредност. Вероватно је према грчким презименима типа *Мицотакис* образован у српском жаргону прилог *муфтатис* у вези с „муфте пушењем”, тј. „гребањем” о туђе цигарете (Исто). Према енглеском *Симпсон*, *Томпсон* у српском су се јавили облици *Глупсон*, *Тупсон*, а према шиптарском *Тачи* српско *Вучи* и *Дачи*, везано за преоблику презимена појединих србијанских политичара, и сл.¹²

¹² Бележи се, наравно, и низ других страних суфикса и завршетака у разговорном језику и посебно жаргону, као именичко *-(ер)ај* (*молерај*, *инајдерај* → *сликерај*, *слугерај*, *стаклерај*; *џиберај*), *-(у)тис* (*артритис* → *излапетис*, *одлепитис*, *попиздитис*, исп. *ака-*

У разгранатим творбено-семантичким и стилско-семантичким процесима, који захватају различите изворе (медији, филмски преводи, разговорни језик, жаргон), нашли су се и облици са суфиксоидима. Српски језик познаје бројне суфиксоиде, различитог значења и неједнаке продуктивности. Они су такође резултат савремене лингвокултуролошке интерференције, пре свега са западним светом, као дела процеса глобализације. Таква су образовања на: *-логија* (у значењу 'грana науке, струке и сл.': *антропологија* → *мангупологија*, *Кафанологија* (наслов књиге); *бренологија*, *његошологија*, као и *-лог* у значењу 'стручњак за нешто' – *титолог*; *Језиколог* (назив сајта), исп. *заверолог*, *смећолог*, *ћутолог*), *-манија* ('помама, претерана страст': *мегаломанија* → *бундевоманија*, *звездоманија*, *медведоманија*, *поклономанија*, *таблетоманија*), *-фобија* ('страх од нечега; мржња': *исламофобија*, *ксенофобија* → *женофобија*, *књигофобија*, *шалтерофобија*), *-тека* ('зграда, установа у којој се нешто чува': *библиотека* → *жељотека*, *млекотека*, *смехотека*, *Биљотека* (СТР, Београд)), *-цид* ('врста убистава, уништења': *геноцид* → *бебоцид*, *бубоцид*, *женоцид*, *књигоцид*, *србоцид*, *ћирилоцид*),¹³ *-охолик* (/ *-охоличар* 'врста зависника': *алкоголик* / *алкоголичар* → *винохолик*, *купохолик* / *купохоличар*, *пивохолик*, *радохолик* / *радохоличар* (исп. енг. *workaholic*), *слаткохолик* / *слаткохоличар*), *-оид* ('који је нечему сличан, који подсећа': *таблоид* → *блатоид*, *блесоид*, *путиноид*, *странкоид*), *-метар* ('мера; инструмент за мерење': *таксиметар* → *блесиметар*, *сексиметар*), *-педија* ('васпитање': *енциклопедија* → *Славопедија* (назив сајта), *Сликопедија* (назив сликовнице)) (исп. Клајн 2002: 160–162, Вугарски 2003: 125, Вугарски 2005: 238–241, Ћорић 2008: 157, Клајн / Шипка 2008: 48–53). Овоме се прикључују и облици на *-визија* (*евровизија*, *телевизија* → *вучковизија*, *миловизија*, *слобовизија*), *-фон* (*мегафон* → *зезофон*), *-скоп* (*микроскоп* → *путоскоп*), те *-наут* (*космонаут* → *послонаут*), *-гејт* (*Вотергејт* → *Дафинагејт*), *-вуд* (*Холивуд* → *Митровуд* 'Косовска Митровица'). Од ових образовања нису далеко хибридне творбене форме које у постпозицији имају *-бург* (*Кестенбург*), *-вил* (*Нишвил*), *-дорф* (*Кустендорф*), исп. *-фест* (*Златарфест*, или *Тесла фест*), *-бал* (*Грожђе(н)бал*, можда према *маскенбал*), махом у значењу различитих културних манифестација, или

демтитис 'болест узрокована неуспехом да се постане академик', *визенталитис* 'болест избеглих нациста', према С. Визентал, *напредњатитис* (према Српска напредна странка), *-(ик)ус*: (*хомо еректус* → *хомо балканикус*, *хомо дужљаникус*), *-анер* (*липицанер*, *циркузанер* → *авлијанер*, *лованер*, *пластиканер*, *Војвођанер*, исп. *блесцијанер*, *лепотанер*), те *-ина* (*Катарина* → *Дорђолина* (модна кућа, Београд), исп. *вришталина*), *-ерос* (*Команчero(c)* → *Босанчeroс*), *-они* (*Маркони* → *гузони*), или *-ензи*, према нем. упитном облику (*жвакенизи*, *кљученизи*, *кркенизи*), итд. У грађењу придева бележи се суфикс *-иван* (*квалитативан*, *прогресиван* → *одокативан*, *чопоративан*, чешће у прилошкој употреби).

¹³ Исп. *дрвоцид*, индустријски инсектицид, производ за заштиту дрвета, с не баш срећно пронађеним називом.

-ленд (жарг. *Југоленд*, *Срболенд*).¹⁴ У вези с тим су и поједина образовања чији је тип творбе у фази обликовања, на пример она на *-егзит*, у вези с могућим распадом ЕУ (тј. изласком појединих држава из Уније), те се поред примера *Брегзит* ('излазак Британије'), у написима већ јављају и *Грегзит* (/ *Грексит*), *Италегзит*, *Портегзит*, *Фрегзит*, *Шнегзит*, што најављује њихово гранање и умножавање у предстојећем периоду.

Анализирани облици, било да их карактеришу страни суфикси, суфиксоиди, или други страни елементи у постпозицији, јављају се данас у широком распону од уобичајених и општеприхваћених до жаргонских, махом пејоративних образовања, па и индивидуализама, чији је ослонац понекад у својеврсној игри речима. Пејоративност се најчешће постиже стилско-семантичким сучељавањем основне речи и суфикс(оид)а, тј. својеврсним подстицањем њихове дисонанце (нпр. *сератор*, *кавгер*, *грабизам*, *пропалитет*, *мангупологија*, *блатоид*). На другој страни, један број образовања која су властита имена (антропоними, топоними), или ту функцију преузимају из стилских разлога, заснован је на увреженим асоцијацијама према одређеним друштвеним појавама и њиховим представницима, и јављају се у садејству с конотативним вредностима творбене морфеме (нпр. *Слобистан* у вези с критичким приступом стању у Србији за време С. Милошевића, *Цабалеску* као име које указује на некадашње тешко економско стање у Румунији за време Н. Чаушескуа, *Вучи* и *Дачи* у вези с политичким преговорима између А. Вучића и И. Дачића с Х. Тачијем, итд.).

2. Суфикси у судару домаћег и страног творбеног система

2.1. Већ ово мало изнетог материјала говори како о широком присуству страних суфикса у српском језику, тако о њиховој разнородности. Истраживаче с правом привлачи питање периодизације страних творбених утицаја у словенским језицима, а једна од таквих класификација, ако се усредсредимо на српски језички материјал, могла би се свести на: а) старе западноевропске утицаје (нпр. суфикс *-ар*), б) новије западноевропске утицаје (*-ист(а)*, *-ант*, *-(а)тор*, *-ација*, *-изам*, *-ажа*), в) турске утицаје (*-чија* / *-џија*, *-лија*, *-лук*, *-ана*), – као и друге утицаје ограниченијег домета (исп. Леков 1958: 46–49).¹⁵ Уочена је и међусобно чвршћа веза

¹⁴ Преводи страних цртаних филмова за децу такође доносе овакве могућности, посебно на плану технолошке (роботичке) лексике, нпр. *биоитрон* → *мачкотрон*, *ајпед* → *псећопед* (исп. *центурион* → *вриштарион*). Овакав начин формирања суфикса може се препознати и међу много старијим лексичким наносима, па је, тако, тур. суфикс *-һап* (→ срп. *-(х)ана*) по пореклу персијски апелатив *һанџ* ('кућа') (Радић 2001: 78).

¹⁵ Леков овде укључује и групу немачких суфикса, нпр. *-ле* (← нем. *-lein*) у словеначком (исп. *bable*, *sirotle*), затим мађарско-турски (?) нанос са суфиксом *-(џ)аш* (срп.

појединих словенских језичких области по питању њихове склоности да деле један број заједничких страних суфикса, као између словеначког и западнословенских језика, на једној страни, или словачког (и украјинског) и јужнословенских језика, на другој (Исто: 48), што није непознато ни другим језичким плановима. У анализи распореда страних суфикса на словенском језичком простору с правом се посебно место поклања управо јужнословенској језичкој области, с изузетком словеначког језика (Исто: 48–49), дакле балканословенској зони.¹⁶

Но, творбу речи као научну дисциплину још увек чекају одговори на низ значајних питања везаних за анализу самих језичких механизма који долазе до изражаја у међујезичким творбеним утицајима. То су процеси који се често дешавају на дубљем плану у међуутицајима два језичка система. Када је о језику примаоцу реч, овакви процеси се изгледа развијају пре свега у вези с његовом потребом да прихвати морфеме за које његов творбени систем већ исказује неку врсту склоности. Такав утицај страног језика обично се своди тек на спољашњи „импулс” (Белић 1905: LVIII), те се везује за тзв. ефекат окидача („trigger effect”), како се Вајнрајх сликовито изразио: „Since such latent internal tendencies, however, by definition exist even without the intervention of foreign influence, the language contact and the resulting interference could be considered to have, at best, a trigger effect, releasing or accelerating developments which mature independently” (Weinreich 1953: 25). То, дакле, подразумева својеврсну подршку коју систем пружа страној творбеној морфемима. Тај принцип подршке кадшто подразумева постојање облички и семантички блиских творбених морфема у језику примаоцу, а њихов даљи суживот у творбеном систему може ићи у различитим правцима. Иако су назнаке тих питања већ дате на почетку овог поглавља, задржаћу се на неколико конкретних примера којима се може илустровати ова појава, али који, у исто време, сведоче о присуству различитих недоумица у откривању порекла низа суфикса.

2.1.1. За балкански суфикс *-ap* у категорији вршилаца радње већина истраживача истиче страно, латинско-немачко порекло (лат. *-ārius*, гот. *-areis*), а слависти указују и на то да се суфикс *-ar’(ь)* у старословенском јавља у свега десетак примера, који углавном припадају овој творбено-семантичкој категорији (Ефимова 2006: 85–91).¹⁷ У старословенским текстовима су присутни и грцизми на *-áριος*, из исте творбено-семантичке

великаш, *богаташ*), а на крају и суфиксе нејасног порекла („наставка със сложен, смесен исход”), као суфикс *-ија* и *-ман* (срп. *робија*, *Радоман*) (Исто: 47–48).

¹⁶ На другој страни, не треба previdети да је посредством ове области чак двадесетак словенских (српских) суфикса ушло у балканске несловенске језике (исп. Асенова 1989: 40–43).

¹⁷ С тим у вези је и претпоставка Ф. Гернера да је овај суфикс постојао и у прасловенском као слабо продуктиван (према Клајн 2003: 41–42).

категорије, који су можда могли помоћи учвршћивању изведеница с овим суфиксом. Развој продуктивности овог суфикса доводи се у везу с цивилизацијским условима и економском упућеношћу дела Словена на Римску империју (Исто), што се уклапа у процену да је овај суфикс највише заступљен у западнословенским, а најмање у источнословенским језицима (Леков 1958: 29). Стање на Балкану унеколико замагљује ову поставку јер се у појединим творбено-семантичким категоријама „извођење суфиксом *-ar’b (од лат. *-ārius*) коси [...] са његовом функцијом творбе *nomina agentis*” (Лома 2013: 236). Отуда поједини истраживачи исказују сумњу у овакво тумачење порекла овдашњег суфикса *-ap*, ослањајући се и на податке о илирским племенским и личним именима која су такође имала овај суфикс (Асенова 1989: 47). Сумња у тумачење латинско-немачким происходом јавила се посебно у вези с низом лексичко-семантичких категорија у балканским језицима које су изван категорије вршилаца радње (нпр. колективи, етници и етноними, средства за вршење радње, чак деминутиви и пејоративи, Исто), где српски дијалекти такође учествују богатством изведеница с овим суфиксом. Тако, док је у српском књижевном језику суфикс *-ap* данас „један од најпродуктивнијих именичких суфикса уопште” (Клајн 2003: 41), што се углавном односи на категорију вршилаца радње, у дијалектима је стање далеко сложеније.

У деловима србијанске области, на пример, овај суфикс је доста заступљен у изведеницама са значењем места, с фитонимом у основи, које су у изворном значењу вероватно исказивале збирност, на пример, *крушчár* 3 (‘крушков воћњак, крушик’), *липár* (‘липова шума’), *топољár* (‘место где расту тополе, тополова шума’) (Динић 2008), *вр̂бар* (‘шума у којој је највише врбовог дрвета’), *јасењár* (‘шума у којој преовладава јасеново дрво’), *трешњár* (‘земљиште засађено трешњама’) (Јашовић 2012), *багрењár* (‘багремова шума, багремар’), *јабукár* (‘воћњак под јабукама, јабучњак’) (Жугић 2005), исп. *сӳвár* (‘суво грање, сувад’, РМС). Сличног су значења изведенице које значе смештајни објекат за животиње, као: *јагáњчár* / *јагњèћhár* (‘тор у коме се одвајају јагњад’), *пилèтар* / *пилèћhár* / *пилìћhár* (Петровић / Капустина 2011), *кокошár* (‘стаја за кокошке’), *тел’ечár* (‘смештај за телад у штали’), *шочár* (‘колиба за патке’) (Букумирић 2012), *прасад’ár* (‘свињац’), *телад’ár* (‘колибица за телад’) (Петровић / Телић / Капустина 2013). У копаоничком говору се овај суфикс такође јавља у месним називима (нпр. *Крушкар*, *Купињар*), али и у појединим облицима који значе припадника одређеног краја – *Поточár*, *Пољеничар* (Радић 2010: 230), исп. *бр̂дár*² (РСАНУ), што је забележено и у тимочком етнику *Влашкár* (‘становник Влашке, онај који је пореклом из Влашке’)

(Динић 2008).¹⁸ Од овога нису далеко изведенице са значењем носилаца особине, попут *колибáр* (‘сточар који борави на колиби код трла’) (Стојановић 2010), *катун'áр* (‘човек који борави на катуњу’), *планин'áр* (‘члан породице који са стоком борави на летњем планинском катуњу’) (Петровић / Ђелић / Капустина 2013), а у ширем смислу и *кочинáр* (‘свиња која се чува у кочини’) (Динић 2008), *стреáр* (‘вбрац’) (Белић 1905: 393), те и савр. *пéтничáр* (‘полазник Истраживачке станице у Петници’, П. Р.). У једном броју оваквих примера значење је умерено према пејоративно-сти: *градинáр* (‘незвани гост на свадби’, који обично седи у ‘градини’) (Динић 2008), *помалáр* (‘онај који луња, скита по махали, селу’), *сокачáр* (‘скитница, бескућник, уличар’) (Стојановић 2010), или *пíјачáр 2* (‘онај који живи на пијаци или у непосредној околини пијаце’, РМС). У примерима као што су *áјкáр 1* (‘учесник хајке’), *седењáр* (‘момак на прелу’, на ‘седењи’) (Динић 2008), *слáвáр* (‘гост на слави’, Петровић / Капустина 2011), *свáдбáр / свàдбáр* (‘сват’, РМС), исп. *зaдpyгáр*, *скупштинáр* (Марковић 1872), суфикс *-ар* исказује способност да развија и творбено значење јединичности (*nomina singulativa*). Овај суфикс је присутан и у категорији средстава за вршење радње: *клопотáр* (‘клепетуша’) (Белић 1905: 392), *кончáр* (‘дрвени калем [...] за намотавање конца’), *међáр* (‘камен који се поставља као обележје између две парцеле’) (Јашовић 2012), *опанчáр* (‘дрвени калуп за грађење опанака’) (Букумирић 2012),¹⁹ што поново укључује и изведенице са значењском компонентом смештајног простора, као *брашњáр* (‘сандук за држање брашна’) (Петровић / Капустина 2011), *солáр* (‘нешто већа, обично дрвена посуда за чување соли’) (Јашовић 2012). Ово, али и нека друга значења суфикс *-ар* је могао развити из категорије вршилаца радње.

Насупрот уобичајеним схватањима (исп. Асенова 1989: 46), суфикс *-ар* се у једном броју примера јавља у функцији тзв. субјективне оцене у ширем распону од деминутивног до аугментативног значења, те од афирмативног до пејоративног, на шта указују тимочки примери *бачвáр* (‘1. мала бачва; 2. стара бачва’), *вилáр* (‘пеј. од вила, стара, дуго не употребљавана вила’), *косáр 1* (‘стара коса’), *крушчáр* (‘аугм. и пеј. од крушка (дрво)’), исп. *мушкáр* (‘ситна домаћа животиња мушког пола’) (Динић 2008), а забележени су и примери пејоративног значења код особа у категорији носилаца особине (в. 4.1). Посебно су вредни пажње географски и слични термини, као *косáр 2* (‘планински гробен који се косо спушта’), чу-

¹⁸ Етници на *-(')ар* јављају се на ширем јужнословенском терену (исп. Асенова 1989: 46, Вabić 1986: 100, 103). Бележе се и у близини албанске територије (исп. срп. *Косовар*, мак. *костурар*, *нестрaмaр*), при чему је овај суфикс у истом значењу познат и шиптарском језику (Асенова 1989: 46).

¹⁹ Елементе аугментативности (в. даље) бележимо у *звoждáр* ‘већи гвоздени клин који пролази кроз предњу крстину запрежних кола’ (Букумирић 2012).

ско-грчких контаминација на овом плану, претпостављајући их пре свега у категорији апстрактних именица. Управо на плану народног језика ти процеси су прилично заступљени:²² исп. гр. *ἐλευθερία* 'слобода' → срп. *слободија* (Белић 1905: 396) : *робија* ('најтежа казна лишења слободе', РСМ), гр. *ἐπιθυμία* 'јефтиноћа' → срп. *јевтинија* / *јефтџинија* (Враће, РСАНУ) : *скупоџија* 'скупоћа' (Стојановић 2010). Овакви односи нису заобишли ни област турских утицаја, пре свега на плану морфолошке адаптације: тур. *koşu* 'трка' → срп. *кошџија* ('трка', Шкалј.) → *тџкија* ('коњска трка', В. Карацић, РСМ) / *јџрија* ('трка, јурњава; гужва, гунгула', Параћин, РСАНУ), тур. *hoş geldi* 'добро (је) дошао' → срп. *хошдџелија* ('добродошлица', Шкалј.) → *добродошлија* („Ожђелдију и добродошлију”, нар. поез., РСАНУ), и др. И у категорији збирних именица овај суфикс је присутан у српским народним говорима, а познато је да су категорије збирног и апстрактног значења по природи ствари семантички чврсто увезане, исп. копаоничке колективе *брдоџија*, *дечџија*, *сточџија*, и паралелизам између првог облика и шипт. *Malësia* 'планинска област између Скадарског језера и Метохије' (: *mal* 'планина, гора', Радић 2010: 229).

Овако снажан домет ових појава у српском језику тешко је замислив без одређене подршке у домаћем творбеном систему, утолико пре што је у српском развијен сложен систем деривата овог суфикса, исп. *-отија* (*бедотија*, *гладотија*), *-(а)иџија* (*немаиџија*, *неопраниџија*, *ћелавиџија*), *-ошџија* / *-еиџија* (*грубоиџија*, *грубеиџија*, *курвеиџија*), *-адија* / *-удија* / *-одија* (*голадија*, *збирудија*, *стародија*), а управо неки од њих својим морфолошким сегментима (нпр. *-ор-* / *-ур-*, *-ар-*, *-ес-*) указују на то да су могли бити преузети из појединих балканских језика, исп. *-орија* / *-ур(л/д)ија* (*Влахорија*, *сточурија*, *дечурлија*, *клинчурдија*), *-(')арија* (*олошарија*, *тричарија*), *-есија* / *-осија* / *-асија* (*силесија*, *алосија*, *лудасија*) (Радић 1995: 44–46). У овом светлу привлаче пажњу и примери с хиперпродуктивним *-ија* у категорији апстрактних именица, попут *грозотија* ('грозота'), *испитија* ('испитивање, саслушање'), исп. *потресија* ('мочвара, живо благо') (Динић 2008), *незгодија* ('1. незгода, невоља; 2. незгодна особа'), *потребија* ('потреба'), *тегобија* ('тешкоћа, мука, проблем') (Стојановић 2010), који нису лишени стилске маркираности (в. 4.1). На другој страни, суфикс *-ија* није изостао у неким другим творбено-семантичким категоријама, на пример у категорији носилаца особине: *гњатија* ('он[а]ј који има крупне и дуге гњатове'), *жџутија* ('пас жуте длаке'), *љутија* ('онај који се лако и без разлога љути'), *погџузија* ('онај који воли добро појести и попити'), *полџудија* ('онај који је мало настран'), *слџдија* ('надимак за

²² Страна лексика на *-ија*, садржана, нпр., у српскословенским текстовима с краја XII и посебно с почетка XIII в. у великом броју грчких изведеница апстрактног значења (Stachowski 1961: 87), могла је бити један од покретача механизма даљих творбених уобличавања (исп. фус. 21).

омиљену жену’) (Бојиновић 2015), где такође остварује одређену експресивну вредност.

2.1.3. У суфиксу *-ул(e/a)* на балканском терену истраживачи су најпре препознавали балканороманско *-ulus*, ширег значењског спектра (нпр. Skok 1924: 225–226, Skok: *-ul*, Weigand 1926: 147–166, Sandfeld 1930: 147, Koneski / Vidoeski / Jašar-Nasteva 1968: 522–523, исп. Popović 1960: 465).²³ Знатан број романских лексикализованих облика на *-ул(a)* остао је до данас у јадранском приобаљу, о чему нам сведочи RJAZU. Деминутивно-хипокористично *-уле* посебно је распрострањено у западномакедонским говорима, где је, сматра се, оно унос из арумунског (Конески 1966: 186). М. Стакић у македонском *-уле* види дериват деминутивног суфикса *-e* (← псл. *-e*), који је био најпре у служби означавања младунчади (Стакић 1988: 173), али, ипак, сматра да би „дериват *-уле* могао [...] бити контаминација романског *-ul-* и словенског *-e < e*” (Исто: 176). Оно се, тако, може претпоставити и у српском деминутивно-хипокористичном *куцулe* (‘куче’), *мацулe* (‘маче’) (Томић 1984: 164, 170), те *бумбулe* (‘мало узвишење’), *бућулe* (‘омања буцмаста особа’), *сусулe* (‘мали створ, дете’) (Стојановић 2010), исп. *бабуле* / *бабула* (‘баба’) (Андрић 1976), као и за низ других примера који су у употреби. У источној Србији (Заглавак) слави се, тако, Мишји дан или *Мишулов* дан (Ђорђевић 1958-I: 306), а један савремени индустријски производ, табуре за децу налик мишу, регистрован је међу производима под називом *мали мишуле*.²⁴ Шире је распрострањен хипокористик *срицуленце*, у оквиру сложеног суфикса, који је можда проширен миграцијама билингвних Арумуна (Цинцара) према северозападу (исп. гр. дем. *кардоула* : *кардиа* ‘срце’). За пример *сѣкула* је забележено, вероватно хипокористично, значење ‘сестрић’ (Петровић / Капустина 2011), док је за *брaтoлe* / *брaтyлe* (Ц. Г., РСАНУ) забележено да „тако зове брат брата или сестра брата у љутњи, инату, шали или из милоште”. (Последњи облик, ако је у хипокористичној вредности, можда иде у прилог већ препознатих старих српско-македонских језичких веза на правцу Ц. Гора – западна Македонија, исп. Радић 1993). У низу, пак, случајева, што можда показује и последњи пример једним од својих значења, суфикс *-ула* има пејоративну вредност, као у примерима *сaсула* (‘крупан, незграпан, одрпан човек’),

²³ У науци је истраживан однос хипокористика с овим суфиксом према румунским вокативима на *-le*, који су продрили у македонске и бугарске говоре (нпр. *božele*, *sestrole*, Sandfeld 1930: 147, Popović 1960: 208). Осим тога, у српским средњовековним државама лична имена на *-ул* (нпр. *Барбул*, *Преул*, *Радул*, *Србул*) су, сматра се, „изразити знакови који сведоче о несловенском карактеру оваквих насеља” (Пешикан 1982: 25). Отуда и М. Грковић у старом српском антропониму *Братул* види романски суфикс *-ул*, иако се код облика *Братула* не изјашњава о пореклу суфикса (Грковић 1986: 44, 43).

²⁴ Облици на *-ула* блиски овој семантичкој вредности познати су и на западнијим теренима, исп. *trñula* (у значењу плода од црног трна / дрена / плога, RJAZU).

Јагодина, П. Р.),²⁵ *шџнтула* (‘приглупа, будаласта особа’, Букумирић 2012), *гџгула* (‘сељак, сељачина’), *шџмиула* (‘луцкаста особа; глупак, глупача’) (Андрић 1976), исп. *ždrobula* (‘žena koja puno ždere’, Пољица, RJAZU), заједно с једним бројем облика који су изгубили мотивацију. Овај суфикс се јавља и у једном броју антропонима, на пример, у шире познатом *Радул(е)* (: Раде), *Зоруле* (: Зоран / Зорица), или у вези с презименима типа *Живуловић*, *Мишуловић*, *Првуловић*, *Секуловић* и сл. (исп. фус. 23), где је свакако ближи деминутивно-хипокористичној вредности. Један број истраживача указао је на присуство суфикса *-ул* у деминутивној, аугментативној, али и у другим функцијама (нпр. моционој) и у осталим словенским језицима, нарочито западнословенским, из чега је закључено да се овом суфиксу не може негирати прасловенско порекло (SP: 110–111, исп. Belić 1901: 192–193, Zaq̃ba 1965: 457–464, Железняк 1969: 34, Добрев 1970: 786–787). За поједине ауторе је чак „puka [...] slučajnost što se u slavenskim jezicima i latinske našao isti suf. morfem”, иако и они истичу да је „могуће [...] govoriti o uzajamnom utjecaju u smislu učestalosti suf. morfema *-ul / -ula / -ulo* u južnoslavenskim i romanskim jezicima na našem prostranstvu” (Šimundić 1976: 185). На дијахроном плану остаје и питање односа овог суфикса према суфиксу *-уљ(а)* (исп. Добрев 1970).

За ово питање вероватно није безначајна чињеница да се слична деминутивно-хипокористична морфема јавља у облику домаћег суфикса *-ле*, заступљеног код именица различитих родова, као у примеру *кџзле / кџзле* (‘младунче козе, јаре’), посебно *нџзле* (‘мали нож, ножић’, Књажевац) (РСАНУ), *чукле* (‘дем. од чука, брежуљак’), исп. *дерле* (‘пеј. од дете’) (Стојановић 2010), *бичле* (‘мали бич’), *ижле* (‘кућица’), *прутле* (‘прутић’), *шегртле* (‘дем. од шегрт’) (Динић 2008), и другим примерима познатим источној Србији. Ту везу покушава да објасни већ М. Павловић на материјалу западномакедонских говора (исп. „*žič(e)le / žič(u)le : žica*”, Pavlović 1957: 99), где се суфикс *-уле* развио у општи деминутивни суфикс, везујући се за основе именица различитих родова. (Деминутивни паралелизми типа *књижле / књижуле* познати су македонском језику.) Истраживачи сматрају да је суфикс *-ле* могао настати основинским перинтеграционим процесима у творби деминутива суфиксом *-е*, исп. *козълѣ* → *козле* (Belić 1901: 204, Skok: *kōza*), и по истом обрасцу од *витлѣ*, *волѣ*, *котлѣ*, *стаклѣ* (нпр. Стојановић 2010), укључујући и хипокористике, исп. *Миле* (: Милан, Милош, Милутин), *Сѣле* (: Селимир / Селинка). У источној Србији Белић

²⁵ У основи је вероватно старо етничко име *Сас(ин)* и није искључено да је примарна вредност ове лексеме била деминутивна. Нешто слично се може констатовати за савремени дијал. етноним *Влауца* (: Влах, Поморавље, в. РСАНУ), с румунским деминутивним суфиксом *-ица*, који је у српским средњовековним државама карактерисао влашки ономастикон (исп. Пешикан 1982: 25). Реч је о појави семантичке дисперзије која је позната код модификационих суфикса („*pomeranje do suprotnog smera*”, Pavlović 1957: 96).

бележи *кравлѐ* (/ *кравчѐ*) управо доводећи га у везу с оваквим морфолошким процесима (према изведеницама попут *котлѐ*, *петлѐ*, Белић 1905: 393). На овај начин вероватно треба тумачити бројне хипокористике са суфиксом *-ле*, уобичајене на источним подручјима српског језика, као *Бџле* (: Борис), *Ђџле* (: Ђорђе), *Жџле* (: Живорад), *Нџле* (: Наташа), *Нџле* (: Новак), *Рџле* (: Радослав), *Рџле* (Христа), *Срџле* (: Срђан), *Стџле* (: Стојан), као и *Дџле* (са завршетком *-уле!*), где се суфикс везује за скраћене (и то „вокалске“) основе именица. Заслужује пажњу чињеница да се неки од ових хипокористика односе и на мушка и на женска имена (исп. *Јџле* : Јован / Јованка, *Дџле* : Душан / Душица), те да у овим говорима имају и заједничку морфолошку парадигму. Овај суфикс је присутан и у српским апелативним хипокористичима (мада чешће у обраћању, исп. фус. 23), на пример: *брџле* (: брат), *дџле* (: деда), *ћџле* (: ћаћа 'отац'), *чџле* (: чича 'стриц'); *маџле* (: мајка), *сџле* (: сестра) и др. (исп. Радић 1995: 117–120, Клајн 2003: 144–145).

2.1.4. Један број истраживача (нпр. Д. Гамулеску, П. Асенова) сматра да је именички суфикс *-оња* (за особе: *брџдоња*, *главоња*, *дџгоња*; за животиње: *гџроња*, *рџпоња*, *рџгоња*, и сл.) у „српскохрватски“ језик ушао из румунског или шиптарског језика (исп. рум. *-oaiе*, арум. *-oanја*, мегленорум. *-oanје*; шипт. *-onјѐ*, *-ojѐ*). Познато је, међутим, да овај суфикс постоји и у делу словенских (посебно западнословенских) језика за које се ови утицаји не могу претпоставити, па део истраживача препознаје у овом суфиксу морфему прасловенског порекла (од *-опь* + *-јь*). То значи да би се у случају српског језика могло размишљати и у правцу постојања одређене унутарње подршке у творбеном систему, којом су отворена врата спољашњим утицајима (в. II). Слично је са српским деминутивно-хипокористичним именичким суфиксом *-аћ* (нпр. у антропонимима *Костџћ*, *Милџћ*; *Змијџћ*). Насупрот претпоставкама да он води порекло од страног, грчког суфикса *-акης* (исп. нгр. *Μιχαλάκι*), поједини истраживачи овај суфикс тумаче прасловенским пореклом (од **-atijos*). Под претпоставком да су се и у овом случају на српском терену укрстили разнородни суфикси, може се рачунати на то да су ширењу продуктивности овог страног суфикса допринеле тенденције које су већ постојале у творбеном систему српског језика. На учвршћивање страног суфикса могли су утицати и поједини домаћи продуктивни суфикси сличне творбено-семантичке вредности, на пример, суфикс *-ић*, на шта можда указује и један број дублета, као *лулаћ* / *лулић*, *сленаћ* / *сленић*, *мушкаћ* / *мушкић*, *грлаћ* / *грлић* (в. III). Антропонимски суфикс *-от(а)* (нпр. у: *Благота*, *Борота*, *Брзота*, *Вукота*, *Милота*) поједини истраживачи сматрају романовлашким, односно истичу да су лична имена на *-ота* у „српскохрватском“ настала под утицајем румунских антропонима с хипокористичним суфиксом *-ота* (Georgijević 1981: 269–280, Gămulescu 1983: 129–140). На другој страни,

Р. Бошковић у старим српским хипокористицима *Богот* (: Бого), *Брајот* (: Брајо), *Доброт* (: Добро), *Милот* (: Мило), препознаје суфикс *-т* који се „*dodaje gotovim hipokoristicima*” (Бошковић 1978: 443), а на паралеле у словенским језицима указује се у низу радова (исп. Svoboda 1964: 165, Лома 2013: 147). И М. Пешикан истиче да овај суфикс припада прасловенском творбеном инвентару, додајући, ипак, и следеће: „*Može se, dakle, govoriti samo o dodatnim impulsima koje je uneo slični formant zatečen na Balkanu, ili o sabiranju podsticaja i oslonaca*” (Pešikan 1981a: 279).

2.1.5. Иако се за глаголске с-суфиксе (у првом реду *-иса* и *-оса*) у српском језику несумњиво мора говорити о страном утицају, дуго је ван интереса остајало питање унутарњих процеса који су могли подржати учвршћење ових суфикса. Полазећи од могућих узајамних односа између језика примаоца и језика даваоца, у србистици је, на пример, у вези с овим указано и на присуство *-иса* као завршетка у домаћим образовањима типа *пòсисати*, *у̀дсисати* (исп. *мирисати*, са страном основом), што је имало одраза и у творбеним везама попут *дах* : *дисати*, *уздах* : *уздисати* и сл. У погледу суфикса *-оса* пажњу привлаче придевска образовања на *-(а)н*, посебно дијалекатски примери типа *áлосан*, *вѝлосан*, *јáкосан* заступљени у говорима југоисточне Србије, који управо одговарају ситуацији са ширег јужнословенског простора (в. VIII).²⁶

2.2. Наравно, у разгранатом али, ипак, у даљој перспективи сродном, индоевропском лингвистичком миљеу није увек лако разлучити порекло одређене творбене морфеме, па не чуди што се истраживачи не слажу око низа суфикса у вези с тим јесу ли они по пореклу домаћи или страни, словенског или несловенског порекла. То понекад неминовно води прибегавању једино могућем решењу – прихватању става о својеврсном „укрштању” домаће и стране творбене морфеме. Већ овде се види да и само опредељење истраживача да творбену морфему веже за страни језички нанос не даје увек и недвосмислен одговор на питање из ког језика стиже тај утицај. Тако се и опредељење да је суфикс *-оња* вероватно страна творбена морфема нашло пред додатним питањем је ли она румунског или шиптарског порекла. За глаголске с-суфиксе у балканословенским језицима поодавно се указује на грчко порекло, иако су нека новија истраживања у суфиксу *-оса* (нпр. *глѣ̀госати*, *жѝгосати*), за разлику, на пример, од суфикса *-иса* (*рѣ̀ндисати*, *декòрисати*), препознала могуће балканороманске утицаје (в. VIII).

²⁶ Ако би се покушали навести сви суфикси око којих је у науци по било којој основи исказана сумња у вези с њиховим пореклом, онда би тај списак, поред споменутих, садржао и низ других суфикса, пре свега именичких (нпр. *-аш*, *-ов*, *-ун*, *-енда*, *-ман* и др.). Досадашња научна пракса показала је да код истраживача разлика у тумачењу одређених језичких појава неретко потиче од разлике у самој њиховој филолошкој спреми и ускостручном усмерењу.

Колико је ове танане творбене механизме који делују у међусобним утицајима два језика понекад тешко разабрати показује чињеница да ни у погледу турско-српских творбених веза ситуација није много једноставнија, мада се ради о судару два темељно различита, разнородна језичка система. Иако се овде углавном лако препознају творбене морфеме турскога порекла, сам процес прихватања појединих турских суфикса у српски творбени миље оставља низ питања отвореним. На пример, суфикс *-џиј(i) / -џиј(i)* јавља се већ у старословенском језику (као *-чиј*) у категорији вршилаца радње, односно носилаца занимања, а бележи се и међу српским средњовековним терминима (исп. *наводчија, поводчија, оправчија*, XIV в.). Иако се углавном претпоставља његова припадност турском наносу, који датира већ из предосманског периода (исп. савр. тур. *-џи / -џи / -џи / -џи // -џи / -џи / -џи / -џи*),²⁷ поједини аутори (А. Селишчев, Р. Бошковић, П. Скок) тумаче га као изворну словенску творбену морфему насталу морфолошком контаминацијом (в. Ефимова 2006: 172–173, Радић 2001: 178–179, Радић 1995: 131). На то би могле указати не само неке старије (исп. срп. *sudčija* : *sudac*, Skok: *sūd²*), већ и новије јужнословенске изведенице, као срп. *бојчија, изгончија, конопчија*, мак. *лакомчија, прекупчија* (Радић 1995: 131–132). Тако је, по принципу унутарње подршке, и турски суфикс *-чија / -чија* у српском језику, изгледа, могао бити лакше прихваћен и умногоме раширен управо захваљујући постојању сличне творбене морфеме, односно сличног завршетка у језику примаоцу, где је сонантизација у вези са *ј* могла утицати на прихватање, потом и уопштавање форме *-чија* (исп. *бојчија / бојчија, изгончија / изгончија*). Утолико пре што је у том процесу подршку могао дати и словенски суфикс *-ач* из исте или блиске творбено-семантичке категорије (исп. срп. *косач* : *косачија*, мак. арх. *ловач* : *ловчија*, Исто: 132). Додуше, М. Павловић (1961: 167) код једног броја изведеница са суфиксом *-ач* издваја значењску нијансу „стварног вршења радње”, а по овом критерију ће, како то запажа већ А. Белић (1936: 195), бити стварани и лексичко-семантички опозитуми попут *читач* : *читалац*.²⁸ Стварање савремених *ad hoc* примера типа *намештач чуњева, скретач пажње* или *примач (лопте)*, који вероватно нису без

²⁷ Још В. Јагић крајем XIX в. указује на турско порекло ове творбене морфеме, али сматра да је она прихваћена у процесима деловања народне етимологије („*volksetymologisch*”), од *чи-нити*, и то у оквиру стел. паралелизма *-чиј* : *-д* и (према Ефимова 2006: 172). У чеш. *krejčiči*, пољ. *łowczy* и сличним примерима са севера И. Леков (1958: 27) види везу са стел. суфиксом *-чиј* (исп. Бошковић 1978: 167).

²⁸ Имали смо прилике видети да је недавно у једном београдском парку (дец. 2015) постављена скулптура девојке која чита под називом *Београдски читач*. (Следеће године је под истим називом и на истом месту одржана манифестација *Књижевни маратон „Београдски читач”*.) Због овакве употребе лексеме *читач* (м. *читалац*) јавили су се критички осврти у лингвистичким радовима, иако, с обзиром на конкретну ситуацију исказану овим представама (макар и метафорички узев), чин непосредног, тј. „стварног

утицаја страних језика, указује на додатну продуктивност овог суфикса. У сваком случају, данас је суфикс *-ач* у категорији вршилаца радње посебно продуктиван управо у источном делу јужнословенске језичке области,²⁹ што се односи и на део српске језичке територије, где је он све присутнији и у другим творбено-семантичким категоријама. Тако је овај суфикс снажније захватио и категорију средстава (исп. Белић 1936: 197, Павловић 1961: 167, Клајн 2003: 63, Радић 2003: 143), где је у последње време постао посебно податан приликом превођења страних техничких назива за различите *освеживаче*, *скидаче*, *чистаче* (исп. енг. *refresher*, *remover*, *cleaner*), или *размрсиваче* (*чворова*, филм. превод), па и *читаче* (нпр. екрана, картица и др., исп. *screen reader*). Истраживачи су, на другој страни, указали на повлачење овог суфикса из неких западнословенских језика (Леков 1958: 25).

Такве претпоставке о међусобној подршци домаћег и турског суфикса јављају се и у вези с другим суфиксима, на пример, с паром *-љив* : *-ли(ја)* (исп. Радић 2001: 179). На то непосредно упућују српско-турски придевски паралелизми типа срп. дијал. *мемљив*, *шећерљив* (Јагодина, П. Р.) : тур. *temli* ('влажан'), *şekerli* ('зашећерен') (Škalj.), а посредно и други примери, као *инатљив* / *инатљивко* : *инатлија* (Жугић 2005, исп. тур. *inat*, *inatçı*, Škalj.), *зајтинљив* : *зајтинлија* (Динић 2008, исп. тур. *zeytin*, *zeytuni*, Škalj.) и др. У ово се укључују хибридна образовања, као *дочекљив* → *дочеклија* ('оној који је гостољубив', Ћупић / Ћупић 1997, исп. *дочекл'ија*, Букумирић 2012), *сажљив* → *сажљлија* ('који се сажали на туђој невољи', Гаговић 2004), *подношљив* ('који је поносит, охол', нар. поез.) → *поднослија* („И на коњи момци поднослије") (Динић 2008). Подстицајан је за даља истраживања податак да се у старословенском језику придевски суфикс *-љив*, за разлику од *-ив*, најпре јављао у мањем броју примера, а сразмерно их има више у потоњим споменицима, и то оним везаним за источну Бугарску (Ефимова 2006: 286–288). Поред овог, указано је и на могућу везу између српског и турског придевског суфикса *-и* у примерима који значе боју, као *голуби* (/ *голубији*), *купуси* / *купуси* у односу на *кахвџи* (тур. *kahvevi*), *куруми* (тур. *kurşunî*) (Радић 2001: 101–102).

Унеколико је другачија ситуација са суфиксом *-че* у балканословенским говорима. Овај именички деминутивно-хипокористични суфикс најчешће се објашњава као резултат перинтеграционих процеса везаних

вршења радње" овде није изостајао. Уосталом, у оквиру сличних опозиција бележимо и друге примере (исп. *извештач* / *известилац*, *примач* / *прималац* и др.).

²⁹ За ово питање можда није неважан податак да је управо у средњовековним текстовима Преславске школе (источнобугарска област) облика на *-чи* било у знатној мери (Ефимова 2006: 173), што би могло указати на постојање далеко сложенијег односа између ових творбених морфема на балканословенском терену.

за изведенице са суфиксом *-e* (псл. *-e*), који је најпре углавном означавао младунчад (нпр. срп. *сврака* → *свраче*, *унук(а)* → *унуче*; *ђаволак* → *ђаволче*),³⁰ што је у појединим говорима могло бити подржано и другим фонетским процесима (исп. у срп. *наруче* м. *наручје*, мак. *песоче* м. *песочије*). Један број истраживача посумњао је у могућност тумачења порекла овог суфикса искључиво словенском линијом. Утолико пре што је овај суфикс са својим дериватима исказао способност да гради свој сопствени подсистем, захватајући основе именица различитих родова, укључујући и средњи род (в. IV).³¹ У том смислу је у једном броју радова указано на могуће турске утицаје, јер је слична морфема у турском језику (од перс. *-če*, *-ča*), који, иначе, управо не познаје граматичку категорију рода, могла додатно убрзати творбени процес који се одвијао на балканословенском терену, уз активно садејство два језичка система (в. IV, V).

3. Страни суфикси између интеграција и иновација

3.1. Укључивање страног суфикса у домаћи творбени систем за собом вуче кадшто цео низ појава с различитих језичких разина. Интеграција тур. индеклинабилног придевског *-li / -l / -l̥ / -lu* у српским народним говори-ма није подразумевала само морфолошку апаптацију кроз деклинабилно *-лија*, махом оствариваног у оквиру именичких изведеница, него понегде и потребу да се уз помоћ домаћих творбених средстава сачува придевски (и прилошки) карактер изведеница. То је дошло до изражаја у појединим говорима кроз турско-српску творбену редупликацију, као у примерима *мераклијски* (= с меракком, исп. РМС; тур. *meraklı*, Škalj.), *мекамлијски* (= мелодично, заносно певање или играње, Златановић 1998; тур. *mekamlı*, Škalj.), исп. *зејтинлијес* ('жућкастозелене, зејтињасте боје', Златановић 1998; тур. *zeytuni*, Škalj.).³² Очување придевског карактера изведеница на *-лија* у појединим случајевима могли су омогућити морфосинтаксички механизми, као у изразима у којима су заступљени лексички квантификатори: „Млдого ми је ова невѣста *дикатлија*”, „Та је њива *млдого ђубрелија*”, „врло је *имбишлѝја* човек” и сл. (Елез.). Изведенице с овим суфиксом теже да се и дубље укључе у синтаксичку структуру, што се понекад исказује у обрисима својеврсне турско-словенске језичке симбиозе, као у примеру

³⁰ Деминутивно-хипокористични суфикс *-inth / -enth* постојао је у трачком језику, који се говорио на источном делу Балкана (Георгиев 1957: 68–69). То је, изгледа, данас управо она балканословенска област (македонски, бугарски, као и делови србијанских југоисточних говора) у којој је продуктивно деминутивно-хипокористично *-e* као општи деминутивни суфикс (исп. *волé*, *залвé*, *коњé*; *гроздé*, *корпé*, *стаклé*, Стојановић 2010).

³¹ О пореклу ових суфикса в. Стакић 1988: 185–187.

³² У једном броју примера бележимо замену турског суфикса *-ли* домаћим *-љив*, нпр. *мемљив*, *шећерљив* (в. 2.2).

„Он је *кавгалија* [’посвађан, у свађи’] *с мене*” (Врађе, РСАНУ; више о томе у Радић 2001: 157–158).

Морфолошки интеграциони процеси одвијаће се у српском језику и кроз морфосемантичку неутрализацију турских множинских наставака *-lar / -ler* у једном броју примера, о чему сведоче призренски множински облици *агалари*, *атлари*, *аџилари*, *бабалари*, *оџалари* (Петровић 2012: 350, исп. Радић 2001: 180–181). Изгледа да овај морфолошки принцип, у виду својеврсног морфолошког подмлађивања (редупликације), није непознат другим суфиксима, на шта упућује пример *железори* (’гвожђурија’, исп. 1.2). То, опет, указује на могућност да се оваквом методом препозна веза међу синонимним суфиксима у процесима њихових морфолошких наслојавања и оснаживања примарне творбене морфеме секундарном, исп. примере у вези са сложеним суфиксима *-орија / урија* (*Влахорија*, *сточурија*), *-арија* (*лупежарија*, *олошарија*), *-отија* (*бедотија*, *гладотија*), *-адија* (*Србадија*, *простадија*) (Радић 1995: 44–45). Са савременог аспекта посматрано, низ оваквих суфикса не може се више сматрати сложеним.

На плану интеграционих процеса посебно је илустративан пример унакрсног деловања страних глаголских суфикса, *-иса*, грчког, и *-ира*, латинско-немачког порекла, у српској језичкој области. За разлику од суфикса *-ира*, који је у српском језику превасходно остао у домену европске лексике и интернационализама, суфикс *-иса* је постао општи глаголски суфикс везујући се за стране основе различитог порекла (грцизми, турцизми, интернационализми). Уз знатан фонд лексике словенског порекла, суфикс *-иса* је, тако, остварио статус домаћег, или бар прилично одомаћеног суфикса.³³ У судару два конкурентна и разнородна суфикса, који доспевају у различита времена али и у донекле различитом територијалном опсегу, одавно је наслућена „до извесне мере и једна врста репартиције” (Павловић 1940: 81, исп. Skok 1955–1956), а она би можда морала подразумевати и могућу зависност њихове дистрибуције од природе финалног основинског консонанта с морфемског споја.³⁴ Ови елементи деривационе комбинаторике, често засноване на дисимилативним фонетским процесима, приметни су у једном броју облика на *-иса* у случају када је, на пример, у финалној

³³ Изгледа да и на плану морфолошког исказивања глаголског вида овај суфикс показује способност да се боље укључује у српски језички систем, бар када је реч о делу народних говора у којима је препознатљива тежња да се међу облицима на *-ише* и *-исује* успостави дистинкција по основи свршености / несвршености глаголске радње (нпр. *курталише* (се) / *курталисује* (се), *свтелише* / *свтелисује*, *сколотише* / *сколотисује*, *урнише* (се) / *урнисује* (се), Стојановић 2010). Слична дистинкција успостављена је код оваквих глагола и у македонском језику (в. Марков 2009: 15).

³⁴ На плану односа суфикса *-ира* и *-ова* Skok ће, нпр., забележити: „*morat će se možda dati prednost sufiksu -ovati kod stranih glagola, koji se svršuju na -k, tako u praktikovati, redukovati, falsifikovati* i t. d. mjesto *practicirati, reducirati, falsificirati* zbog izbjegavanja promjene *k* u *c* u stranom jeziku” (Skok 1955–1956: 43).

основинској позицији сонант *p* (исп. *варварисати*, *вулгарисати*, *жандарисати*, *избагерисати*, *меморисати*, *професорисати*, *спонзорисати*), и, на другој страни, у примерима с *-ира*, ако су на крају основе фрикативи *s* и *ш* (*киксирати*, *класирати*, *масирати*, *форсирати*, *мариширати*, *фалиширати*, *флаширати*) (в. VII.3.1). Овакав приступ у савременој србистици очекује подробнија истраживања с јасније омеђеним лексичким корпусом. Тако, када је реч о односу ова два суфикса, О. Ристић (1970: 148) запажа да се у глагола с финалним основинским *ж*, *ш*, *з* и *с* не јавља суфикс *-иса*, али не уочава, на пример, важну улогу широког опсега деловања овог суфикса код основа различитог порекла, као и ограничавајуће присуство суфикса *-ира* код основа с финалним *p*. Штавише, у овом материјалу нема глагола с интернационализмима у основи попут *бункерисати*, *интегрисати*, *транслитерисати*, *трансферисати*, а њихове основе аутор наводи у групи оних које се јављају искључиво с *-ирати* (Исто: 135–138). Отуда, у суфиксу *-ира* аутор види „његову еластичнију природу у вези са основама различитих завршетака и порекла” (Исто: 157), као и структурно-гласовну предност „која му допушта слободнију примену и тамо где се наставци *-исати* или *-овати* не могу употребити”, те га сматра високо продуктивним средством и у источним центрима (Исто: 154–155). И поред вредних запажања о овим суфиксима, изгледа да су југословенски политички оквир који је, макар српској страни, налагао трагање за заједничким српско-хрватским књижевнојезичким особинама (исп. Радић 2017: 29–34), као и ауторово ослањање на недовољно репрезентативан извор (J. Matešić, *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, 1–4, Wiesbaden, 1965–1967), имали своје одразе на резултате овог истраживања. Но, ти ће дамари у српској лингвистици трајати до у освит овога века (в. VII.2.1).

Овако везани односи између суфикса *-иса* и *-ира*, ако их темељније анализе потврде, не би били никаква посебност на творбеном плану. Овакве појаве уочене су у једном броју хибридних образовања с турским суфиксом *-ана* (*електрана*, *папирана*, *сладорана*) у односу на углавном синонимни, домаћи суфикс *-ара* (*бетонара*, *пивара*, *стаклара*) (Радић 2001: 92–93). Ипак, довољно дуг временски распон између позиционирања домаћег и страног суфикса у творбеном систему овде је за последицу имао очување њихове творбено-семантичке дистинкције (исп. новозабележени облик *катислана* ’фабрика муниције’ : *катислара* ’старинска пушка’, РСАНУ).

3.2. Укључивање стране творбене морфеме може изазвати широк опсег морфолошких интеракција. У србистици су већ анализирани процеси стварања разгранатог система суфиксних деривата од суфикса турског порекла (нпр. *-иџа* : *-а(н)иџа* / *-е(н)иџа* / *-иџија*; *-лија* : *-а(н)лија* / *-ајлија*, *-елија*; *-лук* : *-а(н)лук*, *-енлук*, *-и(н)лук*, Радић 2001: 109–130). Има

показатеља да се глаголски суфикс *-оса* развио из придевског суфикса *-иós* (→ срп. *-осан*), балканороманског порекла (в. VIII.3). Глаголска морфема *-иса*, грчкога порекла, јавила се у српском глаголском систему поодавно, најпре у оквиру скромног броја грцизама и преко једног фонда домаћих речи, али је изгледа тек уз продор турцизама доспела далеко на запад. У овим процесима је глаголски суфикс *-иса* у једном броју примера накнадно проширен турским претериталним *ð-/m-* (исп. *бојàдисати* РМС / *бојàтисати* РСАНУ, *кавèндисати* РСАНУ, исп. *meràktisanje* Škalj.), а на сличан начин настали су и други деривати.³⁵ Ова творбена морфема, која се развијала везујући се за основе различитог порекла, домаћег, турског, европског и др. (исп. *згрòмисати*, *камèнисати*, РСАНУ; *рèндисати*, *сèвдисати*, РМС; *декòрисати*, *ђавòлисати*, *логòрисати*, РСАНУ), створила је низ деривацијских типова, који се, синхроно посматрано, могу груписати према учешћу различитих вокала око којих се образују суфиксне варијанте, на пример:

- а) Е-тип (-еиса / -ле(ј)иса / -елеиса / -ен(д)иса / -лениса / -елениса): *-еисати*: *рèндèисати* (РМС), *глеђèисати* (РСАНУ); *-ле(ј)исати*: *капарлèисати*, *наћефлèјисати* (РСАНУ); *-елеисати*: *зубелèисати* (: зумба, РСАНУ); *-ен(д)исати*: *кавèнисати* / *кавèндисати*, *бдèнисати* (РСАНУ); *-ленисати*: *кавлèнисати*, *асталèнисати* (РСАНУ); *-еленисати*: *fajdelènisati* (Škalj.).
- б) А-тип (-а(ј)иса / -лаиса): *-а(ј)исати*: *замагла̀исати*, *бронза̀исати*, *зумба̀исати*, *запомага̀јисати* (РСАНУ); *-лаисати*: *варакла̀исати* (РМС), *капарла̀исати*, *џорла̀исати* (Škalj.).
- в) О-тип (-олиса / -ониса / -ориса): *-олисати*: *врагòлисати* (РСАНУ); *-онисати*: *селекциòнисати* (РМС), исп. *емоциòнисати* (РСАНУ); *-орисати*: *naludòrisati* (RJAZU).³⁶

Овако сложена морфолошка укрштања резултовала су низом паралелних и синонимних творбених облика, као: *кавенисати* / *кавендисати* / *кавленисати*, *капарлеисати* // *капарла̀исати* (// *капарисати*), а у ширем лексичком корпусу и: *севтеисати* / *севтелисати* / *сефттелисати* // *севтаисати*, *сургунисати* // *сургунлеисати*, *устаклисати* // *устаклаисати* и сл. (Радић 1995: 99–101).³⁷ С обзиром на то да је бројност ових паралела често резултат сложених процеса судара два разнородна творбена систе-

³⁵ Дериват *-лисати* препознаје се у: *заишѐрлисати* (РСАНУ), *севда̀лисати* (РМС), вероватно преко *šekerli*, *sevdalı* (исп. Škalj.). И сами завршеци у овом морфолошком (пре)распоређивању могу имати одређену улогу, исп. *кала(ј)-исати* → *бронза̀исати* (РСАНУ).

³⁶ У примерима не пратим категорију глаголске повратности.

³⁷ У појединим примерима међу оваквим паралелама су могуће извесне дистинкције, исп. граматичко-семантичку дистинкцију у *севда̀лисати* ('бити заљубљен, осећати љубав, чежњу') : *сèвдисати се* ('осећати узајамну љубав, волети се') (С. Сремац, РМС).

ма, у изведеницама се неретко препознају трагови различитих турских глаголских морфема (нпр. *-di, -la, -lan*, исп. Кононов 1956: 196, 205, 230 и др.). Оне су у српски језик ушле заједно с бројним турским глаголима, мада су се, углавном, у овом лексичком наносу и задржале, остајући у домену језичких архаизама. Поред њих, препознаје се и један број нетурских морфема које су по основи различитих аналогича према појединим моделима творбе у српском језику подржале продуктивност суфикса *-иса* (нпр. *ђавол-исати* → *враголисати*, исп. враголија; *бд-еније* / *бд-ење* → *бденисати*; *луд-орија* → *налудорисати*). Са савременог аспекта овакви облици некада представљају проблем за творбену анализу.

3.3. За страним утицајима у творби речи може се трагати и у области преношења туђих творбених модела у језик прималаца, на пример у оквиру морфолошких удвајања која се, додуше, јављају готово и као врста језичке универзалије у језицима с различитих меридијана. Уопштено узев, различита морфолошка удвајања, експресивно обележена, прилично су заступљена у српским дијалектима, исп.: „Баба га је очувала од *мрву мрвку*”, „*Све свећере* искочио девет кила”, „Што *оће* па тај *ћорла ћорав*” (Златановић 1998), „Куде појдо за *килавога килчу*, па ми ништа не *иде унапредак*” (Стојановић 2010), „*сакат’ул’е сак’ате*, шта сте чинѐл’и *в’здан*”, „Срам’ота ју било да ју *види неко с трањом трањавим*” (Букумирић 2012), „Ти мене то да рекнеш, *гомно од гомнета гомнастога!*” (Поповић / Петровић 2009: 218), „*Осто* му је *јѐд-јѐд’ини* мѐтак”, „Забрља^в *јо скрѐз-на-скрѐз*” (Далмација 2004).³⁸ Они се срећу и у српској народној поезији („У руци јој огледало *шикли шиком шиклисано*”, РМС: *шиклисати*), кратким фолклорним формама (благословима, клетвама, бајањима, нпр. *врати се натраг, погана поганице, студена студенице, сметена сметенице*, Новаковић 1904: 602, исп. Sikimić 1996: 178–218), те у свакодневним савременим изразима (*дан-данас, разноразни, дно дна, нула нулина*, укључујући и примере попут *клај-клај, лале-миле, трте-мрте, цакум-пакум*, исп. Клајн 2002: 134). У оваквим експресивним средствима не оскудевају ни савремени књижевнoуметнички текстови (исп. Ковачевић 2003: 257–259).

У нашем случају пажњу завређују редупликациони модели који су потпомогнути деривационим средствима и могући су резултат страних језичких утицаја. Такве су, на пример, српске придевске конструкције на *-цат* (нпр. *цео-целцат, го-голцат*) / *-цит* (*нов-новцит, прав-правцит*), које су ушле и у творбени инвентар књижевног језика (исп. Стевановић 1975: 569–570, Клајн 2003: 312–313). О структурним особеностима ових образовања у српском пише већ А. Белић почетком прошлог века (Belić

³⁸ Исп. „*Kěj sigasās tū, sigāča sīgava*” (Težak 1981: 397), с јужнословенског запада.

1904: 335–336, 346), потом А. Боасен (Voissin 1957),³⁹ а у новије време М. Ивић (Ivić 1995: 319–331), чије се тумачење настанка морфеме *-цат* / *-цит* разликује од Белићевог. Показује се да су на ширем творбеном плану овакве конструкције далеко сложеније и распрострањеније, о чему говоре не само њихови бројни деривати, као *-(ин/-ен/-и)-цат* (нпр. *исти истинцат*, *мали маленцат*, *го голицат*, РСАНУ), *-(ин/-ен)-цит* (*један јединцит*, исп. *истовенцит*, РСАНУ), *-ацит(и)* (*дуги дугацит*, исп. *драгацити*, Елез.), *-ацак/-ацан* (*леден леденацак*, РСАНУ; *пун пунацан*, Елез.), *-цијат/-цикат* (*го голцијат*, РСАНУ; *нов новцикат*, РМС), *-(и)ијан* (*чист чистијан*, *нов новцијан*, РМС), – него и продор ових модела у именичко-придевске (супстантивне) синтагме, као у примерима *бреме бремцато*, *збиља збиљцата* (РСАНУ, исп. Радић 1998).⁴⁰ Бележимо и наслањање прилошких израза типа *једва једвице* (РСАНУ: јѣдвѣцѣ) на овај модел. Тако, „српскохрватски” суфикс *-цат*, свакако као представника ове групе суфикса, И. Леков сврстава у групу „оригиналних” суфикса који се јављају у појединим словенским језицима или словенским језичким групама (Леков 1958: 57, исп. Belić 1904: 346).

Видели смо већ да се и поједини суфикси који улазе у ред балканистичких творбених појава такође налазе у инвентару редупликационих творбених средстава. Овде су и примери са суфиксом *-оса*, попут срп. *ала алосана* (435), *лбјсна лбјјосана* (721), *рђо рђосана* (560) (Златковић 1990), који ће посебно обележити македонску и суседну балканословенску област (в. X). То можда указује на балканистичке импулсе у ширењу појединих редупликационих модела, који су се с југоистока могли кретати према северозападу, као и већина језичких балканизма. У балканословенским језицима, на пример, распрострањене су турске редупликације попут *бамбадава*, *бамбашка*, *парампарче*, *џабџабе* и сл. (исп. Кононов 1956: 154–159, Lewis 1966: 59),⁴¹ мада у науци још нема ширих истраживања која би идентификовала несумњиве стране наносе у ширем инвентару ових морфолошких модела (в. Петровић 1993). Иако је стање у турском језику,

³⁹ Поред ових редупликационих модела аутор укључује и друге, исп. *rep repušti*, *čorba čorbušta*; *guzonje guzonjaste*, те *mrkli mrak*, *isti istovetni*, *poganac pogani*; *gadovi od gadova* (Исто: 35–36).

⁴⁰ Исп. и друге моделе као *пѣмпуна̄н / пѣнпуна̄н* (‘пун крцат’, Ћупић / Ћупић 1997), или *жив-живочаџак* (‘непечен, недопечен, гњецав’, о хлебу, Стојановић 2010). У домену књижевних текстова бележе се и примери попут *исти истијати*, *силни силијати*, *сваки свакијати*, па и *језик језикати* и др. (Ковачевић 2003: 258–259), а оваква редупликација се може забележити и код присвојних заменица (исп. *мој мојцат*, В. Комарецки, РСАНУ: мојцат).

⁴¹ Исп. међу турцизмима и: *бџ-бџ*, *ђење ђење*, *тараф-тараф*; *алаџак-вереџек*, *истѣр-истемѣз*, *шејане-бејане*, *шиле-биле* итд. (Петровић 2012). За низ српских, сложених и често експресивних прилога истиче се да су доспели „углавном из турског, али и из других (претежно страних) извора” (Клајн 2002: 134).

тачније у балканским турским говорима, могло представљати својеврсне подстицаје оваквим конструкцијама („podsticaje za 'održavanje u životu'”, Ivić 1995: 330), ова тема завређује темељитија истраживања у балканским срединама. Вредна је, тако, пажње чињеница да су овакви редупликациони модели познати и говору балканских Цигана, те да они структурно прилично добро прате стање у српском језику (исп. *parno parnoro* 'бео белкат', *nevo nevoru* 'нов повкат', *čičo čičoro* 'праз празан' (!), па и *mato matoro* 'трештен пијан', дословно: *пијан пијанцит, Uhlik 1983).

Заједничка особина ових образовања је то што се њихова семантика често своди на вредност „апсолутног суперлатива”, јако податног језичкој експресивизацији. Ово добро илуструју турско-српски еквиваленти, попут тур. *бизбитевија* (Елез.) : срп. *цео-целцат* (заправо *цел-целцат*, као арх. форма која је ближа симетрији понављања), тур. *dibidüz* (Škalj.) : срп. *прави-правцати* (или *скроз-наскроз*), па и поједини српско-турски хибриди, као *дан-даниле* ('дан данас', РСАНУ). То је управо оно што бележимо у наведеним српским примерима *збиља збиљцата* („Није маскара, него збиљцата збиља”), *љжна лжјосана* ('лажљивица над лажљивицама') и др. Можда није случајно што ће се и код појединих поетских израза који су у функцији стилско-семантичке интензификације у редупликацији јавити управо турски суфикс *-ли* (в. 4.1). Тако ће Р. Перовић-Невесињски писати о „*мирили мирису* који подсећа на тамјан”, док ће М. Настасијевић певати о „*ледли леденим* колачићима” (РСАНУ), иако, морфолошки посматрано, можда ни овај модел није лишен садејства са домаћом творбом (исп. *мркли мрак*).⁴²

3.4. Под судбином суфикса у језичким контактима могу се разматрати и појаве када први део страног морфолошког склопа (који могу чинити изведенице, сложенице, синтагме) буде прихваћен у језику примаоцу, а други по основи фонетске сличности бива подведен под коју домаћу творбену морфему. Српска дијалекатска лексема *кафѐтац* ('талог од кафе', Јагодина, П. Р.) вероватно је настала адаптацијом тур. *kahve toz* (исп. тур. *toz* 'прах, прашина', Škalj.), док је шире позната лексема *џенџирац* ('новац за ситније трошкове') настала од тур. *cep parası* (исп. Škalj.). У интеграционим процесима у српском језику се, дакле, ови облици свODE на својеврсне псеудоизведенице, у којима је домаћи суфикс *-(a)ц* присутан тек по основи звуковне сличности с финалним делом страног израза. Реч је о механичком преносу фонетских секвенци из једног језика у други, као уобичајеном средству у међујезичким позајмљивањима (исп. Weinreich 1953: 47). Тако се и укоренивање појединих страних изведеница можда може довести

⁴² И велики број савремених полусложеница у српском језику (нпр. *такси-возач*, *пилот-пројекат*) настаје под утицајем страних језика, посебно енглеског, иако су овакви структурни модели стизали и из турског (исп. *ћор-сокак*, *ћул-башта*, *сахат-кула* и сл., који су данас углавном архаизми).

у везу с њиховом звуковном блискошћу домаћим облицима. Можда би се у том смислу, на пример, могао посматрати облик *ловџија* (тур. *avcı* 'lovac', Škalj.: *ävđziја*), ако није реч о старијем творбеном наносу (в. 2.2), или *знаџија* (према тур. *sanatçı* 'онај који се бави неким занатом', Škalj.: *zapađија*). Г. С. Венцловић пише на једном месту: „два *заната зна* [...] јер *двознанџија* је, да речем ковач и колар” (Павић 1972: 13, курз. П. Р.).

4. О стилско-семантичкој реинтерпретацији страног суфикса и још понечему

4.1. Прихваћена страна творбена морфема, колико год она била и резултат одређених потреба у домаћем творбеном систему, склона је да додатно обезбеђује своју посебност на стилско-семантичком плану. То је понекад подстакнуто разликама у социокултурним миљеима који долазе у додир, што се може подвести под социолингвистички аспект овог питања. Онолико дуго колико се суфикс осећа страним, дакле, елементом својеврсног подсистема, толико дуго он може имати посебан стилско-семантички потенцијал и спреман је да учествује у разноврсним иновацијама на том плану. Није случајно што се у том смислу међу страним суфиксима у српском језику посебно издвајају турски, који у оквиру бројних савремених изведеница упорно остварују шаљиву, ироничну или пејоративну компоненту, што припада познатој појави реинтерпретације страних језичких елемената у језику примаоцу (Станкјевич 1964: 132). Отуда је велики број оваквих образовања, пре свега оних која представљају хибридне изведенице, дошао до изражаја у домену експресивне лексике, где ће се развијати процеси својеврсне стилско-семантичке интензификације. Разумљиво је што су међу њима најгласнији пејоративи, као у примерима *трџиација* / *трошџија* ('онај који много и неразумно троши', РМС), *парагрџфлија* ('онај који се слепо држи параграфа', РМС), *критичџрлук* ('критиканство', РСАНУ) итд. (Радић 2001: 182 – спац. П. Р.), што се посебно може пратити у оквиру појединих паралелизма с исказаним односом неутрално – експресивно (маркирано), као *говорник* / *говорџија*, *варошанин* / *варошџија*, *несрећа* / *несретлук* и сл. Ипак, на примеру турских суфикса, рецимо у категорији вршилаца радње, препознајемо да су они у одређеном друштвеном миљеу опстали као стилски неутрална, или углавном неутрална творбена средства (исп. *аутобужџија*, *камионџија*, *трамвајџија*, *шлепаџија*, те и *багериџија*, *ваљкаџија*, *тракторџија*), док се на неким другим друштвеним плановима њихова експресивност појачава (*компјутерџија*, *линкаџија*, *рекламиџија*, *филмаџија*, *хитаџија*). Тиме ове стране творбене морфеме, колико год носиле обележје страног наноса, својим посебним конотацијама оствареним у језику примаоцу постају специфичност домаћег творбеног система, слабећи везу са својим извор-

ником те губећи обележје туђица. То се у појединим случајевима односи и на готове изведенице преузете из турског, које на домаћем терену добијају посве нова значења (исп. жарг. *бунарџија* 'чепарош', *бурегџија* 'асистент на универзитету', *чорбација* 'љубитељ чорби').

На другој страни, поједини турски суфикси који су се убрзаније повлачили из народних говора могли су на поетском плану код неких стваралаца бити сачувани као стилска средства. Турске придевске изведенице на *-ли*, као непроменљиве речи, сачуване мање-више као архаизми и покрајинске речи у делу српских говора,⁴³ својевремено су код појединих српских књижевника (нпр. М. Анастасијевића) биле стављане у афирмативни стилски контекст, како у поезији тако у прози, исп. *бисерли-грана*, *жуборли-вода*, *изворли-вода*; *голубли очи*, *златали косе*, *кадифли травица*, па и *медли умешене* ђаконије, с прилошком употребом изведенице (Радић 2001: 98). Када је о поезији реч, можда је овом маниристичком поступку кумовао утицај севдалинке као лирске песме, неговане у областима које су биле непосредно изложене оријенталним културним утицајима.

Ако се пође од става да су страни суфикси склони да на стилско-семантичком плану остварују експресивна значења у језику примаоцу, онда би ова особина могла помоћи у њиховом препознавању у случају када по свом пореклу представљају непознаницу у науци. Доиста, за низ српских суфикса с развијеним експресивним значењима (нпр. именичке суфиксе *-ија*, *-оња*, *-аћ*, *-ор*, *-уле*, *-че*, те глаголске *-оса*, *-иса*, и др.) указивано је на (могуће) страно порекло, односно присуство страних утицаја. Тако, изведенице са суфиксом *-ија* и његовим дериватима у категорији лексике збирног или апстрактног значења (в. 2.1.2), за разлику од изведеница с низом других, истозначних суфикса,⁴⁴ често носе експресивно значење (исп. Радић 1995: 47–49, Клајн 2003: 80–84), укључујући присуство стилско-семантичке интензификације. О томе говоре примери: *вòлија* ('крдо, буљук, целеп волова'), *гулáмија* ('граја, вика, галама; гужва, кркљанац'), *јурија* ('трка, јурњава; гужва, гунгула'), *мрзија* ('мржња, омраза, непријатељство'), исп. *липсија* ('псећа липсија') (РСАНУ) и др. Неретко и саме лексикографске дефиниције указују на ову врсту интензификације, као у примерима: *дунђерија* ('ситни трговци, трговчићи'), *збирѹдија* ('оно што је сабрано, сакупљени отпаци, пабирци са разних страна, од више врста и сл.'), исп. *гајта̀нија* ('гајтан лошијег квалитета') (РСАНУ), те *силè-*

⁴³ Иако ови придевски облици добро прате територију коју насељава муслиманско становништво српског језика, њих бележимо и у суседним областима, исп. примере из Качера: *ба̀тли* / *ба̀тљи*, *ђубрèли*, *зејтинли*, *обр̀зли* (Петровић / Капустина 2011).

⁴⁴ Детаљнија истраживања морала би утврдити у којим условима страни суфикси стичу способност да „покривају” читав низ домаћих (или одомаћених) суфикса. То је, нпр., препознато код низа турских суфикса (исп. Радић 2001: 141–152), али и код суфикса за које постоје назнаке о страном пореклу (исп. IV, V).

сија ('што врло велико или врло много чега', Караџић 1852), *смјјурџа* ('glasan, dugotrajan smeh mnogo lica', Peić / Ваčлија 1990), *срамотија* ('велика срамота', Динић 1988 – спац. П. Р.) и сл. Овакве облике РМС, на пример, чешће обележава као погрдне речи, пејоративе, аугментативе и др., а у прилог томе иде и податак да се они на стилистичком плану јављају и у форми етимолошке фигуре, исп. *нездравџа* („нездравијо нездрава!“), *ћелāvштџа* („ћелāvштџо ћелāва“) (Елез., в. 3.3). Суфикс *-оња*, уз чије се изведенице често јавља пејоративна квалификација, код низа изведеничких значења јасно указује на присуство стилско-семантичке интензификације, исп. *јѣћоња* ('онај који много једе'), *мршоња* ('веома мршав човек'), *ушоња* ('човек великих ушију'), као и *нбсдња* ('онај који има велики и ружан нос') (в. П.2.2). Чак и суфикс *-ар*, који је, чини се, доминантно везан за категорију вршилаца радње (в. 2.1.1), учествује у појединим говорима у грађењу пејоратива из категорије носилаца особине. У сврљишком крају су у овој категорији уобичајени примери *гузичар* ('особа велике задњице'), *носар* ('особа велика носа'), *шкембар* ('особа велика стомака') и др.⁴⁵

И у најновијим таласима страних творбених утицаја, који долазе из западне Европе, наилазимо на суфиксе који су у хибридном образовањима доминантно експресивно обележени. Разумљиво је, овакве изведенице углавном су везане за област разговорног језика и жаргона (в. 1.3). И овде је експресивност вероватно заснована на извесној социокултурној разлици, те на шаљивом, ироничном и пејоративном (па и вулгарном) односу према појединим појмовима који долазе из другачијег цивилизацијског миљеа, исп. *демонстрант* → *забушант*, *зајѣбант*, *преварант*; *оратор*, *пропагатор* → *гњаватор*, *кењатор*, *сератор*, *урлатор* и сл. Утисак је да се у српском језику то у доброј мери односи и на лексику апстрактног значења. Тако, према страном *квалитет* образоваће се *пропалитет*, према *комунизам* / *титоизам* → *грабизам*, *дрпизам*, према *антропологија*, *филологија* → *мангунологија*, можда према *конференција* → *говораницја*, *спаваницја* и сл.

4.2. Заједно са страним лексемама које долазе из источнога (грчко-турског) културолошког миљеа доспева и низ страних суфикса који кадшто на плану конотације носе стилско-семантичко обележје које је дистинктивно, или је представљено као такво, у односу на наносе из западне (латинско-германске) културе. То се, на пример, могло пратити и у контексту уобличавања стандарднојезичке норме код Срба и Хрвата у XIX и XX веку, иако се она фактички проводила на терену истог јези-

⁴⁵ Примери су из рукописа докторске дисертације Ане Савић Грујић (*Антропографска лексика у говорима сврљишког краја*), одбрањене на Филолошком факултету Универзитета у Београду (2016).

ка – српског. Док су се међу Србима процеси стандардизације одвијали прилично спонтано, без оштрих интервенција и снажних пуристичких резова, углавном уз уважавање етно-лингвистичке разуђености српског дијасистема, на хрватској страни су се језикословци пре свега усредсредили на пуристичке активности у намери да се однос српско – хрватско што више угради у зацртану унутарбалканску поларизацију Исток – Запад. Изгон или чврсто ограничење стране лексике у Хрвата је већ само по себи отварало жељену пукотину према норми створеној код Срба и најављивало разлике између будућих књижевнојезичких варијетета. На овом стандардолешком полигону међу страним наносима су посебну улогу играли турцизми. За њих ће П. Скок, на пример, својевремено осетити потребу да истакне: „Nazivi za smutnju, svadu i buku su zaista turskog porijekla na Balkanu” (Skok: galáma), а поједини хрватски интелектуалци су управо турцизме (поред екавице) препознавали као главну сметњу за укључивање књижевног дела И. Андрића у хрватски књижевни корпус. Ова стара, мање-више политичка парадигма о Балкану као цивилизацијској размеђи, с разликом у вери (православље (/ ислам) : католичанство) као главним показатељем, посебно је негована у Аустроугарској царевини. Још је Бењамин Калај, тамошњи министар финансија и добар познавалац историје Срба, утврђивао идеологију о сукобу Истока (оличеног у наводној пасивности, уживању, вероломству, лукавству) и Запада (окренутог култу Римског царства и јакој националној држави), који се сусрећу на Јадрану (Екмечић 2011: 314). Тако, хрватски песник М. Беговић почетком XX века, ослањајући се свакако на ову политичку матрицу, пише да српски дух носи печат источне културе, а хрватски западне, са чим се српски интелектуалци нису слагали (исп. Radić 2015: 143). У том смислу је и хрватски лингвистички приступ надилазио оквире *језичке* политике, налазећи у међувремену ослонац и у новоевропском геостратешком приступу о Хрватима (не више Србима) као европским граничарима и чуварима католичке Европе на граници према Истоку.⁴⁶

Турцизми су, отуда, одавно погрешно представљани као српско-хрватски дистинктивни ресурс у језичкој стандардизацији код Хрвата, у чему један број европских кроатиста показује вишак пожртвованости, чинећи штету свом личном и научном интегритету. То иде до тих граница да се и данас у таквим радовима међу паровима речи попут *говорџија / говорљивац, хвалџија / хвалисавац, трошација / потрошач* први облици, с турским суфиксом *-џија*, проглашавају српским, а други хрватским (в. критички осврт у Ћорић 2009: 21–22, 37). Но, с турцизмима се ова научнополитичка

⁴⁶ У готово свим западњачким пројекцијама у вези с југословенском државном заједницом, или каквим јужнословенским политичким профилисањем, ово је била и остала политичка константа. У томе је посебно била (и остала) доследна британска политика (исп. Екмечић 2011: 387, 406, 414 и др.).

тема не исцрпљује. Тако су, на пример, у основи синонимним глаголским суфиксима *-(д)иса* и *-(из)ира*, грчко-турског и латинско-немачког порекла,⁴⁷ у хрватском књижевном језику (заправо: књижевном језику у Хрвата) временом наметнуте конотације источњачке (балканске) творбене морфеме у односу на западњачку (европску) (исп. 3.1), што се најпре односило на њихову везу с европским основама. Иако су у прошлости хрватски лингвисти (нпр. П. Скок, Љ. Јонке, С. Павешкић) и писци (А. Г. Матош, Т. Ујевић, М. Крлежа, в. VII) били толерантнији према суфиксу *-иса* (као и *-ова*) код ових основа, стање ће се у међувремену мењати. Већ ће М. Пасарић 1925. год. у загребачкој *Новој Европи* надахнуто писати о „помало већ стерилном и немоћном кафанском југословенисању и револуционарном шушкању” (РСАНУ: југословенисање, курз. П. Р.), уз, свакако, ироничну употребу облика са суфиксом *-иса*, употребљеног (заједно с турцизмом *кафана*) у служби источњачког социокултурног маркера. На другој страни, део западних Срба, без обзира на своју везаност за западне балканске области, тежиће да свој идентитет и даље остварује у источном културолошком миљеу. Тако је код П. Кочића, доброг познаваоца тадашњих лингвистичких питања, препозната тежња да се поред очувања домаћег суфикса *-ова* код европских основа (нпр. *акцентовати*, *диктовати*, *парафразовати*, *пропаговати*), у избору између два страна глаголска суфикса посебно негује *-иса* (*дезавуисати*, *информисати*, *регулисати*, *симпатисати*), док *-ира* углавном остаје тамо где је и данас тешко заменљив (*бриљирати*, *датирати*, *маркирати*, *третирати*) (Шипка 1987: 185–186).⁴⁸

И много касније, код тамошњих српских интелектуалаца по овом питању стање се изгледа неће битно разликовати. На то указује, на пример, језик радова савременог српског историчара из Босне М. Екмечића, у међувремену држављанина Р. Србије и управо једног од добитника Кочићеве награде. У његовом делу које цитирам у овој књизи глаголи европског порекла (представљени, наравно, у различитим граматичким облицима) често иду са суфиксом *-(из)ова* (*анектовати*, *датовати*, *маршовати*, *европеизовати*, *легализовати*, *стабилизовати*), а присутна су и образовања са суфиксом *-иса* (*дезавуисати*, *декларисати*, *конзервисати*, *координисати*, *револуционисати*, *формулисати*). Суфикс *-ира* углавном учествује тамо где би његово замењивање за српску средину било посве

⁴⁷ У српском књижевном језику се ретко јављају семантичке дистинкције у лексичким паровима попут *докторирати* (‘положити, полагасти докторски испит, добити наслов, титулу доктора’) : *докторисати* (‘подр. вршити докторску, лечничку праксу’) (РМС).

⁴⁸ Суфикс *-иса* ће, наравно, и у Кочићевом језику бити стални пратилац турских основа, исп. *бегенисати*, *еглен(д)исати*, *мурлеисати*, *сиктерисати* и др. (Исто). За ову тему вероватно није неважан податак да су око Кочића, као српског књижевника из Босне, формиране прве тајне организације с циљем рушења хаџбуршке власти, а опште је познато да је он по много чему био и инспиратор револуционарне организације Млада Босна.

неуобичајено (*ампутирати*, *интензивирати*, *корумпирати*, *планирати*, *стагнирати*, *формирати*). Није искључено да је у неким периодима учесталост суфикса *-ира* код појединих облика расла (исп. Павловић 1940: 82), али се данас не може стећи утисак, који је својевремено имао П. Скок, „*da baš u Beogradu postoji tendencija širenja izvedenica na -irati, i to možda više negoli za -isati ili -ovati*” (Skok 1955–1956: 43, исп. Радић 1995: 59–116).⁴⁹ Такве појаве, ако их је и било, треба анализирати и с аспекта могућег југословенског политичког деловања на плану језичке стандардизације (исп. 3.1). Разлика у приступу творбеним морфемама *-уса* и *-ира* у различитим културним центрима на некадашњем „српскохрватском” књижевнојезичком подручју посебно је долазила до изражаја у кризним политичким временима, а врхуниће у време распада новојугословенске политичке заједнице. У то време ће суфикс *-уса* код Хрвата бити коначно прогнан из књижевног језика (в. VI), док се међу Србима на овом плану неће дешавати битније промене, с изузетком наопаког представљања стања у савременом српском језику (нпр. *гаражовати* м. *гаражирати*) код страних посматрача (в. критички осврт у Ћирић 2009: 38, 53). Но, тај спољашњи утицај који тежи што јаснијем српско-хрватском подвојењу по различитим књижевнојезичким шавовима нађе покоји одраз и у нашој средини. Недавно је београдски бискуп Ст. Хочевар подсетио на Ћирила и Методија како у Риму у IX веку „аргументишу” с тамошњим верским институцијама (РТС 1, 18. IV 2013), иако је од глагола *аргументисати* (исп. нпр. његове изворе у РСАНУ) српском језику данас много ближи глагол *аргументовати*. Штавише, у Николићевом речнику (РСЈ), као и Клајновом и Шипкином речнику (Клајн / Шипка 2008), поред *аргументовати* присутно је и *аргументирати*, док облика *аргументисати* нема. У Вујаклијином, пак, речнику страних речи представљен је само облик *аргументовати* (Вујаклија 2002). Чини се да неке од тих принципа у светлу лингвистичког поларисања исток – запад теже да негују и поједини србијански медији.

⁴⁹ Завређује пажњу чињеница да се суфикс *-ира* управо у народним говорима везао за један број домаћих речи, као и турцизама, исп. *гостіра* (*се*) (‘1. гости (*се*); 2. угошћује кога; 3. ужива *се*’), *преконосіра* (‘удари преко носа’), *скрозіра* (‘1. прободe (очима, погледом), провиди; 2. продува’) (Стојановић 2010), *бољірати* (‘бивати, постајати боље’) (Петровић / Капустина 2011), *опсадірат* (вој. ‘опколити’) (Букумирић 2012), *изволірінт* (‘(новије) издовољити *се*, досадити’) (Ћупић / Ћупић 1997); *агалірам* (‘живим у изобиљу и благостању, уживам’) (Жугић 2005), *баксузіра* (‘малерише, доноси невољу’), *пенчетіра* (‘стави блокеје, пенцете’) (Стојановић 2010). Не може се, ипак, рећи да део њих нема и посебне експресивне вредности, на различите начине засноване, као у жаргонском облику *кењіzirati* (по аутору, додуше, од *кењати* и *фразирати*, Вугарски 2005: 238), или у шире познатом *ногирати* (‘дати коме ногу, тј. истерати га’). Низ оваквих облика (*објективірати*, *рогірати*, *іекірати* (*се*) и др.) доноси Д. Андрић (1976) (исп. фус. 177).

За поларизацију овог типа хрватским стандардолозима су послужиле и неке творбене морфеме за које није несумњиво утврђено страно порекло, али су у појединим творбено-семантичким категоријама доминантно обележје источних јужнословенских области. Тако се суфикс *-че* у књижевном језику Хрвата нашао само у категорији (класи) бића, онако како је и у западним говорима српског језика, те и у језичкој норми В. Карацића. Што се тиче удела овог суфикса у категорији предмета, чиме се одликује већина србијанских говора, у књижевном језику у Хрвата овакве изведенице су неуобичајене и имају изразито стилско обележје (Babić 1986: 120, в. VI.2). То стилско обележје је изгледа везано за пејоративну вредност овог суфикса, који се у визури хрватских филолога вероватно сматра „србизмом”, на шта указује и пример из цитираног Бабићевог дела: „... osim beogradskog *Žurnalčeta*, što mu ga је Burić još sinoć izrezaо iz konteksta... (M. Krležа, 1967, IV)” (Исто – курз. П. Р.). Овај суфикс у категорији предмета, с обзиром на карацићевски концепт српског књижевног језика, није остварио шири приступ ни у српским граматицама, иако су новија издања, несумњиво, толерантнија према овом типу изведеница (нпр. Стевановић 1975: 533, Клајн 2003: 204, исп. Радић 2003: 143). Експресивно обележје ових изведеница, те оцене о њиховој „извесној фамилијарности, подсмешљивости и сличним нијансама у значењу” (Марков 1960: 238), траже додатна истраживања, па и системска преиспитивања (исп. Јовановић 2010: 70–81). Ипак, у том смислу остаје индикативан податак да половину Клајнових примера из категорије предмета чине изведенице од основа турског порекла, укључујући и оне давно иживеле (нпр. *дућанче*, *фурунче*, *чанче*, *чокањче*, Клајн 2003: 204). Један број ових примера, иако стидљиво, продира у средства масовне комуникације, као *јоргованче*, *казанче*, *кишобранче*, *лепотанче*, *милионче*, *молекулче*, *прслуче* (изр. „пуче ми прслуче за то”), *секирче* (филм. преводи), те *Афера коферче* (позната у политичким круговима), *Каменче* (наслов школског часописа из Д. Мутнице, Параћин), *Клуб подрумче* (Јагодина), *Књижевно блокче* (образовна серија на РТС-у), *Лонче* (СТР, Крушевац), можда *Биберче* (дечија играоница, Београд) (исп. Радић 2003: 143) итд.

Што се тиче поларисања овог суфикса на дијалекатском плану (категорија бића и предмета на истоку : категорија бића на западу), оно је, слично као и у случају *-иса* : *-ира*, пре свега везано за однос српски исток – српски запад, а не за однос српско – хрватско, како се то покушава представити.⁵⁰ Но, ни српска страна се у овоме није увек најбоље сналазила,

⁵⁰ Политичку основицу за такву врсту лингвистичке делатности званично је поставио тзв. Новосадски договор (1954), који је сугерисао поделу на српско (београдско) и хрватско (загребачко) културно средиште, за које је главни разликовни језички критериј требало да буде употреба екавице насупротив ијекавици, а потом, свакако, и све друго што може ићи уз то.

ни на свом ужем терену, а још мање бавећи се тзв. варијантама књижевног језика (исп. фус. 167), где је углавном тежила да делује помирљиво.⁵¹ Ипак, један број прилога указује како на српски карактер изведеница с овим суфиксом у различитим семантичким категоријама (в. VI.2), тако на немогућност да се српској страни наметне поларизација српско – хрватско по критерију употребе деминутива на *-че* : *-(ч)ић* (Ћорић 2009: 15, 21, 36). Још ће педесетих година прошлог века у лингвистичкој Анкети Летописа Матице српске Р. Лалић констатовати: „Људе који тврде да се српски каже 'лонче' а хрватски 'лончић' свакако не можемо узимати озбиљно” (Милосављевић / Суботић 2014: 187).

⁵¹ Исп. „једни веле само *сандучић* (или барем препоручују да је то једино правилно), други и *сандучић* и *сандуче*, али је свима неизбежно *куче* и *луче* итд.” (Брборић 2000: 153).

II. ИЗВЕДЕНИЦЕ СА СУФИКСОМ *-ОЊА* Од семантике и митологије до балканистике и миксоглотије

1. Основне карактеристике изведеница

1.1. Именички суфикс *-оња* је међу јужнословенским језицима доминантно својство српског језика. На истоку се ова творбена изоглоса креће приближно бугарско-српском језичком границом, при чему се у пограничним бугарским говорима овај суфикс изгледа не јавља (исп. Виденов 1972, Божков 1972). На југоистоку она задира у север (БЈ) Р. Македоније и простире се на правцу запад – исток (Видоески 1962–1963: 98), у говоре који су и иначе у својој основи српски. Историјска грађа би могла пружити више података о некадашњој распрострањености овог суфикса на македонском терену.⁵² На западу је овај суфикс у широком луку заступљен у српским говорима, иако, изгледа, с неједнаком продуктивношћу. У суседним језицима на овом правцу он има слабију продуктивност, или није заступљен. У хрватским говорима далматинског оточја, на пример, он ће се јавити у ограниченом броју примера (исп. Јуришић 1973, Дулчић / Дулчић 1985). Тзв. кајкавски говори изгледа још мање познају ову творбену морфему. У туропољском говору забележен је пример *břkojna* (’čovjek s velikim brkom, brkonja, brko’, Šojat 1982: 442), што можда представља нанос из српског. У озаљском говору (исп. Теžак 1981) овај суфикс није забележен, а не региструју га ни граматике словеначког језика, иако оне укључују *-on*, суфикс сличне творбено-семантичке вредности (нпр. Торогишић 1976: 145, исп. Vaillant 1974: 623–624).⁵³

Уопштено узев, у српском језику се изведенице са суфиксом *-оња* јављају у категорији бића (особа и животиња) – мушког носиоца особине, а у основама ових изведеница јављају се различите врсте речи, посебно именице (углавном м. и ж. рода, исп. *вјетроња*, *носоња*;

⁵² У тамошњим антропонимима које бележе турски дефтери има, нпр., доста потврда личног имена *Радоња* (исп. „Радоња Србин”, *Турски документи...* 1976: 198), укључујући и друге примере (нпр. „Тодор син на Грубоња (?)”, Исто: 171). Реч је о северозападном делу Македоније (Тетово, Скопље, Дебар, Река и др.) у којем се, судећи по овдашњим дефтерима, јавља као продуктиван и патронимски суфикс *-ић*, типично српско језичко обележје. Занимљиво је да се у влашким катунима призренског властелинства (XIV в.), где се имена на *-ић* готово не јављају, не бележе ни имена на *-оња* (Грковић 1984–1985: 192–194).

⁵³ Исп. тврдњу да словеначки, заједно са западнословенским језицима, познаје низ суфикса латинско-немачког порекла, као и италијански суфикс „*one > on, онја*” (Леков 1963: 119).

веђоња, главоња),⁵⁴ придеви (*јакоња, крутоња, мршоња*) и глаголи (*бууроња, жмууроња, јеђоња*). Спорадично се указивало на везу овог суфикса с хипокористцима на *-о* (нпр. Белић 1949: 110), што би могло важити тек за један број примера (нпр. за Белићеве примере *брко, ћело, меџо*, Исто, исп. 1.2.3). За источне српске говоре, који не познају хипокористике на *-о*, овај аргумент се не би могао прихватити (нпр. *Радосав* → *Раџа* → *Раџдња*, Јагодина, П. Р.), а нејасно је у коликој мери су ови хипокористци могли бити ослонац у ширењу овог суфикса у западним говорима. Према оваквим мерилима, и поједини суфикси из категорије носилаца особине (нпр. у *плачко, попртко, трепко, шишко*, па и *гаров, јадов, кусов, лудов, мрков*), шире распрострањени на српском језичком простору, могли су имати удела у јачању продуктивности суфикса *-оња*.

Међу образовањима је и знатан број сложеница, за које се обично истиче да нису својствене словенским језицима. Само у материјалу из Србије, не рачунајући остале српске области, нашли су се: *лежилебоња, рамолебоња, целолебоња, џаболебоња; гологузоња, голокракоња, голомудоња, тртомудоња; леворукоња, суворукоња; бандоглавоња, тврдоглавоња, шумоглавоња; кезозубоња, церозубоња; куротресоња, мртвокуроња, седокуроња; влачопетоња, ебиветроња, кривоносоња, мечкоступоња, осморедоња; безмозгоња, недоклепоња, распарандоња* и др.⁵⁵

1.2. Изведенице се могу разврстати у неколике главне семантичке категорије.

1.2.1. Прву семантичку категорију чине изведенице из класе особа мушког пола, а овде би се међу изведеницама могле издвојити следеће подгрупе:

а) Носиоци спољних, физичких особина:⁵⁶ *жмууроња* (‘онај који жмирка’, Књажевац) – РСАНУ, *прдоња* (‘онај који прди’) – Јовановић 2004; *бркоња* (‘бркајлија’), *гушоња* (‘гушави човек’), *шкџмбоња* (‘човек с великим трбухом’) – Митровић 1984; *кракоња* (‘дугоног, кракат мушкарац; онај који у ходу прави дугачке кораке’), *кривоња* (‘човек који у ходу криви ногама’), *крутоња* (‘неспретан, незграпан човек’) (Врање) – РСАНУ; *клечкоња* (‘онај коме клецају колена’), *липцоња* (‘веома слаб, изнемогао,

⁵⁴ Ређе се бележе именице средњег рода, као у: *ждријебоња, колоња, летоња*.

⁵⁵ У скромном материјалу из књижевног језика који износи, И. Клајн не укључује сложенице са суфиксом *-оња*, а за анализиране изведенице бележи „да су све [...] трособложне” (Клајн 2003: 177).

⁵⁶ Реч је, наравно, најчешће о критерију *доминације* одређеног типа особина, тј. њиховом тежишту, бар судећи према лексикографском тумачењу одреднице, што није увек лако одредиво (исп. *сивоња* ‘снажан а приглуп човек’, Петровић / Капустина 2011). Из тог разлога исте изведенице се могу наћи у различитим семантичким подгрупама (нпр. *гүздња, күрдња, мүдоња* у 1.2.1а и 1.2.1б).

изнурен човек'), *мéвоња* ('човек великог трбуха'), *рéброња* ('мушкарац коме се виде ребра, мршавац'), *трéпкоња* ('човек који често трепће'), *ћéлоња* ('ћелав човек'), *цѣклоња* ('човек сјајних и обично радозналих очију'), *цéроња* ('човек који се често цери'), *шебéкоња* (= шéбек 'омањи, а дебео човек')⁵⁷ – Златановић 1998; *дебéлоња* ('дебео човек'), *сúрлоња* ('онај који има велики нос'), *ушоња* ('човек великих ушију'), *челéнкоња* ('човек велике главе') – Стојановић 2010; *главоња* ('човек велике главе') – Жугић 2005; *гүздња* ('који има велику стражњицу'), *нóсдња* ('онај који има велики и ружан нос'), *плáвдња* ('каже се за плава човека'), *слáбдња* ('каже се за слаба, мршава човека'), *үсрдња* ('усёрко, усрáнко') – Елез.; *бáлдња* ('особа која бали'), *бйкоња* ('снажан човек'), *бул'дња* ('који је буљав, који има истурене очи'), *стáрдња* ('старац'), *ишйкоња* ('крупан, развијен [,] дебео човек')⁵⁸ – Букумирић 2012; *вёћдња* ('мушкарац густих обрва'), *кёздња* ('кезав човек'), *клёцкоња* ('човек клецава хода'), *бчдња* ('човек крупних, буљавих очију'), *попрткоња* ('човек који попрткује; који споро и отежано ради'), *потрткоња* ('човек с већом задњицом, који због тога спорије хода'), *седокүроња* ('старац'), *шáпоња* ('човек с великим шакама') – Јагодина (П. Р.); *трутоња* ('дебела, дежмекаста особа'), *чүпоња* ('космат човек') – Петровић / Капустина 2011; *вёћоња* ('онај који је већат', Левач), *врáтоња* ('човек дебелог, снажног врата; развијен, снажан човек', Параћин), *грдоња* ('ружан човек, грдоба', Лепеница), *збдоња* ('гиздавац, кицош', Качер), *ёроња* ('хероглавац, разрок човек', Н. Сад), *мршоња* ('веома мршав човек', Н. Сад, Банат), *мртвоња* ('тром мушкарац', Н. Сад), *вётоња* ('стар човек', Ср. Митровица) – РСАНУ; *brádonja* ('čovek koji nosi veliku bradu'), *nógonja* ('koji ima velike noge'), *čélonja* ('čelav čovek') – Peić / Вацлија 1990 [Србија]; *безүбоња* ('онај који је безуб'), *бүроња* ('онај који често или много мокри'), *жвáлоња* ('онај који има велика уста'), *јёћоња* ('онај који много једе'), *космүроња* ('онај који је космурат, сав нарастао у дугу косу'), *кóстоња* ('онај који је јаких, крупних костију, кошчат човек') – РСАНУ; *глиб'оња* ('неуредан, прљав човек'), *плёћ'оња* ('човек широких рамена'), *цот'оња* ('хром човек', према *цот'ат* 'храмати') – Петровић / Ћелић / Капустина 2013; *ждёрдња* ('човјек који много једе, који ждере', 104) – Ћупић 1977; *күрдња* ('1. мушко новорођенче; 2. мушкарац са великим полним органом'), *прсдња* ('прсат, развијен мушкарац'), *ћёрдња* ('човјек који не види, слијепак, или човјек који не види добро'), *ишјдња* ('човјек снажне шије, вратоња'), *шкрбдња* ('шкрбав, крезуб човјек') – Ћупић / Ћупић 1997; *ждријёбоња* ('снажан, развијен, немиран младић') – Гаговић 2004 [Ц. Гора]; *дрóбоња* ('облапоран човек; халапљивац, изелица', Херцеговина), *дүгоња* ('онај који има издужено лице, који је дугих

⁵⁷ Исп. тип. *šebek* 'vrsta majmuna crvene stražnjice' (Škalj.: šèbek).

⁵⁸ Исп. тип. *šišman* 'debeljko, onaj koji je trbušast' (Škalj.: šišman).

образа', Високо) – РСАНУ; *мудоња* ('мушкарац великих муда'), *трбоња* ('особа која има велик трбух') – Далмација 2004; *гаћоња* ('обично за дете с великим гаћама'), *дупоња* ('човек с великим дупетом; изелица'), *литоња* ('обично за дете које се често усере, улића'), *сиједоња* ('сед, стар човек') – Фоча (П. Р.)⁵⁹ [Босна и Херцеговина]; *зубоња* ('човек с великим зубима', Книн), исп. *бакоња* ('јак, снажан човек', Пољица), *гвѐроња* ('разрок, врљав човек, зрико', Пољица) – РСАНУ [Далмација]; *јакоња* ('јак, снажан човек'), *кѐзоња* ('особа која има стално искежене зубе'), *кукоња* ('човек кукастог носа') – РСАНУ [Лика]; *грбоња* ('губавац', Дубица) – РСАНУ [Банија].

б) Носиоци унутарњих, психичких и психофизичких особина (навице, склоности, болести, стања и сл.): *мртвокуроња* ('неодлучан, слабић'), *мудоња* ('моћан, утицајан човек') – Јовановић 2004; *доћутоња* ('велики ћутљивац'), *дуроња* ('онај који се често љути и срди'), *лундоња* ('скитница'), *митоња* ('1. мутавац; 2. будала'), *сѐскоња* ('туберкулозни болесник', према *сѐска* 'туберкулоза'), *тртомудоња* (= тртомуд 'онај који прича којешта'), *цаболѐбоња* ('онај који једе бадава хлеб; нерадник; готован') – Златановић 1998; *голомудоња* ('сиромашак, бедник'), *дурлоња* ('срдит, љутит мушкарац'), *килоња* ('в. килавко' = '1. човек болестан од киле; 2. спор, невешт човек'), *недоклѐпоња* ('онај који је ћакнут'), *паламудоња* ('онај који паламуди' = 'прича глупости, заноси се'), *пашкоња* ('онај који с напором нешто ради, који једва дише', тј. „пашка“), *плачкоња* ('онај који често цмиздри, плаче'), *тороња* ('лош, некултуран човек'),⁶⁰ *чапкоња* ('онај који воли да се дира, да изазива'), *челѐнкоња* ('тврдоглав, самовољан човек'), *џиброња* ('онај који пије џибру', тј. не бира шта ће пити) – Стојановић 2010; *безмозгоња* ('блесуњав, сулуд, празноглав човек'), *главоња* ('тврдоглав, самовољан, непокоран човек'), *јѐцкоња* ('онај који запиње у говору, који муца, замуцкује, муцавац'), *шунтоња* ('в. шунтавко' = 'онај који се не понаша нормално, који је ћакнут, луд') – Жугић 2005; *гџџња* ('који много брине што ће појести') – Елез.; *ил'дња* ('који се не придржава правила игре, који подваљује'),⁶¹ *млѐкдња* ('који није отресит, који није енергичан, који је припрост, приглуп'), *мџлѐдња* ('ћутљив, превејан, препреден, лукав'), *чѐркоња* ('мушкарац који се дружи с девојкама', према *чѐра* 'девојка') – Букумирић 2012; *брундѐоња* ('човек који говори неразумљиво'), *мрмоња* ('који говори неразговорно, мумла'), *шикоња* ('човек неодмерног понашања') – Петровић / Капустина 2011; *балѐзгоња* ('в. балезгало', Чачак), *буквоња* ('в. букван', Н. Сад), *блѐгоња* ('добар, миран, мек човек', Банат), *глупоња* ('глупак', Банат), *мекоња* ('мека, попустљива особа,

⁵⁹ Мој испитаник био је Јоко Аврам (1929–2006) из села Завајит код Фоче.

⁶⁰ Можда у вези с понашањем „као у тору“ (исп. 1.2.2в), ако није према распрострањеном изразу, заступљеном и у овом извору: *Глуп ко торник* (: торник).

⁶¹ Исп. тур. *hile* 'varka, grijevara, podvala, špekulacija' (Škalj.: hila).

мекушац', Војводина), *мúдроња* ('в. мудријаш', Војводина) – РСАНУ; *mlákonja* ('mlak, neodlučan čovek') – Реић / Ваџлија 1990 [Србија]; *лéжоња* ('лењ човек, лењивац'), *мóзгоња* ('тврдоглав, својеглав човек') – РСАНУ; *зймдња* ('јак, отпоран човек'), *луддња* ('луцкаст човек') – Поповић / Петровић 2009; *гбвн'оња* ('ништарија'), *млйт'оња* ('лења, млитава особа'), *мбзг'оња* ('човек велике / мале памети'), *пйзд'оња* ('кукавица, страшљивац'), *пйчк'оња* ('женскарош') – Петровић / Ћелић / Капустина 2013; *курдња* ('одважан човјек'), *меддња* ('сладокусац, човјек који воли мед и слаткише'), *мбзгдња* ('човјек који пуно размишља, који је учен') – Ћупић / Ћупић 1997; *мéдоња* ('1. онај који је поткупљив јелом, пићем и сл.; 2. онај који је слаткорјечив, медоусан, лепршав'), *покóроња* ('онај који се нечим осрамотио, који је за прекор (о младићу)') – Гаговић 2004 [Ц. Гора]; *мáчкоња* ('човек који се радо бави, игра с мачкама', Мостар) – РСАНУ; *главоња* ('неразуман човек'), *жéнскоња* ('човек који се често дружи са женама, или ради женске послове'), *облогузоња* ('човек који воли пуно и лепо да поједе'), *шупоња* ('изелица') – Фоча (П. Р.); *сéроња* ('некарактеран мушкарац'), исп. *главоња* ('главешина, руководилац') – Далмација 2004 [Босна и Херцеговина]; *прдоња* ('онај који пуно и свашта говори'), *скитоња* ('онај који се скита') – Бојанић / Тривунац 2002 [Далмација]; *жмáроња* ('онај који радо једе жмаре, чварке') – РСАНУ; *бердóкоња* (према *бердокати* 'викати', 30) – Павлица 2006 [Лика]; *златоња* ('онај који је мио, драг', обично за сина) – РСАНУ [Банија].

1.2.2. Другу семантичку категорију чине изведенице из класе животиња мушког пола, тј. крупне стоке (углавном бикова и волова), а ове изведенице би се могле сврстати у следеће подгрупе:⁶²

а) Носиоци спољних, физичких особина (најчешће у вези с бојом длаке, шаром и сл.): *златоња* ('име волу жућкасте, златасте длаке', Лесковац) – РСАНУ; *китоња* ('во китњастог репа') – Златановић 1998; *плáвдња* ('плаве длаке во'), *сивдња* ('во сиве длаке'), *шáрдња* ('шарен во') – Елез.; *бáл'дња* ('во чији је део чела покривен белом длаком'), *жáрдња* ('име вола претежно црвене или жућкасте длаке који преко тела има пруге црне длаке'), *кúћдња* ('во црвене длаке'),⁶³ *л'áрдња* ('шарени во, во беле и, обично, наранцасте боје длаке'),⁶⁴ *мурдња* ('во којем је глава делимично затамњена црном длаком, мркоња'),⁶⁵ *цвѣтдња* ('во којем је део чела покривен белом длаком'), *шутдња* ('во кратких рогова') – Букумирић

⁶² С обзиром на то да је рад усредсређен на корпус апелатива, нећу правописно обељжавати разлику између општег назива за животињу одређене особине и истог облика који је у једном броју примера и властито име.

⁶³ Исп. шипт. *кицо/н/јѐ* ('во риђе длаке', Станишић 1995: 64).

⁶⁴ Аутор узима реч за шипт. „*лагој шароња во*”, исп. *i larë* 'шарен' (Станишић 1995: 64).

⁶⁵ Аутор узима реч за шипт. „*мурјин мркоња*”, исп. *i murte* 'мрк' (Станишић 1995: 64).

2012; *дiвоња* / *дiвоња* (‘назив за лепог и крупног бика или вола’, Левач и Темнић), *бeчоња* (‘име волу’, Младеновац), исп. *ждралоња* (‘име волу’, Поцерина) – РСАНУ; *жeроња* (‘во, бик који је жерав’ = ‘који има изразито истурене очи (о стоци)’)) – Петровић / Капустина 2011 [Србија]; *бjл’оња* (‘во белац’), *брђ’оња* (‘во црвене, црвенкасте длаке’, према *броћ* ‘врста биљке’), *гaл’оња* (‘во црне, тамне длаке’), *зeкоња* (‘коњ, во зеленкасте боје’), *jл’оња* (‘во светложуте боје’), *прут’оња* (‘во са шаром дуж кичме’) – Петровић / Ћелић / Капустина 2013; *рjдђ’оња* (‘во црвенкасте длаке; име таквом волу’) – Ћупић / Ћупић 1997; *жyјђ’оња* (‘во жућкасте длаке’), *крjдђ’оња* (‘во који са стране има шару налик на крило’) – Стијовић 1990; *кђжоња* (‘мршав во’), *цeпоња* (‘назив за изузетно крупна вола’) – Гаговић 2004; *грaноња* (‘во са шарама у виду грана’, Дробњац), *јакоња* (‘име волу’) – РСАНУ [Ц. Гора]; *жутоња* (‘назив и име волу жуте длаке’, Би-хаћ), *кiтоња* / *кiтоња* (‘во великих гениталија’, БиХ), *ногоња* (‘име волу’, Зеница) – РСАНУ; *мр’коња* (‘во мрке длаке; име таквом волу’), *рjмоња* (‘во црвенкасте длаке; име таквом волу’), исп. *тр’боња* (‘животиња која има велик трбух’) – Далмација 2004; *вiтоња* (‘име волу витих рогова’), *мeдоња* (‘име волу црне, медвеђе длаке’), *свiлоња* (‘име волу’), *ћeтоња* (‘име волу с белом шаром на челу’) – Фоча (П. Р.) [Босна и Херцеговина]; *гaроња* (‘назив и име волу, црне длаке’, Пољица) – РСАНУ [Далмација]; *врaтоња* (‘име говечету’), *дyгоња* (‘назив и име дугачком, протегљастом волу’) – РСАНУ [Лика]; *кoлоња* (‘коласт во – који има шаре у облику окомитих пруга, кола’), *лозоња* (‘во који има шаре попут лозе’), *мeдоња* / *мeдоња* (‘во боје меда’), *пeроња* (‘пераст во – који има једну или више шара у облику пера’, 213) – Павлица 1988; *кiтоња* / *кiтоња* (‘во који има велику киту на репу’), *рeпоња* (‘во са изразито дугим репом’) (113) – Павлица 2006 [Лика]; *вiдоња* / *вiдоња* (‘име волу’), *вiдроња* / *вiдроња* (‘назив за вола видрасте, загасите длаке’), *кривоња* (‘име волу који кривуда кад иде’) – РСАНУ [Банија]; *зeлоња* / *зeлоња* (= име волу; Варош, Оток), *мyсоња* / *мyсоња* (‘име волу мусаве, прљаве длаке’, Слобоштина – Слав. Пожега) – РСАНУ [Славонија].⁶⁶

б) Носиоци унутарњих особина, представљених малим бројем изведеница, као: *блyдоња* (‘име разблyђеном волу’, Херцеговина) – РСАНУ; *блaгоња* (‘име волу благе, мирне нарави’) – Фоча (П. Р.); *дiкоња* („Шaроња и Дiкоња бoли су се”, в. бoсти (се)) – Далмација 2004 [Босна и Херцеговина]; *миpoња* / *миpoња* (‘миран во’) – Павлица 1988; *дрaгоња* / *дрaгоња*, *милоња* / *милоња* (113) – Павлица 2006 [Лика].

⁶⁶ О постојању богатог називља на *-оња* за ову врсту стоке у различитим српским језичким областима сазнајемо из више радова, нпр.: Божовић 1984, Радић 1990: 37, Симић 1972: 489, Николић 1966: 292–295, Пешикан 1965: 136, 224, 229, Станић 1974: 163, Šimundić 1971: 175.

в) Носиоци имена добијених по дану у недељи или празнику, добу дана или годишњем добу у којем су дошли на свет, као: *средоња* (‘име вола отељеног у среду’), *тороња* (‘бик који се отелио у уторак, име бика и уопште бик’) – Стојановић 2010; *летоња* (‘теле отељено у лето’, Сиринић) – РСАНУ [Србија]; *пџетроња* (‘во, бичић отељен о Петровудне’) – Петровић / Ђелић / Капустина 2013; *збрдња* (‘во који се родио у зору’) – Стијовић 1990 [Ц. Гора]; *ђуроња* (‘во који је отељен око Ђурђев дана’, Херцеговина) – РСАНУ; *зимоња* (‘име волу који се отелио у зиму’) – Фоча (П. Р.) [Босна и Херцеговина]; *ноћоња / ндћоња* (‘име волу’) – РСАНУ [Лика]. Исп. и *првоња* (‘прво мушко теле код краве и име тог телета’) – Стојановић 2010 (исто у Златановић 1998, укључујући и ‘прво мушко јагње које је те године ојагњено’).

У корпусу именована за животиње, осим бикова и волова, могу се јавити и животиње друге врсте које су (или могу бити) рогате: *шүтоња* (‘шут ован’, Стојановић 2010), *ѓароња* (‘црн ован’, Златановић 1998), *гривоња* (‘црн ован бео око врата’, Исто), *мџодоња* (‘бео ован са жутиим пегама око очију или на губици’, Исто), *мүргоња* (‘ован мургасте вуне’, Исто), *косоња* (‘име овну’, Оток, РСАНУ); *бизоња* (‘име јарца’, Златановић 1998), *седлоња* (‘име јарцу’, Босна, RJAZU). Ретко се бележе друге врсте животиња, као: *ѓалоња / џалоња* (‘назив за нераста сиве длаке’, Срем, РСАНУ), *мечкостүпоња* (‘коњ [...] стаје као мечка’, Пирот, Исто). Понегде назив укључује више врста животиња, исп. *ѓароња* (‘назив и име волу, овну и јарцу црне длаке’, Хрватска, РСАНУ), *күсоња* (‘кус вепар, во или коњ’, Банија, Исто), *рогоња* (‘во, ован великих рогова’, Петровић / Капустина 2011), или је дат тако да може уопштено важити за шири круг животињских врста, на пример *күсдња* (‘куса животиња, животиња без репа’, Стијовић 1990), *репонја* (‘repata životinja’, Реић / Ваћлија 1990), исп. *рбдња* (‘онај који има велике рогове’, Ћупић / Ћупић 1997). Међу ситнијим животињским врстама примери на -оња су ретки, исп. *плазоња* (‘по свој prilici spruž’, из „južnih krajeva”), *ракоња* (‘korňaš’; исп. и ‘augm. od rak’) (RJAZU), где је асоцијација на „рогато” биће такође присутна.

1.2.3. Трећу семантичку категорију чине изведенице с тежиштем на аугментативном (тј. аугментативно-пејоративном) и, ређе, хипокористичном значењу. За разлику од претходних категорија, суфикс -оња се овде јавља као модификациона творбена морфема.⁶⁷

⁶⁷ С тог разлога, у навођењу значења овде ћу преносити и лексикографске квалификације: *аугментативно*, *пејоративно*, *хипокористично* и сл. Наравно, и овде је граница између пејоративног и хипокористичног нестална и њу често одређују екстралингвистички услови. На плану деминутивно-аугментативних веза то је добро исказано унакрсном релативизацијом односа: *мало* → мило (хип.) / мало → безвредно (пеј.): *велико* → ружно (пеј.) / велико → вредно (хип.).

а) аугментативи, односно аугментативно-пејоративна образовања: *зѐтоња* (’аугм. зет’), *јунáкоња* („Оне му се много молив: Немóј, немóј јунáкоња”) – Митровић 1984; *кíлоња* (’аугм. пеј. в. килавко’ = ’1. човек болестан од киле; 2. фиг. спор, невешт човек’) – Стојановић 2010; *бандо-главоња* (’аугм. и пеј. од бандоглавно’), *будáлоња* (’аугм. и пеј. од будала, будалчина’), *распарáндоња* (’аугм. и пеј. од распаранда’ = ’погрд. особа која је немарно, нескладно одевена, на којој обично преширока одећа виси’), *тврдоглавоња* (’аугм. и пеј. од тврдоглавно’), *тртоња* (’аугм. и пеј. од тртља’ = ’погрд. онај који има велику и истурену задњицу’) – Жугић 2005; *бл’ѐсòња* (’аугм. од бл’есо’) – Букумирић 2012 [Србија]; *бáтоња* (’аугм. од бато’ = ’силан, значајан човек’), *вѐпроња* (’аугм. и пеј. од вепар’, „погрдно и за човека”) – РСАНУ [Ц. Гора]; исп. *мл’йтòња* (’пеј. од млито’), *чупòња* (’пеј. од чупо’) – Букумирић 2012 [Србија]; *глухоња* (’пеј. од глухо’) – Бојанић / Тривунац 2002 [Далмација]. И РМС доноси један број оваквих примера: *јѐжоња* (’аугм. од јеж’), *клипоња* (’аугм. од клипан’), *пóпоња* (’аугм. и пеј. од поп’), или *вóлоња* (’1. пеј. од во(л); 2. фиг. погрд. тром човек’), исп. *у̀стоња* (’пеј. онај који има велика уста’) итд. У РСЈ се уз одредницу *бíкоња* / *бѝкоња* бележи: ’аугм. од бик’, а у RJAZU уз одредницу *rakoña* стоји ’аугм. од rak’.

Иако су овде посебно илустративне лексикографске квалификације које непосредно упућују на творбену везу (нпр. „аугм. (и пеј.) од’ / „(аугм. и) пеј. од’), трагови модификативности препознатљиви су и у другим примерима, као у *дебéлоња* (’дебео човек’, 1.2.1а), *глу̀поња* (’глупак’, 1.2.1б), где суфикс, поред учешћа у процесима граматичке трансформације (прид. *дебео* / *дебели* (човек) → им. *дебелоња*; прид. *глуп* (човек) → им. *глупоња*),⁶⁸ остварује и стилско-семантичку модификацију основне речи.

б) хипокористици: *бѝцоња* (’јунчић, бичић’), *тртоња* (’одм. мали прдоња’) – Петровић / Капустина 2011 [Србија]; *вóлоња* (’хип. од во(л)’) – РСАНУ; *јáрдња* (’хип. име за јарца’) – Стијовић 1990 [Ц. Гора]; *му̀цоња* (’у хип. значењу: муцавац’) – РСАНУ [Лика]. У РСЈ се уз одредницу *зѐкоња 2* бележи: ’хип. од зец’, а уз *мѐдоња 1* ’хип. од медвед’, али се оваквим образовањима, чини се, значење аугментативности не поништава по аутоматизму. (Вероватно сличну вредност има и облик *Звероња*, начињен у нас за лик једне од лутака из познатог Мапет шоуа, као и облик *дечкоња* („мали дечкоња”) из једног филмског превода.) Можда се из тих разлога појавила потреба за деминутивно-хипокористичним образовањима са сложеним суфиксом *-оњица*, као у *брáдоњица*, *гла̀воњица*, *шáроњица* (РМС), или *prkoñica*, *rižoñica*, *seroñica* (RJAZU).

⁶⁸ Овакве односе могуће је претпоставити и у низу пређашњих примера (*тврдоглав* → *тврдоглавоња*, *млитав* → *млитоња*, *чупав* → *чупоња*, *глух* → *глухоња* и др.), као и у ширем корпусу изведеница с овим суфиксом.

Лексикографи, изгледа, не бележе изреком деминутивну вредност код изведеница на *-оња*, иако се та семантичка нит може препознати код појединих образовања (исп. *луддња* 'луцкаст човек', 1.2.1б). На другој страни, у зависности од природе говорног контекста, иста изведеница (нпр. *тртоња*, *волоња*) може имати и аугментативно-пејоративну и хипокористичну вредност (в. фус. 67).⁶⁹

1.3. Социolingвистички услови, нарочито они из прошлих времена, морали су утицати на присуство хипокористичности у области лексике посвећене именовану стоке, посебно крупне, што је део шире и унакрсне, готово митолошке везе између бика (/ вола) и мушкарца као мужјака (в. 2). Значај крупне стоке (тзв. сточног „блага“) за економско одржање становништа широм Балкана морао је имати одраза на лексичком плану, а у литератури је већ истакнуто да именована са суфиксом *-оња* „рефлектују позитиван став према волу – храниоцу“ (Павловић 1961: 174). У именовану стоке, на пример, као и у српском антропонимском систему, учествују изведенице с основом *мил-*, *драг-*, *љуб-*, *дик-*, као у примерима: *милоња* ('име волу', Фоча, БиХ, П. Р.), *драгоња* ('име волу; име овну', Хрватска, РСАНУ, в. и примере из Лике, 1.2.2б), *љубоња* ('име волу', Банија, РСАНУ), *дикоња* ('име волу', в. *бодсти* (*се*), према *диқан* 'мили, драги', Далмација 2004), исп. *благонја* (1.2.1б : 1.2.2б). Репрезентативан је у том смислу и паралелизам код примера *златоња* ('име волу жућкасте, златасте длаке', 1.2.2а / 'онај који је мио, драг', обично за сина, 1.2.1б), који говори управо о тој врсти односа. Да се уочити да и људи и волови могу бити именовани по црквеном празнику када су дошли на свет, тако према *Петар*, *Петра* и: *пѣтр'оња* ('во, бичић отељен о Петровудне', 1.2.2в), према *Ђурђе*, *Ђурђ(и)ја* и: *ђуроња* ('во који је отељен око Ђурђев дана', Исто).⁷⁰ На другој страни, у каснијим, посве измењеним културолошким околностима пејоративност овог суфикса у категорији особа могла је добијати на снази управо с обзиром на чињеницу да је он знатним делом био одлика сточарске терминологије.

Несумњиво, суфикс *-оња* је карактеристика ширег круга српских говора,⁷¹ што му је омогућило место у српском књижевнојезичком творбеном

⁶⁹ Лексикографски корпус често не даје довољно података који би стилско-семантички темељније определили одређену изведеницу, исп. *бакоња* / *бакоња* ('баковит, неушкопљен во', 113) – Павлица 2006 (в. фус. 56).

⁷⁰ По многим особинама, људи и животиње су и овде (исп. 1.2.1а : 1.2.2а) обележени истим изведеницама, нпр. *кривоња*, *плавдња*, *вратоња*, *трбоња*, *јакоња*, укључујући и примере где је паралелизам васпостављен по основи метафоризације: *бакоња* ('баковит, неушкопљен во', 1.2.3б / 'јак, снажан човек', 1.2.1а, исп. *батоња* 'силан, значајан човек', 1.2.3а), *вѣпроња* (= аугм.-пеј. 'вепар' / пеј. 'човек', 1.2.3а), *сивдња* ('во сиве длаке', 1.2.2а) / *сивоња* ('снажан а приглуп човек', 1.2.1а) итд.

⁷¹ Поред тога што су изведенице с овим суфиксом део ономастикона (антропоними, зооними, па и топоними), те појединих лексичко-семантичких група (исп. фитониме *visoња*

систему (в. Стевановић 1975: 505–506, Клајн 2003: 177–178, исп. Babić 1986: 253–254). Чини се да је он и овде остварио нешто више него „извесну продуктивност” (Белић 1949: 110), а одавно су прошла времена када су за овај суфикс граматичари сматрали да се јавља тек „и nekoliko imenica muškoga roda”, и то „za volove” и „ljudima za rogu” (Maretić 1963: 355). Уочљива је везаност изведеница за бића мушког пола („суфикс мушког рода”, како ову творбену морфему именује Клајн 2003: 177, исп. фус. 90), чак и када су основе семантички везане за бића женског пола. То се углавном односи на случајеве својеврсне семантичке метафоризације, исп.: *бабоња* (‘човек који је изгубио мушкост’, Студеница), *кравоња* (‘слаб, мршав, тром во’, Ц. Гора), *косоња* (‘име овну’, Оток, Славонија) – РСАНУ.⁷² У категорији особа разговорни карактер изведеница (укључујући њихову пејоративност, шаљивост, иронију, вулгарност и др.) је њихова доминантна особина (исп. Вељковић Станковић 2016: 329–330).

2. Између митологије и творбено-семантичке палеонтологије

2.1. У лексичко-семантичком корпусу везаном за означавање мужјака (и мушкости), у балканском планинско-сточарском амбијенту рано је морао доћи до изражаја зооним *бик* / *бак*, што потврђује велики број изведеница са суфиксом *-оња* везаних својим значењем управо за ову животињу. То је једна врста творбено-семантичке специјализације у творбеном систему, исказане кроз везивање овог суфикса за одређену животињску врсту. Познато је да овај зооним прасловенског порекла представља фалофорску метафору, због чега, на пример, копаонички придев *биковџит* значи ‘неуштројен; бесан’ (нпр. „биковџит вџепар”, Радић 2010: 105, 242), а у тимочком говору се поред у основи истог значења овога придева јавља и значење „који је савитљив и еластичан (о дрвету)” (Динић 2008), што, ипак, нуди јасну представу о полазном значењу. Уосталом, на ту важну семантичку компоненту указује и етимологија ове речи (исп. ЕР: бик¹). Разумљиво је онда што се ова творбена морфема у класи особа везала за речи с кореном *кур-*, *муд-* углавном у афирмативном (и фигуративном) значењу: *күрдња* (‘1. мушко новорођенче; 2. мушкарац са великим полным органом’, 1.2.1а; ‘одважан човјек’, 1.2.1б), *мүдоња* (‘моћан, утицајан

¹vrsta biljke’, *rišona* ‘grah šaren i crvenkast’, *svrakoña* ‘vrsta prosa’, *trgoña* ‘vrsta masline’, RJAŽU), привлачи пажњу чињеница да се оне бележе и у једном броју загонетки, пословица, као и назива за старе дечије игре (нпр. *зџкоња*, *јџжоња*, *лџсоња*, РСАНУ). Етнографска природа ових облика вероватно говори у прилог архаичности ове творбене морфеме.

⁷²Изузетак је у овом смислу, нпр., *мацоња* (‘крава’, Варош, Сл. Брод, РСАНУ). Наравно, у малом броју случајева процеси полисемичности могу резултовати и примерима попут *носоња* (‘врста рибе’, РСАНУ).

човек', 1.2.1б),⁷³ које тек уз негативне квалификаторе могу обезбедити пејоративност, исп. *мртвокуроња* ('неодлучан, слабић'), *голомудоња* ('сиромашак, бедник') (1.2.1б) и др.

Има назнака да је култни однос према бику негован још у винчанској култури (5200–4300. год. пре н.е.), а јасну ономасиолошку паралелу према српској лексеми *бик* налазимо већ у зоониму *tauros*, грчкој речи илирског порекла која, такође, поред основног чува и фалофорско значење (Будимир 1969: 129). И за бога Диониса истраживачи сматрају „да је реч о култском називу божанства плодности, бика или јарца [!], који су уживали посебан углед код источномедитеранских народа старог века” (Исто: 113), а шире су позната античка предања о похотном митском бићу Минотауру, полу човеку – полубику. Све ово је морао бити важан елеменат старих митолошких представа о бику (/ волу) као божанској животињи, симболу снаге и мушкости, што је одавно познато и српском народу (исп. Чајкановић 1994: 330). О томе говори, на пример, и обичај борбе међу биковима, добро сачуван и на српском етничком простору (Ђорђевић 1958-II: 270–271), који има паралеле у античким мотивима, међу којима је онај о Парису који дражи Агелажеве бикове на борбу у намери да пронађе најбољег (Grevs 2008: 542). Ова тема се нашла у приповеци *Јаблан*, српског књижевника П. Кочића, у којој аутор бележи како је босанском становништву, „као планинцима мило [...] гледати и кад се бакови боду”. Међутим, и многе друге митолошке теме чврсто су у вези с биком или волом, о чему постоји обиље података у митологији. Са земљоделског гледишта битан је податак да је Дионис у руци држао рог обиља (ишчупан бику), који је претходно представљао чаролију којом се привлачила киша (Grevs 2008: 421), а у овим митовима воловска крв припада Богињи Земљи, дакле хранитељици (Исто: 483).⁷⁴ Отуда је разумљиво што су, по принципу имитативне магије, рика бика и њено опонашање довођени у везу с грмљавином (Исто: 421), при чему је рика ове животиње узимана и као заштитно средство (апотропајон) јер је плашила и терала зле духове (Исто: 284). Везаност бика и његове снаге за земљу (исп. изр. „јак као земља”) исказана је у старим и раширеним веровањима о биковима који на леђима носе планету Земљу, те се стога повремено дешавају земљотреси (Ђорђевић 1958-I: 6–9).

⁷³ Исп. у класи животиња (волова): *китоња* / *китоња* ('во великих гениталија', 1.2.2а), или *блудоња* ('име разблуденом волу', 1.2.2б).

⁷⁴ Вредно је пажње да је на плану естетичког поимања придев *волоок* (исп. „волоока Хера”, очито из раздобља матријархата) у грчком, или и предгрчком античком свету носио афирмативне одлике, везане за особу с лепим, крупним очима. Исп. у претходном материјалу *видоња* / *видоња* (син. *бечоња*, можда *жéроња*) (1.2.2а), где у основи имамо корен *вид-*, добро познат словенском пантеону. Вероватно сличну, митолошку конотацију има *див-* у облику *дивоња* / *дйвоња* (Исто).

У старим митолошким представама бика препознатљиви су и трагови соларности, јер је хетитски сунчани бог Тесуп био у обличју бика (Grevs 2008: 144), а коринтском богу сунца Хелију завештавали су се управо риђи волови (Исто: 211). Трагови овог култа, укључујући однос светло – тама (исп. Толстој / Раденковић 2001: бик), сачувани су у митолошким представама бика (/ вола) у српским народним веровањима. У једној народној приповеци из лесковачкога краја (*Шарен вол свет'ц*, Ђорђевић 1988: 152–156) Шароња и Мркоња су хтонска бића, договарају се с хришћанским свецима, и својом снагом и мудрошћу помажу нејаком и незаштићеном пасторку да нађе срећу у животу. У другом делу приповетке, за који приређивач претпоставља да има оријентално порекло (Исто: 509), Мркоња има и моћ да врати сунце (време) уназад, да га задржи на свом небеском путу како би помогао свом штићенику. На трагове култа соларности у лику бика (/ вола) могли би указивати поједини облици из представљеног лексичког материјала, као *златоња*, *жардња*, *кљдња*, *јел'оња*, *рјддња*, *жјјдња*, *свилоња*, те *ждралоња*, можда *жероња* (1.2.2а, в. фус. 74), о чему често сведоче и њихове етимологије (исп. Радић Ј. 2004).

У том светлу изгледа да су међу значењима изведеница са суфиксом *-оња* препознатљиви трагови дуализма који и иначе често прате митска бића (нпр. у лику вука, пса, птице, змије и др.).⁷⁵ Они су обично смештени на широкој скали од прихваћеног и обожаваног (афирмативно, хипокористично), преко негирајућег и осуђујућег, до оностраног, тј. демонског (негативно, пејоративно). Отуда вероватно није случајно што се међу изведеницама на *-оња* јавља и један број демона, односно њихових метонимијских (табу-) речи, као: *вјетроња* ('ветропир', РСАНУ), *власоња* ('онај који је власат (о вукодлаку, вампиру)'), Исто; можда у даљој вези с митолошким Волосом), *кљцкоња* ('тако многи рекну место ђаво', Елез.), можда *чоркоња* (1.2.1б, исп. Skok: čōga²), те *рјддња* ('ђаво (с репом), сотона', Ђупић / Ђупић 1997),⁷⁶ – што је такође могао бити један од извора пејоративности. Митологија је забележила да се у веровању Лужичких Срба и Украјинаца „и сам нечастиви [...] могао појавити у облику б[ика]” (Толстој / Раденковић 2001: бик). И уопштено узев, изведенице на *-оња* присутне су у митолошком корпусу српског језика. У околини Алексинца и Сокобање млад месец се назива *младоњом* (Ђорђевић 1958-I: 32), док је у другим крајевима забележен под именом *рогоња* (Skok: rog). *Белоњом* се међу Србима назива и врста ветра (в. 3.2), итд.

⁷⁵ Тај амбивалентни однос према оностраном сачуван је и у српској пословици: „Добро је и ђаволу понекад упалити свећу”.

⁷⁶ Исп. у рум. дијал. *strig'oñ* ('vukodlak', Flora 1971: 471), влашком *mur'onj* ('вамбир', Врбница, Пожаревац, П. Р.). Као завршетак, *-оња* ће се наћи у срп. *вјетрогдња*, *дјмоња* ('демон'), *сјгоња* (Ђупић / Ђупић 1997), *сотоња* ('сотона', Јовановић 2004) и др.

2.2. И поред присуства афирмативног значења у низу изведеница (нпр. *п̀рсдња*, *ја̀коња* 1.2.1а, *бл̀агоња*, *зйм̀дња* 1.2.1б, исп. и 1.2.3б), у класи особа велики број образовања носи пејоративно значење. Белић, на пример, сматра да се овај суфикс јавља „готово искључиво са амплификативно-детериоративним увећајним и презирним значењем” (Белић 1949: 110). На то указују и лексикографски поступци у којима је уз ова образовања често дата квалификација пејоративно („пеј.” / „пеј” / „пејор.”): *кл̀чкоња*, *тр̀епкоња*, *ћ̀елоња*, *ц̀ероња*, *деб̀елоња*, *ћ̀брдња*, *шкр̀брдња* (1.2.1а), *к̀илоња*, *то̀роња*, *глу̀поња*, *муд̀роња* (1.2.1б),⁷⁷ односно погрдно („пог” / „погрд.”): *кр̀ивоња*, *л̀ипцоња*, *бл̀дња*, *б̀икоња*, *бу̀л’дња*, *ст̀ардња*, *ѐроња*, *мрт̀воња* (1.2.1а), *му̀тоња*, *шун̀тоња*, *мла̀кдња*, *мо̀згоња*, *с̀ероња* (1.2.1б), презриво („презр.”): *гр̀боња* (1.2.1а) и др. Иако у овој семантичкој категорији већ сама основна реч често носи пејоративно значење (нпр. у *ћ̀елоња*, *ћ̀брдња*, *глу̀поња*, *мрт̀воња*, укључујући и присуство иронијске компоненте, као у *муд̀роња*),⁷⁸ несумњиво је да суфикс својом семантиком то значење подржава, а у много, пак, случајева он је основни носилац пејоративности. Тако, *н̀осдња* значи ’онај који има велики и ружан [!] нос’ (1.2.1а), а пејоративност је нашла подршку у још јаснијем, синонимном и фигуративном облику *сур̀лоња* (’онај који има велики нос’, велики попут слоновске сурле, Исто). Дакле, пејоративност је овде у међузависности од друштвеноуспостављене скале вредности⁷⁹ и склоности суфикса да у једном броју примера (овде у класи особа) даје превагу одређеној стилско-семантичкој вредности. Тако ће и појам ’велике (људске) главе’ бити углавном негативно обележен: *гла̀воња* 1. ’човек велике главе’ (1.2.1а), 2. ’тврдоглав, самовољан, непокоран човек’ (1.2.1б), – или чак: 3. ’неразуман човек’ (Исто).⁸⁰ Та чињеница, али и доминантно пејоративна вредност суфикса у овој категорији, вероватно је утицала на то да и изведеница *мо̀згоња* може имати пејоративно значење ’тврдоглав, својеглав човек’ (1.2.1б), – готово подједнако као и *безмо̀згоња* ’блесуњав, сулуд, празноглав човек’ (Исто). Отуда су у појединим тумачењима паралелно дата посве различита значења, исп. *мо̀зг’оња* ’човек велике / мале памети’ (Исто).

⁷⁷ Понекад се паралелно јавља и квалификација *аугментативно*, *фигуративно* и др.

⁷⁸ Исп. и: *гр̀боња* (’губавац’) (1.2.1а), *с̀скоња* (’туберкулозни болесник’), *к̀илоња* 1 (’човек болестан од киле’) (1.2.1б), где је пејоративност кренула путем лексикализације. Оваква врста пејоративности, наравно, захвата и сложенице, као *на̀болѐбоња* (који хоће „даба хлеба”, нерадник, лењштина), *безмо̀згоња* (који је „без мозга”, ментално ограничен) (1.2.1б) и сл.

⁷⁹ Исп., нпр., негативно обележена значења изведеница *ч̀оркоња* (’мушкарац који се дружи с девојкама’), *пичк’оња* (’женскарош’), *жѐнскоња* (’човек који се често дружи са женама, или ради женске послове’) (1.2.1б).

⁸⁰ Исп. и *гла̀воња* (’главешина, руководилац’, 1.2.1б), обележено као *фигуративно* и *погрдно*, док, како смо видели, другачију конотацију носе изведенице с кореном *кур-* и *муд-*.

У жељи да проникнемо у основне вредности суфикса *-оња*, осврнућемо се на лексикографске дефиниције дате уз овај лексички корпус и заједничке квалификације које се у њима јављају. Ова анализа најпре открива у дефиницијама доминацију непосредно датог квалификатора (заправо квантификатора) ВЕЛИКО: *шкѐмбоња* (‘човек с великим трбухом’), *сурлоња* (‘онај који има велики нос’), *ушоња* (‘човек великих ушију’), *челѐнкоња / главоња* (‘човек велике главе’), *гүздња* (‘који има велику стражњицу’), *нѐсдња* (‘онај који има велики и ружан нос’), *brádonja* (‘čovek koji nosi veliku bradu’), *күрдња 2* (‘мушкарац са великим полным органом’), *мүдоња* (‘мушкарац великих муда’), *трбоња* (‘особа која има велик трбух’), *гаћоња* (‘дете с великим гаћама’), *дүпоња* (‘човек с великим дупетом’), *зүбоња* (‘човек с великим зубима’) (1.2.1а), *доћүтоња* (‘велики ћутљивац’) (1.2.1б), *күтоња / кїтоња* (‘во великих гениталија’; ‘во који има велику киту на репу’) (1.2.2а), *тртоња* (‘онај који има велику и истурену задњицу’) (1.2.3а) итд. Имплицитно, тај квалификатор је присутан и у многим другим примерима, као у *кракоња* (‘дугоног, кракат мушкарац; онај који у ходу прави дугачке кораке’), *вратоња* (‘човек дебелог, снажног врата; развијен, снажан човек’), *костоња* (‘онај који је јаких, крупних костију, кошчат човек’), *прѐсдња* (‘прсат, развијен мушкарац’), *бакоња* (‘јак, снажан човек’) (1.2.1а), *жѐроња* (‘који има изразито истурене очи’), *цѐпоња* (‘назив за изузетно крупна вола’), *рѐпоња* (‘во са изразито дугим репом’) (1.2.2а). Од овога нису далеко ни други модели семантичке квалификације, на пример они обележени прилогом МНОГО / ПУНО / ВЕОМА: *бүроња* (‘онај који често или много мокри’), *јѐћоња* (‘онај који много једе’), *ждѐрдња* (‘човјек који много једе, који ждере’) (1.2.1а), *гүздња* (‘који много брине што ће појести’) (1.2.1б); *мѐзгдња* (‘човјек који пуно размишља, који је учен’), *облогүзоња* (‘човек који воли пуно и лепо да поједе’) (Исто); *липоња* (‘веома слаб, изнемогао, изнурен човек’), *мршоња* (‘веома мршав човек’) (1.2.1а), или прилогом ЧЕСТО: *трѐпкоња* (‘човек који често трепће’), *литоња* (‘дете које се често усере, улита’) (Исто), *дүроња* (‘онај који се често љути и срди’), *плáчкоња* (‘онај који често цмиздри, плаче’), *жѐнскоња* (‘човек који се често дружи са женама, или ради женске послове’) (1.2.1б), – и др. И за многе друге примере, који не садрже квалификације овога типа, може се претпоставити присуство ове врсте стилско-семантичке интензификације.⁸¹

Уделом метафоричко-симболичке компоненте, на коју је овде већ скренута пажња, проширен је домет експресивности у образовањима с

⁸¹ Занимљиво је да се у појединим случајевима на овом плану суфиксу *-оња* јавља као конкурентан суфикс *-лија*, турског порекла. Отуда у РСЈ бележимо и овакав нормативно-хијерархијски след: *бркоња* ‘в. бркајлија’, *дүгоња / дүгоња* ‘в. дугајлија’. На плану ширег односа међу суфиксима завређују пажњу паралелизми *-оња / -ило* (Вјелановић 1981) и *-оња / -уља* (Вельковић Станковић 2016), што неће бити предмет овог истраживања.

овим суфиксом, исп.: *рѣброња* ('мршавац'), *сурлоња* ('онај који има велики нос'), *бѣкоња* / *бѣкоња* ('снажан човек'), *ждријѣбоња* ('снажан, развијен, немиран младић') (1.2.1а), *мудоња* ('моћан, утицајан човек'), *голомудоња* ('сиромашак, бедник'), *килоња 2* ('спор, невешт човек'), *тороња* ('лош, некултуран човек'), *буквоња* (= букван), *пѣзд'оња* ('кукавица, страшливац') (1.2.1б); *жѣрд'оња* ('име вола претежно црвене или жућкасте длаке'), *ждралоња* ('име волу'), *мѣдоња* ('име волу црне, медвеђе длаке') (1.2.2а) и др. Отуда се и лексикографски квалификатив *фигуративно* често бележи у овом лексичком материјалу.

3. О пореклу суфикса *-оња*

3.1. У науци нема јединственог мишљења о пореклу суфикса *-оња* у српском језику. Досадашња разматрања овог питања крећу се у ширем распону од претпоставке о његовом словенском пореклу до уочавања његових несловенских и балканистичких обележја. Сматра се да је прасловенски творбени систем познавао сличну творбену морфему (*-оњ* + *-јѣ*), коју, у мањој или већој мери, и данас познаје већина словенских језика (в. SP: 133, као и под тамошњом одредницом *bělon* 'ѣ, *bělon* 'а, исп. Belić 1901: 172, EP: *белоња*). Нарочито у експресивној вредности, у аугментативно-пејоративном значењу, овај суфикс је познат западнословенским језицима као продуктивна творбена морфема (исп. пољ. и чеш. *brzon* 'а, *golvon* 'а, SP: 133). То би могло указивати на словенско порекло овог суфикса у српском,⁸² на шта мање-више индиректно указује и низ других аутора. Док А. Белић за суфиксе *-он*, *-она*, *-оњ* истиче да се „налазе само у појединим речима, и често су туђег порекла”, за четврти у низу, суфикс *-оња*, не помиње порекло, што можда подразумева његов став да је реч о домаћем суфиксу (Белић 1949: 110). И. Леков, разматрајући у више наврата питање страних суфикса у словенским језицима, такође не спомиње суфикс *-оња* као (могућу) страну морфему (Леков 1958: 46–49, Леков 1958а: 1–12). У оквиру теме о посрбљивању романског становништва Дубровника XI века, И. Поповић, чини се, овај суфикс такође сматра домаћим, исп. „Velkoniča = Vľkoňica ~ vľkь 'Wolf', mit einem *-oňa*-Suffix (vgl. heute serb.

⁸² У српским примерима типа *Rahon* (: Raħo), *Miĉon* (: Miĉo), *Bogon* (: Vogo) P. Бошковић види „dometanje elementa *n* i gotovim hipokoristicima” (Бошковић 1978: 442), што би био пандан везивању *-(o)ња* за хипокористике на *-o* (в. 1.1), а српски антропоним *Sestronja* (исп. стчеш. *Sestroň*) А. Лома доводи у везу са старијим моделом **Sestroněgъ* (Loma 2008: 113). Овде је остало простора за анализу фонетских процеса који су у историјској перспективи у одређеном корпусу примера хипокористичко *-он* могли сводити на стилски још изразитије *-оњ(а)*, као што се на морфолошком плану тај процес одвијао другим средствима (исп. *брѣдоњица*, *главоњица*, *шѣроњица*, в. 1.2.3б). У овом светлу завређује пажњу и однос старог антропонимског суфикса *-(o)хна* (нпр. *Доброхна*, *Милохна*, *Радохна*) према *-оња*.

Mil-oña, Rad-oña и. а.)” (Popović 1960: 465), а бројне, архаичне примере овог типа бележи RJAZU. П. Скок се, несумњиво, колебао око питања порекла ове творбене морфеме у српском језику (в. даље); иако у свом етимолошком речнику нема одредницу посвећену суфиксу *-oña*, на више места одређује овај суфикс као „domaći sufiks” (исп. Skok: nálonja), „naš sufiks”, „hrvatsko-srpski augmentativni sufiks” (Исто: buconja).⁸³ Занимљиво је да Скок у речник укључује редак антропонимски суфикс *-onj* румунскога порекла (од лат. *-oneus*, исп. тал. *-one*), заступљен у источним српским говорима (Skok: *-onj*, исп. Tomić 1974: 229–230, РСАНУ: Милојкоња, Миклејоња, RJAZU: Stanisavoña, и др.).

На другој страни, има дугу традицију и сврставање суфикса *-oña* у стране суфиксе у српском језику. У једном ранијем раду Скок истиче да суфикс потиче „iz starijega i dialektičnoga rum. *-oñu*” (← lat. *-oneu*), те да се ова два суфикса семантички међусобно поклапају (Skok 1924: 226). Да је овај суфикс у нас страни, аутору сведочи и географски моменат: „*-oña* se naime ne nalazi u drugim slav. jezicima” (Исто). У вези с пореклом овог суфикса у српском језику М. Пешикан ће истаћи: „pitanje je da li je za njegovo objašnjenje uvek dovoljna slovenska linija” (Pešikan 1981: 246), а овом проблему је посветио опсежну студију и румунски научник Д. Гамулеску (Gămulescu 1983: 99–129). Анализирајући солидан речнички корпус,⁸⁴ делом и контрастивно према грађи из западнословенских и других језика (исп. чеш. *Radoň, Vlkoň, Mudroň, Petroň, Kvietoň*; словач. *Drahoň, Baloň, Zlatoň, Kvetoň, mladoň, beloň, sivoň*; пољ. *Bratoń, Dragoń, Radoń, gluchoń, okoń, bystroń*, Исто: 96–97), Гамулеску закључује да је широку заступљеност суфикса *-oña* у „српскохрватском” језику немогуће целовито сагледати без уважавања чињенице о вишевековним контактима овог језика с балканским романским идиомима, који такође познају суфикс са сличним творбено-семантичким својствима. На то, по аутору, пре свега указују елементи аугментативности код „српскохрватских” образовања с апелативом у основи, која су посебно развијена у области сточарске лексике, као и један број романских (првенствено румунских) основа које се

⁸³ И један број истраживача српске антропонимије, на чему се овде не задржавам посебно, приклонио се тумачењу словенског порекла овог суфикса по основи претпоставке о његовој заступљености још у појединим дијалектима прасловенског језика (исп. Железњак 1969: 115). М. Шимундић код мушког имена *Красоња*, забележеног у хрватском приморју већ у другој половини XI века („Crasona [...] od kog. morfeme *kras-iti* i suf. *-onja*”), указује на савремене словенске паралеле у вези с овде заступљеном основном речи, укључујући и чешко *Krasoň* (Šimundić 1982: 277). Разматрајући стари српски антропонимски систем, М. Грковић у имену *Петроња* види словенски суфикс *-oña* (Грковић 1986: 142).

⁸⁴ Реч је о материјалу из *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Zagreb 1880–1976), као и из студије Т. Маретића *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba* (Zagreb 1886).

јављају у оваквим образовањима.⁸⁵ Због тога се аутор у закључку позива на Пешиканов став о недовољности тумачења порекла овог суфикса словенском линијом (Исто: 128).

Несумњиво, питање порекла овог суфикса не може се целовито разматрати без уважавања стања у балканском језичком ареалу, утолико пре што је већ К. Сандфелд, оснивач савремене балканистике, указао на низ творбених аналогја у балканским језицима, а у вези с међуодносом румунског и шиптарског језика управо и на овај њима заједнички суфикс (Sandfeld 1930: 127–128). Потоња балканистичка истраживања углавном су остајала на овој линији. Бугарски балканолог П. Асенова ће, тако, указати на постојање низа подударности на творбено-семантичком плану између румунског и шиптарског језика, у које убраја и суфиксни паралелизам шипт. *-onjĕ*, *-ojĕ* : рум. *-oaie* (арум. *-oanja*, мегленорум. *-oanje*), као део заједничког језичког наслеђа (Асенова 1989: 49).⁸⁶ Осврћући се на порекло овог суфикса у „српскохрватском” језику, она пише: „Като се има предвид, че сѣрбохѣрватски е единственият славјански език, в който съществува суфиксът *-onja*, и то в доста изолирани случаи, објаснението за неговото заемане било от албански, било от румънски (в румънски суфиксът *-oaie* също има аугментативно значење) остава нај-вероятно” (Исто: 48–49). Видели смо, међутим, да српски језик али и низ других словенских језика познају овај суфикс, и то неретко као продуктивну творбену морфему. Осим тога, у разматрању ових односа не би требало заборавити да су румунски и шиптарски врло рано претрпели снажан словенски утицај. Познато је, на пример, да је „*čitav onomastički sistem kod Rumuna u starije doba bio slovenski*” (Skok 1940: 7).

3.2. Може се, ипак, закључити да све присутнији ставови о несловенском пореклу и балканистичкој природи овог суфикса у српском језику имају одређену тежину, макар су они код појединих балканолога изношени без ширег увида у стање у словенским језицима, укључујући и српски језик. Посебно изостају анализе које би понудиле јасан одговор на питање места и времена настанка непосредних веза између српског, на једној страни, и румунског и(ли) шиптарског на другој, које су, очито, морале бити веома старе.⁸⁷ Поред јасних података о снажном адријатичком

⁸⁵ Не може се у вези с тим пренебрегнути ни знатан број романизама са завршетком *-оња*, нарочито у западним крајевима (нпр. *skaloña*, RJAŽU). На другој страни, опште је познато да је и у прадавној етно-лингвистичкој констелацији италска језичка група имала чврст контакт са словенском (исп. Трубачев 1991: 217).

⁸⁶ Асенова преноси ставове појединих истраживача да овај суфикс води порекло од лат. *-onia* (Н. Јокл), те да је он био познат и илирском језику у личним и географским именима (Ц. Чабеј) (Исто: 48, в. тамо наведену литературу).

⁸⁷ И ово србистичко питање се, као и многа друга, несумњиво наслања на питање словенске етногенезе, у оквиру којег је у последње време обновљена стара хипотеза о средњедунавској (панонској) прапостојбини Словена (исп. Трубачев 1991: 228–247 и др.),

(романском) језичком уделу у шиптарском, посебно је значајна чињеница да наука данас оперише и подацима о индигеним румунско-шиптарским везама на Балкану (исп. Роровић 1960: 80–81). Но, стање у старобалканским језицима (нпр. илирском, који се говорио управо у области западног Балкана), као и питање односа словенског идиома према њима, углавном остаје научна непознаница која по много основа обесмишљава анализе овога типа. Ипак, може се претпоставити да је српски језик, вероватно с одређеним предиспозицијама (в. I.2), тек на Балкану, у додиру с несловенским језицима, дао пуни замах овој творбеној морфеми, специјализујући њене семантичке карактеристике, вероватно не случајно, добрим делом у области сточарске терминологије. На то у великој мери указује чињеница да су оваква образовања и данас најбројнија у динарској области, у оном делу Илирика који је вековима садржавао сплет номадских путева балканских (и старобалканских) билингвних сточара, међу којима су румунски (влашки) номади (исп. Јиречек 1981: 33–35, Skok 1940: 6–9, као и Новаковић 1965: 29–53) и шиптарски (нпр. у Херцеговини, исп. Јиречек 1981: 33–34) имали знатног удела. Наравно, под различитим географским или друштвеноисторијским условима промене у економским видовима привређивања могле су и овај сточарско-лексички фонд са суфиксом *-оња* премештати, потискивати, па и занављати.

Вредно је, међутим, пажње да у овом раду омеђен лексички материјал сугерише да се у источним областима, управо на терену српско-румунских (/влашких) језичких додира, суфикс *-оња* не јавља као продуктиван у сточарској терминологији. Р. Радуновић (1994: 218) уочава у вези с једним сврљишким пунктом да у тамошњој сточарској терминологији нема образовања на *-оња*.⁸⁸ Р. Жугић (2010: 106) указује на њихову врло скромну заступљеност у јабланичком говору, што се односи и на кумановски крај (Видоески 1962: 127), а у једној збирци речи из Тимока (Јашовић 2012) овај суфикс је и иначе једва заступљен. Значајним се чини податак да су и у говору Галипољских Срба, исељених, сматра се, крајем XVI или почетком XVII века из јагодинског краја, забележене две изведенице са суфиксом *-оња*, и то од придевских основа: *бѣлѡња* (= јужни ветар)⁸⁹ и *стѡрѡња* (Ивић 1957: 195). Привлачи пажњу чињеница да је прва изве-

што би онда морало подразумевати и много чвршће везе између словенског и старобалканских идиома (исп. фус. 86).

⁸⁸ На другој страни, у сврљишкој антропографској лексички овај суфикс има одређену продуктивност (за ширу област исп. Богдановић 2016: 246–247). Судајући по лексичком материјалу А. Савић Грујић (в. фус. 45), примери на *-оња* овде исказују способност да граде и своје моционе парове, исп.: *вратѡња* / *вратѡња* (: *вратѡња* / *вратѡња* 'особа дебела врата'), *зубѡња* / *зубѡња* (: *зубѡња* / *зубѡња* 'особа великих зуба'), *цѣрозубѡња* (: *цѣрозубѡња* 'особа ретких зуба').

⁸⁹ Изведеница *бѣлѡња* за врсту ветра, иако би могла указати и на присуство митолошког (в. фус. 76), у непосредној је вези с изразом *бели ветар* ('јужни ветар'), што је за

деница забележена као именица женског рода, што, међутим, није тако ретко међу примерима из појединих лексичко-семантичких категорија.⁹⁰ Недовољност ових података онемогућује темељније закључке о стању у старој постојбини Галипољаца. Очито је, ипак, да забележена образовања не припадају категорији животиња, а познато је да се и у новој постојбини ово становништво бавило сточарством (Исто: 5). На другој страни, део овде представљеног материјала јасно назначује извесне паралеле према стању у румунском (/ влашком), садржане у појачаној аугментативности (исп. од именичких основа: *зѣтоња, јунáкоња, будáлоња*, 1.2.3а). У вези с апелативним основама, на пример, румунски банатски говори познају овај аугментативни суфикс: *ak^uoň* ('velika igla'), *kuřĩ^uoň* ('veliki noř'), *pãr^uoň* ('velika motka') (Flora 1971: 471,⁹¹ исп. Coteanu 1961: 97). И влашки говори источне Србије познају овај суфикс у аугментативној вредности, како у класи бића тако у класи предмета: *jepur^uoňj* ('велики зец'), *kãl^uoňj* ('велики коњ; пеј. за човека'), *magar^uoňj* ('велики магарац; пеј. за човека'), *rãt^uoňj* ('велика глиста'); *đemper^uoňj* ('велики џемпер'), *pendãer^uoňj* ('велики прозор'), *peřkir^uoňj* ('велики пешкир'), *skãmn^uoňj* ('велика столица'), – иако се он јавља и код придевских изведеница, исп. *alb^uoňj* ('беличаст'), *vãnet^uoňj* ('плавичаст'), *galbin^uoňj* ('жућкаст'), што оставља простор за додатна поређења.⁹² На јасне трагове аугментативног значења овог суфикса на ширем подручју указали су и бројни примери с квалификатором *велико* (в. 2.2), у вези с чим је вероватно и везивање овог суфикса за пејоративна значења.

Иако су у творби суфиксом *-оња* видљиве одређене подударности између савременог српског и румунског (/ влашког) језичког материјала, оне не дају несумњив одговор о румунском (/ влашком) пореклу ове творбене морфеме у српском језику, посебно не када је реч о западним српским говорима. Штавише, из савремене перспективе посматрано, у области сточарске терминологије творба суфиксом *-оња* у српском језику има јасније семантичке паралеле у шиптарском језику, тачније у северноалбанским гегијским говорима, који познају суфиксну варијанту *-oĵë* (уз претпостављену иновацију *j ← nj*, исп. Асенова 1989: 48). О томе говори постојање истих творбених типова на српско-шиптарској етничкој

Србе ветар из правца Егејског и Средоземног, тј. 'Белог мора'. Исп. *бел ветар* (Врањска Пчиња), *бели ветар* (Заглавак) (Petrović 2004: 149).

⁹⁰ Такви се примери јављају међу појединим фитонимима (в. фус. 71), као и у једном броју назива за говеда, обично паралелно с обележјем мушког рода (нпр. *zvĵeroňa, ruřoňa, srmoňa*, RJAŽU).

⁹¹ Аутор бележи „interesantan primer” *akoniřã* 'velika igla' са сложеним суфиксом *-oniř* + *iřã* (Исто: 470), који је такође присутан у српском (исп. 1.2.3б).

⁹² Примере сам забележио у Врбници код Пожаревца (испитаник Слађана Паскарчевић) и Сигама код Крепољина (испитаник Радица Јовановић), које насељава билингвно становништво.

размеђи, на пример, у српском насељу (с. Релезе) у Љештанском и шиптарском (Вуксанлекића село) у Титоградској Малесији (Радуновић 1994: 218), о чему сведочи и део материјала представљен у овом раду (исп. паралелизме *л'ārđња / шārđња, м'урђња / м'ркоња*, 1.2.2а). Можда у том светлу треба разумети и богатство сточарске лексике с овим суфиксом у оближњим областима у Црној Гори, Метохији, на Косову, у Херцеговини и даље према северозападу. Друштвеноисторијски процеси и миграциона кретања могли су далеко разнети ову језичку појаву, а снажне социолингвистичке промене које су захватиле српски и друге језике у XIX и XX веку (нпр. у процесима урбанизације) морале унети и творбено-семантичке иновације у грађењу изведеница с овим суфиксом. О томе би вероватно могла на занимљив начин сведочити темељнија анализа материјала из савременог српског књижевног језика.⁹³

⁹³ У РМС, нпр., има око 150 изведеница с овим суфиксом, међу којима су: *брадоња*, *брзоња*, *бусоња* ('велики во'), *вијжљоња*, *гладоња* ('гладница'), *гривоња* ('човек с великом, разбарушеном косом'), *глупоња*, *јодоња*, *клемпоња*, *лажоња*, *лудоња*, *мироња*, *младоња* ('млад човек'), *м'урдоња*, *п'рдоња*, *р'ежоња* ('пас који много режи'), *тврдоња*, *широња*, *ш'утоња* ('во без рогова') и др. И РСЈ укључује више десетина примера ових изведеница, такође с прилично широким семантичким спектром. Да су изведенице с овим суфиксом отворене према иновацијама, приближавајући се и дечијем вокабулару, сведочи пример *пругоња* за пругастиг тигра (из сликовнице за децу Вили Пуг), или већ поменути облици *Звероња*, *дечкоња* (1.2.3б). Тај домет укључује присуство шаливе компоненте, као у *мувоња* („fly-воу”), *шницлоња* (= љубитељ шницли) (филм. преводи), што овај суфикс приближава жаргонској употреби (исп. Bugarski 2003: 58–59).

III. ТВОРБЕНО-СЕМАНТИЧКЕ ОДЛИКЕ ИЗВЕДЕНИЦА СА СУФИКСОМ *-aĥ* Дијалекат – норма – жаргон

1. Општи приступ

1.1. Поред грчког и румунског (исп. Sandfeld 1930: 44–45, Tiktin 1945: 141, 145, Асенова 1989: 47), деминутивно-хипокористични именички суфикс *-aĥ* познају и балканословенски језици – македонски, бугарски и српски. Питање порекла овог суфикса је нешто сложеније од питања његове опште распрострањености. Док А. Белић (1949: 123), на пример, идући за Миклошичем, сматра суфикс *-aĥ* у српском језику домаћим (насталим од **-atjos*), М. Будимир га сматра грчким, „без обзира на полућуџице *golaĥ*, *mrkaĥ* итд.” (Будимир 1969: 251). У прилог Будимировом ставу ишао би један број паралелних образовања, тј. полукалкова типа *kũcãĥ* (: *kũndãĥ*), *умирãĥ*, *крѣпãĥ* (: *лїпсãĥ*) (в. 2), који су могли бити ширени сваковрсним миграцијама према северозападу, неретко обележеним билингвним становништвом. П. Скок истиче да је порекло овог суфикса нејасно, указујући, ипак, на грчко деминутивно *-акης* (нпр. *траπεζãки* ’сточић’) „које dolazi u deminutivnoj funkciji osobito kod liĉnih imena i prezimena” (Skok: -ãĉ).⁹⁴ По њему, суфикс је могао доспети црквеним путем, преко новогрчких личних имена, за шта наводи примере „*Nikolaĉ Hristoduloviĉ* rodом iz Soluna, u Kosmetu *Mijalaĉko* < ngr. *Μιχαλάκι* (в. i rum. prezime *Mihalache*)” (Исто),⁹⁵ а на румунска властита имена типа *Michalache*, *Vasilache* (с арум. *-achi*) указује већ К. Сандфелд (Sandfeld 1930: 45).

На присутно двојство у вези с пореклом овог суфикса у српском језику указао је Р. Бошковић. Суфикс *-aĥ*, пише он, „може бити и грчкога порекла (< *aki*) – такав је у свима грчким именима која су (с деминутивним ликом на *aki*) ушла у наше источне дијалекте; и нашега порекла – такав може бити у свима нашим именима (и речима) у којима је добијен дометањем елемента *ĉ* личним хипокористичима на *a* respective ширењем перинтегрисанога *-aĉ*” (Бошковић 1978: 431).⁹⁶ Бошковићеви закључци

⁹⁴ Као пример могућег етнонимског значења, аутор наводи *Řkãĉ*, када „oznaĉuje stanovnike u pejorativnom (posprdnom) smislu [...] (moŹda od *graecus* > *Grk*)” (Исто). Исп. *зркãĥ* (’православни Србин’, РМС).

⁹⁵ У везу с грчким утицајем доводи га и А. Вајан (Vaillant 1974: 705, наведено под: *-tji*).

⁹⁶ Пратећи дијахроно ове односе, аутор ће у низу изведеница на *-aĥ* препознати у основи „апелативе хипокористичнога лика”, исп. „од *lipsa*, *lĩpsa* (: *lipsonja*) – *lipsãĉ*, од *glũho*, *glũha* (: *gluhonja*) – *glũhãĉ*, од *pũho*, *pũha* (хипокористик од *puh*) – *pũh[ã]*ĉ, од *gõla*, *gõlo* (: *golonja*) – *gõlãĉ*” (Исто: 430). У такве примере аутор, дакле, убраја и *lipsãĉ*, где је

дали су ваљане смернице у решавању овога питања, иако се као једно од слабијих места оваквог тумачења може узети утврђивање порекла овог суфикса у зависности од тога да ли је у основи такве изведенице „грчко име”, што упућује на грчко порекло суфикса, или „наша имена (и речи)”, што онда треба да укаже на његово домаће порекло. Овде садржана поларизација на грчке антропонимске основе, на једној страни, и основе домаћих антропонима „и речи” (!), на другој, не даје довољно аргумената за јасно подвајање по пореклу грчког и домаћег суфикса *-ah* (исп. фус. 100). Проширење продуктивности грчког суфикса са грчких властитих имена (и вероватно не само властитих, исп. *кормāh*, *лџнсāh*, 2) на домаћа имена, надимке, па и апелативе, не може се сматрати неочекиваним у творбеним процесима (исп. надимке на *-ки*, I.1.3), посебно не балканистичким.

1.2. У вези с распрострањеношћу овог суфикса у балканословенским језицима још увек нема темељитијих истраживања. Док се у македонским и бугарским говорима он углавном јавља у једном броју антропонима, као у мак. *Димаки*, *Димитраки* / *Димитраки*, исп. *Јанакија* (Стаматоски 1990: 96, 123) или буг. *Јанаки*, као и у *Петракиев*, *Киријков* (Асенова 1989: 47), – у српском има далеко шири семантички домет и већу продуктивност. На другој страни, у другим словенским језицима, укључујући језике крајњег јужнословенског запада, словеначки па и хрватски, овај суфикс се изгледа не јавља (исп. Skok: -āc̣). Ово говори у прилог томе да је суфикс *-ah* творбена специфичност српског језичког простора, иако је и овде његова заступљеност, изгледа, неуједначена. У полемици вођеној у вези с цитираним Будимировим радом, В. Михајловић истиче да територијално ширење овог суфикса почиње с југоистока српске језичке области, а његова „западна граница обухвата и Херцеговину” (Михајловић 1982: 139).⁹⁷ Тако, у материјалу из Лике Д. Павлице (2006: 120) овог суфикса, с изузетком варијанте *-dah* (у *срндāh*), заиста нема, али нам П. Скок из Лике доноси примере *mūškāc̣*, *mūlāc̣* (Skok: -āc̣, mūl¹), као што нам их доносе и други извори, исп. *бѣнāh* у РСАНУ, или *мџшкāh* из Огулина, у истом извору. У ово се укључују и друге западне српске области, исп. у Банији,

основа грчког порекла. На другој страни, завређује пажњу недавно предложена етимологија лексеме *срндаh* (*srn-ъп-јакъ) која указује на то да је *-ah* могло настати од *-ak* унутарњим дисимилационим процесима (нн' → нд) и „премештањем палаталности” на финални консонант (Лома 1999: 104), што је онда могло творбено утицати и на низ других облика (исп. фус. 111).

⁹⁷ Тако, у хрватским радовима из нормативистике овај суфикс је обично представљен с тек неколико изведеница (исп. Babić 1986: 312–314), што не значи да у делу тамошњих народних говора оваквих примера нема у већем броју, те да на његову заступљеност у норми није утицала хрватска језичка политика.

на пример, поред *бѣнāћ*, и *гѡрскāћ*, *зѹзнāћ*, *змијāћ*, те *жѣнкāћ* у Славонији итд. (РСАНУ).⁹⁸

Но, ако се и прихвати претпоставка о изворишту овог суфикса у југоисточним српским говорима, она не би могла бити поуздано упориште у давању преваходно балканистичког карактера овом суфиксу. На то упућују могући унутарјезички процеси на које указује Бошковић, као и снажан удео творбене атракције у процесима семантичког нијансирања у оквиру творбеног система (нпр. *-аћ* : *-ак*, *-ач*, *-(а)ц*, посебно *-аћ* : *-ић*). Бошковић, на пример, у вези с учвршћивањем суфикса *-аћ* бележи да „није овде искључен ни наслон ове категорије на *-ѣц*” (Бошковић 1978: 430), које је у српском језику и патронимско (исп. фус. 113). То би могло објаснити зашто суфикса *-аћ* готово да нема међу апелативима у македонском и бугарском језику (исп. редак пример *ѡгрлаћ* ’ђердан’ у галичком дијалекту, Белић 1935: 156), управо у језицима у којима је суфикс *-ић*, као индиген, непознат. Најзад, овакве творбене процесе није могла заобићи ни чињеница да постоји и знатан број завршетака на *-аћ* код разнородних, творбено немотивисаних речи које су ушле у српски језик (исп. *ељаћ*, *мустаћ*, *спанаћ*, *тонаћ*, Елез.). И ове појаве су могле имати одређену улогу у учвршћивању овог суфикса у српском језику.

Несумњиво је да је питање порекла суфикса *-аћ* у српском језику чврсто ослоњено на друга значајна питања, као што је питање хронолошко-територијалне заступљености овог суфикса, затим питање главних творбено-семантичких особености његових изведеница, те њихових стилских вредности и др. Темелнији увид у заступљеност ове лексике у српским дијалектолошким и етнографским изворима могао би понудити одговоре на нека од ових питања.

2. Преглед лексичког корпуса

Гѡлāћ (’вепар беркширске расе, без длаке’, Тим. крајина) – РСАНУ; *глуваћ* (’1. глува особа; 2. скитница, беспосличар’), *дркаћ* (’голе, без рода стабљике, сасушене гране’), *женскаћ* (’женско дете, девојка’), *лијаћ* (’скитара, скитница’), *таријаћ* (’веома горко, папрено јело’) – Стојановић 2010; *дрклаћ* (’1. закржљала биљка без грана и лишћа; 2. лоше месо за јело, пудра’), *залитаћ* (’површан, некарактеран човек’), *крнаћ* (’трулеж’), *цепенѡаћ* (’прња, дроњак’) / *цепенѡраћ* (’дроњци, крпе’) – Митровић 1984; *сѹлāс* (’*ruzdra*’, Лесковац) – Skok (: -āс); *зутураћ* (’тврдоглава, својеглава, намћораста особа’), *дрклаћ* (’1. труње у води за пиће, млеку или каквој

⁹⁸ Незаступљеност (или слаба заступљеност) овог суфикса у појединим лексикографским корпусима не мора бити потврда његовог непостојања (или непродуктивности) у одговарајућим говорима. То се може и очекивати од суфикса који је означен као „типично народни и фамилијарни” (Бошковић 1978: 429, курс. П. Р.).

другој течности; 2. повећи комад лошег меса у јелу’), *кокодáĥ* (’узвик којим се кокош оглашава пошто снесе’), *мустáĥи* (’бркови, брци’), *палавáĥ* (’овећи, повећи комад нечега, комадина’) – Жугић 2005; *дрклáĥ* (’трунке или нешто прљаво на површини воде’), *палифáĥ* (’отцепљени део одеће који виси’) – Златановић 1998; *лијáĥ* (’мужјак од лисице’), *лицáĥ* (’1. липсавање, цркавање [...] 2. час умирања, крепавање’), *мушкáĥ* (= мушкарац), *рзáĥ* (’коњ’, веров. према *рзати*), *срндáĥ*, *цепáĥ* / *џопáĥ* (’велики комад’, „Сподбијо ѓволики *цепáĥ* лѣба”), *шугáĥ* (’1. прост човек; 2. Арнаутин’); *Костáĥ* (према *Коста*, Приштина), *Рибáĥ* (’презиме’), исп. *Мијалáĥко* – Елез.; *гњилáĥ* (’трулеж, нешто што је изагњило’, 77) – Букумирић 1983; *побл’уваĥ* (’храна која се избацује кроз уста, повраћање’), *расукáĥ* (’плетиво од расплетеног предмета, обуће, одеће’), *умирáĥ* (’последњи тренуци живота, агонија’), *фиштел’áĥ* (’млеко ускисло до те мере да се не може употребити за исхрану’) – Букумирић 2012; *glühác* (’*gluvač* „tetrijeb”’, Колашин), *patác* (’стока, stado’, Ријечка нахија)⁹⁹ – Skok (: -ác); *корáĥ* (’мали чекић’),¹⁰⁰ *кренаĥ* (’изнурена особа, јадов, лијенштина’), *кривáĥ* (’онај који је крив, који крива, рамље’), *лицáĥ* (’особа спорих, тромих покрета, нерадна и мало покретна особа, лијенштина’), *пувáĥ* (’пољски миш, пух’) – Ћупић / Ћупић 1997; *гòлáĥ*, *крèнáĥ* (40) – Пижурица 1981; *кèвáĥ* (’онај који храмље’, Морача)¹⁰¹ – РСАНУ; *глувáĥ* (’особа која слабо чује, наглува особа’, 155), *глупáĥ* (’неука особа’, 155), *дерáĥ* (’врста рибе у Лиму (пре готовљења се дере, скида јој се кожа’), 162), *кривáĥ* (’хрома мушка особа’, 226), *сатирáĥ* (’терен на коме се лако може сатрти, тј. пасти и настрадати, врло стрм, клизав и сл. терен’, 319), *стрмендаĥ* (= стрм терен, в. оролија, 274) – Стијовић 1990; *крèнáĥ* (1. ’човек бедан, исцрпен, изморен глађу; пуки сиромак’, Дурмитор; 2. ’зб. изгладнела чељад’, Ускоци; 3. ’мршаво и болесно сточно грло’, Ускоци) – РСАНУ; *глибáĥ* (’1. глиб; 2. велики глиб’, Дурмитор) – Исто; *кòрáĥ* (’(у Ц. Г.) чекић што се коњи кују’) – Караџић 1852; *бездјелáĥ* (’злорадник; ленштина’, Ц. Г.), *брзáĥ* (’тркачки или уопште брз коњ; човек или животиња склони брзању, истрчавању и сл.’, Ц. Г.) – РСАНУ; *женскáĥ* (’млађе женско чељаде’, 108), *кормáĥ* (’стомак’, 112), *пуáĥ* / *пувáĥ* (/ пў, ’врста ситног глодара’, 120) – Радић 2010; *видрáĥ* (’млад, жустар човек’, Студеница) – РСАНУ; *кријáĥ* (’врста дечије игре лоптом’, Врњци)¹⁰² – Исто; *женскáĥ*, *мушкáĥ*; *Болáĥ* (: Бола), *Борáĥ* (: Бора), *Динкаĥ* (: Динко) (490) – Симић 1972; *говнáĥ* (’неморалан човек, тзв. ситна

⁹⁹ „Od arb. particípa *patē* = *pásur* ’имуџан’, *pásurē* ’ricchezza” (Skok: -ác). Исп. косовскометохијско *pātmum* 2 (’гајити, изводити, множити’, Елез.).

¹⁰⁰ Исп. „*kòrác*, gen. -*áca* (Vuk, 18. v., Crna Gora, Ljubiša, Čilipi, Potomje) = *korác* (Korčula, Krtole) 1° mali čekić (-ič), kladivac, 2° zvekir, halka, 3° prezime [...] Od gr. deminutiva na -*iov* *korákiov*, od *kóraç* »Türklopfer«” (Skok: *kòrác*). О томе в. и Vasmer 1944: 83.

¹⁰¹ Исп. у истој области *кèвати* ’бити хром, храмати’ (Исто).

¹⁰² Исп.: „Они спољни *крију* лопту и бију ове који су унутра” (Исто, курс. П. Р.).

душа'), *дркљаћ* ('ситан отпадак, обично од конца и сл. '), *згунтурѝћ* ('неугледно, ниско чељаде'), *менталаћ* ('ментално заостао'), *мрзаћ* ('1. мржња, омраза; 2. који је омражен', исп. изр. „На мрзаћа кућа остaje”), *пиндаћ* ('обично за малу животињу, нпр. пса'), *шимизлаћ* ('младо женско чељаде које воли да се гизда'); *Жолаћ*, *Милаћ*, *Томаћ* ('пеј. за л. и. Жоле, Миле и Тома;¹⁰³ са шаливом компонентом за њихове потомке који личе на њих') – Јагодина (П. Р.); *куќкаћ* ('дужа гвоздена шипка с куком на једном крају [...]'), Краг. Јасеница), *мртваћ* ('тром, неагилан човек; слабић, кукавица', Крагујевац) – РСАНУ; *луљаћ* ('део казанске луле који пролази кроз табарку (суд с хладном водом), лулић', Поцерица) – Исто; *бекријаћ* ('в. бекрија'), *блескаћ* ('в. блесавко'), *глибаћ* ('1. глиб; 2. велики глиб'), *дрѝћ* ('1. онај који је у поцепаном, или изношеном оделу, одрпанац; 2. мн. похабано, поцепано одело'), *зијаћ* ('провалија, бездан', „Колика су му уста – прави зијаћ”), *липсаћ* ('крај живота, скончање, смрт') (Драгачево) – Исто; *андаћ* ('1. изнутрице заклане животиње; 2. велики стомак'), *бѝлаћ* ('1. сорта црног лука; сребрњак; 2. човек плаве косе'), *беслѝмаћ* ('незграпна и глупа особа'), *вурсаћ* (/ *вурсаћ*, „у изр. *уватити вурсаћ* 'осилити се, изгубити смисао за меру у односима према околини’”),¹⁰⁴ *зѝвнаћ* ('несварена храна у цревима заклане животиње'), *зѝлаћ* ('сиромаш'), *дрндаћ* ('велики миш, пацов'), *зелѝмбаћ* ('велики зелени гуштер'), *кѝраћ* ('ступац, гредица?', исп. „Ўдари корѝће ѝне”), *косѝваћ* ('птица певачица *Turdus*, кос'), *кѝшаћ* ('шибље, оструга, коров'), *лијаћ* (/ *лијаћ*, 'неплодан мужјак, обично с једним тестисом'), *липсаћ* (/ *липсо*, '1. трома, лења особа; 2. стара неспособна особа'), *мајкаћ* ('1. умирање, смрт; 2. човек на умору, крепаћ', према *мајкати* 'умрети; крепати'), *матѝраћ* ('зрео, искусан човек'), *пундраћ* (/ *пундрѝвци*, „у сталној вези *пундрѝвци* у *дунету*, *пундраћ* у *дунету*, али се значење не зна”),¹⁰⁵ *слѝнаћ* ('*Orphisaurus apodus*'), *срндаћ* ('сорта јестиве печурке'), *трѝлаћ* ('труло дрво'), *тупнаћ* ('туп нож') – Петровић / Капустина 2011; *бѝваћ* („бѝба, јѝде кѝпус и пѝсѝљ”, 163), *пѝваћ* ('бела округла гљива, расте на земљи, величине мање главице купуса, када узри пуна је праха боје какао', 164) – Реметић 1985; *клипаћ* ('комад, парче', М. Пожаревац) – РСАНУ; *ерѝпаћ* („Чуо сам да се у Београду каже из подсмеха ерѝпаћ ономе који је из ужичког округа”) – Исто; *крѝваћ* ('онај који храмље, крива у ходу, хром, ѝопав човек', Пожега) – Исто; *зѝбаћ* ('прасе које се опраси са већ изниклим зубима'), *липсаћ* ('липсала, угинула животиња, тело угинуле животиње, стрвина, лешина'), *мазѝраћ* ('тврдоглав, својеглав, задрт човек [...]'; звекан, клипан'), *мртваћ* ('тром, неагилан човек; слабић, кукавица') (Ужице) – Исто; *Милаћ* ('презиме', Златибор) – Исто; *кастијжаћ* ('онај

¹⁰³ Облик *Милаћ* бележи се у материјалу и у служби имена и у служби презимена.

¹⁰⁴ Исп. *вурсаћити* ('уцењивати, обезбеђивати корист неким сумњивим поступцима', Петровић / Капустина 2011).

¹⁰⁵ Исп. *пундрѝв* ('црв који се код мршавијех коња под репом налази', Караѝић 1852).

који својим поступцима брука, срамоти, бестидник, срамотник', 272), *лѡвсѡћ* ('1. болешљив, а уз то, и некарактеран човек; 2. смрт', 276), *свѡтѡћ* ('претерано радознао човек', 288) – Тешић 1977; *мѡшкѡћ* ('особа мушког пола, мушкарац; мушко дете, дечак', Војводина?) – РСАНУ; *бакѡлѡћ* (,,(у Бачк.) vide ћифта (cf. бакал): *Бакѡлѡћ* коло воде, / А паори гледи"), *црвѡндѡћ* ('(у Сријему) [...] motacilla rubecula') – Караџић 1852; *мајстѡрѡѡ* ('dobar, ugledan majstor') – Реић / Ваѡлија 1990; *кѡндѡћ* ('кус пѡтаѡ', Бачка) – РСАНУ¹⁰⁶; *клѡпѡћ* ('нарочито крупан (дуг и дебеѡ) плод', 628) – Драгин 1991; *жѡнкѡћ* ('опај који има женски глас, онај који говори као жена', Славонија) – РСАНУ; *грлѡћ* (= грлић, 204), *стѡвѡћ* ('ветрењаѡ', 283); *Змијѡћ* ('м. надимаѡ, „јер је мали"', 268) – Ђукановић 1983; *лихѡћ* / *лијѡћ* ('мужјак од лисице', 361), *њѡхѡћ* ('кер са изразито развијеним, изоштреним њухом, расна ловачка врста, од оних који „трагом гоне"', 366) – Јахић 1983; *бјѡлѡћ* ('лептир'), *жѡнскѡћ* ('женска особа, жена, девојка, девојчица', „За кума или куму узима се само једно, и то за мушко дите мушкаћ, а за женско, женскаћ") (Босна) – РСАНУ; *Мѡлѡћ* ('хип. за Мѡле') – Фоча (П. Р.); *безбрѡкѡћ* ('в. безбрковић'), *крѡпѡћ* ('помор стоке од какве заразе') (Херцеговина) – РСАНУ; *стѡѡћ* / *стѡхѡћ* (= врста демона, према *стѡха*, Херцеговина) – Караџић 1852; *бѡнѡћ* ('будаласта особа; луда; будала; глупак, глупача', Банија, Лика), *гѡрскѡћ* ('в. кестен', Банија), *гѡзнѡћ* ('говеђе или свињско дебело црево', Банија), *змијѡћ* ('мужјак змије', Банија) – РСАНУ; *мѡшкѡћ* ('особа мушког пола, мушкарац; мушко дете, дечак', Огулин) – Исто; *мушкѡѡ* ('мушкарац', Лика) – Skok (: -ѡѡ); *мѡлѡѡ* ('nezakonito muško', Лика) – Исто (: мѡл¹);¹⁰⁷ *фѡндаѡ* ('talog od kave u i(m)briku', Дубровник, Цавтат, Корчула, Молат) – Исто (: фѡнд);¹⁰⁸ *рѡкѡћ* (,,"тако кршћани у Далмацији зову хришћане") – Караџић 1852.

У једном броју извора не наводи се, тј. не преноси увек непосредни податак о томе где је реч забележена, или је локација дата прешироко. То се могло видети и у делу изнетог материјала, али се то још више очитује у другим случајевима, исп. *булѡмѡћ* ('некакво јело од брашна'),¹⁰⁹ *Бѡрѡћ* ('nomen viri'), *глѡвѡћ* / *глѡхѡћ* ('surdus', исп. глухак, глухац, глухо), *гѡлѡћ* ('голи син [...] тј. војник који сам од своје воље за плату иде на војску и бије се'), *гунтѡрѡћ* ('болест у коња кад им иде гној на нос'), *зелѡмѡћ*

¹⁰⁶ Исп. *кунда*¹ (1): „(према грч. kontos, кратак) покр. 1. *кокош врло кратка репа или без репа, куса кокош*" (Исто). О томе в. и Vasmer 1944: 81.

¹⁰⁷ Из старијег периода Skok (: -ѡѡ) наводи примере *грѡѡ* (/ *garbaѡ*) ('nasturtium officinale', врста биљке, Б. Шулек), *лукѡѡ* ('albiun rotundum et roseum', врста биљке, „od pridjeva *lukov*", М. Водопић), *мазарѡѡ* (,,'gizdelin' < mazati", Ј. Стулић).

¹⁰⁸ Skok пише: „венесијанизам је *fondaѡѡ*, tal. *fondacchio* < **fundaculum*, deminutiv na -*aculum*" (Skok: фѡнд).

¹⁰⁹ Skok није сигуран је ли овај облик у вези с тур. *bulumaѡѡ* 'marmelade', указујући и на буг. турцизам *булѡгѡѡ* 'мијеѡам' (Skok: булѡмѡѡ).

(*'lacerta viridis'*), *мүстāћ* ('брк'), *нүāћ / нүхāћ* ('vide пух'), *спāнāћ* ('spinacea oleracea Linn', исп. Skok), *срндāћ* ('capreolus') – Караџић 1852; *лїпсāć* ('sirota' ?), *пүћāć* (: пух, Србија), *штуаć, змијаć* ('Schlangenmännchen') (: -āć); *бурāć* ('trbuh') (: бурāг), *Јанаć* (и *Јанаćко*) (: Ѐван), исп. *Костаćевиć* (презиме) (: Konstantin), *крстаć* ('krstaš') (: Krist), *Мићаć* (: Мићел), *перпераć* ('nekakav danak koji se плаћа и перперата') (: пёрпер) – Skok; *вїдрпāћ* ('име мачку', М. Обрадовић), *вијүгāћ* ('име овну', М. Обрадовић), *гдлāћ* ('назив за сувоземне пужеве плућаше закржљале љуштуре', Н. Дивац), *жєнскāћ* ('женскарош', Хрватска), *здүхāћ* ('Здуаћ је онај човек што ветрове и облаке води'), *здртāћ* ('плашљивац, страшљивац, кукавица', Ристић–Кангрга; Клаић), *копїлāћ* ('копилац', „Сви га у селу зову копилаћ”, В. Милићевић), *күсāћ* ('име псу', Хрватска), *лїгāћ* ('име патку', Хрватска),¹¹⁰ *лїјāћ* ('мужјак лисице', С. Тројановић), *лїсāћ* ('име псу', Хрватска), *мāслāћ* ('Када је суду дат облик, маслаћем се глади и уравњују ивице'), *Мїлāћ* ('м. име'), *мїнцāћ* (према *мїнац*, нем. Münze 'врста аустроугарског златног новца'), *мїшкāћ* ('име коњу', Хрватска), *мүрвāћ* ('врста дуда'), *овсаћ* ('иглице на класу неких житарица, осје') – РСАНУ, и др.

3. Творбено-семантичка анализа изведеница

3.1. Иако је међу лексемама на *-āћ* у српском језику данас присутан и један број творбено немотивисаних облика, очито је да се суфикс *-āћ* најчешће везује за именичке (нпр. *лїјāћ, кормāћ; Костāћ*), придевске (*глупнāћ, мртвāћ, гдлāћ*) и глаголске (*лїпцāћ, дерāћ, мрзāћ*) основе. Ређе се, наравно, бележи у сложено-суфиксалној творби (нпр. *бездјелāћ, безбркāћ*). Један број изведеница познаје посебне трансформације, па су, на пример, придевске основе „kadikad raširene nejasnim suglasnicima”, као у: *зелєнбāć*, или „srndāć ('Steinadler'), crvendāć prema bilāć (Jukićeva narodna pjesma) 'vojnїk s bijelim remenima preko prsїju'” (Skok: -āć).¹¹¹

Мада има мишљења да је овај суфикс у савременом српском језику „неодређеног значења” (Клајн 2003: 50), нека од ранијих истраживања издвојила су поједине семантичке категорије његових изведеница. Тако, иако на врло скромном материјалу, М. Стевановић (1975: 516) указује на категорију носилаца особине, тј. пејоративни карактер појединих изведеница.

На основу ексцерпираног материјала могу се издвојити неколике основне семантичке категорије, с низом прелаза међу њима:

¹¹⁰ Исп.: „лїбав, -а, -о покр. *који се либа, гїба, гїбав, покретљїв*” (Исто).

¹¹¹ Бошковић (1978: 430) предлаже одређену етимологију за изведенице *срндаћ, црвєндаћ* и *зелєнбāћ*.

3.1.1. Прва семантичка категорија обухвата изведенице у којима је семантички ослонац на модификационом значењу, при чему се оне могу сврстати у:

а) аугментативе и деминутиве, тј. образовања с доминантним пејоративним или хипокористичним значењем:¹¹² *женскáĥ* / *жѣнскáĥ* (Бос.), *дрклáĥ 2*, *палавáĥ*, *цепáĥ* / *џопáĥ*, *глибáĥ 2*, *кормáĥ*, *ерџепáĥ*, *клипáĥ* (Драг.), *Жолáĥ*, *Милáĥ*, *Томáĥ*, исп. *дрндáĥ*, *fúndać*, *копíлáĥ*; *шмизлáĥ*, *majstòrác*, *Костáĥ*, *Мíлáĥ* (П. Р.), *Змíјáĥ* / *zmíјаć*, исп. *пуáĥ* / *пувáĥ* (Рад.), *лүлáĥ*, *косòвáĥ*, *мíнциáĥ*, *мíшкáĥ* (као и лексикализовано *корáĥ*). Овде вероватно спада и изведеница *рѣкáĥ*, ако је у основи етноним Грк (в. фус. 94, исп. 25). Суфикс *-áĥ* донеће тако неким облицима пејоративно, а неким хипокористично значење (исп. *Милáĥ* : *Мíлáĥ*, П. Р.).¹¹³

б) моционе (мовиране) изведенице у којима је суфикс средство којим се обележава припадност мушком полу у односу на женски: *лијáĥ* // *лихáĥ* / *лијáĥ* (Јах.), *змíјáĥ*, *срндáĥ*, можда *күсáĥ*, *лисáĥ*, *лигáĥ*, исп. нераспр. *күндáĥ* (од *куна*, И. Цепелић, РСАНУ, као и од *кунда*, в. фус. 106). Овоме се с ботаничког гледишта приближава облик *мүрвáĥ*.

Разумљиво је што је у овој категорији, посебно у књижевном језику, најраспрострањенија изведеница *срндаĥ*, по И. Клајну једина „где овај суфикс служи као моциони” (Клајн 2003: 50).

3.1.2. Друга семантичка категорија окупља изведенице које значе бића (човека, животињу), обично с каквом доминантном особином: *гòлáĥ* (човек; вепар, пуж), *глувáĥ 1*, *лијáĥ*, *залитáĥ*, *шугáĥ 1*, *кренáĥ*, *кривáĥ* / *кевáĥ*, *липсáĥ* / *липсáĥ* (Петр.) / *ливсáĥ 1*, *глупáĥ*, *бездјелáĥ*, *брзáĥ*, *мрзáĥ 2*, *мртвáĥ*, *блѣсáĥ*, *дрѣáĥ 1*, *белáĥ 2* / *бјелáĥ*, *зелѣмбáĥ*, *матòрáĥ*, *зубáĥ*, *кастíжáĥ*, *свátáĥ*, *жѣнкáĥ*, *њу̀хáĥ*, *безбрѣкáĥ*, *кíстáć*, *вијүгáĥ*, *жѣнскáĥ* (Хрв.), *зòртáĥ*, *күсáĥ*, *лисáĥ*, исп. *күндáĥ* (Бач.).

У мањем броју примера реч је, ипак, о изведеници која значи предмет обележен каквом особином, као: *џепендáĥ* (одевни предмет), *фíштел'áĥ* (млеко), *трүлáĥ* (дрво), *түпáĥ* (нож), или *белáĥ 1* (лүк), *пүвáĥ* (гљива), *гүзнáĥ* (црево) и *мáслáĥ* (алатка), из области термина. У појединим примерима, као у *побл'увáĥ*, *расукáĥ*, долази до изражаја резултативна компонента, коју препознајемо и у следећој категорији.

¹¹² У низу случајева није могуће јасно одвојити деминутивно од аугментативног, као што и пејоративност не мора произилазити из аугментативности, а хипокористичност се не мора везивати за деминуцију (в. фус. 67). Исп. претпостављену пејоративност у *згунтурáĥ*, *пүндрáĥ* према хипокористичности (афирмативности) у примерима *клипáĥ* и *majstòrác*. Уосталом, ове стилско-семантичке компоненте прате шири корпус изведеница (исп. у следећој категорији афирм. *матòрáĥ*, *њу̀хáĥ*).

¹¹³ Један број антропонима, укључујући и надимке (*Жолáĥ*, *Милáĥ*, *Томáĥ*; *Змíјáĥ*), у суфиксу чува патронимску компоненту, па је разумљиво што је овај суфикс забележен и у примеренима (нпр. *Рибáĥ*, *Мíлáĥ*).

3.1.3. Трећа семантичка категорија обухвата изведенице с израженом компонентом збирног, те је вероватно отуда овде и један број изведеница апстрактног значења, јер се ова значења у низу случајева приближавају и преплићу: *крпāh*, *цепендрāh*, *дрклāh* 1 (Жуг.), *гњилāh*, *ратāс*, *крепāh* 2, *дрепāh* 2, *гдвнāh*, *пундрāh*, *овсаh*; *кокодāh*, *умираh*, *мрзāh* 1, *липсāh* (Драг.) / *ливсāh* 2, *крепāh* (Херц.), *perperac*, исп. *кријāh*, *вурсāh*.

У овој последњој групи има примера с глаголом у основи у којима је тежиште на самом именовану радње, као у *лицјāh* 1 и *мајкāh* 1.

3.1.4. Можда су из категорије збирног издвојене, иако ретке, изведенице које значе место, с доминантним значењем одређене обличке (и географске) конфигурације: *сатирāh*, *стрмендаh*, *глибāh* 1, *зијāh*, исп. *кџиāh*. У РМС бележи се, тако, *пресипāh* (‘место где се вода пресипа, прелива’).

3.2. Наведени материјал указује на то да се суфикс *-āh* у српском језику, као „типично народни и фамилијарни” (Бошковић 1978: 429), јавља у ширем лексичко-семантичком распону, од апелатива до антропонима, с тежњом да у појединим говорима учествује и у творби патронима, па и презимена. Вредна је пажње чињеница да се међу изведеницама налазе бројни термини из области биљног (нпр. *пүвāh*, *гдрскāh*, *мүрвāh*) и животињског света (*глүhāс*, *зелёмбāh*, *косдвāh*, *слепāh*, *ирвэндāh*), па и термини у значењу делова тела (*кормāh*, *гүзнāh*, *бурас*, исп. *грлāh*), демонима (*стүвāh*, *стүāh* / *стүхāh*, *здүхāh*, *змјјас*) и др.¹¹⁴ Лексички материјал са ширег простора показује да *-āh* није „*sasma* гјједак *nastavak*” (Maretić 1963: 306), како се некоћ мислило. Уочљива је и честа полисемичност ових облика, као у *гдлāh* (/ *гдлāh*) – 1. ‘вепар без длаке’, 2. ‘сиромах’, 3. ‘назив за сувоземне пужеве’, 4. ‘голи син [...] т.ј. војник’; *белāh* / *бјелāh* – 1. ‘сребрњак’, 2. ‘човек плаве косе’, 3. ‘лептир’, итд. Исп. *пүāh* / *пүвāh* (‘врста ситног глодара’) : *пүвāh* (= гљива).

На другој страни, уочава се спектар интеракција овог суфикса са синонимним (и конкурентним) суфиксима, на пример у вези са:

-иh: *лулаh* / *лулиh*, *косоваh* / *кос(ов)иh*, *сленаh* / *слениh*, *мушкаh* / *мушкиh*, *грлаh* / *грлиh*, *безбркаh* / *безбрковиh*;

-(a)ц: *мртваh* / *мртвац*, *тулас* / *тулас*, *глухаh* / *глухац*, *мурваh* / *мурвац*, исп. *кундаh* / *кунац*;

-ач: *кукаh* / *кукач*, *подмигаh* / *подмигивач*,¹¹⁵ исп. *здухаh* / *здухач*, *булумаh* / *булумач*;

¹¹⁴ О неслагању у вези с етимологијом демонима *здухаh* (/ *здухач*), укључујући и питање порекла суфикса *-āh*, в. Будимир 1969: 251 и Михајловић 1982: 138–140.

¹¹⁵ У текстовима Г. С. Венцловића писаним народним језиком (прва половина XVIII в.), бележимо пејоратив *подмигаh* (Радић 1986: 45), док РМС доноси *подмигивāч* (‘онај који подмигује’).

-ак: *брзаћ* / *брзак*, *лијаћ* / *лијак*, *срндаћ* / *срндак*, *глухаћ* / *глухак*;
 -ан: *зубаћ* / *зубан*, *копилаћ* / *копилан*;
 -ар: *дрндаћ* / *дрндар*, *мушкаћ* / *мушкар*;
 -(от)ина: *џопаћ* / *џопина*, *липсаћ* / *липсотина*, – и др.¹¹⁶

Та особина суфикса *-аћ*, да својом семантиком покрива низ других суфикса, могла би указати на старину ове творбене морфеме, што не негира могућност да је она учвршћена у процесима балканске међујезичке симбиозе.

4. Из стилистичког инвентара

4.1. У изворима у којима је дата стилистичка квалификација, деминутивно-хипокористичке ознаке изведеница на *-аћ* су ретке (нпр. уз *Костаћ*), док, на другој страни, доминирају ознаке: „пејоративно” (*женскаћ*, *криваћ* (Ћуп.) / *криваћ* (Пож.), *кормаћ*, *мртваћ*, *Жолаћ*, *Милаћ*, *Томаћ*), „погрдно”, „у подругљивом смислу” (*сваџаћ*; *лицџаћ* 2), „у презривом тону” или „често презр.” (*шугаћ*; *женскаћ*, Босна), па и „у експр. изражавању” (*лицсаћ*, Драг.). У појединим примерима се стилско значење које доноси суфикс не препознаје јасно, или оно у истраживању није посебно издвајано (нпр. *бекријаћ* : *бекрија*, *бенаћ* : *бена*, исп. *пућ* / *пухаћ* ’vide пух’). Остаје отуда утисак да се у појединим случајевима улога суфикса своди на његову хиперпродуктивност, односно његову доминантно граматичку функцију, исп. *голаћ* (Тим. крајина) : *го(л)* вепар; *белаћ* : *бео* (плав) човек, *бела* пара (сребрњак); *мушкаћ* : *мушко* дете и сл. Сам материјал, као и његова класификација, показује да је пејоративност, представљена непосредно или посредно (исп. *дркаћ* / *дрклаћ* / *дркљаћ*), битна карактеристика знатног броја изведеница из свих семантичких категорија, без обзира на то да ли је она развијена из аугментативне или првобитно деминутивне вредности суфикса, односно Бошковићевог „хипокористичнога *џ*” (Бошковић 1978: 430). На то указује и знатан број примера у којима долази до изражаја основинско-суфиксна семантичка компатибилност успостављена управо по основи пејоративности, као у примерима: *глибаћ* 2, *копилаћ* (3.1.1а), *шугаћ* 1, *глупаћ*, *кусаћ* (3.1.2), *гњилаћ*, *кренаћ* 2, *говнаћ* (3.1.3), исп. образовања типа: *бездјелаћ*, *безбркаћ* (3.1.2) и др. Можда је то разлог што овај суфикс није видније заступљен у српском књижевном језику, иако се књижевници нису лишавали његове експресивне вредности (исп. у РМС *голаћ*, *женскаћ*, *матџраћ*, *подмуклаћ*, те *црвенџаћ* у значењу ’социјалист(а),

¹¹⁶ Примери су из овде коришћене речничке литературе, као и других извора. Међу потврдама се препознаје наслањање овог суфикса и на придевски суфикс *-ат*, нпр. *зубаћ* / *зубат*, исп. *кормаћ* : *кормат*, *грлаћ* : *грат*.

комунист(а)'). Та појачана експресивност¹¹⁷ као да додатно указује на посебност овог суфикса у творбеном систему, што такође може бити у вези с његовим пореклом (исп. I.4).

4.2. У представљеном материјалу је доста примера који укључују метафоричку (и симболичку) семантичку компоненту. Зато уз низ лексема аутори изреком дају квалификацију „фиг.“ (негде паралелно уз „пеј.“), као у примерима: *глуваћ 2* (‘скитница, беспосличар’, веров. према *глуварити*), *шугаћ 2* (‘Арнаутин’), *мазгарпћ* (‘тврдоглав, својеглав, задрт човек’), али је та компонента садржана и у низу других примера, исп.: *рзаћ* (‘коњ’), *видраћ* (‘млад, жустар човек’; ‘име мачку’), *говнаћ* (‘неморалан човек’), *мртваћ* (‘тром, неагилан човек; слабић, кукавица’), *гдлаћ* (‘сиромаш’), *вијугаћ* (‘име овну’) итд. Показало се да је та семантичка компонента једна од одлика изведеница са суфиксом *-аћ*, што је овај суфикс учинило присутним и у балканским тзв. тајним говорима (исп. *шугаћ 2*, или *рзаћ* за које се у Елез. наводи да је из бошњачког тајног говора), поодавно познатим по својим миксоглотским обележјима. Вероватно је то она социолингвистичка нит која је очувала па унеколико и подмладила употребу овог суфикса у градским центрима, тј. у савременом градском жаргону. Тај, по И. Клајну (2003: 50), „неочекивани узлет” суфикса *-аћ* у овом језичком корпусу потврђују данас већ бројни примери, као: *дискаћ*, *пингаћ* (‘пинг-понг’), *прстаћ* (‘непристојан гест прстом’), *спораћ* (‘спор човек или плес’), *тристаћ* (‘Fiat 1300’), *цртаћ* (Бугарски 1997: 303), *вискаћ* (‘viski’), *жутаћ* (‘vrsta narkotika’), *kentać* (‘cigareta Kent’), *kintać* (‘dinar’), *lunać* (‘luna park’), *ortać* (‘ortak, tj. prijatelj’), *treskać* (‘mera droge’), *fiksać* (‘1. droga; 2. narkoman’) (Бугарски 2001: 62),¹¹⁸ *лизаћ* (‘пијанац’), *црвендаћ* (‘сто нових динара’) (Попов 1981), *kitać* (‘penis’) (Imami 2000), итд.¹¹⁹

Поред усложњавања творбених механизма у грађењу изведеница овим суфиксом (исп. примере универбизације у *дискаћ* : *диско-клуб*, *пингаћ* : *пинг-понг*, *лунаћ* : *луна-парк*), потврде из жаргона указују на развијен динамизам значењског спектра и на даљи развој полисемије (исп. *фиксаћ*, Андрић 1976). На многим интернет форумима се, тако, код изведенице *жутаћ* данас може забележити низ значења с врло различитим експресивним вредностима: 1. врста инсекта, 2. источњак, 3. припадник

¹¹⁷ Међу значењима изведеница не налазимо само квалификације „мали”, „ситан”, те супротно „велики”, „повећи”, већ и „претерано радознао” (: *свамаћ*), „са изразито развијеним, изоштреним њухом” (: *њухаћ*) (спац. – П. Р.) и сл., где су до изражаја такође дошли процеси стилско-семантичке интензификације.

¹¹⁸ И Бугарски указује на блискост овог суфикса с далеко продуктивнијим *-uh*, „do mere koja dopušta mestimično preklapanje (*crtac / crtić, pingac / pingić*)” (Исто), а у једном претходном раду ову дублетност види и у светлу могуће „варијантне поларизације” (Бугарски 1997: 303). О жаргонским примерима овога типа в. и Бугарски 2003: 54–55.

¹¹⁹ Један број ових примера налази се и у Gerzić / Gerzić 2002.

Демократске странке (чији је симбол жути круг), 4. фото-апарат / возило јапанске производње, 5. жути лак за нокте, 6. жути појас као ранг у каратеу, 7. жути картон као казнени бод у фудбалу, 8. новина из категорије тзв. жуте штампе, 9. жутица, 10. врста дроге, итд.

IV. ИЗВЕДЕНИЦЕ СА СУФИКСОМ *-че* У БАЛКАНОСЛОВЕНСКИМ ГОВОРИМА

1. Творбено-семантичке одлике изведеница

1.1. Као резултат једног од бројних перинтеграционих процеса, у јужнословенским језицима је настао деминутивни суфикс *-че*. Он је настао перинтеграцијом именичких основа које су градиле изведенице прасловенским суфиксом *-ε*, и то у случају када је суфикс условљавао палатализацију финалног основинског консонанта *к*. Тако, говорећи о суфиксу *-че* у „српскохрватском” језику, А. Белић истиче: „Према *ђавѡ* : *ђавѡлак*, *ђавѡлче* – одваја се *-че* као наставак, исп. *áкѡв* : *áкѡвче*, *гѡведѡ* : *гѡвече*” (Белић 1949: 70).¹²⁰ Иако овај деминутивни суфикс познају и други словенски језици, на пример пољски, чешки, словачки па и руски као суфикс *-ча*, он је пре свега карактеристика јужнословенских језика.¹²¹ Али и на самом јужнословенском терену он је неједнако заступљен у различитим језицима и дијалектима. Тако, у словеначком језику не иде у ред продуктивнијих суфикса (исп. Toporišič 1976: 109–173), што се може констатовати и за поједине хрватске дијалекте, у првом реду за тзв. кајкавски и чакавски, који готово не познају овај суфикс (исп. Hraste 1954, Jurišić 1973). И на српском језичком простору суфикс *-че* је неједнако заступљен. У новосрпским говорима, на пример, није посебно продуктиван, и углавном се јавља у категорији младунчади, или младих припадника етничких или каквих других групација. Такву ситуацију добро илуструје Караџићев *Српски рјечник* (в. Марков 1960), а она увелико карактерише и савремени српски књижевни језик. Међутим, изоглосе заступљености суфикса *-че* показују да је на источним српским теренима овај суфикс продуктивнији, да би у старосрпским говорима он био један од најпро-

¹²⁰ Са синхроног гледишта у српском језику се данас и у примерима типа *облаче*, *венче* може говорити само о суфиксу *-че*, с обзиром на то да српски творбени систем, пре свега књижевнојезички, не укључује деминутивни суфикс *-е* као самосталну творбenu морфему, осим у незнатном броју примера, који се и иначе тешко могу укључити у синхрону творбenu анализу. Нешто је другачија ситуација у македонском и бугарском језику, где је поред суфикса *-че* у деминутивној служби продуктиван и суфикс *-е* (исп. мак. *нокте*, *торбе*, *цвете* : буг. *вѣрбе*, *главе*, *гѣлѣбе*). У овом раду, међутим, у оба случаја, тј. како у српском тако у македонском и бугарском језику, изведенице типа *облаче*, *венче* сматрају се изведеницама са суфиксом *-че* (исп. Радич 1989).

¹²¹ А. Белић је сматрао да је *-че* само у српском језику постало самостална творбена морфема („*-če* ist nur im Serbischen selbständig geworden”, Belić 1901: 204, исп. Леков 1958: 43).

дуктивнијих именичких суфикса. Ова изоглоса континуирано се затим наставља на суседне јужнословенске језике, македонски и бугарски, те је разумљиво што је у македонском и бугарском књижевном језику овај суфикс заступљен у великој мери.¹²²

Очито је да изоглосе заступљености суфикса *-че* у јужнословенским језицима посебно издвајају македонске, бугарске и део српских говора који су њима најближи – дакле, управо оне јужнословенске говоре који су ушли у састав балканске језичке заједнице (в. I.1.1). Ови говори показују међусобно јединство на многим језичким плановима, па је разумљиво што се такво јединство очитује и на плану творбе речи. У погледу заступљености суфикса *-че*, ови говори се одликују не само његовом појачаном продуктивношћу већ и посебним творбено-семантичким особеностима изведеница. Пре свега, суфикс *-че* се овде јавља као општи деминутивни суфикс, тј. суфикс који није ограничен првенствено на означавање младунчади и младих припадника различитих групација, већ је у великој мери заступљен у функцији означавања „умањених” предмета и објеката у ширем смислу (исп. VI – карта). Поред тога, суфикс *-че* се у овим говорима издваја као општи деминутивни суфикс и због своје могућности да се везује за основе именица сва три граматицка рода. Јасно је да је тиме знатно упрошћен деминутивни систем ових говора, чиме је неутралисан принцип дистрибуције суфикса према роду именица које учествују у творби (в. 2).

1.2. Циљ овог прилога је да, првенствено на примерима из балканизираних српских¹²³ и македонских говора, укаже на творбено-семантичке особености именичких изведеница са суфиксом *-че*. Основна грађа узета је из дијалектолошке литературе, а примери се наводе без акценатских знакова.¹²⁴

1.2.1. Категорија бића

а) Основе именица мушкога рода

Српски језик: *Арнуче* (: Арнутин), *братанче* (: братанац), *Вуксанче* (: Вуксан), *вуче* (: вук), *голупче* (: голуб), *ђаче* (: ђак), *коњче* (: коњ), *При-*

¹²² Контрастивна анализа суфикса *-че* и његових деривата у овим језицима, пре свега у македонском и српском, обухваћена је мојим магистарским радом *Именички деминутивни суфикси у македонском и српскохрватском језику*, одбрањеним на Филолошком факултету Универзитета у Београду 1984. године.

¹²³ Под балканизираним српским говорима овде подразумевам, заправо, говоре с високим уделом језичких балканизама (пре свих призренско-тимочке и косовско-ресавске), с обзиром на то да ће поједини балканизми (нпр. грађење футура с помоћним глаголом *хтети*) допрети до крајњег запада српске језичке области, и то у најранијим развојним фазама српског језика на Балкану.

¹²⁴ За разлику од лексичког материјала из РМЈ, примере из РМС наводим тек спорадично. За више података о њима в. VI.2.1.

зренче (: Призренац), *рисјанче* (: рисјанин), *сељанче* (: сељанин), *Черкешче* (: Черкез), *чобанче* (: чобанин) – Елез.; *бикче* (: бик), *братанче* (: братанац), *керче* (: кер) – Пецо / Милановић 1968: 360; *бикче* (: бик), *бравче* (: брав), *врапче* (: врабац), *ђаче* (: ђак), *кумче* (: кум), *неракче* (: нераст), *пакче* (: пас), *ронче* (: роб), *унуче* (: унук) – Симић 1972: 200, 490–491; *анђелче* (: анђео), *Београђанче* (: Београђанин), *бокче* (: бог), *војниче* (: војник), *Драганче* (: Драган), *зече* (: зец), *мајсторче* (: мајстор), *Миланче* (: Милан), *пасторче* (: пасторак), *синче* (: син), *Српче* (: Србин), *човече* (: човек) – в. V.2.1.1–2.1.2; *бравче* (: брав), *ђаче* (: ђак), *човече* (: човек) – Богдановић 1979: 56; *де^вверче* (: де^ввер, 37), *јуначе* (: јунак, 27), *мишче* (: миш, 143) – Ивић 1957; *бекче* (: бег), *бећарче* (: бећар), *биволче* (: бивол), *болниче* (: болник), *бравче* (: брав), *грађанче* (: грађанин), *зајче* (: зајац), *поганче* (: поганац 'миш'), *стокарче* (: стокар) – Митровић 1984.

Македонски језик: *биолче* (: биол, 123), *близначе* (: близнак, 156), *братче* (: брат, 53), *вљче* (: вљк, 156), *глуфче* (: глушец, 125), *Грче* (: Грк, 271), *гулапче* (: гулаб, 93), *сиромафче* (: сиромав, 125), *соколче* (: сокол, 106), *туѓинче* (: туѓинец, 125) – Белић 1935; *биолче* (: биол), *брафче* (: брав), *кумче* (: кум), *Македонче* (: Македонец), *синче* (: син) – Поповски 1970: 53; *близначе* (: близнак, 21), *воловарче* (: воловар), *измикарче* (: измикар, 52), *козарче* (: козар, 60), *офчарче* (: овчар, 52) – Шклифов 1973; *волче* (: вол), *еише* (: еж), *измикарче* (: измикар), *нукче* (: нук), *синче* (: син) – Пеев 1979: 65–66.

На северу Македоније, у области српско-македонских прелазних говора (исп. П.1.1), јавља се: *војче* (: војк), *јеише* (: јеж) – Стаматоски 1956–1957: 96–97; *братче* (: брат, 104), *гарванче* (: гарван, 88), *глушче* (: глушец, 142), *гуштерче* (: гуштер), *деверче* (: девер, 103), *црвче* (: црв, 143) – Видоески 1962.

Бројне изведенице овога типа бележи и РМЈ: *ангелче* (: ангел), *бравче* (: брав), *волче* (: волк), *деверче* (: девер), *сверче* (: свер), *коњче* (: коњ), *наотче* (: наод), *рибарче* (: рибар), *селанче* (: селанин), *слонче* (: слон), *штркче* (: штрк) итд.¹²⁵

б) Основе именица женскога рода

Српски језик: *бапче* (: баба), *девојче* (: девојка), *жапче* (: жаба), *змиче* (: змија), *јуниче* (: јуница), *кокошче* (: кокошка), *лисиче* (: лисица), *мече* (: мечка), *рипче* (: риба), *ћурче* (: ћурка), *чавче* (: чавка), *шоче* (: шотка) – Елез.; *гукче* (: гуска), *девојче* (: девојка), *змиче* (: змија), *пловче* (: пловка), *свињче* (: свиња) – Пецо / Милановић 1968: 359–360; *бувче* (: бува), *гукче* (: гуска), *девојче* (: девојка), *женче* (: жена), *змиче* (: змија),

¹²⁵ Исп. у бугарском књижевном језику примере: *братче*, *внуче*, *војниче*, *врабче*, *вљче*, *гљбче*, *другарче*, *зајче*, *зверче*, *јуначе*, *конче*, *момче*, *старче*, *човече* (Крџестев 1976: 32–34).

рипче (: риба), *ћурче* (: ћурка), *шоче* (: шотка) – Симић 1972: 490–491; *бепча* (: беба), *Дарче* (: Дара), *жгепче* (: жгеба), *кобилче* (: кобила), *мајче* (: мајка), *Невенче* (: Невена), *свраче* (: сврака), *снајче* (: снаја, снајка) – в. V.2.1.3–2.1.4; *девојче* (: девојка), *женче* (: жена) – Богдановић 1979: 56; *кубилче* (: кубила) – Ивић 1957: 190; *бабче* (sic!) (: баба), *булче* (: була), *девојче* (: девојка), *женче* (: жена), *змиче* (: змија) – Митровић 1984.

Македонски језик: *женче* (: жена) – Белић 1935: 156; *вофче* (: вошка), *гуфче* (: гуска, 53), *ластојче* (: ластојца, 25) – Поповски 1970; *чупче* (: чупа) – Шклифов 1973: 155.

На северу Македоније јављају се: *кокошче* (: кокошка) – Стаматовски 1956–1957: 96–97; *вџиче* (: вџшка, 82), *јариче* (: јарица, 103), *лисиче* (: лисица, 131) – Видоески 1962.

Бројне примере овога типа бележи и РМЈ: *гугувче* (: гугувка), *жапча* (: жаба), *желче* (: желка), *женче* (: жена), *камилче* (: камила), *кобилче* (: кобила), *коковче* (: кокошка), *кравче* (: крава), *ластовиче* (: ластовица), *лисиче* (: лисица), *невевче* (: невеста), *посестримче* (: посестрима), *птиче* (: птица), *рипче* (: риба), *самовилче* (: самовила), *срнче* (: срна), *чавче* (: чавка) итд.¹²⁶

в) Основе именица средњега рода

Српски језик: *ждрепче* (: ждребе), *сугарче* (: сугаре) – Елез.; *говече* (: говедо), *ждрепче* (: ждребе), *јунче* (: јуне) – Пецо / Милановић 1968: 359–360; *чељаче* (: чељаде) – Богдановић 1979: 56; *јагањче* (: јагње), *пилче* (: пиле), *прашче* (: прасе) – Митровић 1984; *крнче* (: крме) – Милетић 1940: 333.

На широј територији српског језика може се забележити пример *копилче* (: копиле), који је забележен и у РМС. У овом речнику бележи се и *крмче* (: крме), *назимче* (: назиме), *омче* (: оме), *пилче* (: пиле).

Македонски језик. Са севера Македоније су: *ждрепче* (: ждребе, 92), *јунче* (: јуне, 143), *прашче* (: прасе, 82), *телче* (: теле, 131) – Видоески 1962.

У РМЈ забележени су примери *ждрепче* (: ждребе) и *сугарче* (: сугаре). Изведеница *говетче* (: говедо, „Трајко е кротко говетче”) забележена је, на пример, у роману Арамиско гнездо, Ђ. Абацијева (Скопје 1972), али су у књижевним делима забележени и други примери, као *магарче* (: магаре), *пилче* (: пиле) (в. Марков 1969: 272).¹²⁷

¹²⁶ Исп. у бугарском књижевном језику примере: *девојче*, *жабче*, *животинче*, *змијче*, *јребиче*, *кобилче*, *кукувиче*, *ластовиче*, *лисиче*, *птиче*, *свинче*, *свраче*, *шопкинче* (Кръстев 1976: 45–47).

¹²⁷ Изведенице овога типа могу се забележити и у бугарским дијалектима, исп. *жрепча*, *јагњиче*, *магарче*, *пылче* (Стойков 1967: 353).

1.2.2. Категорија предмета и објеката

а) Основе именица мушкога рода

Српски језик: *амбарче* (: амбар), *бардаче* (: бардак), *глокче* (: глог), *дукаче* (: дукат), *јастуче* (: јастук), *јелече* (: јелек), *катанче* (: катанац), *колаче* (: колач), *комаче* (: комад), *лепче* (: леб), *ношче* (: нож), *пруче* (: прут), *рокче* (: рог), *џакче* (: џак) – Елез.; *авионче* (: авион), *асталче* (: астал), *ашовче* (: ашов), *брекче* (: брег), *јастуче* (: јастук), *јексерче* (: јексер), *кладенче* (: кладенац), *кревече* (: кревет), *креденче* (: креденац), *стокче* (: стог), *тањирче* (: тањир), *чанче* (: чанак), *џемперче* (: џемпер) – Пецо / Милановић 1968: 359–360; *ашовче* (: ашов), *бардаче / бардакче* (: бардак), *брекче* (: брег), *грудњаче* (: грудњак), *зубунче* (: зубун), *лонче* (: лонац), *нокче* (: нож), *пликче* (: плик), *рокче* (: рог), *фењерче* (: фењер) – Симић 1972: 491; *бокалче* (: бокал), *бунарче* (: бунар), *винограче* (: виноград), *вирче* (: вир), *гробче* (: гроб), *зупче* (: зуб), *каишке / каише* (: каиш), *стомаче* (: стомак), *трупче* (: трупац), *чекиче* (: чекић), *шпорече* (: шпорет) – в. V.2.1.1–2.1.2; *ношче / но^шче* (: нож, 147), *препасче / препашиче* (: препасок, 121, 129), *прстенче* (: прстен, 182), *пру^шче* (: прут, 125), *приче* (: прст, 129), *ри^шче* (: рид, 125) – Павловић 1939; *бакраче* (: бакрач, 224), *кумаче* (: кумат, 47), *пањче* (: пањ, 27), *цре^шче* (: цре^шп, 55) – Ивић 1957; *џакче* (: џак), *шиниче* (: шиник) – Богдановић 1979: 56; *брегче* (sic!) / *брече* (: брег), *граче* (: град), *домче* (: дом), *дукаче* (: дукат), *ибриче* (: ибрик), *обрашче* (: образ), *појаче* (: појас), *саче* (: сат), *цвејче* (: цвет) – Митровић 1984.

Македонски језик: *аванче* (: аван), *босилче* (: босилек, 156), *грофче* (: грош, 125), *дуќанче* (: дуќан, 156), *кожуфче* (: кожув, 157), *појаче* (: појас, 125), *ручече* (: ручек, 156) – Белић 1935; *барјаче* (: барјак, 53), *брефче* (: брест), *вофче* (: воз, 42), *долче* (: дол), *дъпче* (: дъб), *облаче* (: облак, 53), *снекче* (: снег, 54), *столче* (: стол, 53), *тутунче* (: тутун, 54), *фесче* (: фес, 42) – Поповски 1970; *брефче* (: брест), *вофче* (: воз), *мофче* (: мост), *тафче* (: тас), *фесче* (: фес) – Видоески 1957: 56; *краче* (: крак), *лепче* (: леб), *стапче* (: стап), *столче* (: стол), *топче* (: топ) – Шклифов 1973: 58; *ветърче* (: ветър), *вирче* (: вир), *зъпче* (: зъб), *изикче* (: изик), *мосче / мохче* (: мост), *носче / нохче* (: нос), *пръшче / пръхче* (: пръст), *убрашче / убрашче* (: убраз), *фесче / фехче* (: фес) – Пеев 1979: 43, 65–66; *ношче* (: нож), *пракче* (: праг), *столче* (: стол) – Кушевски 1958: 81.

На северу Македоније јављају се: *гросче* (: грозд), *мосче* (: мост) – Стаматоски 1956–1957: 97; *аванче* (: аван), *амбарче* (: амбар), *бардаче* (: бардак), *герданче* (: гердан, 103), *грошче* (: грош, 131), *езиче* (: език, 50), *каменче* (: камен, 103), *лакътче* (: лакът, 45), *лишче* (: лист, 82), *метче* (: мед, 89), *мошче* (: мост, 82), *нокътче* (: нокът, 45), *облаче* (: облак, 103), *сатче* (: сат, 89), *црепче* (: цреп, 143) – Видоески 1962.

У великом броју примера изведенице овога типа забележене су и у РМЈ: *бутче* (: бут), *вратче* (: врат), *гласче* (: глас), *гравче* (: грав), *гровче*

(: грозд), *залаче* (: залак), *запче* (: заб), *зборче* (: збор), *јастакче* (: јастак), *кибритче* (: кибрит), *меурче* (: меур), *оривче* (: ориз), *ракавче* (: ракав), *стихче* (: стих), *столче* (: столб) итд.¹²⁸

б) Основе именица женскога рода

Српски језик: *дињче* (: диња), *каленче* (: каленица), *лубенче* (: лубеница), *матиче* (: матика), *њивче* (: њива), *одајче* (: одаја), *сицимче* (: сицима), *сопче* (: соба), *тепсиче* (: тепсија), *шамиче* (: шамија) – Елез.; *букличе* (: буклија), *јабуче* (: јабука), *кафанче* (: кафана), *кашиче* (: кашика), *котарче* (: котарица), *кошуљче* (: кошуља), *крпче* (: крпа), *ложиче* (: ложица), *мотиче* (: мотика), *пољанче* (: пољана), *секирче* (: секира), *сопче* (: соба), *столче* (: столица), *тестиче* (: тестија), *чарапче* (: чарапа) – Пецо / Милановић 1968: 359; *авличе* (: авлија), *гибанче* (: гибаница), *дињче* (: диња), *зграче* (: зграда), *ковче* (: кова), *колипче* (: колиба), *свирајче* (: свирајка), *сламче* (: сламка), *сопче* (: соба), *шумче* (: шумка) – Симић 1972: 490–491; *артиче* (: артија), *вратњиче* (: вратњица), *главче* (: глава), *капиче* (: капија), *колипче* (: колиба), *котарче* (: котарица), *кутиче* (: кутија), *лубенче* (: лубеница), *марамче* (: марама), *оловче* (: оловка), *паприче* (: паприка), *сличе* (: слика), *трпче* (: трба), *узиче* (: узица), *цедуљче* (: цедуља), *ципелче* (: ципела), *шубарче* (: шубара) – в. V.2.1.3–2.1.4; *аљинче* (: аљина), *главче* (: глава), *дињче* (: диња), *крушиче* (: крушка), *кутиче* (: кутија), *ливаче* (: ливада), *сљивче* (: сљива), *тепсиче* (: тепсија) – Митровић 1984.

Македонски језик: *боџалче* (: боџалка, 156), *каче* (: каца, 178), *китче* (: китка, 179), *кофче* (: коска, 125) – Белић 1935; *брадајче* (: брадајца, 25), *глафче* (: глава, 53), *круфче* (: круша, 42), *лединче* (: ледина), *млаче* (: млака, 53), *опафче* (: опашка), *пуфче* (: пушка, 42), *ракиче* (: ракија, 53) – Поповски 1970; *крџфче* (: крџ), *солче* (: сол) – Пеев 1979: 65.

На северу Македоније јављају се: *гранче* (: гранка), *корче* (: корка), *косче* (: коска) – Стаматоски 1956–1957: 96–97; *виљушче* (: виљушка), *јабуче* (: јабука, 103), *ливатче* (: ливада, 89), *машче* (: маст), *мџиче* (: мџска, 82), *нокче* (: нога, 79), *опашче* (: опашка), *пушче* (: пушка, 82), *солче* (: сол), *трпешче* (: трпеза, 131) – Видоески 1962.

Бројне примере овога типа бележи и РМЈ: *гувче* (: гуша), *доламче* (: долама), *капче* (: капа), *книвче* (: книга), *кошулче* (: кошула), *крувче* (: круша), *ливатче* (: ливада), *лопатче* (: лопата), *огратче* (: ограда), *печурче* (: печурка), *планинче* (: планина), *поличе* (: полица), *раче* (: рака) итд.¹²⁹

¹²⁸ Исп. у бугарском књижевном језику примере: *гласче*, *градче*, *езиче*, *кладенче*, *кожухче*, *краче*, *крџче*, *кџсче*, *кџтче*, *лимонче*, *листче*, *мирче*, *мотивче*, *ножче*, *облаче*, *пламџче*, *поточе*, *прозорче*, *светче*, *столче*, *стрџке* итд. (Крџев 1976: 31–34).

¹²⁹ Исп. у бугарском књижевном језику примере: *булче*, *градинче*, *каче*, *кошниче*, *крџче*, *секирче*, *стайче* итд. (Крџев 1976: 45–47).

в) Основе именица средњега рода

Српски језик: *грнче* (: грне) – Пецо / Милановић 1968: 360; *бурче* (: буре) – Симић 1972: 491; *бурче* (: буре), *крупче* (: клубе) (али *грнче* : грнац) – Митровић 1984. На ширем српском језичком терену може се забележити изведеница *крупче* (: крупко), коју бележи и РМС.

Македонски језик: *гргалче* (: гргале, 156), *клопче* (: клопко, 88, 106) – Белић 1935; *дърфче* (: дърво) – Поповски 1970: 54; *оче* (: око) – Видоески 1957: 80.

Са севера Македоније су: *грнче* (: грне, 219), *дрвче* (: дрво, 131) – Видоески 1962.

Неколико примера забележено је и у РМЈ: *јаболче* (: јаболко), *кандилче* (: кандило), *оче* (: око), *решетче* (: решето), *седалче* (: седало), *сондевче* (: сонце), *тенџерче* (: тенџере). Примери *дрвче* (: дрво) и *ситче* (: сито) забележени су и у књижевним текстовима (Марков 1969: 272).¹³⁰

2. Из проблематике настанка суфикса

2.1. Изнесена грађа сведочи о изразитој продуктивности суфикса *-че* на делу јужнословенских балканизираних говора. Томе у великој мери доприноси способност овог суфикса да се везује за врло различите семантичке категорије именица – именице које означавају бића, предмете, делове тела, просторе, површине итд., а у рејим случајевима чак и градивне и апстрактне именице, иако се, наравно, на широкој територији ових говора у том смислу могу уочити и извесне неуједначености. Међутим, у дијахроној перспективи гледано, првобитна функција суфикса *-е* (→ *-че*) била је ограничена пре свега на означавање младунчади, што нам потврђују и старословенски текстови примерима типа *agne*, *žrebe*, *ovъče* и сл. (Куљбакин 1930: 89). У следећим периодима судбина овог суфикса кретала се у правцу његовог даљег везивања за основе именица које означавају бића, али сада не само младунчад, већ и м а л а бића уопште. Јачање продуктивности овога суфикса утицало је затим на издвајање деривата *-че* (исп. срп. *ћаче*, *врапче*, *девојче* → *медвече*, *дилберче*, *женче*), који је на творбено-семантичком плану углавном сачувао особености суфикса *-е*. То посебно илуструју македонски и бугарски језик у којима су суфикси *-е* и *-че* творбено-семантички међусобно најближи (исп. мак. *свере* / *сверче*, *сине* / *синче*, *крсте* / *крвче*, *книже* / *книвче*, РМЈ). Следећа значајна ино-

¹³⁰ Овај тип творбе није посебно продуктиван ни у бугарском језику. Међутим, док су у књижевном језику ова образовања ретка (исп. *дръвче*, *коленче*, *оче*, *сечивче*, Кръстев 1976: 50, 53), у дијалектима се овакви примери могу чешће забележити: *гнешиче*, *гребълче*, *зрњче*, *лојшиче*, *писънче*, *селче*, *слемче*, *сукънче* (Стойков 1967: 353), *виделче*, *дърфче*, *кеменче* (Виденов 1972: 111).

вација било је везивање овог суфикса за категорију предмета и објеката у ширем смислу, чему је, поред општег ширења домета овог суфикса, могла помоћи и честа метафоризација у хипокористичком обраћању особама и бићима уопште (исп. нпр. у лирским песмама *шећерче*, *бисерче*, за драгу особу) (Малић 1981: 50). Овакав тип творбе посебно је, међутим, захватио балканизирани део јужнословенских говора. На другој страни, иако су већ првобитна творбено-семантичка својства суфикса *-е* указивала на могућност његовог везивања за именичке основе оба природна рода, једна од основних карактеристика суфикса *-че* у овим говорима управо је његова могућност да подједнако деминуира како именице мушкога тако именице женског рода, па чак, у ограниченем обиму, и именице средњег граматичког рода.¹³¹ Разлоге слабе заступљености основа именица средњег рода у творби суфиксом *-че* треба тражити у самој природи суфикса *-е*, који се за ове основе није могао везивати, утолико пре што су се и оне саме често завршавале вокалом *е*. Међутим, накнадно формиран суфикс *-че*, како због своје фонетске структуре тако због своје опште продуктивности, проширио се незнатно и на именице средњег рода, али још увек не потискујући карактеристичне суфиксе за њихову деминуцију.¹³²

2.2. Остаје, међутим, питање – како је дошло до овакве продуктивности суфикса *-че* управо на делу јужнословенских балканизираних говора? На ово питање се вероватно не може дати потпун одговор без уважавања чињенице да је фонетски и семантички сличан суфикс познат и другим балканским језицима, на пример, румунском, шиптарском, али и турском језику (в. Марков 1960: 244–246). Чињеница да се овакав суфикс приписује и персијском (индоевропском!) језику, који је посредством турског оставио бројне трагове у балканским језицима, указује и на могуће присуство балканистичких језичких момената у укоренивању суфикса *-че* на делу јужнословенских говора. Већ је Ф. Миклошич суфикс *-че* довео у везу с турско-персијском творбеном морфемом *-џа* (Miklosich 1889: 2–3). У речнику турцизама А. Шкаљића, поред бројних именица са завршетком *-че*, могу се забележити и изведенице с деминутивним суфиксом *-че* који

¹³¹ Прелазак на основе именица средњег рода могао се одвијати и преко примера типа *магарче* (: магарац ↔ магаре, 169), исп. *кључе* (: клупко ↔ клубе, 161), као и *беџе* (*бџе* 'беланце', 94), *жџе* (*жџе* 'жуманце', 94), у шта се укључио и низ суфиксних деривата, као у примерима *магарџе*, *жуманџе* (152), *брџке* ('брежуљак', 161) (Радић 2010).

¹³² Отуда се тешко може прихватити мишљење Б. Маркова о фонетској условљености дистрибуције деминутивних суфикса *-џе* и *-че* у македонском језику. По Маркову, наиме, „Разграничувањето во употребата на овие две адекватни по значење наставки е по се изгледа обусловено, ако не наполно тогаш во голема мерка, од карактерот на основата на која се додават” (Марков 1969: 263). Међутим, преимућство суфикса *-џе* над суфиксом *-че* у македонским изведеницама типа *винџе*, *видџе*, *езерџе* итд. не може се објашњавати фонетским разлозима, утолико пре што консонанти *џ* и *ч* због своје фонетске блискости и у српском и у македонском језику имају готово исти статус и исту судбину (исп. фус. 130).

се такође објашњава турско-персијским пореклом (Škalj.: *ćünçe*, *ćügçe* и др., исп. Нону 1957: *-ce / -çe / -ca / -ça*). П. Скок за овај суфикс каже: „U turcizmima naročito perzijskog porekla, kao *parče* (v.), *murče* od *mur* 'mrav' i sam sufiks može biti perzijskog podrijetla: *-če*, *-ča*” (Скок: *-че*, исп. морфонол. однос у *janùndže*, Škalj. / *janùnче*, РСАНУ), а на то као да упућује и савремена језичка грађа (в. I.4.2). Хронологија продуктивности суфикса *-че* у јужнословенским говорима иде у прилог овој тези јер се овај суфикс као самостална творбена морфема не јавља у најстаријим јужнословенским текстовима (исп. Sadnik / Aitzetmüller 1955). Међутим, његово касније формирање и овладавање именичким деминутивним системом у делу јужнословенских говора могло је поред сопствених унутарјезичких могућности бити подржано и вањским језичким утицајима. О томе Б. Марков пише: „Иако је највероватније настао на домаћем тлу, његова велика распрострањеност, изгледа, условљена је донекле балканским утицајем” (Марков 1960: 245). Све то, међутим, тек отвара простор даљем истраживању ове проблематике.

V. ДЕМИНУТИВНИ СУФИКСИ *-ЧЕ* И *-ИЧЕ* У ГОВОРУ СЕЛА МИЛОШЕВА (В. ПОМОРАВЉЕ) Начини творбе изведеница

1. Методолошки приступ

1.1. Суфикси *-че* и *-иче* спадају у главне носиоце деминутивнога значења на читавом источном делу територије јужнословенских језика. Они се јављају као врло продуктивни суфикси у бугарском и македонском језику (Андрейчин 1978: 100–101, Конески 1982: 290), а на територији српскога језика неједнако су заступљени, и у том погледу најпродуктивнији су у старосрпским говорима (в. IV.1). Судајући по грађи коју пружа Карацићев *Српски рјечник*, новосрпски говори не познају суфикс *-иче*, а употреба суфикса *-че* у њима је ограничена, и везана је за означавање младунчади и младих припадника етничке или неке друге групе (Марков 1960: 231).

Полазећи од структурних особености деминутивних изведеница са суфиксима *-че* и *-иче*, може се уочити да ови суфикси чине извесну опозицију према готово свим осталим суфиксима у српском језику. Њихова творбена специфичност огледа се у способности да образују деминутиве како од именица мушког, тако од именица женскога рода – па чак, пре свега кад је у питању суфикс *-че*, и од именица средњега рода (нпр. м. р. *опанче* : *опанак*, *кљунче* : *кљун*, *гроздиче* : *грозд*; ж. р. *мотиче* : *мотика*, *гранче* : *грana*, *торбиче* : *торба*; с. р. *крупче* : *клубе*, *говече* : *говедо* и сл., в. IV.1). На другој страни, у српском језику знатно је распрострањенији сложени деминутивни систем, који карактерише строга дистрибуција суфикса према роду именица које учествују у грађењу деминутива. Отуда су сви овакви суфикси, у ствари, специјализовани за одређени именички род (м. р. *опанчић* : *опанак*, *кљунчић* : *кљун*, *гроздић* : *грозд*; ж. р. *мотичица* : *мотика*, *гранчица* : *грana*, *торбица* : *торба*; с. р. *клубенце* : *клубе* и сл.).

Може се стога запазити да грађење изведеница суфиксима *-че* и *-иче* представља упрошћен творбени механизам.¹³³ Отуда су деминутивне изведенице с овим суфиксима искључиво средњега рода, без обзира на то ког је рода именица у основи, док су изведенице са суфиксима *-ић*, *-ица*,

¹³³ Упрошћавање језичког система у бугарском и македонском језику, као и старосрпским говорима (исп. I.1.1), поред познате аналитичке деклинације и компарације, експираторне акцентуације и сл., може имати одраза и у творби речи. Ово се делом очитује у тенденцији за израженом доминацијом појединих творбених морфема на овом језичком ареалу, као што је случај са суфиксом *-че*. Тим пре што је у вези с пореклом овог суфикса указано и на могуће вањске утицаје (в. IV.2).

-ка, -(а)к, -це и сл., или мушког или женског – или средњега рода, што зависи искључиво од рода именице која је у основи.

1.2. Проучавања творбе изведеница с деминутивним суфиксом *-че* у научној литератури, како нашој тако и страној, карактеришу различити методолошки приступи. У томе је најпре предњачио дијахрони приступ, те се говорило о суфиксу *-е* (псл. *-е*), из чијих се изведеница типа *ђаволче*, *опанче*, *девојче*, *венче*, *ланче*, палатализацијом основинских консонаната *к* или (посредно) *ц*, издвојио суфикс *-че* као самосталан: *голупче*, *коњче*, *кљунче*, *шеширче*, *авионче* и сл. (Belić 1901: 204). Означавање ове опозиције између суфикса *-е* (буг. *зџбе* : зџб, *венче* : венец; мак. *носе* : нос, *волче* : волк; срп. *опанче* : опанак, *бардаче* : бардак) и његовога деривата *-че* (буг. *мостче* : мост, *лџвче* : лџв; мак. *братче* : брат, *рекче* : река; срп. *пастирче* : пастир, *рипче* : риба) – осамостаљеног и уопштеног суфикса, постало је основни поступак већег броја радова из ове области.¹³⁴ Суфикс *-иче* у оваквом методолошком приступу објашњава се такође суфиксом *-е*, који је, везујући се за основе на *-ика* и *-ица* (типа *јаглика* : јагличе, *лисица* : лисиче), аналошки проширен на именице женскога рода које своје деминутиве граде суфиксом *-ица* (буг. *момиче* / *момица* : мома, *сестриче* / *сестрица* : сестра; мак. *брадиче* / *брадица* : брада, *книжиче* / *книжица* : книга; срп. *игличе* / *иглица* : игла, *авличе* / *авли(ј)ица* : авлија и сл.) (исп. Belić 1901: 204). На делу српских говора, укључујући северномакедонску област, суфикс *-иче* се проширио и на основе именица мушкога рода (као у *ножиче*, *петличе*), вероватно подршком деминутивног *-ић* (в. фус. 122). У ретким примерима (исп. *гњездиче*, *дуниче*, Стојановић 2010) он искорачује и према именицама средњега рода.

С и н х р о н и приступ проучавању творбе изведеница с овим суфиксима далеко је ређи.¹³⁵ Суфикс *-че* се у оваквим радовима, с обзиром на то да полазе од савремене језичке перспективе, разматра као посебна творбена јединица, а не као сложени суфикс, односно дериват суфикса *-е* (исп. Babić 1970: 202–207, Стевановић 1975: 533, Varić / Lončarić и др. 1979: 248; – за бугарски језик: Андрейчин 1978: 100–101). Стога се изведеницама

¹³⁴ Ово је методолошки утемељено у низу граматика и студија – за српски језик: Белић 1949: 69–70, 142–143, Maretić 1963: 318–320, Марков 1960: 231–234; за бугарски: Андрейчин / Попов / Стојанов 1972: 99–100, Виденов 1972: 110–111; за македонски: Ко-нески 1982: 290; и др.

¹³⁵ Главни разлог је пре свега у недовољно методолошки развијеном синхронном приступу у творби речи, што проистиче из многих нерешених питања. Једно од најважнијих управо је питање могућности одвајања синхроничности од дијахроничности у Сосировом смислу. Наиме, синхроничности се у почетку у творби (наизглед типично дијахроничној лингвистичкој дисциплини) указивало мање поверења. Данас се, међутим, истиче да и генетички метод у творби, иако подразумева моменат дијахроничности (нужно изражен у односу *изведеница* : *мотивациона реч*), не мора увек представљати одступање од синхроничности (Ančić-Obradović 1973: 49).

са суфиксом *-че* сматрају не само оне типа *голупче, коњче, шеширче*, већ и изведенице попут *опанче, девојче, ланче*, које се дијахроно одређују као изведенице са суфиксом *-е*. У нас оправдање за овакав методолошки поступак може бити чињеница да српски говори, с изузетком граничних и прелазних говора према бугарском и македонском, не познају деминутивни суфикс *-е* (типа: *зубе : зуб, главе : глава*), – осим ако нису у питању лексикализовани облици *јаре, ждребе, прасе* и сл. (исп. Клајн 2003: 73), који се и иначе искључују из синхроне творбене анализе.¹³⁶ На другој страни, суфикс *-иче*, у целини гледано, недовољно је обрађен у синхроној творбематици, а његова улога у творбеним деривационим односима добрим делом неразјашњена. То је нарочито видљиво у проучавању творбе у српском језику. Разлози за ово су вероватно у ограниченом броју изведеница с овим суфиксом, али и у њиховом дијалекатском – некњижевном карактеру. За разлику од суфикса *-че*, суфикс *-иче* не региструју граматике српског књижевног језика.

1.3. Овај прилог полази од синхроног становишта као главног предуслова у анализи одређеног творбеног система. Он представља покушај да се на лексичком материјалу села Милошева¹³⁷ успостави и анализира систем творбених модела изведеница с именичким суфиксима *-че* и *-иче* и, анализом начина творбе изведеница, утврди међусобан творбени однос ових деминутивних суфикса. У раду полазим од *лексичке (основинске) морфеме*, коју чини именичка генитивна основа, и *творбене (суфиксне) морфеме*, коју у овом случају представљају деминутивни суфикси *-че* и *-иче*, – као основних творбених елемената изведеница.

2. О структури изведеница са суфиксима *-че* и *-иче*

2.1. СУФИКС *-ЧЕ*

2.1.1. Први творбени модел. Лексичку морфему чини пуна генитивна основа именица мушкога рода. Приликом везивања лексичке морфеме с творбеном, на морфемском споју могу се јавити уобичајене консонантске

¹³⁶ Међутим, ово још увек није методолошки потпуно решено, те се отуда кадшто у нашој литератури и са синхроног становишта говори о суфиксу *-е* у изведеницама типа *девојче, ланче*, – и алтернацијама *к/ч* (девојк- / девојч-) или *ц/ч* (ланц- / ланч-) на морфемском споју (в. Согић 1981: 16).

¹³⁷ Село Милошево (раније Думјс Пјоток) налази се у долини Велике Мораве, неколико километара северније од Багрданског теснаца, у општини Јагодина. Говор Милошева, по својим основним карактеристикама, припада ресавском говорном типу. Географски положај села и изражене миграционе струје на овим теренима условили су да овдашњи говор буде изложен и утицају шумадијског и утицају јужноморавскога говора (Радић 1982, Радић 2004). Моји главни испитаници били су из породице Богојевић: Драгиња (1906–1981), Стојиша (1908–1996) и Верица (1935–1992).

алтернације: а) ако се у финалној позицији основе нађе звучни консонант, он алтернира са својим *беззвучним* парњаком; б) ако се у финалној позицији основе нађу непчани фрикативи *с, з* (или непчано *х*), алтернирају са себи најближим непчаним консонантом *ш*.¹³⁸ Овај творбени модел обухвата следеће семантичке категорије:

а) умањени предмети и објекти:¹³⁹ *авионче* (: авион), *амрелче* (: амрел), *асталче* (: астал), *аутомобилче* (: аутомобил), *ашовче* (: ашов), *бардакче* (: бардак), *бокалче* (: бокал), *бунарче* (: бунар), *вирче* (: вир), *гајтанче* (: гајтан), *грџиче* (: грџ), *груменче* (: грумен), *гуњче* (: гуњ), *дренче* (: дрѣн), *жбуњче* (: жбуњ), *залокче* (: залог/ај/), *зупче* (: зуп), *изворче* (: йзвор), *јексерче* (: јексер), *кавезиче* (: кавез), *кајкче* (: каиш), *календарче* (: календар), *каменче* (: камен), *камионче* (: камион), *клинче* (: клин), *кљунче* (: кљун), *кожукче* (: кожук), *коренче* (: корен), *крвче* (: крв), *купјече* (: купѣ/ј/), *лавабјече* (: лавабџ/ј/), *лѣпче* (: лѣб/а/), *липарче* (: липар), *моторче* (: мотор), *обракче* (: образ), *ора/ш/че* (: ора/х/), *орманче* (: орман), *пањче* (: пањ), *парадајиче* (: парадџ), *пиштољче* (: пиштољ), *плѣкче* (: плѣк), *пликче* (: плик), *прозорче* (: прозор), *прстенче* (: прстен), *радионче* (: радио/н/), *рѣпче* (: рѣп), *решјече* (: решџ/ј/), *рџкче* (: рџ), *рукавче* (: рукав), *сапунче* (: сапун), *снџиче* (: снџ), *таванче* (: таван), *тањирче* (: тањир), *телевизорче* (: телевизор), *тигаче* (: тигач), *тџиче* (: тџ), *тракторче* (: трактор), *транзисторче* (: транзистор), *трнче* (: трн), *трунче* (: трун), *ћилимче* (: ћилим), *фењерче* (: фењер), *црѣпче* (: црѣп), *чајче* (: чај), *чѣпче* (: чѣп), *чукче* (: чуќ), *цакче* (: цаќ), *џемперче* (: џемпер), *џѣпче* (: џѣп), *шалче* (: шал), *шеширче* (: шешир), *шљиварче* (: шљивар), *штџиче* (: штџ);

б) млада или мала бића – а) *класа лица*: *анђелче* (: анђео), *бџкче* (: бџ), *ђаволче* (: џаво), *кумче* (: кум), *мајсторче* (: мајстор), *пџиче* (: пџ), *сѣнче* (: сѣн), *чобанче* (: чобанин); б) *класа животиња*: *бѣкче* (: бѣк), *голупче* (: голуб), *јеленче* (: јелен), *кѣрче* (: кѣр), *кџиче* (: кџ), *лаваче* (: лав), *мајмунче* (: мајмун), *ћуранче* (: ћуран);

в) млади припадници групе – а) *класа етника*: *Арапче* (: Арапин),¹⁴⁰ *Банџанче* (: Банџанин), *Београђанче* (: Београђанин), *Бугарче* (: Бугарин),

¹³⁸ Беззвучно и непчано иницијално *ч* из суфиксне морфеме својом фонетском природом утиче у овим случајевима на финални основински консонант. Отуда се у основи врши процес асимилације – у првом случају по звучности, а у другом по месту творбе, што у оба случаја ствара *измењену* основу.

¹³⁹ У излагању грађе нисам издвајао семантичке категорије које се јављају у малом броју примера и у појединачним творбеним моделима (нпр. категорија простора и површина – *авличе*, *ливаче*, *њивче*, *сопче*, вода – *вирче*, *поточе*, или делова тела – *главче*, *зупче* / *зубиче*, *прстиче*, *репче*, и сл.). С обзиром на ограничен циљ овог прилога, нисам разматрао ни питање односа деминутивност – хипокористичност, што сматрам да представља предмет посебне анализе.

¹⁴⁰ Облици типа *чобанин*, *Арапин*, *Београђанин*, који у множини губе суфикс *-ин*, овај суфикс губе и у творби изведеница суфиксом *-че*.

Југословѐнче (: Југословѐн), Рѹшче (: Рѹс), Српче (: Србин), Ўжичанче (: Ўжичанин), Францѹшче (: Францѹз), Цѣганче (: Цѣганин); б) класа патронима: Бѹмбинче (: Бѹмбин), Влājинче (: Влājин), Чунгѹрче (: Чунгѹр), Сѡлинче (: Сѡлин), Срлāнче (: Срлāн);

г) хипокористици: Бājче (: Бājа), Вѡјче (: Вѡја), Горāнче (: Гѡран), Данїлче (: Данїло), Драгāнче (: Драгāн), Драгољѹпче (: Драгољѹб), Дрāкче (: Дрāги), Милāнче (: Милāн).

Напомене: 1) Овом творбеном моделу, поред бројних именица мушкога рода на -Ø, припада и мања група именица мушкога рода које се завршавају вокалом: *леба*, *Баја*, *Воја*, *Данило*, *Драги* и сл. Заједничка карактеристика ових именица је да деминутиве граде од пуне именичке основе.

2) Овај творбени модел у највећем броју изведеница обухвата неизмењену пуну именичку основу: бунар (бунар-) : бунар-че, гуњ (гуњ-) : гуњ-че, жбун (жбун-) : жбун-че, тањир (тањир-) : тањир-че, бик (бик-) : бик-че, мајмун (мајмун-) : мајмун-че, Југословен (Југословен-) : Југословен-че, Влājин (Влājин-) : Влājин-че, Чунгур (Чунгур-) : Чунгур-че, Драган (Драган-) : Драган-че и сл. Пуна измењена именичка основа јавља се у мањем броју изведеница – а) када звучни финални основински консонант алтернира са беззвучним: гроб (гроб-) : гроб-че, зуб (зуб-) : зуб-че, голуб (голуб-) : голуб-че, Драгољуб (Драгољуб-) : Драгољуб-че; залог (залог-) : залог-че,¹⁴¹ бог (бог-) : бог-че и сл.; б) када ненепчани финални основински консонанти *с*, *з* (или ретко *х*) алтернирају с непчаним *ш*: кавез (кавез-) : кавеш-че, орах (орак-) : ораш-че, Рус (Рус-) : Руш-че, Француз (Француз-) : Француш-че и сл. Међутим, консонантске алтернације последњег типа врло су ретке у говору Милошева, како због неодрживости консонантске групе *шч* (в. фус. 142), тако због нестабилности гласа *х*.

Посебан тип измењене основе налази се у примерима *каикче* (: каиш) и *обракче* (: образ), у којима финални основински консонанти *ш* и *з* алтернирају с консонантом *к*. Слично је и у примеру из Ресаве – *Влакче* (: Вла/х/) (Пецо / Милановић 1968: 359), у коме финално основинско *х* алтернира с консонантом *к*.¹⁴²

¹⁴¹ Потврђен је и облик *залѡче*, у коме учествује окрњена основа – /залог-/ : зало-че. С обзиром на то да окрњену основу именица мушкога рода узимам за обележје другог творбеног модела, изведеница *залоче* припада том моделу. Овакви дублетни облици јављају се и код других изведеница (исп. *кожуче* / *кожукче*; *сопче* / *собиче* и сл.).

¹⁴² Поред измењене основе у *каик-че*, *обрак-че*, *Влак-че*, коју условљавају консонантске алтернације *ш/к*, *з/к* и *х/к*, јавља се у овом говору у оквиру лексичке морфеме и окрњена основа – /каиш-/ : каи-че, /образ-/ : обра-че, па и /орак-/ : ора-че (в. 2.1.2). Узрок овоме је гласовна промена по којој консонантска група *шч* на морфемском споју прелази у (*к*)ч: *каи(к)че*, *зу(к)че*, *да(к)чица* и сл. Ова гласовна промена различито се тумачи у науци (в. Радић 1986а).

3) Именице странаго порекла, поред тога што се фонетски и морфолошки адаптирају овоме говору, адаптирају се и творбено. То је у овом случају нарочито видљиво у именица које се завршавају вокалима *e* или *o*. Ове именице добијају формална обележја мушкога рода увођењем протетичког (кон)сонанта, који се нарочито јавља у косим падежима (уколико се у тој функцији не јави општи падеж с предлозима): *купе(j)*, *купеја*; *лавабо(j)*, *лавабоја*; *решо(j)*, *решоја*; *радио(н)*, *радиона*; *би(р)о(в)*, *би(р)ова* и сл. Отуда и деминутивне изведенице попут *купејче*, *лавабојче*, *решојче*; *радионче*; *би(р)овче* и др.

4) У изведеницама *дренче*, *коренче*, *ђаволче*, *синче*, те *зупче*, *каменче*, *клинче*, *лепче* за мотивационе речи узео сам облике *дрен*, *корен*, *ђаво*, *син*, *зуб*, *камен*, *клин*, *леб(a)*, а не облике *дренак*, *коренак*, *ђаволак*, *синак*, те *зубац*, *каменац*, *клинац*, *лебац*.¹⁴³ Донекле сличан однос обухвата и примере из класе етника или патронима, где се, на пример, деминутиви *Бугарче*, *Југословенче*, *Влајинче* изводе из основних облика *Бугарин*, *Југословен*, *Влајин*, а не из њихових женских корелатива *Бугарка*, *Југословенка*, *Влајинка*. Питање, пак, колико су управо деминутивни суфикси *-(a)к* и *-(a)ц*, као и моционски суфикс *-ка*, у основама овога типа у прошлости били значајни за стварање и уопштавање суфикса *-че* (исп. IV.1.1), тиче се само историјске перспективе.

2.1.2. Други творбени модел. Лексичку морфему чини окрњена генитивна основа именица мушкога рода, и то најпре оних чија се основа завршава консонантима *к*, *ц*, *д*, *т*, *з*, *ч* и *ћ*. Приликом везивања лексичке морфеме с творбеном, ови финални основински консонанти се губе. Овај творбени модел обухвата следеће семантичке категорије:

а) умањени предмети и објекти: *бакр̄аче* (: ба̄крач), *бард̄аче* (: бард̄ак), *барј̄аче* (: ба̄рјак), *бат̄аче* (: бат̄ак), *бра̄боњче* (: бра̄боњак), *буд̄аче* (: б̄удак), *бӯпче* (: бӯбац), *ве̄нче* (: ве̄нац), *виногр̄аче* (: вино̄град), *груд̄њаче* (: гр̄удњак), *дук̄аче* (: д̄укат), *зал̄оче* (: за̄лог/ај/), *јаст̄уче* (: ја̄стук), *језӣче* (: ј̄език), *ка̄йче* (: ка̄иш), *кат̄а̄нче* (: кат̄а̄нац), *клад̄енче* (: кла̄денац), *кож̄уче* (: ко̄жук), *кол̄аче* (: кол̄ач), *ком̄аче* (: ком̄ад), *кон̄пче* (: кон̄пац), *кѳн̄че* (: кѳ̄нац), *кѳче* (: кѳ̄лац), *кр̄аставче* (: кр̄аставац), *крев̄ече* (: кр̄евет), *крעד̄енче* (: кр̄еденац), *ла̄нче* (: ла̄нац), *ле̄вче* (: ле̄вак), *ло̄нче* (: ло̄нац), *новчан̄иче*

¹⁴³ Први разлог за ово је чињеница да су деминутивни суфикси *-(a)к* и *-(a)ц* непродуктивни у овоме говору, што нарочито показују „изведенице” са суфиксом *-(a)ц*, које су најчешће семантички специјализоване (нпр. *зубац*, *каменац*, *креветац*), или су, пак, неутралисале своје деминутивно значење (*братац*, *клинац*, *лебац*). Други, значајнији разлог проистиче из методолошке потребе да се у синхроној творбеној анализи полази од доследније утврђене мотивационе речи, јер је методолошки неоправдано за мотивациону реч једном узимати неутралан облик (*опанче* : *опанак*, *шубарче* : *шубара*), а други пут, нпр., деминутивни облик (*ђаволче* : *ђаволак*, *игличе* : *иглица*) – што, у ствари, најчешће показује праћење дијахроне осе.

(: новчанѝк), *обл̑аче* (: ђблaк), *обр̑аче* (: ђбpаз), *оп̑анче* (: оп̑анaк), *ор̑аче* (: ђpа/x/), *оц̑аче* (: ђцaк), *пак̑ече* (: пак̑ет), *патр̑љче* (: патр̑љaк), *послужђвниче* (: послужђвник), *пот̑оче* (: пђток), *прсл̑уچه* (: пр̑слук), *п̑упче* (: п̑упaк), *санд̑уچه* (: сандук), *сока̑че* (: сока̑к), *стом̑аче* (: стом̑aк), *стр̑уچه* (: стр̑ук), *тр̑упче* (: тр̑упaц), *ч̑анче* (: ч̑анaк), *ч̑апо̑нче* (: ч̑апо̑нак), *чек̑иче* (: ч̑е̑ић), *шпор̑ече* (: шпор̑ет);

б) млада или мала бића – а) *класа лица: брат̑анче* (: брат̑анaц), *војн̑иче* (: војн̑иaк), *ђ̑аче* (: џ̑aк), *н̑ађче* (: н̑а/x/од), *п̑асторче* (: п̑асторaк), *сел̑аче* (: сел̑аaк), *тр̑гђвче* (: тр̑гђвaц), *ун̑уچه* (: у̑нук), *чов̑ече* (: чђвек); б) *класа животи̑на: вр̑анче* (: вр̑абaц), *з̑ече* (: з̑ец);

в) млади припадници групе – а) *класа етника: Бр̑з̑анче* (: Бр̑з̑анaц), *Јагод̑инче* (: Јагод̑инaц), *Ланишт̑анче* (: Ланишт̑анaц), *Лап̑ђвче* (: Лап̑ђвaц), *Милош̑евче* (: Милош̑евaц), *Н̑емче* (: Н̑емaц), *Палест̑инче* (: Палест̑инaц), *Шумад̑инче* (: Шумад̑инaц); б) *класа патронима: Ѐц̑ковче* (: Ѐц̑ковaц), *Окот̑урче* (: Окот̑урaц), *Остр̑ђвче* (: Остр̑ђвaц), *Церам̑арче* (: Церам̑арaц);

г) хипокористици: *Б̑а̑иче* (: Б̑а̑иaк); *б̑а̑иче* (: б̑а̑иaк 'брат'), *д̑е̑иче* (: д̑е̑иaк 'деда'), *та̑иче* (: та̑иaк 'отац'), *у̑иче* (: у̑иaк 'ујак').¹⁴⁴

Напомене: 1) Овом творбеном моделу, поред бројних именица мушкога рода на -Ø, припада и мања група именица мушкога рода које се завршавају вокалом: *ба̑иaк*, *у̑иaк*, *та̑иaк* и сл. Заједничка карактеристика свих ових именица је да деминутиве граде од окрњене именичке основе.

2) Основе које припадају овом творбеном моделу у највећем броју случајева у финалној позицији имају консонант *к* или *ц*.¹⁴⁵ батак (батак-) : бата-че, опанак (опанк-) : опан-че, пупак (пупк-) : пуп-че, џак (ђаk-) : џа-че, ујка (ујк-) : уј-че; венац (венц-) : вен-че, врабац (врапц-) : врап-че, зец (зец-) : зе-че, Јагодинац (Јагодинц-) : Јагодин-че и сл. Ређе се, пак, именичке основе завршавају консонантом *д*: комад (комад-) : кома-че, наод (наод-) : нао-че; консонантом *т*: дукат (дукат-) : дука-че, кревет (кревет-) : кревече, пакет (пакет-) : паке-че, шпорет (шпорет-) : шпоре-че; консонантом

¹⁴⁴ У малој групи хипокористика од именица мушкога рода суфикс *-че* није проузроковао неутеризацију рода (исп. *мој Драганче / Дракче / Миланче / ујче*). Питање је, међутим, да ли је једини разлог томе делимична неутрализација хипокористичког значења ових облика.

¹⁴⁵ Томе су допринели некада продуктивни суфикси *-(а)к* (< -ък), *-а̑к* и *-(а)ц* (< -ьц), с изузетком суфикса *-(а)ц*, који је и данас продуктиван у грађењу етника. Дијахроно гледано, у изведеницама овога творбеног модела суфикс *-че* (тј. иницијално *ч*) резултат је палатализације основних консонаната *к* или *ц* у вези с деминутивним суфиксом *-е* (Maretić 1963: 319–320).

г: залог (залог-) : зало-че; – или консонантима ч и ћ: бакрач (бакрач-) : бакра-че, колач (колач-) : кола-че, чекић (чекић-) : чеки-че.¹⁴⁶

У овом творбеном моделу посебан случај представљају деминутивни облици *каиче* (: каиш), *обраче* (: образ) и *ораче* (: ора/х/), у којима се крња основа ствара губљењем финалних основинских консоната ш, з и х (в. фус. 142).

3) Постоји мала група именица чији се финални основински консонант *к* не губи приликом везивања лексичке и творбене морфеме, већ се на пуну именичку основу додаје суфикс *-че*, исп. *плекче*, *пликче*, *чукче*, *макче*, *бикче* (в. 2.1.1), као и *бардакче* (исп. *бардаче*), *кожукче* (исп. *кожуче*). Ова тенденција је, чини се, израженија у једносложним речима, што упућује на закључак да у овим случајевима учествује пуна основа како би се избегла могућа семантичка нејасноћа. Примери двосложних основа (бардак-, кожук-), с обзиром на то да се у њих приликом грађења деминутива финални основински консонант *к* јавља као факултативан, могли би указати на аналошко уопштавање пуне именичке основе према продуктивном првом творбеном моделу.¹⁴⁷

2.1.3. Трећи творбени модел. Лексичку морфему чини пуна генитивна основа именица женскога рода. Уколико се основа завршава звучним консонантом, приликом везивања лексичке морфеме с творбеном на морфемском споју се јављају алтернације *звучни / беззвучни* консонант.¹⁴⁸ Овај творбени модел обухвата следеће семантичке категорије:

а) умањени предмети и објекти: *главче* (: гла́ва), *гомилче* (: гомѝла), *грабуљче* (: грабуља), *гранче* (: гра́на), *држаљче* (: држаља), *капче* (: ка́па), *кафанче* (: кафана), *колипче* (: колиба), *кофче* (: ко́фа), *кошуљче* (: кошуља), *крпа́рче* (: крпа́ра), *крпче* (: крпа), *мара́мче* (: ма́рама), *мачу́кче* (: мачу́га), *њи́вче* (: њи́ва), *поља́нче* (: поља́на), *поња́вче* (: поња́ва), *секѝ́рче* (: секѝ́ра), *со̀пче* (: со̀ба), *тоја́кче* (: тоја́га), *трѝ́пче* (: трѝ́ба 'стомак, трбух'), *фуру́нче* (: фуру́на), *цеду́љче* (: цеду́ља), *ципе́лче* (: ципе́ла), *чара̀пче* (: чара̀па), *шко́лче* (: шко́ла), *шу̀барче* (: шу̀бара);

¹⁴⁶ У примерима типа *дукаче*, *комаче*, *кревече*, *чекиче*, консонанти *т*, односно консонант *д* беззвучен у финалној позицији, и *ћ* губе се у вези са суфиксним иницијалним *ч* због њихове међусобне фонетске блискости. Због истоветности два консонанта у непосредној вези, губи се финални основински консонант *ч* пред суфиксним *ч* – у примерима *бакраче*, *колаче*.

¹⁴⁷ Примере типа *плекче*, *пликче*, *чукче*, с обзиром на то да их карактерише неокрњења творбена основа, уврстио сам у први творбени модел, док сам примере *барда(к)че*, *кожу(к)че*, у којима се јавља финални основински консонант као факултативан, у једном случају уврстио у први (бардакче, кожукче), а у другом случају у други творбени модел (бардаче, кожуче).

¹⁴⁸ Није потврђена основа с фрикативним консонантом у финалној позицији, који би у вези с иницијалним суфиксним *ч* био асимиливан по месту творбе у *ш* (исп. пример из првог творбеног модела *кавешче* : *кавез*).

б) млада или мала бића – а) *класа лица*: *ба̀пче* (: ба̀ба), *бѐпче* (: бѐба), *жгѐпче* (: жгѐба 'мршава женска особа'), *жѐнче* (: жѐна), *сна̀јче* (: сна̀ја); б) *класа животиња*: *жа̀пче* (: жа̀ба), *кобѝлче* (: кобила), *кра̀вче* (: кра̀ва), *рѝпче* (: рѝба), *свѝнче* (: свѝња), *ср̀нче* (: ср̀на);

в) хипокористици: *Га̀рче* (: Га̀ра), *Данијѐлче* (: Данијѐла), *Да̀рче* (: Да̀ра), *До̀брилче* (: До̀брила), *Јелѐнче* (: Јелѐна), *Милѐвче* (: Милѐва), *Мѝрче* (: Мѝра), *Невѐнче* (: Невѐна), *Румѐнче* (: Румѐна), *Ста̀нче* (: Ста̀на).

Напомене: 1) Овај творбени модел у највећем броју изведеница обухвата неизмењену пуну основу именица женскога рода: грабуља (грабуљ-): грабуљ-че, кафана (кафан-): кафан-че, марама (марам-): марам-че, секира (секир-): секир-че, жена (жен-): жен-че, срна (срн-): срн-че, Мира (Мир-): Мир-че и сл. Измењена – обезвучена пуна именичка основа јавља се у мањем броју изведеница: колиба (колиб-): колип-че, беба (беб-): бел-че, жаба (жаб-): жап-че; мачуга (мачуг-): мачук-че, тојага (тојаг-): тојак-че и сл.

2) У изведеницама *кошуљче*, *цедуљче*, *ципелче*, *чарапче* за мотивационе речи узео сам основне облике *кошуља*, *цедуља*, *ципела*, *чарапа*. У говору Милошева јавља се и суфикс *-ка* у деминутивној вредности, односно у значењу јединке издвојене из збира: *кошуљка*, *цедуљка*, *ципелка*, *чарапка*. (Изведенице с овим суфиксом понекад неутрализују своје деминутивно значење, те се семантички изједначају с основним обликом, исп. *снајка* : *снаја*, што се јавља и код других суфикса – нпр. *лебац* : *леб*, *клинац* : *клин* и сл.) Међутим, полазећи од синхроног приступа, овакве изведенице са суфиксом *-ка* нисам сматрао мотивационим речима у творби деминутивних изведеница са суфиксом *-че*.¹⁴⁹

Донекле сличан однос препознаје се и код властитих именица женскога рода у којима се суфикс *-ка* јавља у моционој служби. Овде се, међутим, при одређивању мотивационе речи мора поштовати аутентичност именске форме. Изведеница *Добрилче* може за мотивациону реч имати и облик *Добрила* и облик *Добрилка*, изведеница *Невенче* – и *Невена* и *Невенка*, *Руменче* – и *Румена* и *Руменка*, и сл. С обзиром на то да се у овим случајевима може јавити и пуна (*Добрила* /*Добрил-/* : *Добрил-че*, *Невена* /*Невен-/* : *Невенче*, *Румена* /*Румен-/* : *Румен-че*) и окрњена основа (*Добрилка* /*Добрилк-/* : *Добрил-че*, *Невенка* /*Невенк-/* : *Невен-че*, *Руменка* /*Руменк-/* : *Румен-че*), ове изведенице припадаће и различитим творбеним моделима.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Дијахроно гледано, међутим, овакве изведенице са суфиксом *-ка* (у мушком роду *-(а)к*, *-(а)ц*; исп. први творбени модел, нап. 4) свакако су биле значајне за издвајање суфикса *-че*, као деривата суфикса *-е*.

¹⁵⁰ У овим хипокористичним изведеницама се према самом облику не може утврдити разлика између мотивационих речи с пуном и крњом основом (*Руменче* : *Румена* / *Руменка*), али је акценат у овим случајевима делом задржао дистинктивну функцију (*Руменче* : *Румѐна*, *Румѐнче* : *Румѐнка*).

2.1.4. Четврти творбени модел. Лексичку морфему чини окрњена генитивна основа именица женскога рода, и то углавном оних чија се основа завршава консонантима *к, ц, д, з* и *ј*.¹⁵¹ Приликом везивања лексичке морфеме с творбеном, ови финални основински консонанти се губе. Овај творбени модел обухвата следеће семантичке категорије:

а) умањени предмети и објекти: *авли́че* (: авли́ја), *арти́че* (: арти́ја), *букли́че* (: букли́ја), *бургиче* (: бургѝја), *виљу́че* (: виљу́шка), *вратњи́че* (: вратњица), *глави́че* (: главѝца, у значењу мере, количине), *јабу́че* (: јабука), *кајси́че* (: кајси́ја), *кале́нче* (: калени́ца 'врста посуде'), *канцелари́че* (: канцелари́ја), *капи́че* (: капи́ја), *карли́че* (: карли́ца 'врста посуде'), *каши́че* (: кашѝка), *котарче* (: ко́тарица), *кўпче* (: кўпи́ца 'крчаг'), *кути́че* (: кути́ја), *ливаче* (: лива́да), *лубе́нче* (: лубени́ца), *моти́че* (: моти́ка), *олдвче* (: олдв́ка), *папри́че* (: папри́ка), *свира́јче* (: свира́јка), *сли́че* (: сли́ка), *столи́че* (: столи́ца), *тепси́че* (: тепси́ја), *тести́че* (: тести́ја), *тоја́че* (: тоја́га), *турпи́че* (: турпи́ја), *узи́че* (: ўзи́ца);

б) млада или мала бића – а) *класа лица*: *дево́јче* (: дево́јка), *ма́јче* (: ма́јка), *сна́јче* (: сна́јка), *ће́рче* (: ће́рка), *учитељи́че* (: учитељи́ца); б) *класа животиња*: *бакарли́че* (: бакарли́ја 'врста голуба'), *гў(к)че* (: гўска), *живи́нче* (: живи́нка), *зми́че* (: зми́ја), *коко́че* (: коко́шка), *кукави́че* (: кўкавица), *кукуви́че* (: кукуви́ја), *лиси́че* (: лиси́ца), *ма́че* (: ма́чка), *ме́че* (: ме́чка), *пила́јче* (: пила́јка 'веће пиле'), *плдвче* (: плдв́ка), *свра́че* (: свра́ка), *ћурче* (: ћурка), *шдче* (: шд́тка);

в) хипокористици: *Владан́че* (: Владан́ка), *Дан́че* (: Дан́ка), *Дарин́че* (: Дарин́ка), *Живадин́че* (: Живадин́ка), *Жи́вче* (: Жи́вка), *Зор́че* (: Зор́ка), *Лепо́јче* (: Лепо́јка), *Љуби́нче* (: Љуби́нка), *Милоси́че* (: Милоси́ја), *Невѣ́нче* (: Невѣ́нка), *Радован́че* (: Радован́ка), *Радд́јче* (: Радд́јка), *Радоси́че* (: Радоси́ја), *Ра́јче* (: Ра́јка), *Румѣ́нче* (: Румѣ́нка); *се́јче* (: се́јка 'сестра'), *те́јче* (: те́јка 'тетка').

Напомене: 1) Основе које припадају овом творбеном моделу у највећем броју случајева у финалној позицији имају консонант *к* или *ц*.¹⁵² *каши́ка* (*каши́к-*) : *каши́-че*, *моти́ка* (*моти́к-*) : *моти́-че*, *девој́ка* (*девој́к-*) : *девој́-че*, *Радој́ка* (*Радој́к-*) : *Радој́-че*; *столи́ца* (*столи́ц-*) : *столи́-че*, *узи́ца* (*узи́ц-*) : *узи́-че*, *лиси́ца* (*лиси́ц-*) : *лиси́-че* и сл. Нешто ређе се именичке

¹⁵¹ Свакако да се структурно гледано у овим случајевима (исп. други творбени модел) могу претпоставити и други основински консонанти (нпр. *ћ, њ, џ* и сл. – в. Babić 1970: 202) који се везивањем лексичке и творбене морфеме губе из финалне позиције, али за њих нема потврда у материјалу. Гл. Елезовић наводи деминутив *конд́че* : *конд́та* ('врста посуде', Елез.), где се из финалне позиције губи консонант *т* (исп. *кревече* : *кревет-*, *шпорече* : *шпорет-*, из другог творбеног модела).

¹⁵² Бројности основа овога типа допринеле су именице које се завршавају на *-ка* и *-ица* (исп. фус. 145) – било да је реч о суфиксоидима (као у: *девој́ка*, *ма́јка*, *моти́ка*; *пти́ца*, *столи́ца*), или о правим суфиксима, најчешће моционим (*гуска*, *Владанка*, *Стојанка*; *лиси́ца*, *учитељи́ца*).

основе завршавају (кон)сонантом *j*. То се односи на именице које се завршавају на *-(л)ија*: авлија (авлиј-) : авли-че, капија (капиј-) : капи-че, тепсија (тепсиј-) : тепси-че, бакарлија (бакарлиј-) : бакарли-че, змија (змиј-) : зми-че и сл.¹⁵³ У именичким основама у финалној позицији ретко се налазе консонанти *ð* и *z*: ливада (ливад-) : лива-че, тојага (тојаг-) : тоја-че и сл. Уколико се пред финалним основинским консонантом *k* нађу консонанти *m* или *ç* (дакле, у оквиру групе *mk* и *çk*), они се приликом везивања лексичке морфеме с творбеном губе заједно с консонантом *k* (в. фус. 146): шотка (шотк-) : шо-че; мачка (мачк-) : ма-че, мечка (мечк-) : ме-че.

У овом творбеном моделу јавља се посебан тип крње основе у вези с финалним основинским консонантима *k* или *ç*: *A*. Уколико се пред финалним основинским консонантом *k* нађу консонанти *m* и *s*, тј. ако се именичка основа завршава консонантском групом *mk* или *sk* (виљушка, кокошка; гуска), приликом везивања лексичке морфеме с творбеном групе *mk* и *sk* се – а) најчешће потпуно губе: виљушка (виљушк-) : виљу-че, кокошка (кокошк-) : коко-че, гуска (гуск-) : гу-че; б) ређе замењују консонантом *k*: гуска (гуск-) : гу-к-че, исп. крушка (крушк-) : кру-к-че, како је забележено у Ресави (Пецо / Милановић 1968: 119–120) (в. фус. 142). *B*. Ако се у именичкој основи пред финалним консонантом *ç* нађе вокал *u* (тј. у суфиксоиду *-ица*), у неким примерима, заједно с финалним консонантом *ç*, губи се и претфинални вокал *i*: каленица (каленич-) : кален-че, лубеница (лубенич-) : лубен-че, котарица (котариц-) : котар-че.¹⁵⁴

2) У поређењу с бројем мушких хипокористика из првог творбеног модела, запажа се да је суфикс *-че* овде, у грађењу хипокористика женскога рода, продуктивнији. Најочитија илустрација за ово су властита имена која чине лексички пар по роду, а у којима је моциони суфикс *-ка* – а) корелатив према *-Ø*: *Живадѝнка / Живѝдин, Радовѝнка / Раѝдован*, као и *Јовѝнка / Јѝван, Миладѝнка / Милѝдин, Милѝнка / Милѝн* и сл.; б) корелатив према *-ко*: *Жѝвка / Жѝвко, Љубѝнка / Љубѝнко, Раѝѝка / Раѝѝјко, Раѝјка / Раѝјко, Слѝвка / Слѝвко* и сл. С обзиром на то да би грађењем хипокористика суфиксом *-че* од властитих имена овога типа дошло до обличког изједначавања мушких и женских корелатива, разлика између њих се најчешће обезбеђује различитим начинима творбе њихових хипокористика. Наиме, суфиксом *-че* граде се најчешће хипокористици женских имена (*Живадинка : Живадинче, Љубинка : Љубинче, Миладинка : Миладинче, Радованка : Радованче, Раѝѝка : Раѝѝјче*), док се мушки хипокористици чешће граде

¹⁵³ Познато је да су именице на *-(л)ија*, иако могу бити и словенског порекла (нпр. *змија*), већином турскога порекла, односно ушле су у наш језик преко турског (*авлија, капија, тепсија* и сл.). Основе именица овога типа пред суфиксом *-че* губе финални основински консонант *j*, који и иначе у овом говору има изразито слабу артикулацију кад је у вези с вокалом *i*: *авлиѝа : авлиѝче, буклиѝа : буклиѝче, капиѝа : капиѝче* и сл.

¹⁵⁴ Ст. Бабић наводи пример *грѝче : грѝлица* (Babić 1970: 202).

унутаробличком сегментацијом (*Живадин : Жика / Жиле / Дине, Јован : Јова, Љубинко : Љуба / Љубе, Радован : Раде* и сл.).¹⁵⁵

2.2. СУФИКС *-ИЧЕ*

2.2.1. Први творбени модел. Лексичку морфему чини пуна генитивна основа именица мушкога рода. На морфемском споју се не јављају консонантске алтернације. Овај творбени модел обухвата следеће семантичке категорије:

а) умањени предмети и објекти: *борйче* (: бђр), *гроздйче* (: грђзд), *дутьче* (: дѹт), *зубйче* (: зѹб), *кључйче* (: кљѹч), *мостйче* (: мђст), *ножйче* (: нђж), *ноктйче* (: нђкат), *пакетйче* (: пакѐт), *прстйче* (: прѐст), *прутйче* (: прѹт), *сатйче* (: сѐт), *српйче* (: срѐп), *чешљйче* (: чѐшаљ), *шпоретйче* (: шпђрет);

б) млада или мала бића – а) *класа лица*: *дечкйче* (: дѐчко); б) *класа животиња*: *вепрйче* (: вѐпар), *мишйче* (: мйш), *овнйче* (: ђван), *петљйче* (: пѐгѹ).

Напомене: 1) У овом творбеном моделу учествују два типа именичких основа – а) основе с консонантском групом у финалној позицији: *грозд* (*грозд-*) : *грозд-иче*, *мост* (*мост-*) : *мост-иче*, *чешаљ* (*чешљ-*) : *чешљ-иче*, *дечко* (*дечк-*) : *дечк-иче*, *вепар* (*вепр-*) : *вепр-иче*, *ован* (*овн-*) : *овн-иче* и сл.; б) основе без консонантске групе у финалној позицији: *кључ* (*кључ-*) : *кључ-иче*, *нож* (*нож-*) : *нож-иче*, *прут* (*прут-*) : *прут-иче*, *шпорет* (*шпорет-*) : *шпорет-иче*, *миш* (*миш-*) : *миш-иче* и сл.

2) Иако основе именица мушкога рода без консонантске групе у финалној позицији своје деминутивне изведенице најчешће граде суфиксом *-че* (в. први творбени модел), налазимо их и у овом творбеном моделу, где суфиксом *-иче* граде своје деминутиве. То је, чини се, највидљивије у једносложних основа (*нож-*, *сат-*, *миш-*), што показује да се суфиксом *-иче*, односно иницијалним *и*, у овим случајевима избегавају могуће семантичке нејасноће које би у творби суфиксом *-че* наступиле услед познатих алтернација на морфемском споју, или окрњења именичких основа. Могу се, међутим, забележити и ретки дублетни облици, исп. *пакече / пакетиче* (: пакет), *шпорече / шпоретиче* (: шпорет), па и *зупче / зубиче* (: зуб).

Именице мушкога рода с основом која се завршава консонантском групом деминутиве граде суфиксом *-иче*.¹⁵⁶

¹⁵⁵ У ретким случајевима, када се мушки и женски корелативи изједначе, и акценат може постати дистинктивни елеменат (*Дрѹган : Драгѹнче, Милѹн / Мйлан : Милѹнче; Драгѹна : Драгѹнче, Милѹнка : Милѹнче*).

¹⁵⁶ То се, наравно, не односи на консонантске групе које у финалној позицији имају консонант *к* или *ц* (*брабоњк-*, *опанк-*, *пасторк-*; *венец-*, *конолц-*, *краставц-* и сл.), с обзиром

2.2.2. Други творбени модел. Лексичку морфему чини пуна генитивна основа именица женскога рода. На морфемском споју се не јављају консонантске алтернације. Овај творбени модел обухвата следеће семантичке категорије:

а) умањени предмети и објекти: *бицикли́че* (: бици́кла), *блузи́че* (: блу́за), *брескви́че* (: брёсква), *бунди́че* (: бунда), *вазни́че* (: ва́зна), *вангли́че* (: вангла), *грудви́че* (: гру́два), *игли́че* (: йгла), *јакни́че* (: ја́кна), *канти́че* (: канта), *кеси́че* (: ке́са), *клучи́че* (: клу́па), *корпи́че* (: ко́рпа), *кразни́че* (: кра́гна), *круши́че* (: кру́шка), *кујни́че* (: ку́јна), *кући́че* (: ку́ћа), *лампи́че* (: ла́мпа), *ливади́че* (: лива́да), *лопти́че* (: ло́пта), *маши́че* (: ма́шна), *метли́че* (: ме́тла), *пуши́че* (: пу́шка), *рупи́че* (: ру́па), *сарми́че* (: са́рма), *свески́че* (: све́ска), *свећи́че* (: све́ћа), *соби́че* (: со́ба), *тацни́че* (: та́цна), *тегли́че* (: те́гла), *тикви́че* (: тй́ква), *торби́че* (: то́рба), *флаши́че* (: фла́ша), *цркви́че* (: цр́ква), *чаши́че* (: ча́ша), *черги́че* (: че́рга), *четки́че* (: че́тка), *шерпи́че* (: ше́рпа);

б) млада или мала бића – а) *класа лица*: *заови́че* (: за́ова), *курви́че* (: ку́рва), *сестри́че* (: се́стра), *тетки́че* (: те́тка), *ујни́че* (: у́јна); б) *класа животиња*: *кози́че* (: ко́за);

в) хипокористици: *Перси́че* (: Пе́рса), *Ранђи́че* (: Ра́нђа).

Напомене: 1) У овом творбеном моделу учествују два типа именичких основа – а) основе с консонантском групом у финалној позицији: бицикла (бицикл-) : бицикл-иче, бресква (брескв-) : брескв-иче, вазна (вазн-) : вазн-иче, канта (кант-) : кант-иче, метла (метл-) : метл-иче, сестра (сестр-) : сестр-иче, ујна (ујн-) : ујн-иче и сл.; б) основе без консонантске групе у финалној позицији: блуза (блуз-) : блуз-иче, кеса (кес-) : кес-иче, клупа (клуб-) : клуб-иче, кућа (кућ-) : кућ-иче, чаша (чаши-) : чаши-иче, и сл.

2) Иако основе именица женскога рода без консонантске групе у финалној позицији своје деминутивне изведенице најчешће граде суфиксом *-че* (в. трећи творбени модел), налазимо их и у овом творбеном моделу, где суфиксом *-иче* граде своје деминутиве. Потврђени примери показују, као и у претходном творбеном моделу код именица мушкога рода, да је то најпре случај с једносложним основама (*блуз-*, *кес-*, *клуб-*, *кућ-*, *чаши-*), што упућује на закључак да се суфиксом *-иче*, односно иницијалним *и*, у овим случајевима уклањају могуће семантичке нејасноће које би у творби суфиксом *-че* наступиле услед познатих алтернација на морфемском споју, или окрњења именичких основа. Дублетни облици, као *ливаче* / *ливади́че*, *сопче* / *соби́че*, ретки су.

на то да се изведенице у овом случају граде додавањем суфикса *-че* на окрњену основу, чиме нестаје и консонантска група (брабоњ-, опан-, пастор-, вен-, коноп-, крастав- и сл. – в. други творбени модел).

Именице женскога рода с основном која се завршава консонантском групом деминутиве граде суфиксом *-иче* (исп. *крукче* : крушка, Пецо / Милановић 1968: 119–120).¹⁵⁷

3. У визури морфонологије и деривационе комбинаторике

3.1. Суфикси *-че* и *-иче* основна су средства за творбу деминутива у говору села Милошева. За разлику од других деминутивних суфикса,¹⁵⁸ суфикси *-че* и *-иче* граде деминутиве како од именица мушког, тако од именица женског рода, а само у појединачним примерима суфикс *-че* гради деминутиве и од именица средњег рода. Разумљиво је, стога, што су деминутиви на *-че* и *-иче*, без обзира на то јесу ли изведени од именица мушког или женског рода, истог, тј. средњег рода.

Све изведенице са суфиксима *-че* и *-иче* граде се везивањем именичке генитивне основе и суфикса. У грађењу изведеница суфиксом *-че* може учествовати пуна или окрњена именичка основа, што зависи од тога да ли број основинских фонема приликом везивања лексичке и творбене морфеме остаје исти или се смањује. Пуна именичка основа може бити *неизмењена* – ако финалне основинске фонеме не алтернирају с другим фонемама приликом везивања лексичке и творбене морфеме (бунарче, камионче, анђелче, бикче; кошуљче, шубарче, свињче), или *измењена* – ако финалне основинске фонеме алтернирају с одређеним фонемама (голуб : голупче, колиба : колипче, риба : рипче; залог : залокче, бог : бокче; кавез : кавешче, каиш : каикче).¹⁵⁹ На другој страни, окрњена именичка основа настаје губљењем финалних основинских фонема приликом везивања творбених конституената (јастук : јасту-че, венац : вен-че, колач : кола-че, каиш : каи-че; сврака : свра-че, девојка : девој-че, виљушка : виљу-че, лисица : лиси-че, лубеница : лубен-че и сл.). У грађењу изведеница суфиксом *-иче* може учествовати само пуна неизмењена именичка основа, што показује да морфемски спој не условљава нити губљење, нити алтернирање консонаната из основе. У зависности од тога да ли у грађењу деминутива учествују именице мушког или женског рода, односно учествује ли у

¹⁵⁷ То се не односи на консонантске групе које у финалној позицији имају консонант *к* (нпр. оловк-, девојк-, ћурк-, в. четврти творбени модел), из истих разлога као у претходном творбеном моделу (в. фус. 156).

¹⁵⁸ Као конкурентни продуктивни деминутивни суфикси овде се јављају *-ић*, *-чић*, *-ица*, *-чица*, а ређе *-ка* и *-(а)к*.

¹⁵⁹ У Barić / Lončarić и др. (1979: 248) у измењене основе убрајају се *обезвучена* (роб : ропче), *окрњена* (момак : момче) и *основа с алтернацијом* (Рус : Рушче, слуга : слушче). Полазећи од критерија има ли основа пун или окрњен број фонема, у пуне основе – али измењене, укључио сам и „обезвучене”, и „алтернационе”, подразумевајући у оба случаја одређену алтернацију на морфемском споју.

грађењу пуна или окрњена именичка основа – све изведенице сам поделио на творбене моделе.

3.2. Узимајући у обзир дистрибуцију изведеница по одређеним творбеним моделима, може се закључити да структурне особености сваког модела условљавају могућност да он има више или мање изведеница.¹⁶⁰ Тако, први творбени модел суфикса *-че* има највећи број изведеница јер окупља именице мушкога рода – које су и иначе бројније у језику. Осим тога, морфонолошки механизам овог творбеног модела не захтева посебне услове – осим избегавања консонантске групе или, код вишесложних основа, консонаната *к* и *ц* у финалној основинској позицији, што углавном карактерише и трећи творбени модел, с именицама женскога рода. На другој страни, остали творбени модели су због својих специфичнијих творбених принципа и критерија ограниченији у погледу бројности њихових изведеница. Други творбени модел суфикса *-че*, на пример, окупља само основе именица мушкога рода које се завршавају консонантима *к*, *ц*, *д*, *т*, *з*, *ч* и *ћ*, а четврти модел обухвата основе именица женскога рода које се завршавају консонантима *к*, *ц*, *д*, *з* и *ј*. Први и други, пак, творбени модел суфикса *-иче* обухватају основе именица мушког и женског рода које се најчешће завршавају консонантском групом. Овакви морфонолошки принципи нужно условљавају и бројност изведеница у творбеним моделима.

3.3. Деминутивни суфикси *-че* и *-иче* представљају синонимне суфиксе. Али, не само то. Гледано с аспекта деривационе комбинаторике, односно условљености суфикса *-че* и *-иче* финалним основинским сегментима, могу се уочити и извесне законитости у грађењу изведеница овим суфиксима. Задржаћу се на најважнијим:

3.3.1. Именичке основе у чијем се финалном делу не налази консонантска група (авион-, бокал-, жбун-, пиштољ-, кум-, дрен-, ћилим-, син-, ципел-, секир-, жен-, бардак-, батак-, дукат-, колач-, кашик-, лисиц-, зец-, ливад-) деминутивне изведенице граде суфиксом *-че*:

а) који се додаје на пуну основу (= вок.-конс.//*-че*): авион-че, бокал-че, жбун-че, пиштољ-че, кум-че, дрен-че, ћилим-че, син-че, ципел-че, секир-че, жен-че;

б) који се додаје на окрњену основу (= вок.-конс. → конс.-вок.//*-че*): бардак- / барда-че, батак- / бата-че, дукат- / дука-че, колач- / кола-че, кашик- / каша-че, зец- / зе-че, ливад- / лива-че.

¹⁶⁰ У табели на крају прилога дајем преглед творбених модела суфикса *-че* и *-иче*. Примери дати са звездицом нису из моје грађе. Термином консонантска основа означавам основу с консонантском групом у финалној позицији, док термином вокалска основа означавам не-консонантску основу, тј. основу без консонантске групе у финалној позицији.

3.3.2. Именичке основе у чијем се финалном делу налази консонантска група (опанк-, девојк-, снајк-, ланц-, венц-, грозд-, овн-, вепр-, игл-, тацн-) деминутивне изведенице граде:

а) суфиксом *-че* ако се консонантска група разложи (најчешће губљењем финалних консонаната *к* или *ц* – конс.-конс. → вок.-конс.//*-че*): опанк- / опан-че, девојк- / девој-че, снајк- / снај-че, ланц- / лан-че, венц- / вен-че;

б) суфиксом *-иче* ако се консонантска група чува (тј. ако у финалној позицији нису консонанти *к* или *ц*): грозд- / грозд-иче, овн- / овн-иче, вепр- / вепр-иче, игл- / игл-иче, тацн- / тацн-иче.

Немогуће је, наравно, увек прецизно издвојити и заокружити све деривационо-комбинаторичке принципе, нарочито с обзиром на чињеницу да је очување семантичке препознатљивости изведенице главно мерило и основни услов у творбеним процесима. Ово најбоље илуструју управо поједини „изузеци” од наведених творбених принципа који се, не случајно, јављају код једносложних основа. Тако, једносложне именичке основе у чијем се финалном делу налази секвенца вок.-конс. (бик-, цак-, плик-, чук-, плек-, нож-, миш-, сат-, блуз-, чаш-, кућ-) изведенице граде најчешће: а) суфиксом *-че* који се додаје на пуну именичку основу, иако се она завршава консонантом *к*: бик-че, цак-че, плик-че, чук-че, плек-че; б) суфиксом *-иче*, иако се именичка основа не завршава консонантском групом: нож-иче, миш-иче, сат-иче, блуз-иче, чаш-иче, кућ-иче.

Овим се у творби деминутивних изведеница обезбеђује учешће пуних неизмењених именичких основа (дакле, неокрњених и неалтернационих), што је, с обзиром на то да су најчешће у питању једносложне основе, битан чинилац у очувању њихове семантике. Све ово, међутим, даје довољно аргумената да се суфикс *-иче* у овом говору сматра варијантом суфикса *-че*.¹⁶¹

¹⁶¹ Иако се суфикс *-че* узима у суфиксни инвентар нашега књижевног језика (в. VI.2.1), о његовој варијанти, суфиксу *-иче*, нигде се не говори. То показује, пре свега, да ови суфикси нису довољно проучени у нас, односно да њихов статус у српском књижевном језику није потпуно решен.

Морфеме	ЛЕКСИЧКА МОРФЕМА = именичка генитивна основа; ТВОРБЕНА МОРФЕМА = суфикс -че					
	м у ш к и			ж е н с к и		
	I		II		III	
Род	пуна		пуна		пуна	
Творбени модел	окрњена		окрњена		окрњена	
Основа	неизмењена	измењена	неизмењена	измењена	неизмењена	измењена
Примери	жбуи-че	б/п горуи-че	к:- бата-че	држав-че	б/п колии-че	к:- кашии-че
	рукав-че	г/к бок-че	ц:- врап-че	пован-че	г/к матчук-че	ц:- лиси-че
	бунар-че	з/ш кавици-че	д:- кома-че	чарап-че		д:- лива-че
	бик-че	с/ш Руци-че	т:- кревет-че	ирбар-че		т:- кона-че*
	камен-че	х/ш ораци-че	г:- зало-че	гомил-че		г:- тоја-че
	сноп-че		ч:- кола-че	кобил-че		ј:- капи-че
			ћ:- чеки-че			
		з/к обрак-че	з:- обра-че			шк:- вибу-че
		ш/к каик-че	ш:- каи-че			шк:к крж-к-че*
		х/к Влак-че*	х:- ора-че			ск:- гу-че
						ск:к гу-к-че
						иц:- лубен-че
Морфеме	ЛЕКСИЧКА МОРФЕМА = именичка генитивна основа; ТВОРБЕНА МОРФЕМА = суфикс -иче					
Род	м у ш к и			ж е н с к и		
Творбени модел	I		II		II	
Основа	пуна неизмењена		вокалска		пуна неизмењена	
Примери	консонантска	вокалска	консонантска	вокалска	вокалска	
	грозд-иче	бор-иче	бицикл-иче	блуз-иче	блуз-иче	
	нокт-иче	нож-иче	метл-иче	чаш-иче	чаш-иче	
	прст-иче	кбуч-иче	игл-иче	кес-иче	кес-иче	
	чешљ-иче	сат-иче	сестр-иче	кућ-иче	кућ-иче	
	ови-иче	пакет-иче	ујн-иче	клуб-иче	клуб-иче	

VI. ИЗ ПРОБЛЕМАТИКЕ ТВОРБЕ РЕЧИ У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

На примеру изведеница са суфиксима *-че* и *-иса*

1. Отварање проблема

Савремени процеси нормирања српског књижевног језика не могу мимоићи ни област творбе речи. Штавише, у ово време, када се пред нама поново постављају поједина питања из области нормирања, уочавамо да творба речи, заједно с лексиком, у томе заузима значајно место. Нестанак прилично јединственог „српскохрватског” књижевног језика, сходно данас различитим културним и политичким интересима Срба и Хрвата (и не само њихових), омогућује слободнији развој српског и хрватског књижевног језика, на основу сада већ јасније одређених и поларисаних културолошких тежишта. Снажни процеси дивергенције, под мањим или већим унутарњим притиском, већ су видљиви у хрватском књижевном језику и они у великој мери захватају управо творбу речи. Иако српски књижевни језик из познатих разлога није оптерећен тражењем свог идентитета, у таквим условима се, ипак, неминовно намећу поједина питања, везана између осталог и за творбу речи. Какав је и какав треба да буде статус појединих творбених морфема данас у српском књижевном језику с обзиром на ове дивергентне књижевнојезичке процесе? Какав је сада међусобни однос дијалекатског и наддијалекатског на плану појединих творбених морфема у нашем књижевном језику? Итд.

За ову прилику позабавићу се управо у оваквом светлу двома творбеним морфемама, именичким суфиксом *-че* и глаголским суфиксом *-иса*. Покушаћу да на одређеном дијалекатском и књижевнојезичком материјалу укажем на обим проблема који се данас могу јавити приликом нормирања појединих творбених морфема, па и на поједина решења која се том приликом могу применити.

2. Суфикси у светлу језичке (ре)стандардизације

2.1. СУФИКС *-ЧЕ* у деминутивно-хипокористичној функцији познају готово сви словенски језици, али је у јужнословенским, и то пре свега у балканословенским језицима он најпродуктивнији, при чему се на делу ове територије јавља не само у категорији бића, већ и у категорији предмета (в. IV, V). Караџићева књижевнојезичка реформа, полазећи од тзв. новоштокавске (тј. новосрпске) дијалекатске основе источнохерцеговачког типа, удаљене од знатнијих балканословенских језичких наноса, сугериса-

ла је сама по себи онакав статус ове творбене морфеме какав, на пример, препознајемо у Караџићевом *Српском рјечнику* (1818, 1852) – искључиво у категорији бића и као продуктивне. Хрватски књижевни језик, какав је профилисан у претходном периоду, здушно је прихватио управо овакав статус морфеме *-че*, иако је она у „кајавском” слабо продуктивна, а у „чакавском” се изгледа и не јавља (в. IV.1.1). Што се тиче овог суфикса у категорији предмета, хрватски граматичари ће истаћи да се „*takve izvedenice u hrvatskom književnom jeziku normalno ne tvore*”, те „*koliko ih hrvatski pisci i upotrebljavaju, to čine s izrazitim stilskim obilježjem*” (Babić 1986: 120). Хрватски књижевни језик је, дакле, јасно одредио статус ове творбене морфеме, полазећи притом превасходно од оне хрватске, тј. католичке књижевнојезичке баштине „штокавскога” типа, која је још Караџићевом (и Гајевом) реформом укључена у заједнички књижевни језик Срба и Хрвата. Међутим, у српском књижевнојезичком изразу ни тада, а ни касније, статус ове творбене морфеме није до краја решен, што је уочио и хрватски лингвист С. Бабић (Babić 1970: 205, о томе в. и: Марков 1960: 238). То се, наравно, посебно односи на изведенице у категорији предмета којима се по традицији даје мало или нимало простора у српским нормативним граматикама (в. I.4.2), а у појединим речницима им се често придаје статус покрајинске лексеме, што има одраза и на шири круг србистичких питања (исп. Радић 2017: 33–34). У РСАНУ су, на пример, као деминутиви од *дб* / *дбл* дате изведенице *дблче* и *дблчић*. Прва је обележена као покрајинска реч, није дат пример реченице, а као извор наведена је дијалекатска збирка речи (Т. Димитријевић, *Збирка речи из Врања*). Уз други пример наведене су две реченице у којима се налази овај облик, и оне су преузете из хрватских писаних извора (*Архив за повјестницу југославенску*, Zagreb 1851–1872 и Е. Кумићић, Zagreb 1910). Ипак, оправдања за овакав приступ данас има још мање него у Караџићево време. Јер, ако се задржимо и на чисто лингвистичким разлозима, на заступљености ове морфеме у категорији предмета у српским дијалектима и српским књижевним делима, закључак остаје исти – суфикс *-че* је и у категорији предмета значајан елеменат српског творбеног система, макар се то не уклапало у Караџићеву књижевнојезичку основу омеђену његовим „јужним нарјечјем”.

Дијалекатска ситуација, на пример, показује да се изведенице са суфиксом *-че* у категорији предмета јављају у врло широком распону север – југ на терену читаве Србије. Изузетак је само узана зона западносрбијанских говора, где ће ова изоглоса у одређеној мери пратити екавско-ијекавску раздеоу линију, али с тежњом да се овај творбени тип и овде шири према западу.¹⁶² И грађа из књижевних текстова у одређеној мери

¹⁶² Исп. иако ретке примере типа *асталче*, *сокаче*, *цаче* забележене у србијанском Полимљу (Николић 1991: 353–354).

потврђује овакву заступљеност суфикса *-че* у србијанским говорима. РМС доноси, на пример, стотинак изведеница са суфиксом *-че* у категорији предмета, углавном без посебних обележја која би упућивала на карактер периферне употребе ових образовања. Анализирајући изворе који прате један број оваквих одредница, долазимо до закључка да се изведенице овога типа јављају код већег броја писаца са шире србијанске територије. Међу њима су, на пример, Ђура Јакшић (исп. *ђинђувче, јаџтуче, конопче, сто́че, штапче*), Јанко Веселиновић (*зүњче / зүњче, убрушче*), Радоје Домановић (*крпче, мирашче, ферменче*), Стеван Сремац (*камѣнче, капче, ћилимче*), Светолик Ранковић (*јџелче, марамче, прозорче*), Вељко Петровић (*дућанче / дућанче, фио́че*), Бранимир Ћосић (*сопче, фџише*), Душан Радић (*подрумче / подрумче, фртаљче / фртаљче*), Добрица Ћосић (*фурунче, шљива́че*) и други.¹⁶³

Дакле, заступљеност овог творбеног типа у већини србијанских, чак и новосрпских говора, као и код већег броја значајних србијанских писаца, обавезује нас да још једном, темељније приступимо целовитој нормативистичкој обради изведеница с овим суфиксом, те ову морфему слободније укључимо у творбени систем српског књижевног језика. Тиме би она, у ствари, за разлику од досадашње ситуације, постала књижевнојезички елеменат који повезује српске говоре.

2.2. Глаголске изведенице с грчким СУФИКСОМ *-ИСА* јављају се још на почетку српске писмености, најпре у оквиру готових грчких позајмљеница, да би се затим овај суфикс осамосталио и почео везивати за словенске, турске и европске основе (Stachowsky 1961: 70–74). За европске основе (угл. интернационализме) овај суфикс се у нас везује почетком XVIII века, и то најпре у Војводини (нпр. *информисати* 1727, *реферисати* 1733, чак и *фарбаисати* 1753) (Михајл.).¹⁶⁴ Пореклом и распрострањеношћу суфикса *-иса*, као и његовим статусом у тзв. српскохрватском језику, позабавило се до сада више аутора, истичући његову превасходну везаност за источне говоре, у односу на немачки суфикс *-ира* (од нем. инфинитива на *-ieren*), који је заступљен претежно у западнијим крајевима. Указано је на различите друштвеноисторијске и културолошке аспекте овакве поларизације (Skok 1955–1956, Stachowsky 1961: 67–81, Јоцић 1969, Ристић 1970). Нас, међутим, занима нормативистички аспект овога питања у светлу садашњег профилисања српског књижевног језика. Добро полазиште за овакву анализу управо представља Караџићев *Српски рјечник* (1852), који ће међу своје одреднице укључити и оваква глаголска образовања.

¹⁶³ И код појединих црногорских писаца јавиће се по који пример, као код Ћ. Сијарића (*ћилимче*) и М. Вујачића (*пиштољче*).

¹⁶⁴ Хронологија присуства изведеница овога типа код нас у знатној мери помера датирања С. Стаховског (исп. VII.1).

Додуше, с обзиром на народски карактер Караџићева речника образовања на *-исати* ће бити далеко бројнија од оних на *-ирати*, која се у речнику јављају свега неколико пута (нпр. *банкротíрати*, *комендíрати*, *итудíрати*, исп. Радић 1988: 297). Занимљиво је, међутим, да на овом плану код Караџића има одређених пуристичких назора који се крећу у правцу потискивања суфикса *-иса*, што показују бројни примери упућивања оваквих образовања на облике с домаћим суфиксом (нпр. *врагòлисати* в. *враговати*, *калдѝмисати* в. *калдѝмити*, *тестѝрисати* в. *тестерати* итд.). Овакве назоре Караџић изгледа није имао према образовањима на *-ирати*. Примери као *критизирати*, *пренумерирати*, *рецензирати* у приличној мери ће пратити његове текстове (Исто: 298), а уз речничку одредницу *комендíрати* нећемо наћи његово упућивање на облик с домаћим суфиксом – *командовати*, иако је овакав облик у Војводини забележен већ 1790. године (Михајл.). Као европски васпитаник и добар познавалац немачког језика, Караџић је очито сматрао нормалним прихватање оваквих лексема у целини. Осим тога, схватајући неопходност богаћења народног језика страном лексиком, он је, чини се, овде био спреман да примени своје гесло о томе да је „боље узети туђу ријеч, која је позната народу, него ли наопако нову градити” (Караџић 1818: XX), те се, дакле, није бавио калкирањем (и полукалкирањем) страних изведеница овога типа.

Овакав Караџићев однос према суфиксима *-иса* и *-ира* важио је, у ствари, као својеврсна препорука будућим граматичарима, на шта ће се они кадшто и позивати. У томе је најпре предњачио хрватски филолог Т. Маретић. Он ће прихватити Караџићев толерантан став према образовањима на *-ирати*, уз појашњење да „kad je glagol tuđ ne treba da nam smeta tuđ nastavak” (Maretić 1924: 194). Маретић ће то, међутим, искористити и као добар повод да се обруши на „српске списатеље” који пишу *-исати* уместо *-ирати* код латинско-немачких глагола. Он, тако, истиче да „taj nastavak ni malo nije srpskiji, nego li *-irati*; ako je ovaj iz njem. jezika, a ono je *-isati* iz grčkoga [...] Ja ne kažem – снебива се он – да је зло, ако тко пише и говори на пр. *definisati*, samo neka se ne misli, da je to bolje od *-irati*. Osim toga, – закључује помало заједљиво Маретић – они који пишу *definisati*, morali bi biti konsekventni te nastavak *-isati* uzimati i u glagola, koji imaju četiri sloga, ali oni ipak pišu takve glagole s *-irati*, na pr. *bazirati*, *diktirati*, *kopirati*, *masirati*, *negirati*” (Исто). Жустрина и опорост с којом се Маретић у више наврата устремио на суфикс *-иса* говори нам да је тешко помислити како он није знао да је за српске, а пре свега србијанске писце овај суфикс, ипак, некако био нешто „српскији” од суфикса *-ира*, а засигурно њима не мање близак од онога колико је Маретићу био близак суфикс *-ира*. То се види и по томе што је Маретић, чини се, више „бринуо” о томе како ће Срби изговарати *базирати*, *диктирати*, *копирати*, него што је бринуо како ће Хрвати изговарати *крунисати*, *мајмунисати*, *мајсторисати*, *хвалисати* се итд.

Ипак, у таквим саветима ће каснији хрватски лингвисти бити умеренији (Skok 1955–1956: 41–43, Jonke 1965: 433, Pavešić 1971: 400, и др.), а низ хрватских књижевника неће показивати одбојност према суфиксу *-иса* (в. VII.2.1). Тежњу да се овај суфикс искључи из хрватског књижевног језика откриће доцнији радови, посебно творбена граматика С. Бабића, где уз суфикс *-иса* стоји: „Samo u nekoliko glagola: *kalajisati* (kositriti), *krūnisati* (obič. *krūniti*), *majmunisati* (uz *majmunirati*)” (Babić 1986: 454). Пример *мајмунирати*, који се истиче као дублет за *мајмунисати*, показује тежњу нормативиста за апсолутним проширењем суфикса *-ира* у хрватском књижевном језику, чак и на основе турскога порекла. (Облика *мајмунирати* нема у РСАНУ и РМС.)

Међутим, на српској страни ће се у духу језичке толеранције јавити отпор потискивању суфикса *-ира*. М. Стевановић ће се, тако, осврнути на „бесмислене, па зато и узалудне покушаје [...] појединих пуриста из источних културних центара да се одупру употреби овог страног наставка, па ћемо и код гдекојег писца с краја прошлог века на овој страни наићи на [...] *дèклиновати*, *òпоновати*, *пàгиновати*, *прòпаговати*, *стипендовати*, *стўдовати*, и *цїтовати* чак” (Стевановић 1975: 578, исп. Ристић 1970).¹⁶⁵ Ипак, замењивања суфиксом *-иса* трају кроз читав XIX и XX век код српских писаца (исп. I.4.2), нарочито код оних из Србије. Међу њима су, на пример, Јанко Веселиновић (*идеа̀лисати*, *ирòнисати*, *наркòтисати*, РСАНУ), Лаза Лазаревић (*гестик̀улисати*, *интерпрèтисати*, *малтрèтисати*, РСАНУ; *потèнцисати*, РМС), Бранислав Нушић (*дисциплѝнисати*, *лега̀лисати*, *симпа̀тисати*, РСАНУ; *хармòнисати*, РМС), Исидора Секулић (*дијалòгисати*, *драмàтисати*, *колект̀ивисати*, РСАНУ), Вељко Петровић (*интелекту̀лисати*, *комплимèнтисати*, *коорд̀инисати*, РСАНУ) и многи други. Такве појаве ће можда и у већој мери захватити стручну литературу, што нам показују текстови Васе Пелагића (*вен̀тилисати*, *гимна̀стисати*, *модèлисати*, РСАНУ), Слободана Јовановића (*биро̀кратисати*, *герма̀нисати*, *модèрнисати*, РСАНУ; *реак̀тивисати*, РМС), Милана Јовановића Батута (*експлòдисати*, *ема̀висати*, *им̀унисати*, РСАНУ), Јована Скерлића (*драматисати*, *кара̀ктерисати*, *моралисати*, *симпатисати*, *телѐграфи-сати*, *филозо̀фисати*, Скерлић 1925) и других.¹⁶⁶ Дакле, с аспекта српског

¹⁶⁵ Такви назори, усмерени на ограничавање страних глаголских суфикса, нису изгледа били страни ни Ђ. Даничићу, код кога налазимо и *концентровати*, *специјализовати*, *титуловати*, *цитовати* (према Maretić 1963: 408), касније Ј. Скерлићу, исп. *вегетовати*, *егзалтовати*, *експериментовати*, *инаугуровати*, *кокетовати*, *масковати*, *симпатизовати* (/ *симпатисати*), *формуловати* (Скерлић 1925), али ће сличног мишљења, бар у одређеном периоду, бити и А. Белић (1933: 15).

¹⁶⁶ За даља истраживања било би, међутим, вредно укључити шири корпус интернационализма са суфиксима *-иса*, *-ира*, *-ова* код српских писаца, посебно с аспекта конкурентности ових творбених морфема. У текстовима Св. Марковића, нпр., присутна су и образовања на *-иса* (*концентрисати*, *привилегисати*, *регулисати*, *тиранисати*, *фа-*

књижевног језика суфикси *-иса* и *-ира* не могу се, ипак, посматрати у истој равни, како то предлаже Маретић. Разлози за то су једноставни. Након вишевековног присуства у творбеном систему српског књижевног језика, суфикс *-иса* је обезбедио себи једну значајну функцију какву суфикс *-ира* у хрватском књижевном језику никада није имао, а то је готово системско везивање за стране основе, без обзира на то јесу ли грчке, турске или европске. Само се тако, уосталом, може разумети постојање паралелизама типа *дисциплиновати / дисциплинисати, идеализовати / идеалисати* и сл. Зато, појачано присуство суфикса *-иса* у европеизмима, нарочито код србијанских писаца у прошлости, не треба посматрати као неку вештачку противтежњу западном и западњачком *-ира*, већ пре свега као део једног прилично стабилног творбеног механизма који већ вековима постоји у српском књижевном језику. Уосталом, довољно је погледати Богдановићеву личку грађу у RЈAZU (исп. *patròlisati, šarlatànisati, šnajdèrisati, špekùlisati*) па се уверити да је у прошлости и на нашем крајњем западу постојао исти творбени механизам, који је, међутим, под утицајем хрватских културних центара, чија се радијација дуго осећала и далеко на истоку, свој развој касније преусмерио другим путевима.

Остаје, међутим, питање зашто је велики број оваквих образовања на *-исати* у нашим савременим речницима обележен као застарео, и зашто се код оваквих облика најчешће и готово по аутоматизму упућује на синонимна образовања с *-ирати* (у РСАНУ, нпр.: *гестикулисати* в. *гестикулирати, искристалисати* в. *искристализирати, конзервисати* в. *конзервирати, координисати* в. *координирати* и др., а у РМС чак и *проваџисати* в. *проваџирати*). Да ли је ово признање виталности и сталној продорности суфикса *-ира* и европске лексике у нашем књижевном језику, или је овде реч пре свега о живој вуковској традицији толерантног односа према образовањима на *-ирати*, очито и екстралингвистички интонираној (в. I.3.1)? Или и једно и друго? У сваком случају, наши будући нормативистички захвати на овом плану могли би нешто више уважавати отпоре према свеопштем прихватању суфикса *-ира*, како оне који се на значују у већини српских говора, тако оне који су у традицији дела српске књижевности и писмености.

3. Пред новим задацима

Напуштање заједничке језичке политике Срба и Хрвата неминовно намеће дивергентне процесе у развоју српског и хрватског књижевног

натисати, ипцијонисати) и образовања на *-ира* (*адвоцирати, анексирати, банкротирати, изинтригирати, санкцијонирати*), а ова последња се у појединим примерима јављају у дублетима са суфиксом *-ова* (*организовати / организирати, цивилизовати / цивилизовати*) (Марковић 1872, исп. фус. 165).

језика (појачано везивање за њихове културне центре и особености у књижевнојезичкој традицији, истицање језичких, посебно књижевнојезичких разлика и др.). Век и по жива наша идеја водиља о томе да „у чишћењу и обогаћивању српског језика морамо [...] пред очима имати и све избежавати, што нас од наше браће римокатолическог закона у језику растављати може”,¹⁶⁷ нема више никакве легитимности и на њу не треба рачунати у нашој будућој језичкој политици. За нас је сада много важније да у границама могућег обезбедимо учешће ширег српског етничког и националног простора у српском књижевном језику, како на дијалекатском плану тако на плану књижевнојезичке традиције српских културних центара. То би нормативистима сада морало бити основно, а можда и једино полазиште. Дакле, и средство и циљ.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Речи Б. Матића, синдика беловарског (према Константиновић 1975: 165). Матићеве речи односе се на Србе католике, чиме он наставља Караџићеву филолошку идеју. Он истиче да „нас Србаља (окром мухамеданског) има грчког и римског закона”, а „ови последњи мало нам неће бити у броју равни” (Исто). Наступајући период донеће снажну, мање-више насилну, кроатизацију овог живља.

¹⁶⁸ На крају прилажем карту с основним правцима кретања изоглоса суфикса -че (категорија предмета) и -иса у народним говорима. Овом приликом не наводим обимну, углавном дијалектолошку литературу на основу које сам установио ове изоглосе, но оне ће свакако бити предмет посебних и подробнијих лингвогеографских анализа.

VII. ГЛАГОЛСКИ СУФИКС *-ИСА* У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Место у систему и стандардолoшка питања

1. Из историје употребе суфикса

Глаголски суфикс *-иса* је део старих грчких творбених наноса у балканословенским језицима, вероватно још из времена примања хришћанства. Први глаголи грчког порекла с овим суфиксом бележе се већ од XIII века у српским књижевним текстовима, а од XVI века овај суфикс се почиње везивати и за домаће, тј. негрчке основе (нпр. *rukodělisati*, Stachowsky 1961: 72, исп. Vasmer 1944: 38–39). Од XVII века у творби учествују и основе турског порекла, с уобичајеним морфолошким проширењем *-ди / -ти* (нпр. *бојадисати*, *мерактисати*), а почетком XX века суфикс *-иса* се почиње везивати и за интернационализме (Stachowsky 1961: 67–81). Оваква хронологија подложна је извесним допунама. Новија истраживања, на пример, показала су да се у српској војвођанској средини овај суфикс много раније почиње везивати за интернационализме, већ почетком XVIII века (исп. *информисати се* 1727, *реферисати* 1733, Михајл.). Што се, пак, дијалектолошког аспекта тиче, може се констатовати да се нарочито путем миграција, које су разнеле велики број балканизма, суфикс *-иса* проширио далеко на јужнословенски запад, при чему се његове западне и северозападне границе прилично верно поклапају с тамошњом границом тзв. штокавског дијалекта, односно српског етничког простора (в. VI – карта).

Из овог се види да је на плану творбене репартиције суфикс *-иса* постао особена творбена морфема у српском језику, која је такав статус изграђивала вековима. Он је фактички постао глаголски суфикс широког творбеног спектра, претежно усмерен према страним основама, како старијег (нпр. грцизми, турцизми) тако новијег наноса (интернационализми). Уз то, он се у знатној мери везује и за домаће основе (исп. *деверисати*, *згромисати*, *каменисати*), што све остварује континуитет у развоју његовог општетворбеног глаголског карактера. Разумљиво је што је тиме стекао право и на присуство у српском књижевном језику.

2. Суфикс *-иса* vs. *-ира*

2.1. У историји кодификације савременог српског књижевног језика повремено се указивало на неподобност суфикса *-иса* у нормативном систему, уз истицање повољнијег статуса његовог конкурента, суфикса *-ира*,

латинско-немачког порекла.¹⁶⁹ Чини се да је још предвуковска књижевност војвођанског поднебља указивала на такве тежње. Јер, глаголи на *-исати* доносили су много турцизама и архаизама (нпр. у оквиру именовања заната, в. IX.4.1.2), којих се у књижевном језику желело ослободити, а из европске цивилизације су почели пристизати многи неопходни глаголи са суфиксом *-ира*, које је најлакше било прихватити у целини, као лексичке позајмљенице, без много труда око начина за њихово укључење у домаћи творбени систем. И Вук Караџић је, укључивши се у европску духовну сферу, био склон прихватању глагола на *-ирати*, показујући према глаголима на *-исати* и одређене пуристичке назоре (в. VI.2.2). У Караџићевом *Српском рјечнику* (1852) они су, додуше, у односу на глаголе на *-исати* још увек малобројни (нпр. *банкротирати*, *комендирати*, *штудирати*), али пре свега због природе дијалекатске грађе, тј. народског карактера речника (Радић 1988: 297, 298).

Овакав Караџићев однос према суфиксима *-иса* и *-ира* посебно је касније нашао плодно тле међу хрватским лингвистима. Т. Маретић ће прихватити Караџићев толерантан став према глаголима на *-ирати*,¹⁷⁰ те он, штавише, предлаже Србима доследност у употреби једног од ова два суфикса. Тако, поред прихватања глагола типа *базирати*, *диктирати*, *копирати*, *масирати*, *негирати* на српској страни, не види да се овде може спровести уједначавање суфиксом *-иса* (Maretić 1924: 194, в. VI.2.2). На хрватској страни је Караџићева и Маретићева концепција наставила да живи, иако се у пракси она, ипак, у почетку одликовала нешто толерантнијим, или бар недовољно дефинисаним приступом овом питању (исп. нпр. Jonke 1965: 433, Pavešić 1971: 400). На то указују, на пример, и текстови познатих хрватских књижевника, Антуна Г. Матоша (исп. *алегорисати*, *експлоатисати*, *емоционисати се*, *идеалисати*, *култивисати*, *моделисати (се)*, *паралелисати*, *симболисати*, *симпатисати*, *униформисати (се)*,

¹⁶⁹ Употреба суфикса *-иса*, за разлику од *-ира*, врло је ограничена у бугарском књижевном језику и претежно везана за разговорни језик, исп. *здрависа*, *зографиса*, *калайса*, *сапуниса*, *угариса* (Радева 1987: 135). Занимљиво је стање у македонском језику, који је првих деценија након своје кодификације укључивао оба страна суфикса, *-иса* и *-ира*, али ће нормативисти потом овакво стање редефинисати, а опредељење између суфикса *-иса* и *-ира* поставити у функционалне оквири разговорно – нормативно. Б. Корубин ће, тако, разговорни карактер одредити облицима *опериса*, *дегенериса*, *наелектриса*, „паралелно со нормираното: оперира, концентрира, дегенерира, наелектризира итд.“, дозвољавајући, ипак, да је у појединим облицима, као *карминиса*, *инвентариса*, овај суфикс уобичајен (Корубин 1980: 296).

¹⁷⁰ На западним теренима овај суфикс је лако морао бити прихваћен због пресудног немачког утицаја (нпр. посебно у оквиру јединствене аустроугарске државе). На то указује словеначки књижевни језик, који не познаје суфикс *-иса* (Торогишић 1976: 158–161). На хрватском терену је у складу с друштвеноисторијским и културолошким оквирима суфикс *-ира* такође врло присутан, присутнији него *-иса* (исп. Skok 1955–1956, Stachowsky 1961: 67–81, Јоцић 1969).

формулисати), Тина Ујевића (*дефинисати*, *дијалогисати*, *конкурисати*, *концентрисати*, *релативисати*), па и М. Крлеже (*деморалисати*, *интòнисати*, *комби́нисати* (*се*)) (РМС, РСАНУ),¹⁷¹ и других, код којих се суфикс *-иса* јавља у знатном броју примера с интернационализмом у основи. Тек након овог, у потоњим деценијама, дошло је до оштријег заокрета у правцу уопштавања суфикса *-ира*, који се показао подобним да, заједно с другим претежно творбеним и лексичким одликама, симболички обележи хрватски књижевнојезички идиом. Тако, у једној од новијих хрватских творбених граматика уз суфикс *-иса* стоји: „Samo u nekoliko glagola: *kalàjisati* (kositriti), *krùnisati* (obič. *krùniti*), *majmùnīsati* (uz majmunirati)” (Babić 1986: 454), што у последњем примеру показује тежњу нормативиста да суфикс *-ира* буде уопштен и код турских основа. Даљи нормативистички захвати настављени су у истом правцу.

Било је, међутим, и на српској страни, такође претежно из екстралингвистичких разлога, због „духа заједништва и језичке толеранције”, који су у то време пратили, па повремено и оптерећивали српски књижевни језик, тежње да се суфикс *-ира* заштити код интернационализама, чак и у односу на домаћи суфикс *-ова*. То као да потврђују и савремени српски речници који (пре)често дају предност изведеницама на *-ирати* у односу на *-исати*, остајући на темељима караџићевско-маретићевске оријентације (в. *гестикулисати*, *искристалисати*, *конзервисати*, *координисати* РСАНУ, чак *проводаџисати* РМС, исп. VI.2.2). Недавно се међу српским лингвистима, као последњи ступањ у овом правцу, појавио предлог „да се суфикс *-исати* избаци из књижевног језика и замени суфиксом *-ирати*, а кад је могуће суфиксом *-овати*” (Брборић 2000: 30).

2.2. Међутим, на српској страни, посебно у Србији, процес конституисања књижевног језика био је практично у знаку подршке много „народскијем” (па и „српскијем”) суфиксу *-иса*, с вишевековном традицијом у српском језику.¹⁷² Отуда је и снажнији прилив интернационализама, готово по аутоматизму, укључивао овај суфикс као погодно творбено средство. То доказују многи примери са суфиксом *-иса* који постоје у једном периоду код српских књижевника, публициста и научника: Јанка Веселиновића, Лазе Лазаревића, Бранислава Нушића, Исидоре Секулић, Вељка Петровића, Васе Пелагића, Слободана Јовановића, Милана Батут-Јовановића и др. У овом периоду суфикс *-иса* налазимо не само у облицима у којима је данас обичнији *-ира*, попут: *интерпрètисати*, *малтрètисати*; по-

¹⁷¹ Иако се, када је реч о овим писцима, не могу превидети ни њихове дуже или краће професионалне везе с београдским културним центром, чињеница је да су у прошлости образовања с овим суфиксом била чешћа и у хрватском књижевнојезичком изразу.

¹⁷² При томе треба рачунати и на чињеницу да грцизми (као „учене речи”) поодавно учествују у корпусу интернационализама, што је могло утицати на стварање осећаја код дела српских интелектуалаца да том инвентару мора припадати и *-иса*.

тёнцисати (Л. Лазаревић, РСАНУ; РМС), *експлодисати*, *емаљисати* (М. Батут-Јовановић, РСАНУ), *моделисати* (В. Пелагић, РСАНУ), – већ и у облицима у којима је данас обичнији суфикс *-(из)ова*, на пример: *дисциплинисати*, *легалисати* (Б. Нушић, РСАНУ), *драматисати*, *колективисати* (И. Секулић, РСАНУ), *бирократисати*, *германисати*, *модернисати* (С. Јовановић, РСАНУ) (в. VI.2.2). Овакви захвати, који се судећи по обиму не могу сматрати индивидуалним, сведоче колико о виталности једног творбеног механизма, толико о лингвистичком па и екстралингвистичком поимању појединих културолошких процеса од стране српске културне и научне елите. На другој страни, паралелно с овим процесом данас добија замах и процес прихватања великог броја готових позајмљеница са суфиксом *-ира*, које директно улазе у књижевни језик, не стижући увек да се до краја профилишу по творбеним принципима народног језика. Снажно присуство мноштва облика на *-ира* има, тако, за резултат право грађанства још једног страног суфикса. То условљава паралелно функционисање обе творбене морфеме, али и два творбена принципа.

3. Суфикс *-иса* у лексичко-семантичком миљеу

3.1. Узимајући у обзир различите лексичке наносе с овим суфиксом, па делом и њихове морфонолошке и стилско-семантичке одлике, можемо поставити питање: Колико је данас стабилна употреба суфикса *-иса* у српском језику? Језичка грађа, пре свега она из књижевних текстова, показује да, у овом светлу посматрано, суфикс *-иса* срећемо у три основне групе:

а) код изведеница с углавном турским основама (тј. основним речима турскога порекла), обично архаизама, исп. *багателисати*, *баитованисати* (С. Сремац, РСАНУ), *бадависати* / *бађависати*, *дембелисати* (Д. Радић, РСАНУ), *кахвѐндисати*, *мегданисати* (Б. Топић, РСАНУ), *бакалисати*, *глеђѐисати*, *механисати* (М. Шапчанин, РСАНУ), *белажисати*, *курталисати* (Л. Комарчић, РСАНУ), *калдрмисати* (В. Петровић, РСАНУ), *изрѐндисати* (Б. Нушић, РСАНУ), *бојадисати* (Т. Ујевић, РМС), *накатранисати* (М. Крлежа, РСАНУ), *кавѐнисати* / *кафѐнисати* („Политика”, Београд, РСАНУ).

Овде се укључују образовања с претежно етнографско-конфесионалним обележјем, у којима не морају учествовати турске основе: *аминисати* (С. М. Љубиша, РСАНУ), *наводажисати* (С. Сремац, РСАНУ), *апостолисати*, *саборисати* (В. Петровић, РМС).¹⁷³

б) код изведеница с интернационализмом у основи, исп.: *колдорисати*, *жандарисати* (И. Андрић, РСАНУ, РМС), *електрисати* („електрисан”),

¹⁷³ Наравно, у појединим примерима овде се паралелно јавља суфикс *-ова*, исп. *апостолисати* / *апостоловати*.

сати́рисати се (Ђ. Јакшић, РМС), *професòрисати* (С. Винавер, РМС), *декòрисати* (М. Цар, РСАНУ), *литера̀рисати*, *реакциона̀рисати се* (Б. Михајловић-Михиз, РМС), *пролетàрисати се* (С. Јовановић, РМС), *вулгàрисати* (Ј. Продановић, РСАНУ), *варвар̀рисати* (В. Ђорђевић, РСАНУ), *карикату̀рисати* („карикурисан и исмејан”) (Ј. Скерлић, РСАНУ), *комесàрисати* (Б. Ђопић, РСАНУ), *манев̀рисати* („Политика”, Београд, РСАНУ), *избагèрисати* („Борба”, Београд, РСАНУ). Исп. из савремених медија *истолерисати*, *тендерисати*, *фигу́рисати*, или *батлерисати*, *келнерисати* (филм. преводи) и др.¹⁷⁴

в) код творбених неологизама: *култу̀рисати* („Запнимо, ако хоћеш /да ти/ унуци стандардишу и културишу до миле воље”), *стандардисати* (в. културисати) (О. Давичо, РСАНУ), *дубровчàнисати* (’угледати се на дубровачке песнике, писати у духу дубровачке поезије’, Ј. Скерлић, РСАНУ), *лојàлисати* („Они који су, дословце хиљаду двјеста педесет један датум / нормалисали, лојалисали, канцеларисали безвољно или хоћно”), *нормалисати*, *канцеларисати* (в. *лојалисати*) (Р. Зоговић, РСАНУ), *ловћèнисати* („Ловћенисао / Николисао”), *николисати* (в. *ловћенисати*) (М. Павићевић, РСАНУ), *шлагерисати* („Желела је да буде оперска певачица, а шлагерише и севдалише пред радницима једног шумског предузећа”, „Политика”, Београд, РМС: *севдàлисати*).¹⁷⁵

3.2. Обилато учешће суфикса *-иса* у неологизмима указује и на његово присуство у процесима метафоризације. На такву стилско-семантичку димензију указују примери *жандàрисати 2* (’поступати као жандар’), *хохитаплèрисати* (’понети се, понашати се као хохштаплер’) (И. Андрић, РМС), – као и *аждàјисати* (’беснети, пустошити’, И. Секулић, РСАНУ), *дјевèрисати* (’трпати се, узимати учешће у нечему’, С. М. Љубиша, РСАНУ), *мајмун̀исати* (’подражавати, имитирати, опонашати (некога, нешто) као мајмун’, С. Матавуљ, РСАНУ) итд. Овоме су блиска жаргонска образовања обележена шaljивим и пејоративно-ироничним значењима (исп. Андрић 1976), а таква образовања која се приближавају жаргонској употреби присутна су и у савременим медијима, као у примерима: *касандрисана* (асоц. на лик Касандре из једне ТВ серије), *разбибригисано* (из школског програма Радио Београда); *лолитисање* (’понашање попут Лолитиног’, филм. превод), *пинкаџисање* (’посебности у уређивању

¹⁷⁴ Исп. и дублете: *професорисати / професоровати*, *вулгарисати / вулгаризовати*, *варварисати / варваризовати*.

¹⁷⁵ Наведени примери показују да се суфикс *-иса* често везује за основе са сонантом у финалној позицији, посебно са сонантом *р*. На другој страни, када се у финалној основинској позицији нађе фрикатив, учачава се склоност у избору суфикса *-ира*, исп.: *мариширати*, *масирати*, *форсирати* (в. 1.3.1).

програма на ТВ Пинк') и др.¹⁷⁶ Ова стилско-семантичка димензија присутна је и на западнијим теренима, код изведеница са суфиксом *-ира*, и њу карактерише појачана хуморизација (жаргонизација), чак и у оквиру бирократског језичког израза.¹⁷⁷

*

Када је реч о месту суфикса *-иса* у савременом српском језику, из овога се може закључити следеће:

а) Суфикс *-иса* припада старом творбеном наносу, који је постао значајан део баштине српског књижевног језика, посебно у оквиру традиције развијане и неговане у Србији.

б) У домену интернационализама овај суфикс је и данас активан и продуктиван, где учествује као значајно творбено средство; то потврђује и појава његових морфо-варијантских обележја у односу на суфикс *-ира*.¹⁷⁸

в) И на стилистичком плану овај суфикс остварује значајну функцију, укључујући се активно у процесе творбено-семантичких иновација у српском језику. Њих није поштеђен ни српски књижевни језик.

¹⁷⁶ У разговорном језику може се срести низ новијих примера из области технике, као *абдејтисати*, *камерисати* (супр. од *фотографисати*) и др.

¹⁷⁷ На то је указао већ П. Скок пратећи ситуацију „у bosanskom službenom žargonu za vrijeme austrijske okupacije”, када су „službena lica njemačke narodnosti” употребљавала облике попут *tschastieren* (: частити), *prekossawieren* (‘policijski prebaciti nepoželjno lice iz Bosne’) (Skok 1954, исп. фус. 49). Аутор, иначе, бележи и примере изведеница на *-ира* од домаћих основа: *globirati* (: глоба), *urudžbirati* (: urudžba) (Skok 1955–1956: 40).

¹⁷⁸ Судар синонимних и често разнородних творбених морфема обично резултује успостављањем одређених принципа у њиховој дистрибуцији, како на морфонолошком плану, тако на плану стилско-семантичких односа.

VIII. О ПОРЕКЛУ И РАСПРОСТРАЊЕНОСТИ ГЛАГОЛСКОГ СУФИКСА *-оса* Балканистички приступ

1. Основне поставке

О пореклу глаголских *с*-суфикса (нпр. *-са*, *-уса*, *-оса*) у балканословенским језицима у науци углавном није било спорова. Низ истраживача, чија је пажња од почетка више била усмеравана према раширенијој и продуктивнијој варијанти *-уса*, већ поодавно указује на њихово грчко, а у вези с варијантом *-d/m-уса* (с турском претериталном морфемом *d/t*) и грчко-турско порекло (нпр. Miklosich 1889: 8, Mazon 1925, Vasmer 1944: 38–39, Белић 1949: 270, Skok 1955–1956: 37–39, Stachowski 1961: 67–81). Ове суфиксне варијанте доводе се у везу с грчком аорисном морфемом *-σ-*, која је у споју с различитим глаголским основама у грчком језику градила аористе са завршецима *-σα*, *-ισα*, *-ωσα*. Под окриљем балканистичких процеса ови завршеци затим посредством позајмљеница из грчког почињу да творбено утичу на глаголске системе осталих балканских језика (арумунски, румунски, шиптарски), укључујући и словенски ареал: српски, македонски и бугарски језик (Skok: *-isati*¹⁷⁹). У истраживању настанка ових творбених морфема у науци се ретко и спорадично трагало за другим решењима, која би, на пример, полазила од другачијих језичких утицаја. Такође се није посебно трагало ни за унутарњим процесима који су могли подржати учвршћење ових суфиксних варијанти у језицима примаоцима. Ипак, у новије време је указано на могућност различитог порекла суфикса *-уса* и *-оса* у балканословенским језицима или појединим њиховим дијалектима (в. 3, исп. Радић 1995: 59–114, Радић 2010: 227–228).¹⁸⁰ Полазећи од могућих узајамних односа између језика примаоца и језика даваоца, у србистици је, на пример, у вези с овим указано и на присуство *-уса* као завршетка у домаћим образовањима типа *pōsисати*,

¹⁷⁹ П. Скок у ову групу суфикса укључује ширу скалу творбених морфема, исп.: „*Ovamo će još ici šepasāti pored šepēsāti (ŽK) od šēpav*” (Skok: *-isati*¹), иако ово, сматрам, представља посебно питање (исп. фус. 181). Приступ сличан Скоковом негује М. Аргировски (1993) и други аутори.

¹⁸⁰ Тако, И. Клајн бележи да је „*-Осати (-ошем) [...] вероватно грчког порекла, као и -исати*” (Клајн 2003: 332, спац. П. Р.), непосредно упућујући и на поменути Скоков прилог. (Судећи по другим деловима студије, Клајн не доводи у питање грчко порекло суфикса *-уса*. Исто: 339, 352). У вези с тим, Б. Марков, који иначе *-уса* и *-оса* види као грчке утицаје, запажа да су међу изведеницама на *-оса* „*примерите со грчка основа [...] меѓутоа, доста ретки и донекле изолирани*” (Марков 2009: 15, в. IX.4.1.1).

уздисати (Стевановић 1975: 577), у шта се укључују и творбени односи попут *дах* : *дисати*, *уздах* : *уздисати* и сл. У македонистици је, пак, у овом смислу истакнута посебност појединих образовања попут *староса* (нпр. „ми изгледа така темно и старосано”), *скиселоса* („скиселосаната и зовриена од лутина жена”) (у текстовима К. Урдина, Радић 1995: 70), за које се може претпоставити и изванредан творбени однос према именичким образовањима апстрактног значења типа *старос(т)* и *киселос(т)*. На могућност управо оваквих творбених укрштања указују и поједини примери из ранијих књижевних периода (исп. *мртвостан* код Ј. Крчовског, Исто: 59–60), а овакви примери присутни су и у фолклористичком материјалу (исп. *јадоса се* : *јадост*; „дал’ си болен од болести, / ил’ си болен од јадости?”, РМНП). На ту везу са суфиксом *-оса* можда указују и блиска придевска образовања на *-(а)н*, попут *милоств(а)н*, *радост(а)н*, посебно примери *јалос(а)н*, *вијос(а)н*, *јакос(а)н* заступљени у говорима југоисточне Србије, који управо одговарају ситуацији са ширег јужнословенског простора (исп. словеначко *bedosten, jakosten, milosten*, Вајес 1952: 37).¹⁸¹ Могуће је да су поједини типови старих сложеничких конструкција (нпр. код *ушљивосати се*, *уџибросати се* у вези са **sъsati* ’сисати’ из другог дела сложенице; код *мртвосати*, *мртвосан* у вези с **mъrtvo-sъъъ* ’који спава мртвим сном’ – запажање А. Ломе) такође имали одређеног удела у развоју ових образовања. И анализа творбених полукалкава попут срп. *проклетиса/ту/* (← *анатемиса/ти/*), мак. *кртоса* (← *ставроса*) (Радић 1995: 60), вероватно насталих према грчком изворнику, можда би показала да је и ово био један од начина прихватања и ширења ових суфикса у балканословенским језицима.

Иако се с-суфикси рано почињу укоренивати у балканословенској глаголској творбеној структури, изгледа да варијанте *-оса*, за разлику, на пример, од *-иса*, нема на почецима хришћанске писмености у текстовима овога поднебља (исп. Асенова 1989: 43), или је она врло ретка (исп. Vasmer 1944: 38–39). Као да је до продора суфикса *-оса* дошло касније, а можда је у функционалностилој дистрибуцији он имао статус који се у тадашњој писмености није могао посебно исказати. У сваком случају, у балканословенским народним говорима ова глаголска творбена морфема данас се може сматрати продуктивном, о чему говори следећи одељак.

¹⁸¹ Штавише, изгледа да су се у појединим семантичким категоријама ови придевски суфикси у српском језику могли укрстити (исп. шире распрострањено *алдсан*, -а, можда и *вилдсан*, -а). У том смислу, иако с другачијег гледишта, завређује пажњу и квалитативни градијацијски однос у *беласт*, *беласати*, *беласав* : *белост*, *белосати*, *белосан* и сл.

2. О територијалном домету суфикса

2.1. Пратећи главне правце територијалног распрострањавања овог суфикса према јужнословенском западу, на српској територији се јасно уочава његова продуктивност на истоку и југоистоку и слабљење те продуктивности како се иде према западним областима. Као репрезентативан узећу следећи речнички материјал:¹⁸² *гладјосати* (‘изнемогне од глади, ослаби од глади’), *задавосати* („Сбг чу те задавошем”), *збабосати се* (‘остари пре времена, направи се на бабу’), *згуљосати* (‘здере, огули’), *огуљосати* („огуљосан”, ‘огуљен’), *пукњосати се* („пукњосује се”, ‘рађа се (дете)’), *разгрудосати се* (‘рашири се у грудима; ојача, оснажи се’), *смакљосати* („Смакљоше панталоне”), *смирјаносати се* (‘смири се’) – Динић 1988; *бељосати* (‘бити у невољи, беди, патити се, мучити се’),¹⁸³ *затињосати се* (‘покрити се тињом, муљем, благом’), *капосати* (‘дуго седети, чекати, боравити; окапавати’), *крвљосати* (‘крварити, прокрварити’), *кртосати* (‘1. пресећи што у виду крста; укрштати; држати руке прекрштено (не радећи ништа); 2. скитати, тумарати без циља и посла’), *псетосати* (‘живети као пас, мучити се, водити псећи живот’), *родосати се* (‘својатати се, бити у родбинским односима’), *сватосати се* (‘сватити се, ступати у сродство женидбено-удадбеним везама’), *спелосати (се)* (‘претворити се у пепео; добити боју пепела, сасушити се, спећи се’), *џабосати* (‘проводити дане узалуд, ленствовати’)¹⁸⁴ – Живковић 1987; *биљосати се* (‘1. отрујем се лековима; 2. насекирам се’) / *биљосати* („биљосан”, ‘папрено љут’), *врбосати* (‘врбом ограђујем’, Д. М. Ђорђевић), *земљосати се* („Мртвац је тежи од живог човека, јер се ‘земљоше’”, Д. М. Ђорђевић), *мечкосати се* (‘трапавим’) / *мечкосати* („мечкосан”, ‘претерано угојен човек’), *мртвосати се* (‘физички се опу[с]тим’) / *мртвосати* („мртвосан”, ‘мртав уморан’), *пачавросати [се]* (‘прљам се, замазујем се’),¹⁸⁵ *продрљосати* (‘прочистим, продрљашим’), *пустосати* („пустосујем”, ‘проклињем да остане нешто пусто’), *слунчосати се* („слунчошем се”, ‘удара ме сунчаница’), *стипсосати* (‘перем у стипси’, Д. М. Ђорђевић), *ћивдеросати* (‘побесним од муке’)¹⁸⁶ – Митровић 1984; *алосати се* („алосујем се”, ‘деформишем се од дебљине’), *водосати*

¹⁸² Ради уједначеног морфолошког представљања примере наводим у форми инфинитива, иако део српских говора не познаје овај облик. Томе је придружен и један број облика изворно забележених у трпном придеву, што у представљеном материјалу додатно истичем.

¹⁸³ Исп. тур. *belâh* ‘несрећан, јадан, nevaljast, ono što je skorčano s mukama i brigama’ (Škalj.: belâjli).

¹⁸⁴ Исп. тур. *caba* ‘badava, besplatno; zalud’ (Škalj.: džâbê).

¹⁸⁵ Исп. тур. *paçavra* ‘krpetina, komad starog platna ili haljinčeta koje služi samo za čišćenje i brisanje prašine; nešto bezvrijedno što se baca u otpatke’ (Škalj.: pâçavra).

¹⁸⁶ Исп. тур. *çivit* ‘modrilo (vrsta boje)’ (Škalj.: çivit).

(„водошем”, ’претворим се у воду’), *глађосати* („глађосујем”, ’слабим од глади’), *земљосати* („земљошем”, ’добијем боју земље’), *јадосати* („јадосујем”, ’јадујем’), *констросати* („констросујем”, ’оговарам’),¹⁸⁷ *крвљосати* („крвљосан”, ’који је оболео и има превише крви, обично због врућине (код оваца)’), *муљосати* („муљосан”, ’плеснив’),¹⁸⁸ *пустосати* („пустосујем”, ’проклињем’), *рђосати* („рђосан”, ’зарђао’, исп. Рђа рђосана, ’особа недоличног понашања’), *сљскосати* („сљскошем”, ’оболим од туберкулозе’),¹⁸⁹ *свитосати* („свитошем”, ’силно ударим’), *слунчосати се* („слунчосује се”, ’пропада на сунцу (воће)’), *снемосати* („снемошем”, ’уништим; затрем’), *стунтосати* („стунтошем”, ’побегнем; киднем’, слично уз: „тунтошем”),¹⁹⁰ *тафросати се* („тафросујем се”, ’облачим се отмено; гиздав се’),¹⁹¹ *ћудосати се* („ћудошем се”, ’постанем ћудљив’, исп.: „Тај се жена ћудосала и не може никој с њом на крај да искочи”), *цѐрмосати* („цѐрмошем”, ’оболим од цѐрме (костобоље’), *чарапосати* („чарапосан”, ’који није при чистој памети’) – Златановић 1998; *бедџат* (’зло радити, каже се за неку радњу кад се ради без воље, по невољи’), *мирџат* („Мирџи ми, пџпе, овџ дџте”), *огњџат* (’срати, опоганити се’), *пџтџат* (’учинити да се нешто начини пиктијасто’), *трпљџат* (’лежати, боловати трпију’, „Трпџја трпљџсана”) – Елез.; *изренџат* (’изрендисати’, 101), *муњџат* („муња те муњџсала”, 101), *тоњџат се* (’пропасти, пропадати (о намирницама, нпр. кромпиру, грожђу и сл.)’, 124) – Радић 2010; *глеђџат* (500), *зумбџат* (509), *крвљџ[с]ат*, *смрдџат* (500), *таванџат*, *турпиџат* (510) – Симић 1972; *вилосати* („вилосан”), *глеђосати*, *замајосати се* (’забавити се, задржати се’), *каптосати* (’1. за нешто што је пало (обично воће) и густо прекрило земљу; 2. затворити (нпр. изворе)’), *коњосати* (’1. претерано радити; 2. спавати’), *курвосати се*, *мртвосати* („мртвосан”, ’обамро, нпр. од пића’), *распекмезосати се* (’почети плакати, цмиздрити’), *скаменосати се* (’скаменити се’), *сљџосати се* (’сломити се, скршити се’), *смирњосати се*, *спиктијосати се*, *уљосати* („уљосао панталоне”), *уџибросати се* (’1. натопити се џибром; 2. напити се’), *ушљивосати се* (’напити се’) – М. Иванча, Космај (П. Р.).¹⁹²

Ове и друге потврде показују да је ова изоглоса врло снажна у наведеним источним и југоисточним српским областима. Када је реч о западним дометима ове изоглосе, дијалектолошка литература нуди далеко скромнију грађу, исп.: *скорџџат* (’гронути (услед старости)’), 278) – Пешикан 1965; *варџџат* (’кречити’), *врагџџат* (’упропастити, уништити’), *офај-*

¹⁸⁷ Исп. у истом извору: *кџнитрача* ’врста змије отровнице’.

¹⁸⁸ Исп. у истом извору: *муљџ* ’плесан’.

¹⁸⁹ Исп. у истом извору: *сљска* ’туберкулоза’.

¹⁹⁰ Исп. у истом извору: *тјунта* ’густ облак’; *тјунти* ’дими’.

¹⁹¹ Исп. у истом извору: *тафџра* ’отменост; гиздавост’.

¹⁹² Информатор г. Томислав Јовановић.

dōsāt se (‘окористити се’) – Стијовић 1990; *kānosati* (‘бојити галицом; бојити’, „трп. прид. *kānosān*”, 189) – Ђукановић 1995; *žigōsati* („н. п. вола”), *šākosati* (‘ћушити’), *šīkosati* (= обложити шиком) – Караџић 1852; *smrdљosati* (‘бити неактиван, вући се’) – Лазић 2008; *glēћosati*, *žigōsati* („жигосān”, 348) – Недељков 1984; *žigosati*, *šākosati* (: шака) (Жумберак) – Skok (: -isati¹).

2.2. Иако скроман, наведени материјал показује да је територијални захват образовања са суфиксом *-osa* у српском језику пре свега везан за источне и југоисточне говоре Србије, те добрим делом за њене централне говоре – као и за део источних, односно југоисточних говора Црне Горе. Према србистичкој дијалектолошкој терминологији, реч је пре свега о при-зренско-тимочком и косовско-ресавском дијалекту, као и о зетско-рашком дијалекту који је на јужном крилу познат под именом староцрногорски говори. То су углавном они српски говори који се налазе у чврстом контакту с македонско-бугарском језичком облашћу, или су у том контакту некада били (правац јужна и југоисточна Ц. Гора – западна Македонија, исп. Радић 1993). Вероватно је, отуда, ова језичка црта у средишњим балканословенским говорима тек продужетак изоглосе која допире из југоисточних и источних области, у којима је ова творбена морфема, заједно с осталим глаголским с-суфиксима, добро заступљена (исп. Конески 1966: 184, Мирчев 1963: 66–67). У српским областима то су, уосталом, управо они говори који су заједно са својим македонско-бугарским залеђем претрпели снажне балканистичке утицаје, структурно се удаљавајући од западних српских говора, у којима се налази основица савременог српског књижевног језика. На то указује чињеница да је у западнијим областима, на пример већ у западној Србији, или северније (исп. Лазић 2008, Недељков 1984), овај суфикс слабо заступљен.¹⁹³ Тако је за разлику од суфикса *-isa*, који ће добрим делом посредством турцизама (управо укључујући и грчко-турску контаминацију *-диса / -тиса*) бити широко разношен до западних граница српског језика (в. VI.2.2, исп. фус. 197), – суфикс *-osa* остао везан за источније српске области, а његови западни донети, на пример у западној Србији, Војводини, Босни и другде, тек за мали број, делом лексикализованих и миграцијама разнесених облика (исп. примере из досељеничког Жумберка). Отуда ће се код хрватског граматичара С. Бабића овај суфикс наћи у групи с „осталим суфиксима” глаголским, на претпоследњем месту и с тек једним примером: *žigosati* (‘udarati / udariti žig’) (Babić 1986: 454).¹⁹⁴

¹⁹³ Разумљиво је, отуда, што ће он бити још мање присутан у текстовима писаним српским књижевним језиком, нарочито код писаца из западнијих крајева.

¹⁹⁴ Иако је строг нормативистички приступ овде негован и према суфиксу *-isa*, он је, ипак, заступљен с неколика примера и у различитим семантичким категоријама (Исто: 454, 477).

Ипак, целовитија слика о продору овог суфикса према јужнословенском западу може се добити тек јаснијим увидом у хронологију ових процеса, за шта је потребан шири ослонац на податке из историјске дијалектологије. У језичком материјалу Галипољских Срба, на пример, за које поједине претпоставке говоре да су исељени из великоморавске области (Јагодина) у Турску крајем XVI или почетком XVII века (исп. Ивић 1957: 430), изгледа да нема изведеница са суфиксом *-оса*, док оних са суфиксом *-иса* (тачније: *-диса*) има. Срби Галипољци су, притом, како показује Ивићев материјал, поред турских, претрпели и бројне грчке утицаје, али у њиховом језику нема творбене морфеме која се на широком балканском простору управо узима за грцизам (в. 1). Можда то додатно поткрепљује претпоставку с почетка прилога да се суфикс *-оса* из македонско-бугарских, те источних и југоисточних српских области релативно касно почео ширити према средишњој Србији, у чему су му значајна метанастазичка подршка могле бити вардарско-моравска и косовскометохијска миграциона струја из времена њихове појачане активности. И овде, међутим, област северне Албаније, као значајно српско средњовековно миграционо чвориште и размеђа ових метанастазичких струја, остаје непознаница.

3. У миксоглотским творбеним преслијавањима

Представљена грађа говори о томе да је реч о образовањима која по више основа данас припадају дијалекатској и архаичној лексици (нпр. из области етнографије, митологије и др.), често и експресивно обележеној. Уочљиво је да су у својој изворној, потврђеној форми изведенице много пута заступљене у облику придева (трпног), као у наведеним примерима: *огуљосати* („огуљосан”), *биљосати* („биљосан”), *мечкосати* („мечкосан”), *мртвосати* („мртвосан”), *крвљосати* („крвљосан”), *муљосати* („муљосан”), *рђосати* („рђосан”), *чарапосати* („чарапосан”), *трпљосат* („Трпља трпљосана”) (исп. Богдановић 2016: 263), а у појединим случајевима (нпр. „немиросан, не држи га на мира”, Златковић 1989: 382) суфикс *-осан* би се морао сматрати простом творбеном морфемом.¹⁹⁵ Дакле, примарност придевске форме у великом броју потврда као да преусмерава проблем на придевски суфикс *-осан*,¹⁹⁶ а сам тај опсег квалитативности у овим

¹⁹⁵ И с морфонолошког гледишта, за један број глаголских образовања могла би се управо претпоставити посредничка улога трпних глаголских придева, исп. *огуљосати* (: огуљен, Динић 1988), *напуљосати се* (: напуљен, Књажевац, РСАНУ), али и *смрљосати* (: смрљив, Лазич 2008), *вашљосати се* (: вашљив, Бољевац, РСАНУ). Низ консонантских алтернација с морфемског споја могао се механизовано ширити на друге примере, исп. *данчосати* (Расина, РСАНУ), *слунчосати се* (Митровић 1984) и сл.

¹⁹⁶ У формално-граматичком смислу, у низу случајева (исп. *земљ-ос-ан*, *сунч-ос-ан*) морфема *-ос-* се јавља у функцији својеврсне семантичке интензификације. Но, и код

образовањима (од бројних потврда примарно придевских изведеница на *-осан* до учешћа знатног броја медијалних глагола на *-оса*), наводи на закључак да порекло творбене морфеме *-оса(н)* можда треба тражити у каквом страном придевском суфиксу. Већ нам савремено стање на Балкану, без улажења у сложена питања извесних супстратских утицаја, указује на могуће путеве решења овог проблема. Румунски језик, на пример, познаје сличан придевски суфикс *-ios* латинског порекла (лат. *-osus*) у примерима типа: *mustăc-ios*, *negric-ios* (Tiktin 1945: 145–146),¹⁹⁷ а у влашким говорима источне Србије (Пожаревац, Жагубица, исп. фус. 92) и сâм сам бележио придевска образовања на *-uos* у примерима *mustaš' uós* ('човек са великим брковима'), *lǝniós* ('лењив') и сл., свакако с истородном творбеном морфемом. И на јужном крилу, у говору македонских Арумуна (исп. фус. 197), потврђене су бројне изведенице с овим придевским суфиксом, исп. *arən'ós*^u ('mangy'), *arukutós*^u ('circular, round'), *frikós*^u ('fearful'), *həriós*^u ('joyful'), *k'ipitós*^u ('pointed, peak-like'), *minčunós*^u ('lying; liar'), *sənətós*^u ('strong, healthy'), *silnós*^u ('strong'), *vərtós*^u ('strong'), *žilós*^u ('sad, pitiful') (Goľab: 1984: 190–261, исп. и 83). Већ ово мало изведеница, које нису без удела основа словенског порекла (нпр. у *žilós*^u, исп. 1), показује да су по семантичким карактеристикама оне блиске стању у анализираној српској грађи. Подударности има и у другим детаљима. Може се приметити, на пример, да је и у романским и у српским (источнијим, тј. изворнијим) облицима акценат на истом месту – на морфемима *-ос-*. Суфикс *-осан* би, тако, могао бити својеврсна адаптација, миксоглотски производ романско-словенских творбених преслојавања истозначних творбених морфема (тј. својеврсне редупликације *-ос + -ан*, в. фус. 196) на овом делу словенског Балкана, што, наравно, није могло проћи без одговарајуће подршке у домаћем творбеном систему (исп. 1), а затим и задирања у његову глаголску структуру. Као да на то симболички указује изведеница *жигосати* (са словенском основом, познатом и румунском, исп. Skok: žèći), најраспрострањенији облик на *-оса* на западном делу Балкана, који, свакако не случајно, управо припада области сточарске терминологије. А познато је да је на социокултурном плану примат у области сточарства на Балкану кроз читав средњи век припадао влашком (романском, одн. романизованом) становништву (исп. II.3.2).

изведеница са суфиксом *-ан* указано је на семантичку компоненту „пуности” (Babić 1986: 411). То говори и о својеврсном семантичком слагању, али и наслојавању ових морфема у суфиксу *-осан* (в. даље).

¹⁹⁷ Занимљиво је да Скок у везу с посредничком улогом арумунског („cincarskog govora”) доводи територијални пробој суфикса *-иса* у турцизмима на западном Балкану (Skok 1955–1956: 37), док за суфикс *-оса* истиче да је настао „на jedan čudan način” (!?), као варијанта према суфиксу *-иса* (Исто: 38).

Глаголски суфикс *-osa* вероватно, дакле, припада корпусу балканистичких језичких појава у српском језику, односно кругу сложених романско-словенских морфолошких укрштања која су се вековима наслојавала на Балкану. За област источне и јужне Србије, на пример, А. Белић је већ почетком XX века устврдио снажно присуство романског супстрата (Белић 1905: LXXIII).¹⁹⁸ Но, даља истраживања у овом правцу не би смела искључити низ других важних питања, као што је питање творбено-семантичких категорија у којима учествује овај суфикс, питање порекла и развоја његове експресивности, његовог места у творбеном систему српског језика и др., на чему ћу се задржати у следећем прилогу.

¹⁹⁸ Насупрот оваквом стању у источнијим српским областима, на југозападном правцу истородни ће се суфикс у српским говорима јавити у оквиру бројних романских позајмљеница које допиру из приморских крајева, исп. *deliciōzan*, *đeloz(an)* / *đilozan*, *kapriciōzan*, *maliciōzan*, *pelōzan*, *špiritōzan* итд. (Lipovac-Radulović 1981). Путем интернационалне лексике, један број ових примера ући ће и у српски књижевни језик.

IX. ГЛАГОЛСКИ СУФИКС *-оса*

Стилско-семантичке одлике изведеница и место суфикса у творбеном систему

1. Преглед лексичког корпуса

1.1. У свом творбеном систему балканословенски говори имају и глаголски суфикс *-оса*. За разлику од широке заступљености ове творбене морфеме у македонским и бугарским говорима (исп. нпр. Laskowski 1980, Марков 2009; Радева 1979, Selimski 2009), на српском терену она је претежно присутна у источним и југоисточним областима (в. VIII.2). На северу се јавља у српским језичким озама у југозападној Румунији, а на југу у северној Македонији, у оквиру истородног језичког миљеа. Задржаћу се најпре на грађи, односно на прикупљеним потврдама образовања с овим суфиксом у српском језику.¹⁹⁹

1.1.1. Грађа из дијалектолошких и етнографских извора

а) Дијалектолошке студије и монографије: *опљачкосати* („опљачко-саше”, 574) – Белић 1905: 574; *глеђосати*, *здригосати се* (’о млеку (згруша се)'), *пиктосати се* / *питијосати се* / *пифтосати се* (’згусне се, постаје питије'), *стрпосати (се)* – Томић 1989; *глеџосати* (377), *смирјосати се* (448) – Станојевић 1911; *гладјосати* (’изнемогне од глади, ослаби од глади'), *задавосати* („Сбг чу те задавошем”), *збавосати се* (’остари пре времена, направи се на бабу'), *згуљосати* (’здере, огули'), *огуљосати* („огуљосан”, ’огуљен'), *пукњосати се* („пукњосуе се”, ’рађа се (дете)'), *разрудосати се* (’рашири се у грудима; ојача, оснажи се'), *смакљосати* („Смакљоше панталоне”), *смирјаносати се* (’смири се') – Динић 1988; *башкосати се* („башкосуе се”, ’одваја се од друштва'), *бедосати* („бедоше”, ’врши велику нужду') – Динић 1990; *заглибосати се* (’занесе се у неки ситан и неважан посао да изгуби појам о времену'), *крвјосати* (’овца се разболева од неке болести тако да мора да јој се пушта крв да би оздравила'), *крстосати* (’обележи знаком крста'), *макносати се* („мькноше се”, ’1. макне се; 2. нерадо пође'), *тињосати* (’вода наноси тињу, муљ'), *угојосати се* (’угојити се') – Динић 1992; *зрбосати се* (’зрбави се'), *јадосати се* (’секира (се), једи се'), *каменосати* (’покрије гроб каменим плочама'), *крвљосати* (’сере'), *најадосати се* (’наједи се, насекира се'), *накрвљосати се* / *покрвљосати се* (’посере се'), *спитијосати се* (’напра-

¹⁹⁹ Основни принципи изношења овог лексичког материјала одговарају оним изнетим у фус. 182.

ви се на (постане) пихтије’ – Марковић 1986; *земљосати* („земљосан”, ’1. испијена лица, дошао у лицу као земља; 2. кад јело стоји на земљи па почне на њу заударати, каже се земљосано’, 154) – Богдановић 1979; *тубросати* („намотава се ’на трубу”’, 296), *цериносати се* (’упропасти се, учини се аветињом’, 297),²⁰⁰ *шљивосати* („шљивосан”, ’пијан’, 127) – Богдановић 1987; *векосати / овекосати* (’постати вечит, не умрети’, 617), *скробљосати* (’1. претворити се у кашу; 2. ослабити, остарити’, 667), *чарапосати* („чарапосан”, ’мало ћакнут; као да је ударен тешком мокром чарапом по глави’, 679), *четвртосати се* (’удебљати се па добити облик квадрa’, 679) – Златковић 1988; *завратосати* (’ударити снажно (по врату, темену)’, 435), *земљосати* („Чу те – земљошем”, 428), *капосати* (’окапати, остајати дуго на једном месту’, 438), *катрањосати* (’оболети од болести коју карактерише црн измет’, 438), *маџосати се* („Намери́л се на маџије, маџоса́л се”, 332), *набељосати* (’набедити, окривити невиног’, 441, в. фус. 183), *немиросати* („немиро́сан, не држи́ га на ми́ра”, 382), *омаџијосати* („Омаџијоса́ла га та́ја, па́мет му одне́ла”, 332), *приштосати се* (’1. покрити се приштевима (кожа); 2. обавити нужду где не треба (дете)’, 447), *пустосати* („Не́ка му пусто́сује па да не ви́ди аи́р”, 229), *разгубјосати се* (’распадати се на живо од болести’, 448), *скапосати* (’распасти се, иструлити’, 449), *укоросати* („да се сас те́бе наро́д укоросу́је”, 235) – Златковић 1989; *алосати* („а́ла алосана”, 435), *ђубросати се* (’олењити се, запустити се, почети смрдети’, 714), *кљопосати* (’понашати се гордо и глупо као ћуран’, 719), *лљжосати* („лљжна (лљжосана)”, ’лажљивица над лажљивицама’, 721), *најадосати се* („Че му пукне жлчка! – Млого се најадоса!”’, 567), *рђосати* („рђо рђосана”, 560), *црвљосати* (’уцрвљати’, 316), *ипиртосати се* (’омршавити, изгледати као извађен из шпиритуса’, 740) – Златковић 1990; *зевњосати* („зевњосан”, ’пред самрти, онај ко већ мирише на земљу’, 138) – Ћирић 1983; *таткосати* (= ословљавати са „татко!”), *ћеркосати* (= ословљавати са „ћерко!”) – Жугић 2005; *варосати* („вароше чкóљу”, 194), *рђосати* („рђоше”, 186), *тубросати* („туброше плáтно”, 194), *црвљосати* („црвљоше”, 194) – Видоески 1962; *варосати* („варосан”, 216), *рђосати* („рђосан”, 69) – Павловић 1939; *скорџсат* (’гронути (услед старости)’, 278) – Пешикан 1965; *варџсат* (’кречити’), *враџсат* (’упропастити, уништити’), *офајџсат се* (’окористити се’) – Стијовић 1990; *изренџсат* (’изрендисати’, 101), *муњџсат* („муња те муњџсала”, 101), *тоњџсат се* (’пропасти, пропадати (о намириницама, нпр. кромпиру, грожђу и сл.)’, 124) – Радић 2010; *оманђосати* („оманђосан”, 76) – Јовић 1968; *глеђџсат* (500), *зумбџсат* (509), *крвљџ[с]ат*, *смрдџсат* (500), *таванџсат*, *турпијџсат* (510) – Симић 1972; *вилосати* („вилосан”),

²⁰⁰ Исп. туп. *cerime, cereme* ’krivica, odšteta, globa za učinjenu krivicu’ (Škalj.: džeríma).

глеђосати, *замајосати се* (‘забавити се, задржати се’), *каптосати* (‘1. за нешто што је пало (обично воће) и густо прекрило земљу; 2. затворити (нпр. изворе)’), *коњосати* (‘1. претерано радити; 2. спавати’), *курвосати се*, *мртвосати* („мртвосан”, ‘обамро, нпр. од пића’), *распекмезосати се* (‘почети плакати, цмиздрити’), *скаменосати се* (‘скаменити се’), *скљосати се* (‘сломити се, скршити се’), *смирњосати се*, *спиктијосати се*, *уљосати* („уљосао панталоне”), *уџибросати се* (‘1. натопити се џибром; 2. напити се’), *ушљивосати се* (‘напити се’) – М. Иванча, Космај (П. Р., в. фус. 192); *канолати* (‘бојити галицом; бојити’, „трп. прид. каносан”, 189) – Ђукановић 1995; *глеђосати* (348), *жигосати* („жйгосан”, 348) – Недељков 1984.

б) Речничка грађа: *заљевосати* (‘причврстити, спојити ливењем, лемљењем и сл.’) (Тимок), *опрљосати* (‘опрлити, наћи некеме жену за брак, оженити’, М. Станојевић, С. Тимок), исп. *опрљосати се* (‘1. озледити се, повредити се врелом течношћу, паром, ватром [...] опећи се, опржити се’, Ј. Динић, Тимок; ‘2. несрећно се оженити или удати’, Тимок), *откантосати се* (‘откантати се, одвојити се, отргнути се, откачити се’, „Едва се откантоса од нас еданпут”, Ј. Динић, Тимок); *алосати* („бори [се] са алама, и кажу [...] да је алосан”), *вашљосати се* (‘напунити се вашима, увашљивити се’) (С. Грбић, Бољевац); *дангосати* („Они дангошу стоку”) (В. Николић, Лужница); *мањосати*¹ (‘1. страдати, оштетити се од пламењаче; 2. оштетити, уништити виноград, поврће и сл. (о мани, пламењачи)’), *мањосати*² („Мањоши га, нек пропада”), *напуњосати се* (‘најести се, наситити се’) (Књажевац); *гладњосати* (‘изгладнети, омршавити од глади, изнемоћи’), *здригосати* (‘сатрти, измождити’) / *здригосати* („здригосан”, ‘укварен, труо’), *крвљосати* (‘в. крварити’) / *крвљосати* („крвљосан”, ‘крвав’) (Лесковац); *завратосати* (‘ударити, одаламити’) (Пирот); *виносати* (‘проводити буран живот, тумарати, скитати, мангупирати се’), *гладосати* (‘огладнети, постати гладан’), *глувосати* (‘поста(ја)ти глув, (о)глувети’), *гњидосати* (‘доби(ва)ти гњиде’), *кавгосати се* (‘посвађати се, посвадити се’), *маглосати* (‘побећи, утећи, ухватити маглу’) (Врање); *крвљосати* (‘вршити нужду’) (Вучитрн); *варосати* (‘1. окречити, кречити; 2. набелити, белити (лице)’), *врагосати* (‘уништити, упропастити’) (Призрен); *зёмљосати се* (‘добити боју тамну као земља (од стајања у земљи, болести, бриге и сл.), веома ослабети, омршавити’) (Морача); *данчосати* („т. ј. удари му се данце”) (С. Мијатовић, Расина); *муњосати* („Муња те муњосала”) (Врњци); *дангосати* (‘в. дагмаисати’), *ђаволдосати се* (‘в. ђаволисати’), *зумбосати* (‘в. зумбати’), *капљосати* (‘дуго боловати (без изгледа на оздрављење)’), *мртвосати* (‘спавати дубоким, тешким, бесвесним сном (обично после пијанства)’), *мувтосати* (‘узети, узимати мукте, бадава, без одговарајуће накнаде’) (Параћин); *алосати се* (‘нагазити на чини’) (С. Мијатовић, Левач и Темнић); *згромдосати* („Гром те згромо-

сао!”) (Левач); *коњосати се* (’тући се, ударати јако, снажно, као коњи’) (В. Пчелице, Крагујевац); *бџосати* (’(о)белити, (о)кречити’) (Т. Радивојевић, Лепеница); *биљосати се* (’1. снабде(ва)ти се лековитим биљем; 2. опи(ја)ти се мирисом неке биљке, омамити се, омамљивати се’) (Ресава); *алосати* („ко да га је ала алосала”) (М. Пожаревац) – РСАНУ; *бељосати* (’бити у невољи, беди, патити се, мучити се’, в. фус. 183), *затињосати се* (’покрити се тињом, муљем, блатом’), *капосати* (’дуго седети, чекати, боравити; окапавати’), *крвљосати* (’крварити, прокрварити’), *кртосати* (’1. пресећи што у виду крста; укрштати; држати руке прекрштено (не радећи ништа); 2. скитати, тумарати без циља и посла’), *псетосати* (’живети као пас, мучити се, водити псећи живот’), *родосати се* (’својатати се, бити у родбинским односима’), *сватосати се* (’сватити се, ступати у сродство женидбено-удадбеним везама’), *спелелосати (се)* (’претворити се у пепео; добити боју пепела, сасушити се, спећи се’), *иабосати* (’проводити дане узалуд, ленствовати’, в. фус. 184) – Живковић 1987; *биљосати се* (’1. отрујем се лековима; 2. насекирам се’) / *биљосати* („биљосан”, ’папрено љут’), *врбосати* (’врбом ограђујем’, Д. М. Ђорђевић), *земљосати се* („Мртвац је тежи од живог човека, јер се ’земљоше””, Д. М. Ђорђевић), *мечкосати се* (’трапавим’) / *мечкосати* („мечкосан”, ’претерано угојен човек’), *мртвосати се* (’физички се опу[с]тим’) / *мртвосати* („мртвосан”, ’мртав уморан’), *пачавросати [се]* (’прљам се, замазујем се’, в. фус. 185), *продрљосати* (’прочистим, продрљашим’), *пустосати* („пустосујем”, ’проклињем да остане нешто пусто’), *слунчосати се* („слунчошем се”, ’удара ме сунчаница’), *стипсосати* (’перем у стипси’, Д. М. Ђорђевић), *ћивдеросати* (’побесним од муке’, в. фус. 186) – Митровић 1984; *алосати се* („алосујем се”, ’деформишем се од дебљине’), *водосати* („водошем”, ’претворим се у воду’), *глађосати* („глађосујем”, ’слабим од глади’), *земљосати* („земљошем”, ’добијем боју земље’), *јадосати* („јадосујем”, ’јадујем’), *констросати* („констросујем”, ’оговарам’),²⁰¹ *крвљосати* („крвљосан”, ’који је оболео и има превише крви, обично због врућине (код оваца)’), *муљосати* („муљосан”, ’плеснив’),²⁰² *пустосати* („пустосујем”, ’проклињем’), *рђосати* („рђосан”, ’зарђао’, исп. „Рђа рђосана”, ’особа недоличног понашања’), *сьскосати* („сьскóшем”, ’оболим од туберкулозе’),²⁰³ *свитосати* („свитошем”, ’силно ударим’), *слунчосати се* („слунчосује се”, ’пропада на сунцу (воће)’), *снемосати* („снемóшем”, ’уништим; затрем’), *стунтосати* („стунтошем”, ’побегнем; киднем’, слично уз: „тунтошем”),²⁰⁴ *тафросати се* („тафросујем се”, ’облачим се

²⁰¹ Исп. у истом извору: *кóнитрача* ’врста змије отровнице’.

²⁰² Исп. у истом извору: *муљó* ’плесан’.

²⁰³ Исп. у истом извору: *сьска* ’туберкулоза’.

²⁰⁴ Исп. у истом извору: *ту́нта* ’густ облак’; *ту́нти* ’дими’.

отмено; гиздам се’),²⁰⁵ *ћудосати се* („ћудошем се”, ’постанем ћудљив’, исп.: „Тај се жена ћудосала и не може никој с њум на крај да искочи”), *цѣрмосати* („цѣрмошем”, ’оболим од цѣрме (костобоље’’), *чарапосати* („чарапосан”, ’који није при чистој памети’) – Златановић 1998; *бедѡсат* (’зло радити, каже се за неку радњу кад се ради без воље, по невољи’), *мирѡсат* („Мирѡши ми, пѡпе, овѡ дѣте”), *огњѡсат* (’срати, опоганити се’), *пѡтѡсат* (’учинити да се нешто начини пиктијасто’), *трпљѡсат* (’лежати, боловати трпију’, „Трпѡја трпљѡсана”) – Елез.; *алѡсат* (’нападати, сатр-ти, уништити, прождрети’), *бел’авѡсат* (’лоше урадити, упропастити’, исп. фус. 183), *имењѡсат (се)* (фолк. ’именоват (се)’), *муњѡсат* (’уништити, упропастити’), *стравѡсат се* (’уплашити (се)’ – Букумирић 2012; *смрѡсати* (’бити неактиван, вући се’) – Лазић 2008; *жѡгосати* („н. п. вола”), *шѡкосати* (’ћушити’), *шѡкосати* (= обложити шиком) – Караџић 1852; исп. *žigosati*, *šakosati* (: шака) (Жумберак) – Skok (: -isati¹).

1.1.2. Грађа из народне књижевности

а) Поезија: *мађосати* (’зачарати мађијама, опчинити, омађијати’, Тимок) – РСАНУ; *шѡкосати* („млетачкијем златом шикосане”) – РМС; *срмосати* („док је трепке срмосала”, 138) – Бован 1989-I; *var[ò]sati* („Sva odaja šikom šikosata, / A polu je zlatom varosata”, в. *varosati*), *šikosati* („Sve saraji šikom šikosati”) – Škalj.; *varosati* („Stare kule varosala”, 149), *kanosati* („Ruјnom boјom ruke kanosati”, 136), *šikosati* („Po kraјeva šikosano”, 155) – Вашић.

б) Проза: *омађијосати* („стра га да га баба не омађијоше”, 26), *пустаосати* (= клети да остане пусто, 464), *спитосати се* („и он се спитосе, направи се питије”, 487) – Ђорђевић 1988; *варосати* (в. зидосати), *зидосати* („Зид, зид, зидосан, / вар, вар, варосан”, 271) – Бован 1989-II.

1.1.3. Грађа из књижевних текстова

Проза:²⁰⁶ *каносати* („каносу косу”, РСАНУ) – С. Сремац; *глеђосати* („глеђосан”), *зѡмљосати се* („земљосан пићем”, ’опити се, напити се (од алкохолног пића)’), *мртвосати се* (’под дејством пића, алкохола довести, доводити себе у стање умртвљености, тешког, бесвесног сна’) (РСАНУ) – Д. Радић; *жѡгосати* (’јавно, оштро осудити, осуђивати; оптужити, оптуживати’, РСАНУ) – В. Петровић; *мртвосати* („отпор улежане мртвосане земље”, РСАНУ) – Б. Ћопић; *миросати* (’(по)мазивати светим миром по челу после целивања икона; миропомазати, миропомазивати’, РСАНУ) – М. Шапчанин; *зѡмљосати се* (’опити се, напити се (од алкохолног пића)’), *крвљосати* (’јести стално, много, халапљиво, ждерати’) (РСАНУ)

²⁰⁵ Исп. у истом извору: *тафра* ’отменост; гиздавост’.

²⁰⁶ У уметничкој поезији примери су ретки, исп. *жѡкосати* („Рогови му прани, / жиком жикосани”, Р. Кошутић) – РСАНУ.

– С. Винавер; *закљиносати* (‘в. заклити’, РСАНУ) – С. Ранковић; *згрџмосати* (‘уништити, убити’, „Знаш ли ти ... да ћу да те згромошем”, РМС), *кџносати* (‘обављати неки тежак, напоран посао, мучити се, диринцити’, РСАНУ) – С. Јаковљевић; *ожјџгосати* (‘обележити, окарактерисати у негативном смислу’, РСАНУ) – А. Барац, Ј. Бенешкић; *зџмосати* („У целој кући под је [...] земљосан”, РСАНУ) – Ј. Цвијић; *отџносати се* (‘оболети од тоње, пламењаче (о житу)’, РСАНУ) – Н. Ранојевић; *омајџсати (се)* (‘в. омајати (се)’, „и тако дејствује на њих, да их можемо све на том месту као омајосане похватати”, РСАНУ) – „Српске новине”, 1886.

1.1.4. Грађа из жаргона

Зџмосати се (‘напити се, опити се’), *кџносати* (‘1. напорно радити, ринтати; 2. спавати’), *кџросати* (‘преварити’), *трџвосати се* (‘дрогирати се марихуаном’), *шљџвосати* (‘резивати, тицати се, бринути’) – Андрић 1976; *пошџосати* (‘обљубити’) – Sabljak 1981.

2. Творбено-семантичка анализа изведеница

2.1. Језички материјал показује, најпре, да се поред суфикса *-оса* у једном броју примера може забележити и његова варијанта *-јоса* (нпр. *смирјосати се*, *гладјосати*, *разгубјосати се* 1.1.1а), односно *-’оса* (*огуљосати*, *пукњосати се* 1.1.1а, *дџнчосати*, *слунчосати се* 1.1.1б, исп. фус. 195). У творби овим суфиксом учествују именичке (исп. *глеђосати*, *крџосати* 1.1.1а, *псетосати* 1.1.1б, *срмосати* 1.1.2а), придевске (*мртвосати* 1.1.1а, *гљџвосати*, *бџелосати* 1.1.1б) и глаголске (*пукњосати се*, *макносати се* 1.1.1а, *снемосати* 1.1.1б) основе. Ређе се јављају друге врсте основа (исп. прилошку основу у: *мјџвосати*, *џабосати* 1.1.1б).²⁰⁷ У структури ових образовања учествују и глаголске основе с префиксом (нпр. *задавосати*, *распекмџосати се* 1.1.1а, *омађијосати* 1.1.2б, *згрџмосати* 1.1.3). Глаголи с овим суфиксом широког су граматичког опсега. По виду, учествују и свршени и несвршени (*разгрудосати се* 1.1.1а : *капљосати*, *мртвосати* 1.1.1б), али и двовидски глаголи (*бџелосати*, *крџосати* 1.1.1б, *жјџгосати*, *мјџросати* 1.1.3). По роду, овде су присутни и прелазни и непрелазни глаголи (*жјџгосати* 1.1.1б : *кџносати* 1.1.3), при чему су у овој последњој групи прилично заступљени медијални, нарочито повратни глаголи (*гладјосати*, *згрџосати се*, *векосати* / *овекосати*; *тоњџсат се* 1.1.1а).

²⁰⁷ У појединим примерима учествују реструктурисане основе, нпр. скраћена основа у: *пикџосати се* / *пифџосати се* (исп. *птијосати се*, *спикџијосати се*) 1.1.1а, *мџџосати* 1.1.2а (исп. *омађијосати* 1.1.2б) и сл.

2.2. На семантичком плану могу се у општим цртама издвојити три главне категорије глагола са широм скалом семантичких прелаза међу њима:²⁰⁸

2.2.1. Прва семантичка категорија окупља глаголе који претежно значе унутарњи процес, стање – физичко, хемијско, психичко и сл. (доминантан семантички образац: 'поста(ја)ти, би(ва)ти, тј. претворити се, претварати се у...' / 'поста(ја)ти (као)...'): *пиктосати се (питијосати се / пифтосати се), смирјосати се (смрјаносати се, смрњосати се), збабосати се, разгрудосати се, угојосати се, јадосати се, земљосати (зевњосати), џеримосати се, векосати (/ овекосати), скрбљосати, четвртосати се, ђубросати се, рђосати, шпиртосати се, смрдџат, скаменосати се, уџибросати се* 1.1.1а, *крвљосати ('крварити'), гљадосати, мртвосати, спелелосати (се), земљосати се, пачавросати [се], ђивдеросати, алосати се, водосати, муљосати, рђосати, ђудосати се* 1.1.1б, *спитосати се* 1.1.2б, *зёмљосати се, мртвосати се* 1.1.3, *зёмљосати се* 1.1.4.

С обзиром на издвојена семантичка обележја, овој категорији припада и класа глагола који значе нападнутост каквим болестима (често микро-организмима и сл. појавама) као процесима којима је објекат изложен и „трпи“ их: *згрбосати се, катрањосати, приштосати се* 1, *разгубјосати се, црвљосати, тоњџат се* 1.1.1а, *вџиљосати се, мањосати¹, гљувосати, гњидосати, сьскосати, џермосати, трпљџат* 1.1.1б, *отдњосати се* 1.1.3. Овој семантичкој категорији су блиски глаголи што значе начин понашања људи који је, по човековом виђењу, сличан понашању појединих животиња (нпр. живети / радити / спавати / ходати / јести као...): *коњосати* 1.1.1а, *псетосати, мечкосати (се)* 1.1.1б, – али и натприродних, митских бића: *врагосати, ђаволџосати се, алосати се* 1.1.1б, исп. *вилосати* 1.1.1а.²⁰⁹ Поједини глаголи ове групе, као *мечкосати (се), алосати се*, приближавају се значењу нападнутости каквим болестима.

2.2.2. Друга семантичка категорија обухвата глаголе који значе радњу махом каквог спољашњег деловања, односно обележавања – употребом (нпр. наношењем) каквог материјала, односно елемента, снабдевањем, (до)обликовањем и сл. (доминантан семантички образац: 'нанети, наносити шта' / 'снабде(ва)ти чиме' / '(до)обликовати шта чиме' / 'обележити, обележавати чиме' и сл.): *глеђосати, крстосати, тињосати, каменосати, трубосати, чарапосати, варосати, тавандџат, уљосати, кџаносати*

²⁰⁸ С данашњег становишта, у низу примера творбена мотивисаност није лако препознатљива (исп. *здригосати се, кљопосати, каптосати* 1.1.1а, *контросати, свитосати* 1.1.1б), што већ само по себи указује на архаичност ових изведеница. И поједина значења која дају лексикографи (исп. *џлосати се* 'нагазити на чини', 1.1.1б) говоре о томе да је у низу изведеница мотивисаност све мање докучива.

²⁰⁹ У друштвеном, пак, миљеу, у значењу начина понашања, тј. рођачко-обредног повезивања међу људима, бележе се глаголи *родосати се* и *сватосати се* 1.1.1б.

1.1.1a, *варосати*, *данчосати*, *белосати*, *биљосати се 1*, *затињосати се*, *кртосати 1*, *вробосати*, *стипсосати*, *мирџосат*, *шаќосати / šàkosati* 1.1.1б, *шиќосати*, *срмосати*, *varosati*, *kanosati* 1.1.2a, *гледњосати*, *миросати*, *заклињосати*, *зёмљосати* 1.1.3.²¹⁰ Овоме су семантички блиски глаголи у значењу спољашњег деловања које се своди на употребу каквог техничког средства, алатке: *изрендџосат*, *зумбџосат*, *турпијџосат*, *жигосати* 1.1.1a, *дангосати*, *зумбосати*, *жигосати* 1.1.1б.

У једном броју примера исказан је појачан ступањ апстрактности, те је код ових глагола природа спољашњег дејства (доминантно апстрактног) обично у непосредној вези с каквим следственим унутарњим стањем код објекта (углавном особа), исп.: *маџосати се (омаџијосати, оманђосати)*, *набелјосати*, *укоросати* 1.1.1a, *муњосати*, *згромџосати*, *биљосати се 2*, *бељосати*, *слунчосати се* 1.1.1б, *мађосати* 1.1.2a, *згрџосати*, *омајџосати се* 1.1.3, *травосати се* 1.1.4. Отуда се у овој групи често налазе примери који су на размеђу прве и друге семантичке категорије.²¹¹

2.2.3. Трећа семантичка категорија чини својеврсну опозицију према претходним двома. По својим особеностима, ови глаголи се противстављају глаголима из претходних категорија јер се, иако се то може уочити и код једног броја тамошњих примера, улога глаголског суфикса овде углавном своди на својеврсно модификационо средство. То можда говори о једној врсти иновационих творбених процеса заснованих преваходно на процесима пејоризације (в. 3), исп. *опљачкосати* (: опљачкати), *задавосати* (: задавити), *згуљосати*, *огуљосати* (: гулити), *пукњосати се* (: пукнути), *смакљосати* (: смакнути), као и у низу других примера: *заглибоосати се*, *макносати се*, *јадосати се*, *најадосати се*, *капосати*, *офајџџосати се*, *замајџосати се*, *курвосати се* 1.1.1a, *откàнтосати се*, *мањосати*², *напуњосати се*, *кавгосати се*, *капосати*, *џабосати*,²¹² *продрљосати*, *јадосати*, *снемосати*, *стунтосати*, *тафросати се*, *бедџосати*²¹³ 1.1.1б, итд.

И поред низа семантичких преклапања и прожимања, поједина глаголска образовања није могуће безрезервно сврстати у издвојене семантичке категорије. Исп. пример *пустосати* 1.1.1a-б, 1.1.2б који значи магијску радњу клетве говорењем (/ понављањем израза): „да остане *пусто!*”, као

²¹⁰ Исп. облике у међусобно полисемном односу из прве и друге семантичке категорије – *зёмљосати се* ('добити боју тамну као земља' 1.1.1б) : *зёмљосати* („под је [...] земљосан" 1.1.3); *скаменосати се* ('скаменити се') : *каменосати* ('покрије гроб каменим плочама') 1.1.1a.

²¹¹ И овде се могу забележити полисемни облици, исп. *биљосати се 1* ('снабде(ва)ти се лековитим биљем') : *биљосати се 2* ('опи(ја)ти се мирисом неке биљке, омамити се, омамљивати се') 1.1.1б.

²¹² Исп. дијал. *џабалебарити* 'џаба јести хлеб' (П. Р.).

²¹³ Исп. дијал. *радити нешто (као) од беде* 'радити од невоље, без жеље; лоше радити' (П. Р.).

и експресивне примере (веров. пејоративе) *таткосати*, *ћеркосати* 1.1.1а, који значе ословљавање са „татко!“ / „ћерко!“.

3. О стилским одликама изведеница

3.1. Изложена семантичка класификација указује на широке стилске могућности глагола на *-оса*. У представљеној грађи налази се велики број пејоративно обележених глагола, на шта је већ указивано у научној литератури (нпр. Богдановић 1984, Бјелетић 1994: 269–270, Радић 1995: 102–105, исп. X). На присуство стилско-семантичке интензификације често непосредно указују и сама значења која наводе лексикографи, исп. *гладјосати* (‘изнемогне од глади, ослаби од глади’), *збабосати се* (‘остари пре времена, направи се на бабу’), *макносати се* 2 (‘нерадо пође’), *капосати* (‘окапати, остајати дуго на једном месту’) 1.1.1а, *капљосати* (‘дуго боловати (без изгледа на оздрављење)’), *кртосати* 1 (‘држати руке прекрштено (не радећи ништа)’), *џабосати* (‘проводити дане узалуд, ленствовати’), *биљосати* („биљосан”, ‘папрено љут’), *мечкосати* („мечкосан”, ‘претерано угојен човек’), *слунчосати се* (‘удара ме сунчаница’), *смрђљосати* (‘бити неактиван, вући се’) 1.1.1б, *зёмљосати се* (‘опити се, напити се (од алкохолног пића)’), *мртвосати се* (‘под дејством пића, алкохола довести, доводити себе у стање умртвљености, тешког, бесвесног сна’), *крвљосати* (‘јести стално, много, халапљиво, ждерати’), *ожјгосати* (‘обележити, окарактерисати у негативном смислу’) 1.1.3. Ова значења се стога представљају уз ослањање на бројне семантичке квалификације, као: „дуго” (остајати на једном месту / боравити / боловати), „нерадо” (поћи), „претерано” (бити угојен), „много” / „стално” (јести), „пре времена” (остарити) и сл., а у једном броју ових облика (исп. *кртосати*, *џабосати*) у значењу се препознаје и условљеност друштвеним контекстом. Секундарно значење наведено уз пример *ожјгосати* ‘окарактерисати у негативном смислу’ – сасвим добро представља природу конотације којом се одликују ови облици, односно њихову доминантно пејоративну вредност.²¹⁴

Иако се у лексикографским тумачењима пејоративност не издваја увек експлицитно, она је у примерима наведеним уз одреднице често препознатљива из самог контекста, исп. *смакљосати* („Смакљоше панталоне”) 1.1.1а, *откантосати се* („Едва се откантоса од нас еданпут”), *мањосати*² („Мањоши га, нек пропада”) 1.1.1б. Наравно, један број образовања може већ значењем своје основне речи бити пејоративно обележен, што не оспорава пејоративну вредност суфикса, односно његов

²¹⁴ У речницима се понекад лексикографским ознакама и непосредно указује на фигуративност, одн. пејоративност у значењима ових изведеница. Уз пример *стравџсат* (*се*) 1.1.1б бележимо и: „аугм према стравит”.

модификациони карактер, исп. *задавосати*, *угојосати се*, *згробосати се*, *ђубросати се*, *смрдџсат*, *курвосати се* 1.1.1а, *каџгосати се*, *муџтосати*, *кођосати се*, *псетосати*, *пачавросати* [се], *продрљосати*, *пустосати*, *трпљџсат* 1.1.1б. Овде се, штавише, може говорити о својеврсној основинско-суфиксној семантичкој атракцији, односно компатибилности, познатој и у творби изведеница другим суфиксима, посебно страним (исп. Радић 2001: 181–182).

3.2. Несумњиво је да исказана експресивност носи дубоко народску, често и интимну, социјално затворену употребу ових облика, што је исказано и у опажању истраживача да су глаголи на *-оса* „из најуже сфере човекове свакодневне активности” (Богдановић 1984: 24), а сама њихова пејоративност добрим делом везана за дискурс оговарања, „односно изрицање *прекора* и *омаловажавања*” (Исто).²¹⁵ Ту народску димензију потврђује и чињеница да су образовања са суфиксом *-оса* често у служби универбизације бројних народних израза и фразеологизама, исказаних различитим поређењима, метафорама, симболичким значењима и др., као у примерима: *чарапосати* („чарапосан”, ’мало ћакнут; као да је ударен тешком мокром чарапом по глави’), *завратосати* (’ударити снажно (по врату, темену)’), тј. *зџ врат*), *земљосати* („Чу те – земљошем”, исп. сравнити (кога) са земљом, П. Р.), *катрањосати* (’оболети од болести коју карактерише црн измет’, асоц. катран), *пустосати* („Нека му пусто́сује па да не види ајр”), *скорџсат* (’гронути (услед старости)’), *врагџсат* (’упропастити, уништити’, исп. отићи у / до врага, П. Р.), *распекмесосати се* (’почети плакати, цмиздрити’, асоц. пекмес), *ушљивосати се* (’напити се’, асоц. алкохолно пиће шљивовица) 1.1.1а, *опрљосати се* 2 (’несрећно се оженити или удати’), *вилњосати* (’проводити буран живот, тумарати, скитати, мангупирати се’, асоц. вила, вилко, вилењак), *магљосати* (’побећи, утећи, ухватити маглу’), *земљосати се* (’добити боју тамну као земља (од стајања у земљи, болести, бриге и сл.), веома ослабети, омршавити’), *мртвосати* (’спавати дубоким, тешким, бесвесним сном (обично после пијанства)’), *кођосати се* (’тући се, ударати јако, снажно, као коњи’), *крстосати* 2 (’скитати, тумарати без циља и посла’, исп. крстарити), *псетосати* (’живети као пас, мучити се, водити псећи живот’) 1.1.1б,²¹⁶ *жџгосати* (’јавно, оштро осудити, осуђивати; оптужити, оптуживати’), *земљосати се* (’опити се, пити се (од алкохолног пића)’), *крвљосати*

²¹⁵ Зато је и сам опсег семантичке дисперзије код ових глагола кадшто врло широк, као у примерима: *крвљосати* (’в. крварити’) / *крвљосати* (’вршити нужду’) 1.1.1б / *крвљосати* (’јести стално, много, халапљиво, ждерати’) 1.1.3 (исп. фус. 210 и 211).

²¹⁶ Такође у *мечкосати се* (’трапавим’), *мртвосати* („мртвџсан”, ’мртвџ уморан’), *пачавросати* [се] (’прљам се, замазујем се’), *ћивдеросати* (’побесним од муке’), *бедџсат* (’зло радити, каже се за неку радњу кад се ради без воље, по невољи’, в. фус. 213), *огњџсат* (’срати, опоганити се’) 1.1.1б.

(’јести стално, много, халапљиво, ждерати’), *згрòмосати* (’уништити, убити’), *кòњосати* (’обављати неки тежак, напоран посао, мучити се, диринцити’) 1.1.3, *кòњосати* (’1. напорно радити, ринтати; 2. спавати’), *трàвосати се* (’дрогирати се марихуаном’) 1.1.4.

Тиме је не само учвршћена полисемија код низа примера (в. фус. 215) већ су омогућена и тананија стилско-семантичка нијансирања код ових образовања, као у:

- *земљосати* („земљосан”, ’1. испијена лица, дошао у лицу као земља’) 1.1.1а / *зèмљосати се* (’добити боју тамну као земља (од стајања у земљи, болести, бриге и сл.), веома ослабети, омршавити’) / *земљосати се* („Мртвац је тежи од живог човека, јер се ’земљоше”’) 1.1.1б / *зèмљосати се* („земљосан пићем”, ’опити се, напити се (од алкохолног пића)’) 1.1.3 (исп. изразе типа: црн / тежак / пијан као земља);
- *мртвосати* („мртвосан”, ’обамро, нпр. од пића’) 1.1.1а / *мр̀твосати* (’спавати дубоким, тешким, бесвесним сном (обично после пијанства)’) / *мртвосати се* (’физички се опу[с]тим’) / *мртвосати* („мртвòсан”, ’мртав уморан’) 1.1.1б / *мр̀твосати се* (’под дејством пића, алкохола довести, доводити себе у стање умртвљености, тешког, бесвесног сна’) 1.1.3 (исп. изразе типа: мртав пијан, мртав хладан, мртав уморан), и др.

3.3. Посебан вид експресивности садржан је у редупликационим формама, композиционим понављањима у оквиру различитих израза (тзв. етимолошка фигура, в. I.3.3),²¹⁷ као у именичко-глаголским моделима типа: „муња те муњòсала” (: муњòсати) 1.1.1а, „гром те згромòсао” (: згромòсати), исп. „ко да га је ала алосала” (: алосати) 1.1.1б. Томе се прикључују изрази с именским (именичко-придевским) компонентама, као: „áла алòсана” (: алосати) или „р̀ђо р̀ђòсана” (: р̀ђосати) 1.1.1а, који своју стилско-семантичку интензификацију заокружују својеврсном суперлативном вредношћу. Тако, уз пример „л̀ђжна (л̀ђжосана)” (: л̀ђжосати) 1.1.1а лексикограф управо и наводи значење ’лажљивица над лажљивицама’, а у том стилско-семантичком пољу налази се и пример наведен уз: *трпљòсат* („трпјја трпљòсана”) 1.1.1б.²¹⁸ Уз одредницу *мр̀твосан* и *мртвòсан*² у РСАНУ се бележи: „(често уз „мртав”) *потпуно, крајње уморан*. – [...] Мртва сам мртвосана, морам да легнем (И).” Овакви су примери, чини се, настали по врло једноставним језичким обрасцима (исп. „Sve saraji šikom šikosati” 1.1.2а : *Слунце слунчоше, исп. *слунчосати се* 1.1.1б), што вероватно потврђује и чињеница да их срећемо у архаичним језичким моделима

²¹⁷ У структурном смислу, постоје различите врсте редупликација (в. Бјелетић 1994: 268, Радић 1998, и тамо наведену литературу).

²¹⁸ Исп. и *вилосати* („вилосан”, „Вилко вилосни”, Ресава, РСАНУ).

– разнородним фолклористичким формама (клетвама, грдњама, поругама), којима балканска област не оскудева.²¹⁹ На јужном правцу, на пример, у македонском језику, који се управо одликује великим бројем језичких балканизама, ови редупликациони модели су у етнографском дискурсу врло продуктивни (исп. „чума да те чумоса”, „мољња да те мољоса”, „рофја те рофиосала”; „крсте крастосан”, „вештеру вештеросан”, „змијо змијосана”, „куче кучосано”), налазећи повремено своје снажне стилске одразе и у савременој уметничкој литератури (в. X).

3.4. Но, остаје питање: Откуда овако изразита стилска обележеност (пејоративност) у изведеницама с овим суфиксом? Н. Богдановић истиче да је склон мишљењу да ова пејоративност „долази од употребе страног форманта” (Богдановић 1984: 24).²²⁰ М. Бјелетић, шире се ослањајући на научну литературу, сматра да је „једно од честих средстава експресивизације [...] и употреба страних елемената” (Бјелетић 1994: 269). Аутор, притом, разматрајући употребу суфикса *-оса* и *-иса*, претпоставља и да „узрок фреквентности ових, пореклом грчких, суфикса лежи у експресивности спиранта” (Исто). Страно порекло суфикса, грчко и(ли) романско (исп. VIII), свакако је добра основа за развој његове експресивности, јер лингвистима је позната појава реинтерпретације страних језичких елемената у језику примаоцу (Станкјевич 1964: 132). Могуће је да су облици на *-оса* улазећи у српски и шири, балканословенски језички ареал добијали одређену социокултурну конотацију стварану у миљеу својеврсног односа према „другом” и „другачијем”. А овакав однос се на језичком плану често исказује пејоризацијом.

4. Место суфикса у творбеном систему: *-оса* према *-иса*

4.1. Разматрање питања места суфикса *-оса* у творбеном систему српског језика најпре има смисла у оквиру анализе односа овог суфикса према конкурентним суфиксима страног порекла, тј. у вези с његовим статусом у подсистему страних глаголских суфикса. Овде се посебно издваја питање односа суфикса *-оса* према њему најближем – суфиксу *-иса*. Већ су прве научне обраде ових творбених морфема, непосредно или посредно, упућивале на њихову међусобну блискост, почевши од њиховог заједничког порекла (в. VIII. 1). На морфолошком плану указивано је на то да оба суфикса учествују у творби двовидских глагола, односно глагола који теже да сачувају двовидска обележја (Радић 1995: 90–91). Истакнута је стилска маркираност (нпр. разговорни карактер, архаичност, експресив-

²¹⁹ Исп.: „Зид, зид, зидосан, / вар, вар, варосан”, 1.1.26.

²²⁰ Аутор пише да не види да је суфикс *-оса* „што друго до грчки аорисни формант *ос-*” (Исто).

ност, метафоричност) изведеница са суфиксом *-иса* (исп. VII.3), као што се то бележи и код изведеница са суфиксом *-оса*. Итд.

Ипак, подробнијом анализом могу се установити, или бар назначити, и неке битније разлике између ових творбених морфема, тј. њихових изведеница.

4.1.1. Иако би статистичка анализа дала поузданије резултате, утисак је да међу изведеницама са суфиксом *-оса* знатан удео имају домаће основе, док се основе изведеница са суфиксом *-иса* одликују већим бројем речи страног порекла (Радић 1995: 106–108). Међу овим последњим најпре су присутни бројни турцизми (нпр. *кафенисати*, *севдалисати*), укључујући и суфиксне деривате с турским претериталним *d/t* (*бојадисати*, *мерактисати*), а у књижевном језику данас и бројни интернационализми (*инвентарисати*, *коментарисати*, *реферисати*). Могуће је да је добрим делом управо посредством турцизама суфикс *-иса* доспео далеко на запад српске (тзв. штокавске) територије (в. VI – карта), готово је омеђивши према хрватској и словеначкој („чакавско-кајкавској”) језичкој области. На другој страни, суфикс *-оса* је остао везан за источне српске говоре (в. VIII.2).

4.1.2. На плану творбено-семантичких одлика изведеница са суфиксима *-оса* и *-иса* такође се уочавају разлике. На пример, изведенице са суфиксом *-оса* преовлађују у значењу каквог стања (адјективност), уз чест ослонац на медијалне глаголе (в. 2), док су оне са суфиксом *-иса* уобичајене у категорији именовања какве делатности с вршиоцем радње у основи (исп. *баштованисати*, *директорисати*, *дунђерисати*, *келнерисати*, *наводацисати*, *пандурисати*, *чобанисати*, *фишкалисати*, Радић 1995: 94). М. Стевановић међу изведеницама на *-иса* издваја групу која значи „обављати дужности и послове имаоца занимања, односно звања, које означава основна именица”, иако се неке од њих „употребљавају у шаљивом тону” (Стевановић 1975: 578).²²¹

4.1.3. Када је о стилистичком плану реч, изведенице с овим суфиксима не остварују подједнак ступањ експресивности. Примери стилско-семантичке интензификације сразмерно су бројнији међу изведеницама са суфиксом *-оса*. Ове изведенице видно учествују у архаичним моделима редупликације (в. 3.3), у којима се суфикс *-иса* ретко јавља (исп. „гром те згромисао”, Радић 1995: 103). Разматрајући суфиксе *-оса* и *-иса* те њихову експресивност по основи учешћа спиранта (в. 3.4), М. Бјелетић ипак прави разлику међу њима сматрајући да „ређе *-ис-*” исказује експресивност (Бјелетић 1994: 269).

²²¹ Већ се у кратком прегледу изведеница на *-иса* И. Стевовића закључује да је „вршити посао у неком занату или занимању” најшире значење код већине ових глагола” (Стевовић 1953: 132).

4.2. Даљом анализом би се вероватно могло доћи и до других граничних линија у творбено-семантичкој вредности ових суфикса у српском језику. Међу њима би се можда нашла и она социолингвистичка која суфикс *-оса*, на пример, више везује за изоловане руралне (планинске) области, за разлику од суфикса *-иса* који ће својом лексиком (добрим делом турцизмима, а потом и интернационализмима) добро представљати и урбану балканску средину. Ако је то тачно, онда су у овој социокултурној подвојености оставили трага и елементи поларизације између сеоске и градске цивилизације у Срба. Из тих разлога, иако је на први поглед реч о блиским суфиксима, прикупљени корпус не садржи већи број дублетних образовања са суфиксима *-оса* и *-иса*. У мом лексичком материјалу нашао се скроман број примера за конкурентски однос између ових суфикса, исп. *башкосати се* / *баишкалисати*, *глеђосати* / *глеђеисати*, *жигосати* / *жигеисати*, *згромосати* / *згромисати*, *зумбосати* / *зумбаисати*, *шикосати* / *шиклисати* (Радић 1995: 99), а слично је стање и у македонском (исп. Марков 2009: 17).

Социолингвистички оквири који су пратили почетке језичке стандардизације у Срба установили су помало парадоксалну ситуацију у књижевном језику у вези с овим суфиксима. Пошто је српски књижевни језик ослоњен на западне говоре, он је остао ускраћен за знатније присуство суфикса *-оса*, иако изведенице с овим суфиксом, по свему судећи, више носе обележје народског. Српска језичка норма не прихвата изведенице са суфиксом *-оса*, или их укључује у симболично малом броју. Тако, док М. Стевановић доста пажње посвећује суфиксу *-иса*, суфикс *-оса* и не укључује у свој преглед творбених морфема (Стевановић 1975: 577–578).²²² После извесног времена, које није прошло без одређених потреса у социолингвистичком миљеу српског језика, поједини аутори су исказали спремност да нешто другачије посматрају ово стање. И. Клајн, на пример, наводи на десетине изведеница са суфиксом *-иса*, али укључује и облике са суфиксом *-оса*, иако тек у неколика примера: *глеђосати*, *жигосати*, *земљосати (се)* и *мртвосати* (Клајн 2003: 332). С обзиром на ограничен домет ове изоглосе на српском терену, посебно у областима које су ушле у основицу књижевног језика, те и социокултурну конотацију коју носе

²²² У РСМ има близу 600 одредница са суфиксом *-иса* и „тек у око стотинак примера наилазимо на квалификацију која ове лексеме искључује из базичне књижевнојезичке лексике” (Радић 1995: 111). (Знатан је, ипак, и број одредница у оквиру којих се паралелно налазе и облици са конкурентним суфиксима, односно у којима се упућује на облик с уобичајенијим суфиксом.) На другој страни, овде има само двадесетак одредница на *-оса*, „а више од десет има квалификацију покрајинског, необичног, разговорног, или упућује на синониман облик, односно облик са конкурентним суфиксом” (Исто). Разумљиво, још је рестриктивнији приступ овим суфиксима у западном стандардизационом корпусу (исп. Babić 1986: 454).

изведенице с овим суфиксом, и овакви захвати могу се сматрати вредним искораком према даљем наддијалекатском повезивању источних и западних српских говора у оквиру књижевнојезичке норме.

*

Несумњиво је, дакле, да суфикс *-оса* у творбеном систему српског језика има посебно место, те да њиме он попуњава једну празнину на сличан начин на који једна фонема заузима своје место у фонолошком систему неког језика, или пак један хемијски елеменат у табlici Д. Менделјејева. Та празнина коју данас само овај суфикс целовито попуњава сведочи о његовој творбеној посебности. А та посебност, најзад, потврђује да се упливи суфикса *-оса* и *-иса* у српском језику морају подвести под два разнородна, вероватно и хронолошки различита наноса.

Х. О ЈЕДНОМ НАЧИНУ ЕКСПРЕСИВИЗАЦИЈЕ У БАЛКАНОСЛОВЕНСКИМ ГОВОРИМА

Придевска образовања са завршетком *-осан*

1. О стилско-семантичким особеностима изведеница

1.1. Балкански језички ареал, и поред снажног развоја балканистике последњих деценија, још увек отвара многа значајна питања која привлаче пажњу истраживача. Овај ареал показује велико језичко богатство на различитим плановима, на пример у лексици, фразеологији, творби речи итд., а као посебно интересантна јавља се област језичке експресивизације која показује своје богатство пре свега у народним говорима.

Циљ овог прилога је да скрене пажњу на један начин експресивизације у области творбе речи који се јавља у балканословенским говорима, у македонском, бугарском и делу српских говора (Радић 1995: 59–116). Реч је о једном творбеном механизму у вези с адјективизацијом, у којем се домаћи придевски суфикс *-ан* везује за глаголске основе на *-оса (-оше)*, тј. за глаголски суфикс страногa порекла (в. VIII.1). Овакве глаголске придеве у балканословенској области налазимо пре свега у значењу квалитативности објекта или бића које се карактерише неком физичком или психофизичком садржином (= оно што садржи, што има, исп. IX.2). С обзиром на то да је овај тип творбе најпре карактеристика македонских говора, задржаћу се претежно на македонској грађи.²²³

а) дијалектолошка литература: *мулосáно* („фанало мувла”, *мувла* ’плесан, бућ’, 52), *плуосáно* („за месо се вели дека е ’плуосáно’ од мувите”, 53), *црвосан* (према *црв*, 13) – Филиповски 1952; *bigörosan* (“covered with scale”, према *bigor*, 252), *griposan* (“infected with influenza”, 260), *krastosan* (“scabby”, 302) – Hendriks 1976; *јансосан* („јанса јансосана”, исп. стсл. *sa*, 11), *чаблосан* („исчадено, фатено од чад”, 72) – Видоески 1950; *òфтекосан* (према *офтека* ’врста болести’, 129), *пàртал’осан* („дрипав”, 131) – Шклифов 1979.

б) етнографска литература: *дамлóсан* („узет, лице које је шлогирано”, према *дамла* ’срчани удар; парализа’, С. Симић, Кратово); *песосан* („зъл човѣкъ, като куче”, према *пес* ’пас’), *цеклосан* („гледжосан”) (Периодическо списание); *апсаносан* („како што бевме ние, постарите апсаносани”), *брадосан* („брадосаната лика-прилика”), *повампиросан* („Како повампиросани сме”, Темни кажувања) – Карт. Инст. 1.

²²³ У македонској науци нису посебно анализирани придеви овог типа, исп. Марков 1993: 55 (и у оквирима дискусије: 173, 174), Конески 1987: 59–60.

в) фолклористичка литература: *рѓосан* („Веке ми је сабја ’рѓосана’”, 125), *шикосан* („Та клаи ми седло шикосано”, 91) – Миладиновци 1861; *вошљосан* („да ми видиш кошулата, / гнидосана, вошљосана” : вошлоса), *гнидосан* (в. вошљосан), *кислосан* („алиштата неопрани, / кислосани, невапцани” : кислоса се), *кртосан* („врати му се од јако железозо: / кртосани, синку, миросани” : мироса), *маслосан* („што ти поли поткадени, / да ракави маслосани” : маслоса), *миросан* (в. кртосан) – РМНП; *катраносан* („во една смолосана и катраносана ругузина”), *клиносан* („Клиносано дете”), *опеплосан* („по лицата опеплосани”), *смолосан* (в. катраносан), *сиљосан* („еден сиљосан човек”, М. Цепенков); *разјадосан* („разјадосан на мајка му”), *црвосан* („Црвосана је, или здрела је?”, К. Шапкарев) – Карт. Инст. 1; *пљагосан* (’рањен’, 186), *шуплосан* („Шуплосаната круша”, 132) – Каваев 1961.

На северном правцу, у српским говорима, пре свега у призренско-тимочком дијалекту, изведенице овог типа су такође заступљене. О томе говоре бројни примери попут: *чарапосан* (’мало ћакнут; као да је ударен тешком мокром чарапом по глави’, 679) – Златковић 1988; *земљосан* (’1. испијена лица, дошао у лицу као земља; 2. кад јело стоји на земљи па почне на њу заударати, каже се земљосано’, 154) – Богдановић 1979; *биљосан* (’папрено љут’), *мечќосан* (’претерано угоден човек’), *мртвосан* (’мртва уморан’) – Митровић 1984 (в. IX.1).²²⁴

1.2. Већ у овде изнетим примерима бележимо широк семантички спектар придева, но за нас је са стилистичког аспекта значајно да је једном броју оваквих примера својствена тежња ка метафоризацији. Поред тога што се јављају у народним говорима (исп. мак. *песосан*, срп. *земљосан*), метафоричке стилске могућности овога типа творбе присутне су и у македонској савременој књижевности, иако су та образовања, разуме се, разговорног карактера. Ево неких потврда из текстова савремених македонских књижевника, на пример С. Гулеског: *барутосан* („Му зашумолија исушените шапки од трњето магарешки. И секаквобојни [...] Барутосани”), *восокосан* („Свеќосана и високоѕана во лицето”), *расквачкосан* („А Магдејца секогаш расквачкосана”), *рассемкосан* („Ниту една од твоите ќерки нема никогаш ништо да роди! [...] Рассемкосани сме ние веќе”), *свеќосан* (в. високоѕан), В. Малеског: *коросан* („во моиве рачишта коросани”), *крастосан* („земја крастосана од суша”), *крпосан* („Лицето њ беше крпосано”), *руносан* („ги набра веѓите руносани како две јагниња”), *стаклосан* („Сонцето се палеше во стаклосаниот снег”), Ц. Мартиновског: *јагленосан* („Очите му беа чудно јагленосани”, према *јаглен ’угаљ’*),

²²⁴ Придевске облике на *-осан* бележе и речници бугарског језика, исп. *гандосан*, *карабдосан*, *марангдосан*, *размартикдосан*, *чизддосан*, *чимдосан* (РРД), а глаголски суфикс *-оса* анализиран је у низу радова (нпр. Радева 1979, Радева 1987 – в. тамо наведену литературу).

лимоносан („лимоносан, со загорени усни, се враќа дома после некаква пијанка”), *смиљосан* („смиљосаната крај огништето мајка”, исп. „жолт како смил”, РМЈ: смил), С. Јаневског: *сверосан*, *катраносан* („катраносан глас”) – Карт. Инст. 2.

Богатство овакве метафоричности имало је у извесном смислу одраза и на друге врсте стилских, на пример симболичких представа, као у лексеми *свалцеросан*, забележеној код К. Чашула („Среде свалцеросана Европа која дамна не мириса повеќе на идеали туку само на потни ливанта”, Карт. Инст. 2).

2. Редупликација као *Figura etymologica*

2.1. Осим ових, назовимо их унутарњим стилско-семантичким могућностима, јављају се, често као допунске, – и вањске структурне могућности, омеђене различитим синтагматским оквирима у којима се јављају ова образовања. Реч је о стилским синтагматским моделима у чијој се основи налази једна врста морфолошке редупликације познате у науци и као етимолошка фигура (в. Јашар-Настева 1978, Радић 1998 – и тамо наведену литературу).²²⁵ Управо у овој врсти редупликације увелико учествује и овај тип глаголских придева. Иако нам, разумљиво, дијалектолошка литература не даје довољно потврда за ово (исп. 1.1.а), овај начин експресивизације је у македонском у значајнијој мери забележен у следећим корпусима:

а) етнографска литература: *абдалосан* („Абдал абдалосан”, према *абдал* ’будала’), *бунишчосан* („Бунишче бунишчосано”), *воперосан* („Вопер воперосан”, према *вопер* ’вамфир’), *кучосан* („Куче кучосано”), *пануклосан* („Панукло пануклосана”, према *панукла* ’куга’), *чупкосан* („чупко чупкосана”) (Е. Спространов, Охрид) – Карт. Инст. 1;

б) фолклористичка литература: *бељосан* („бело лице бељосано”: белоса), *варосан* („сид сидосано, / вар варосано”, исп. *вар* ’креч’), *веждосан* („тџанки вежди веждосани”: веѓоса), *ѓамбосан* („чупата се виде – муља муљосана – ѓамба ѓамбосана”: габоса, исп. *габа* ’губа, гљива’), *сидосан* (в. варосан), *муљосан* (в. ѓамбосан, исп. *мувла* ’плесан, бућ’) – РМНП.²²⁶

²²⁵ О оваквим, посебним стилским обележјима не може се говорити у свим синтагматским примерима који садрже какву редупликацију, као у примерима инструментала уз: *врскосан* („со црна врска врскосан”), *пердосан* („врата [...] пердосана со пердиња на ѓерѓев плетени”), *плочосан* („И плочосан со плочи мраморни, бели”), исп. *смолосал* („со смола некој те смолосал”) – С. Гулески, Карт. Инст. 2.

²²⁶ Исп. у српском: *ала албосана* (435), *лџжна лџјосана* (’лажљивица над лажљивицама’, 721), *рђо рђосана* (560) – Златковић 1990; *трпџја трпџдсана* – Елез. (в. I.3.3, IX.3.3).

Може се запазити да је овај синтагматски модел, који такође негује метафоричку димензију, заступљен и код једног броја савремених македонских писаца. Велики број оваквих потврда налази се, тако, у делу С. Гулеског: *вештеросан* („Пукнал, вештеру вештеросан”, према *вештер* ’вештац’), *гансалосан* („Ајдее, гансало гансалосано, утре предзори треба да се станува”, према *гансало* ’гегавац, гегало’), *змијосан* („На спила кожата си ја фрлаш, змијо змијосана”), *иконосан* („И што си мислиш ти иконче иконосано?”), *квачкосан* („Не леликај, квачко квачкосана”), *кучкосан* („навистина си кучка кучкосана! – писна стрина ми”), *никаквосан* („заради земјата, а не заради трупчено никакво и никаквосано”), *песосан* („Така му требаше песон песосан”), *пустосан* („Ош мори, пустиње пусто-сана, запустена и закатанета”), *свадбосан* („Свадбите нивни, свадбосани и посрани, никакви!”), *чкрапјосан* („А не ме остава чкрапјана чкрапјосана”, према *чкрапја* ’шкорпија’), исп. *восоксан* („А ти што не кажеш бре, високу восоксан!”) – Карт. Инст. 2. Пример *прчосан* („за тие твои идења кај таа улокосана ороспија [...] прч проклет прчосан”, према *прч* ’јарац’) забележен је код М. Фотева (Исто).²²⁷

2.2. Наведени примери показују да редупликација овога типа носи висок ступањ експресивизације. Види се да је основна реч која се редуплицира најчешће именица која углавном има (/ може да има) пејоративну конотацију. На денотативном плану овде је често присутан појам животиње (*куче* / *кучка* / *пес*, *змија*, *квачка*, *чкрапја*, *прч*), демонског бића (*вопер*, *панукла*, *вештер*), или неког другог објекта (*бунишче*, *муља*, *пустиња*, *восок*) који може да изрази какву метафоричко-симболичку представу. Понекада је реч о једноставној емотивној редупликацији, с пејоративом у основној речи, као у примерима *абдал абдалосан*, *гансало гансалосано*. Такав пример је и *никакво никаквосано*, редак пример с придевском заменицом у основној речи. Овде се већ основна реч, квалификатив *никакво* (у значењу ’ништавно, безвредно’), јавља у функцији пејоризације, док изведен облик *никаквосано* указује на виши поредбени степен не-вредности исказане основном речи. Отуда се основно значење већине наведених примера може подвести под „апсолутни суперлатив” (в. I.3.3).

Овакав домет стилске маркираности ствара могућност да се пејоративност остварује и без посебних пејоративних компоненти у самој основној речи. Она, тако, може бити вођена ширим контекстом, као у примеру *свадбите свадбосани*, који, не случајно, управо прати квалификатив

²²⁷ У оквиру редупликације овде се могу јавити и глаголске лексеме, нпр. *маноса* („Многу мана го маноса годинава, пустињево”, С. Гулески), што је посебно присутно у форми клетви, исп.: *дамлоса* („дамла да ве фркне и да ве дамлоса”, М. Фотев) – Карт. Инст. 2; *молњоса* („молња да те молњоса”), *чумоса* („чума да те чумоса”) – РМЈ. Исп. у српском *алосати* („до га је ала алосала”), *згромдсати* („Гром те згромоса!”) – РСАНУ; *муњдсат* („муња те муњдсала”, 101) – Радић 2010 (в. IX.3.3).

„никакви”. С друге стране, разумљиво је што овакав структурно-семантички модел редупликације показује тежњу да се јави и у сфери сложених придева, као у примерима *лузнолузносан* („Срцето на Максуде [...] сето лузно лузносано” (sic!)), према *лузно* ’ожилјак’), *штироштиросан* („во каменестата земја [...] глувогумносана, безвравосана и штироштиросана”, С. Гулески, према *штир* ’јалов, неплодан’) – Карт. Инст. 2.

*

Представљена језичка грађа показује да придевска образовања са завршетком *-осан* представљају продуктиван балканословенски творбени тип, који је стилско-семантички посебно обележен. Када је реч о оваквом начину експресивизације, исказаном у међусобној вези глаголског суфикса *-оса* и придевског *-ан*, рачунајући и редупликационе моделе у које се ова образовања укључују, не можемо а да не закључимо да је ово пре свега једна дубља појава из народног језика. Њу прате врло архаични језички изрази (грдње, клетве и др. – обично у непосредном обраћању), и то често у вези с реалијама из руралног миљеа. Изведенице на *-осан* нису, чини се, посебно обележиле балканословенске књижевне језике, иако су савремени македонски књижевници, тражећи ефикасна стилска средства за свој израз, у овим облицима нашли добар ослонац.

Треба претпоставити и да је реч о балканистичкој појави која, по основи специфичне језичке аналитичности, укључује врло широк спектар изражавања квалификативности уз помоћ једноставних структурних модела. Ови модели, на пример, у великој мери указују на свој специфичан стилско-семантички статус у односу на изведенице са синонимним глаголским суфиксима. Јер, ако упоредимо ова образовања с блиским и паралелним образовањима на *-иса(н)*, исто тако туђим глаголским суфиксом, можемо видети у којој мери се ова два суфикса, ипак, структурно-семантички разликују (по основи домета метафоричности изведеница, удела изведеница у моделима редупликације, чак и различите заступљености домаћих основа, исп. IX.4). Штавише, широко учешће медијалних глагола, на пример у мак. *брадосан*, *бурјаносан*, *гнилосан*, *гнојосан*, *р’осан*, *тревјосан*, указује на то да би се у овим примерима морфема *-осан* данас могла у извесном смислу сматрати као примарна – придевска суфиксна морфема која се везује за именичке и придевске основе. Отуда, кад смо се већ поново дотакли питања њеног порекла, треба претпоставити да се у њеном постању у појединим говорима налазе елементи балканороманских језичких утицаја, на шта указује управо синониман придевски суфикс *-иós*, и данас присутан у влашким говорима Балкана (в. VIII.3). То упућује на још једну разлику између суфикса *-иса(н)* и *-оса(н)*. У сваком случају, чини се да овакав стилско-семантички приступ може да допуни одговоре у вези с више различитих питања из области творбе речи.

XI. ПОГЛЕД УНАЗАД

1.

Област творбе речи, као и лексика у целини, свакако је од различитих језичких нивоа међу првима изложена међујезичким узајамним везама и утицајима. У том смислу се творбене морфеме, вероватно најпре суфиксне, показују као прилично покретљива творбена средства која се у различитим врстама језичких додира узајамно размењују и прожимају.²²⁸ Када је реч о присуству страних суфикса у српском језику, оно се пре свега доказује њиховом способношћу да се на домаћем терену везују за основе различитог порекла, пре свега српске, дакле, способношћу да учествују у хибридном образовањима. Удео страних суфикса се у српском језику може разматрати према различитим критеријима. Дијахроно посматрано, уочава се широк распон страних творбених утицаја, од оних наслеђених из прасловенског, који се одавно не осећају страним (нпр. суфикс *-ap* у категорији вршилаца радње), преко једног броја потоњих утицаја, укључујући читав низ турских суфикса (*-чија* / *-џија*, *-лија*, *-лук*, *-ана* и др.) који су обележили балкански језички миље протеклих векова, до новијих наноса, тј. оних творбених средстава која путем европеизама (интернационализама) доспевају у савремени српски језик, пре свега књижевни (*-ант*, *-(a)тор*, *-ер*, *-изам*, *-(a/e-н)џија*, *-итет*, *-ажа* и др.). Савремени процеси тзв. глобализације, диктирани економском моћи Запада, овај последњи нанос посебно јачају и учвршћују, па је, на пример, енглеска граматичка морфема *-ing* на путу да у српском постане творбена морфема (исп. у значењу радње *јактинг*, *камтинг*, *моделинг*). Чак и перс.-тур. суфикс *-stān*, иако је источњачког по-

²²⁸ Управо стога, у вези с пореклом појединих суфикса у српском језику остају тамна места која траже додатно отварање низа често основних питања. Тако, у разматрању ових творбених процеса само се по себи намеће питање прапостојбине (или прапостојбина) Словена и јаснијег територијалног одређења народа и језика с којима су Словени у то време били у додиру. Ту је, даље, неизоставно питање учешћа тзв. старобалканског лингвистичког супстрата, о коме наука још увек не зна довољно, а који је посредно или непосредно морао имати одраза и на творбену структуру српског језика. Намеће се, затим, и питање јесу ли српски (/ словенски) суфикси могли накнадно улазити у српски језик из појединих балканских несловенских језика који су се делимично или у целини развијали на српском етно-лингвистичком супстрату или у старим контактима са српским језиком (нпр. када је реч о румунском, арумунском, шиптарском, можда турском). Ако српска лексика указује на појаву таквих узајамних и повратних кретања, ни област творбе речи се из тих процеса не може априори искључивати.

рекла, посредством западних утицаја постаје језичко-стилско средство за културну сегрегацију међу данашњим цивилизацијама, чији се одрази препознају у српском жаргону (исп. *Кроатистан*, *Србистан*; *Ђуканистан*).

Према критерију савремене распрострањености, страни суфикси у српском би се могли сврстати у две основне групе – у распрострањене и средње распрострањене, у које, на пример, спада већина горе поменутих суфикса (било као претежно одлика књижевног, или народног језика), и суфиксе ограниченог, мање-више локалног домета, који углавном немају удела у књижевном језику, или је тај удео прилично скроман. У ову другу групу спадају, на пример, колективно *-ор*, или *-ош* из категорије носилаца особине, за које се претпоставља румунско односно мађарско порекло. Гледано према врстама речи, страни суфикси најлакше продиру у именички систем и овде су најбројнији; ређе продиру код других врста речи, као у примеру придевског (и дијалекатског) *-ли* турскога порекла, но и овде поглавито с тежњом општег поименичења посредством адаптације *-лија*. Глаголски систем укључује мали број страних суфикса (*-(д)иса*, *-оса*, *-ира*), али су нарочито суфикси *-(д)иса* и *-ира* (први грчко-турског, а други латинско-немачког порекла) широко распрострањени у српским говорима, као и у књижевном језику. Није искључено да су са страним суфиксима улазили и страни творбени модели који надмашују домен суфиксације (нпр. појава редупликације типа *ала алосана*, *рђа рђосана*).

Сву снагу својих утицаја страни суфикси исказују у творбено-семантичким категоријама у којима учествују. Готово да нема категорије у којима се не јавља неки од страних суфикса, па и више њих, обично учествујући у широком хронолошком распону од врло старих утицаја до ововремених. Ево главнине именичких творбено-семантичких категорија са страним суфиксима обухваћених овим радом,²²⁹ заправо суфиксима за које су бар у неком од истраживања изнете претпоставке да су у српском језику страни (в. 2):

- Категорија апстрактних именица: *-ија*, *-аћ*; *-лук*; *-изам*, *-(а/е-н)ција*, *-итет*, *-ажа* / *-аж*, *-(иј)ада* (исп. суфиксоиде *-логија*, *-манија*, *-фобија*, *-цид*);
- Категорија вршилаца радње: *-ар*; *-чија* / *-ција*; *-ист(а)*, *-ант*, *-(а)тор*, *-ер* (исп. суфиксоид *-лог*);
- Категорија носилаца особине: *-ар*; *-оња*, *-аћ*, *-ош*; *-лија* (исп. суфиксоиде *-ман*, *-фоб*);
- Категорија збирних именица: *-ар*; *-ор*, *-ија*, *-аћ*; *-лук*;

²²⁹ У вези с уделом турских суфикса, овде су додатно унети главни резултати њихове анализе представљени у Радић 2001. Тамо су издвојени и основни принципи односа између домаћих и страних творбених морфема (Исто: 177–182), што се добрим делом поклапа и с резултатима ове анализе.

- Категорија месних именица: *-ap*; *-aћ*; *-лук*, *-ана*;
- Категорија етника: *-ap*; *-ез*; *-лија*;
- Категорија именица за означавање средстава: *-ap*; *-ана*;
- Категорија сингулативности: *-ap*; *-лија*, *-џија*;
- Категорија деминутива (хип.): *-ap* (?); *-aћ*, *-оња*, *-ул(e)*; *-че* / *-иче*;
- Категорија аугментатива (пеј.): *-ap* (?); *-оња*, *-aћ*; *-ула*;
- Категорија личних имена (хип.): *-ија*; *-за*, *-ота*; *-ки*.

Иако кумулативно дат семантички пресек, базиран тек на претпоставкама о страном пореклу низа суфикса, и без осврта на критериј њихове продуктивности, овај пресек, ипак, намеће поједине закључке. Поред турских суфикса, који су прилично добро заступљени у већини творбено-семантичких категорија, солидну заступљеност показује и један број суфикса који се узима за старе творбене утицаје, најпре суфикс *-ap* (пре свега у категорији вршилаца радње, из прилично далеке историјске перспективе), али и суфикси *-оња* и *-aћ*. Нарочито последња два суфикса обједињује мање или више изражено присуство модификационе димензије (аугментативи, деминутиви). Уочљиво је да суфикси у категорији апстрактних именица, уз појачано учешће интернационалних суфикса и суфиксоида као дела најновијег наноса, имају широк хронолошки распон. Томе свакако не треба тражити разлог у помањкању појмова апстрактног значења у српском језику, већ најпре у цивилизацијским везама, социокултурно, па и стилски, различито обележаваних, о чему сведочи и њихова широка жаргонска употреба.

2.

На примеру једног броја анализираних страних творбених морфема у српском језику, или оних за које се претпоставља да могу бити стране, показује се да је питање распореда и хронологије међујезичких утицаја и на творбеном плану прилично сложено. Могуће је да поједине стране творбене морфеме карактерише и својеврсна хронолошка вишеслојност, тј. вероватноћа да су оне могле у различитим временима стизати с различитих страна (нпр. можда у вези са суфиксом *-оња*, или *-иса*, који је тек у турско време, под окриљем снажних балканских миграција, доживео експанзију), при чему у тим процесима не треба занемарити ни звуковну страну самих завршетака код страних речи. На другој страни, стиче се утисак да етимолошке анализе појединих творбених морфема не дају увек недвосмислен одговор у вези с њиховим пореклом, утолико пре што је у већини реч о међусобно сродним језицима, индоевропског постања, макар је та сродност из једне даље перспективе. Разумљиво је што такав приступ у појединим фазама истраживања може постати неупотребљив.

Штавише, поједина етимологисања у вези с творбеном морфемом некада фактички као да дају за право и једној и другој страни, тј. могу се свести на закључак да иста творбена морфема може бити и самосталан производ и нанос са стране, дакле укрштај домаће и стране истообличке и истозначне морфеме сучељених у истом језику. Такав се приступ, на пример, намеће у вези са суфиксима *-оња*, *-аћ*, па чак и с појединим турским суфиксима, иако турски језик и не припада индоевропској језичкој групи. Притом се, на пример, на оперативном плану, опредељивање суфикса *-аћ* за морфему грчког или српског порекла понекад своди на формални критериј да ли је основна реч грчка или српска, што не може бити поуздан метод у пословима ове врсте. Такав приступ се у појединим радовима сугерише и у вези с утврђивањем порекла суфикса *-че*.

За велики број суфикса истраживачи имају различите ставове у вези с њиховим пореклом, било да је реч о основном питању је ли суфикс домаћи или страни, или питању ком страном наносу суфикс припада. То се не односи само на суфиксе који поодавно имају право грађанства у српском творбеном систему, а узимају се за стране (нпр. у низу радова у вези са суфиксима *-ар*, *-оња*, *-аћ*), већ се односи и на један број суфикса који се у већини радова, посебно савремених, препознају као несумњиво страни. То је, на пример, случај са суфиксима *-чија* / *-џија*, *-лија* и др., који су ушли у српски језик заједно с турским лексичким наносом. Изгледа да је разлог томе то што у низу случајева страни суфикси наилазе на својеврсну подршку у домаћем творбеном систему, која је понекад исказана постојањем облички и семантички блиских творбених морфема. Чини се да управо такве подударности имају понекад за последицу и различита тумачења порекла појединих суфикса, која, у ствари, полазе с различитих крајева истог питања. Отуда опречни ставови о пореклу именичких суфикса *-оња* (румунског, шиптарског / словенског порекла), *-аћ* (грчког / словенског) *-ул(е)* (романског / словенског) и др., укључујући и један број суфикса који су доспели из турског и остварили високу продуктивност у српском језику, али се и за њих може претпоставити одређена врста подршке (исп. *-чија* / *-џија* : *-(а)џија*; *-лија* : *-лив*). Сложеност и у исто време тананост тих творбених механизма показује деминутивни суфикс *-че*, изразито продуктиван у источним јужнословенским говорима (вероватно не случајно, управо у оним најбалканизиранијим), коме се не може одузети словенска генеричка основа, али је могуће да је његовој раширености у овим говори-ма допринео турски утицај (исп. савр. тур. дем. суфикс *-се* / *-џе* / *-са* / *-џа*). Овакви процеси нису мимоишли ни област грађења личних имена, а могу се представити и на примеру савремених хипокористика са суфиксом *-ки*. Иако су и овде препознатљиви утицаји страног модела, путем именица типа *Мики* (енг. Mickey), треба рачунати и на могућу улогу низа домаћих облика (исп. *Мика*, *Микица*, те примере попут *Боги*, *Неги*), укључујући

и домаћу морфему *-и* придевског порекла (*Добри, Драги*), која је такође могла представљати ваљану морфолошку подршку.

И на структурно-семантичком плану у оквиру међусобног диференцирања појединих творбених типова наслућују се могућности препознавања различитих творбених наноса, или макар различитих територијалних средишта у којима се развијају посебни творбени типови. На то упућују примери изведеница са суфиксом *-оња*, попут *гáроња, зláтоња, м̄ркоња, сви́лоња*, којима се углавном именују крупне животиње (бикови и волови) по некој особини, на једној страни, и они с модификационом (аугментативно-пејоративном) вредношћу суфикса, као у *зéтоња, јунáкоња, пóпоња* (лица), па и *вéпроња, јéжоња* (животиње), на другој. Први творбени тип је карактеристичан за динарску област, а други је, чини се, претежно одлика источних и југоисточних српских говора. Досадашња истраживања назначују да први тип има своје паралеле у шиптарском, а други у румунском језику, као и у српско-влашким говорима источне Србије. Од таквог приступа није далеко ни питање суфикса *-че*, који на територији источних (старосрпских) говора представља општи деминутивни суфикс (бића, предмети), док се у западним (новосрпским) говорима јавља само у класи бића. Ако пођемо од претпоставке да су турски творбени утицаји могли имати одраза на учвршћење овог суфикса, онда испада да се то најпре морало односити на стање у источним говорима.

Уопштено узев, обличка сличност између домаћих и страних творбених морфема (чак стране творбене морфеме и домаћег завршетка и *vice versa*) није безначајан чинилац у њиховим односима и она је у појединим случајевима управо вид подршке страним морфемима (Weinreich 1953: 47). Чини се да та поклапања и не морају бити тако строга, па аутори који, на пример, у суфиксу *-аћ* виде грчки утицај, не искључују могућност да је за учвршћење овог творбеног средства био важан домаћи деминутивни суфикс *-ић*. Овај суфикс је, опет, вероватно био подршка ширењу суфикса *-иче* (← *-че*) на основе именица мушког рода, на шта указује чињеница да суфикса *-иче* нема у македонским и бугарским говорима код ових основа, а управо је овим језицима *-ић* непознато. Примера таквих односа има и међу другим суфиксним паровима блиског сазвучја, на пример у вези с тур. *-чија* према домаћем *-ач* (*косација / косач*), или у односу тур. *-лија* према домаћем *-љив* (*дочеклија / дочекљив*). Страни финални сегменти, такође по основи звуковне сличности, потражују некад ослонац у неком од колико-толико одговарајућих домаћих суфикса. Српска дијалекатска лексема, псеудоизведеница *кафѐтац* ('талог од кафе') вероватно је настала адаптацијом тур. *kahve toz* (исп. тур. *toz* 'прах, прашина'), а на сличан начин је постала шире позната лексема *џенáрац* ('новац за ситније трошкове', исп. тур. *ser parası*). Није далеко од овога могућност слободнијег укључивања страних глаголских суфикса *-иса* и *-ира* с обзиром на чињеницу да се

оваквим финалним секвенцама одликује и један број домаћих глаголских изведеница (нпр. *брисати*, *дисати*; *бирати*, *дирати*), на шта је у српској граматографији већ указивано. Без такве врсте подршке вероватно није био ни страни глаголски суфикс *-оса* (исп. *натосати*), иако ју је он могао имати и по другим основама.

3.

Поставља се, најзад, питање: Издвајају ли се страни суфикси, у случају када етимологија није у могућности да нам пружи коначно и недвосмислено решење у вези с њиховим пореклом, у још понечему, на пример по препознатљивом начину укључивања у туђи творбени систем? Да ли нам се на располагању могу наћи и какве помоћне методе у препознавању страних творбених наноса, када нам се с формалне стране трагање за пореклом суфикса покаже нерешивим? Јесу ли препознати главни творбено-семантички (и лексичко-семантички) механизми у односима језик давалац – језик прималац? Може се уочити да један број именичких суфикса који су страног порекла, или за које постоје показатељи да су страни, откривају способност да учествују у ширем распону творбено-семантичких категорија, посебно ако је реч о старијим наносима (в. 1). Управо би се на ово могла применити Белићева тврдња изнета још с почетка прошлог века како у језичким утицајима понекад „импулс долази са стране” – и посебно наставак реченице: „ – то је истина; али то је све” (Белић 1905: LVIII, курз. П. Р).²³⁰ Зато оваква образовања скрећу на себе пажњу и са структурног аспекта. Њихови суфикси често исказују тежњу да у својој доминантној семантичкој категорији буду заступљени и као нека врста општег творбеног средства, прилично поједностављеног творбеног устројства, што подсећа на балканистичке моделе упрошћавања морфолошког система. На то указује суфикс *-ар* у категорији вршилаца радње, а јасно је да су, на пример, суфикси турског порекла, *-иџа* у истој категорији, *-лија* у категорији носилаца особине, те *-ана* у категорији места, такође били доминантна творбена средства у појединим доменима језичке употребе. Таква је ситуација с деминутивним суфиксом *-(y)ле*, посебно заступљеним у западномакедонским говорима, који и иначе познају знатан број балканистичких језичких особина. И суфикс *-че* је, на пример, постао нека врста универзалног деминутивног суфикса, који се везује за основе именица различитих родова, а његова морфолошко-деривациона ограничења превазиђена су на српском терену развојем варијанте *-иче*. Нешто слично бележимо и код личних имена са суфиксом *-ки*, који је

²³⁰ У том смислу ће и Ф. Сосир, узимајући за пример лексички план, констатовати да позајмљена реч „postoji samo u svom odnosu prema rečima koje su joj pridružene i kao opozicija u odnosu na njih, u istom smislu kao i bilo koji autohtoni znak” (Sosir 1996: 44).

обележје хипокористика код припадника оба пола. Уосталом, такву склоност исказао је на одређени начин и глаголски суфикс *-иса*, везујући се за основе различитог порекла, обухватајући, дакле, и у културолошком смислу врло широк спектар основних речи (поред домаћих – грцизми, турцизми, интернационализми и др.). Логично је што у таквом приступу завређују пажњу и поједини несумњиво домаћи суфикси по пореклу који се у својој категорији намећу као изузетно продуктивни, и чији је развој продуктивности можда посредно део страних (нпр. балканистичких) језичких импулса. Такав је, на пример, суфикс *-ач* у категорији вршилаца радње, у последње време све више и категорији средстава. У сваком случају, привлачи интересовање чињеница да су поменути суфикси важно обележје управо народног језика, те да се већина њих не уклапа баш увек успешно у српску књижевнојезичку норму, или бар њену успостављену пројекцију.

На плану препознавања стране творбене морфеме²³¹ можда треба посветити пажњу и истраживањима својеврсне творбено-семантичке палеонтологије. Тако, иако се суфикс *-оња* у српском језику, уопштено посматрано (нпр. у књижевном језику), не може сматрати аугментативним, дакле, модификационим суфиксом, бројне изведенице са суфиксом *-оња*, заступљене широм српске језичке територије (као и у књижевном језику), подразумевају у свом значењу, непосредно или посредно, присуство квантификатора велико (нпр. *гађоња* 'дете с великим гађама', *главоња* 'човек велике главе', *ушоња* 'човек великих ушију'). На другој страни, на периферији српске језичке области овај суфикс ће показати склоност да се учвршћује управо као аугментативни суфикс (исп. *будалоња*, *зетоња*, *јунакоња*), и то, чини се, у светлу српско-румунских језичких приближавања. У таквој функцији овај ће се суфикс, на пример, јавити у влашким говорима источне Србије, као и у румунским банатским говорима (исп. *ак^ној* 'велика игла', *куџ^ној* 'велики нож', *рај^ној* 'велика мотка'), што отвара низ питања везаних за природу и домете српско-румунских односа у вези с овим и сличним питањима (в. фус. 228).

Семантиком коју доносе, страни суфикси неретко остварују посебан стилистички статус у језику примаоцу, опстајући као стилски обележени

²³¹ На структурном плану завређују пажњу и процеси међусобног наслојавања разнородних творбених морфема у циљу семантичког подмлађивања изведеница. Такви примери могли би бити у функцији утврђивања семантичке вредности страног суфикса, па можда и помоћ у препознавању односа домаћа – страна творбена морфема. Ако деминутив *срцленце* садржи творбену редупликацију страног *-ул(е)* и домаћег *-енце* (иако је дијахроно узев већ и *срце* деминутив), можда се слично може претпоставити и за деминутивне изведенице *чукарак*, *шумарак*, те за везу између суфикса *-ар*, овде нејасне вредности и постања, и домаћег деминутивног *-(а)к*. У том смислу се, на одређени начин, и за придевску изведеницу *земљосан* може претпоставити слична семантичка веза између страног (нпр. романског) придевског *-ос* и домаћег *-ан*.

(маркирани) међу истозначним суфиксима. Може се претпоставити да та врста обележености (заправо „реинтерпретације” страног творбеног средства) временом бледи, те да су, на пример, облици *рибар* и *кључар*, претпостављени већ за раздобље прасловенског, са суфиксом страног порекла, могли у једном периоду имати, па потом изгубити своју обележеност, те се затим и наметнути као неутрални облици, уз даљи развој овог творбеног типа. Тако, потоњи, дакле, новији творбени наноси имају више прилике да чувају своју обележеност, или бар њене трагове. Група турских именичких суфикса (који су се, додуше, временом и културно-цивилизацијски све јасније поларисали), па и глаголски суфикси *-иса* и *-оса*, грчког односно романског порекла, као да то потврђују стилским одликама својих изведеница. Отуда, та стилска обележеност, којом се често одликује страно творбено средство, можда на методолошком плану пружа могућност препознавања страног творбеног елемента у случају када у његово порекло нисмо сигурни. У сваком случају, суфикси *-оња* из категорије носилаца особине и деминутивно *-аћ* у великој мери функционишу и као стилски обележена средства, а суфикс *-оња* је из те позиције непосредно почео развијати модификационо значење (нпр. аугм. *бикоња*, *јесоња*; хип. *зекоња*, *медоња*). Да ли је миксоглотија у овом случају утицала на усложњавање спектра значења изведеница с овим суфиксима, посебно је питање. Но, чињеница је да је суфикс *-оња*, претпостављамо из категорије носилаца особине (можда најпре у класи животиња), кренуо пут аугментације и пејорације, на једној, али и грађења хипокористика, на другој страни (исп. *главоњица*, *шароњица*), док је суфикс *-аћ*, који се узима као изворно деминутивно-хипокористични, добро искорачио к аугментативима и пејоративима (исп. *глибаћ*, *клипаћ*). То је у творби речи добро познат процес дисперзије семантичких вредности и њихових „*romeranja do suprotnog smera*” (Pavlović 1957: 96), који је захватио низ других суфикса, посебно модификационих (исп. *-ула*, *-уца*). Утисак је, ипак, да у овим процесима доминира негативна семантичка конотација суфикса, која је често подржана основним речима исте конотације. У препознавању тих процеса у великој мери може помоћи анализа учешћа новијег таласа страних суфикса у српском језику, заправо интернационалних творбених средстава. Део овог инвентара (нпр. суфикси *-ант*, *-изам*, *-ажа* и др.) управо у творбеном миљеу савременог разговорног језика и жаргона остварује снажне стилско-семантичке одразе, у оквиру којих је пејоративност један од главнијих резултата. Оваква врста обележености је можда један од разлога што се у појединим случајевима део суфиксног наноса, посебно старијег (нпр. када је реч о глаголском суфиксу *-иса* у односу на *-ира*), нашао на периферији творбеног система српског књижевног језика. Но, ова тема заслужује подробнија истраживања, а свакако се не може разматрати без анализе основне друштвеноисторијске (па унеколико и идеолошке) матрице на којој почива књижевнојезичка норма у Срба.

ХП. ЛИТЕРАТУРА, ИЗВОРИ, СКРАЋЕНИЦЕ

а) Ћирилица

- Ајети 1977: Идриз Ајети, *Прилог проучавању арбанашко-српскохрватских језичких односа*, НССВД 6/1, 395–404.
- Андрейчин 1978: Любомир Андрейчин, *Основна българска граматика*, Наука и изкуство, Софија.
- Андрейчин / Попов / Стојанов 1972: Л. Андрейчин, К. Попов, Ст. Стојанов, *Граматика на българскиј език*, Наука и изкуство, Софија.
- Андрић 1976: Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи и израза*, Београдски издавачко-графички завод, Београд.
- Аргировски 1993: Мито Аргировски, *Деноминативни глаголи образувани со наставката -оса во македонскиот јазик*, Литературен збор, 1–6, Скопје, 27–29.
- Асенова 1989: Петја Асенова, *Балканско езикознание. Основни проблеми на балканскиј езиков сјюз*, Наука и изкуство, Софија.
- Ахманова 1966: О. С. Ахманова, *Словарь лингвистических терминов*, Издательство „Советская энциклопедия“, Москва.
- Белић 1905: Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, СДЗБ I, СХП–715 (+ карта).
- Белић 1933: Александар Белић, *Граматика српскохрватског језика за III разред средњих и стручних школа*, Београд.
- Белић 1935: Александар Белић, *Галички дијалекат*, СДЗБ VII, 1–356 (+ прилози).
- Белић 1936: Александар Белић, *О грађењу нових речи*, НЈ IV/7, 193–197.
- Белић 1949: Александар Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик. II део: Наука о грађењу речи*, Научна књига, Београд.
- Бјелетић 1994: Марта Бјелетић, *Експресивна средства у творби српскохрватских глагола (на материјалу говора југоисточне Србије)*, НССВД 22/2, 265–271.
- Бован 1989: Владимир Бован, *Народна књижевност Срба на Косову и Метохији*, I–II, Јединство, Приштина.
- Богдановић 1979: Недељко Богдановић, *Говори Бучума и Белог Потока*, СДЗБ XXV, XV–178.

- Богдановић 1984: Недељко Богдановић, *Глаголски пејоративи у говору Сврљига*, Лексикографија и лексикологија, Матица српска – Институт за српскохрватски језик, Нови Сад – Београд, 23–25.
- Богдановић 1987: Недељко Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, СДЗб XXXIII, 7–302.
- Богдановић 2016: Недељко Богдановић, *Антропографски речник југоисточне Србије*, СДЗб LXIII, 1–276.
- Божков 1972: Рангел Божков, *Основни субстантивни суфиксни словообразователни разреди в трњњския говор (I)*, ГСУ LXVI/1, 103–176.
- Божовић 1984: Маринко Божовић, *Сточарска лексика Ибарског Колашина*, ППЈ 20, 189–192.
- Бојанић / Тривунац 2002: Михаило Бојанић, Растислава Тривунац, *Рјечник дубровачког говора*, СДЗб XLIX, 1–458.
- Бојиновић 2015: Милош Бојиновић, *Рјечник гламочког говора*, СДЗб LXII, 1–246.
- Бошковић 1978: Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград.
- Брборић 2000: Бранислав Брборић, *О језичком расколу. Социолингвистички огледи I*, ЦПЈ, Београд – Прометеј, Нови Сад – Београд.
- Бугарски 1997: Ранко Бугарски, *Жаргонизација у творби речи*, НССВД 26/2, 301–308.
- Будимир 1969: Милан Будимир, *Са балканских источника*, СКЗ.
- Букумирић 1983: Милета Букумирић, *Из ратарске лексике Гораждевца (код Пећи)*, ППЈ 19, 71–106.
- Букумирић 2012: Милета Букумирић, *Речник говора северне Метохије*, М 15.
- Вељковић Станковић 2016: Драгана Вељковић Станковић, *Експресивност евалутивних деривата изведених суфиксима -оња и -уља – аксиолошки приступ*, НССВД 45/1, 323–335.
- Виденов 1972: Михаил Виденов, *Към словообразуването на годечкия говор*, ГСУ LXV/1, 81–150.
- Видоески 1950: Божо Видоески, *Поречкиот говор*, ДР 1, 1–84 (+ карта).
- Видоески 1957: Божо Видоески, *Кичевскиот говор*, МЈ VIII/1, 31–91.
- Видоески 1962: Божо Видоески, *Кумановскиот говор*, Институт за македонски јазик – Скопје, Посебни изданија, 3, Скопје.
- Видоески 1962–1963: Божо Видоески, *Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија*, МЈ XIII–XIV/1–2, 87–108 (+ карте).
- Витошевић 1985: Драгиша Витошевић, *Стране речи пре Вука*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, 33/2, Нови Сад, 333–347.
- Вујаклија 2002⁴: Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
- Гаговић 2004: Светозар Гаговић, *Из лексике Пиве (село Безује)*, СДЗб LI, 1–312.

- Георгиев 1957: Владимир Георгиев, *Тракийският език*, БАН, София.
- Грковић 1984–1985: Милица Грковић, *Имена у влашким катунима Призренског властелинства*, ЗМСФЛ XVII–XVIII, 189–195.
- Грковић 1986: Милица Грковић, *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку*, Народна књига, Београд.
- ГСУ: *Годишник на Софийския университет*, Факултет по славянски филологии, София.
- Далмација 2004: Стево Далмација, *Рјечник говора Поткозарја*, Глас српски, Бања Лука.
- Динић 1988: Јакша Динић, *Речник тимочког говора*, СДЗБ XXXIV, 7–337.
- Динић 1990: Јакша Динић, *Додатак речнику тимочког говора*, СДЗБ XXXVI, 381–422.
- Динић 1992: Јакша Динић, *Речник тимочког говора (други додатак)*, СДЗБ XXXVIII, 379–586.
- Динић 2008: Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, М 4.
- Добрев 1970: Иван Добрев, *Суфиксите ул и ур в български език*, Известия на Института за български език, XIX, БАН, София, 779–787.
- ДР: *Дипломски работи*, Филозофски факултет на Универзитетот, Скопје.
- Драгин 1991: Гордана Драгин, *Ратарска и повртарска терминологија Шајкашке*, СДЗБ XXXVII, 621–708.
- Ђорђевић 1958: Тих. Р. Ђорђевић, *Природа у веровању и предању нашега народа*, I–II, СЕЗБ LXXI–LXXII, 1–319, 1–278.
- Ђорђевић 1988: Драгутин М. Ђорђевић, *Српске народне приповетке и предања из лесковачке области* (прир. Н. Милошевић–Ђорђевић), СЕЗБ XCIV, XII–667 (+ прилози).
- Ђукановић 1983: Петар Ђукановић, *Говор села Горње Цапарде (код Зворника)*, СДЗБ XXIX, 191–294.
- Ђукановић 1995: Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*, СДЗБ XLI, 1–240.
- Екмечић 2011⁴: Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања. Историја Срба у новом веку (1492–1992)*, Евро–Ћунти, Београд.
- Елез.: Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта*, СДЗБ IV (I део) и VI (II део), Београд 1932–1935.
- ЕР: *Етимолошки речник српског језика* (ур. А. Лома), Свеска 3, САНУ – Институт за српски језик, Београд 2008.
- Ефимова 2006: В. С. Ефимова, *Старославянская словообразовательная морфемика*, Российская академия наук – Институт славяноведения, Москва.
- Железняк 1969: И. М. Железняк, *Очерк сербохорватског антропонимическог словообразования*, Наукова думка, Киев.
- Живковић 1987: Н. Живковић, *Речник пиротског говора*, Пирот.
- Жугић 2005: Радмила Жугић, *Речник говора јабланичког краја*, СДЗБ LI, XLII–470.

- Жугић 2010: Радмила Жугић, *Пејоративи за мушка лица у јабланичком говору образовани суфиксима -ко, -ља, -оња, -ча*, Зборник радова Филозофског факултета, Посебно издање, Косовска Митровица, 97–112.
- ЗБ(МС)ФЛ: *Зборник (Матице српске) за филологију и лингвистику*, Матица српска, Нови Сад.
- Златановић 1998: Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије (провинцијализми, дијалектизми, варваризми и др.)*, Учитељски факултет, Врање.
- Златковић 1988: Драгољуб Златковић, *Пословице и поређења у пиротском говору*, СДЗБ ХХХИВ, 337–682 (+ карта).
- Златковић 1989: Драгољуб Златковић, *Фразеологија страха и наде у пиротском говору*, СДЗБ ХХХV, 175–458.
- Златковић 1990: Драгољуб Златковић, *Фразеологија омаловажавања у пиротском говору*, СДЗБ ХХХVI, 423–740.
- Ивић 1957: Павле Ивић, *О говору Галипољских Срба*, СДЗБ XII, XXI–520.
- Јахић 1983: Џевад А. Јахић, *Ловачка лексика и фразеологија у рогатичком крају*, СДЗБ ХХIX, 339–403.
- Јашар-Настева 1978: Оливера Јашар-Настева, *За формите и функционалните особености на редупликацијата во македонскиот јазик*, МЈ ХХIX, 35–60.
- Јашовић 2012: Голуб Јашовић, *Тамнич на Тимоку. Лексика и ономастика*, Филозофски факултет, Косовска Митровица – Свет књиге, Београд – Српско биолошко друштво „Стеван Јаковљевић”, Крагујевац.
- Јиречек 1981²: Константин Јиречек, *Историја Срба, Друга књига (Културна историја)*, Слово љубве, Београд.
- Јовановић 2004: Властимир Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша*, СДЗБ LI, 313–688.
- Јовановић 2010: Владан Јовановић, *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*, М 9.
- Јовановић-Симић 2012: Јелена Јовановић-Симић, *Творбено-структурне и стилске особености изведеница са формантом -ки*, Творба речи и њени ресурси у словенским језицима, Филолошки факултет, Београд, 561–572.
- Јовић 1968: Душан Јовић, *Трстенички говор*, СДЗБ ХVII, 1–240.
- Јовићевић 1985: Радојица Јовићевић, *Лична имена у старословенском језику*, Мон. LVI.
- Јоцић 1969: Мирјана Јоцић, *Глаголи са суфиксима -иса, -ира, -ова у савременом српскохрватском књижевном језику*, ППЈ 5, 121–175.
- ЈФ: *Јужнословенски филолог*, Институт за српскохрватски (/ српски) језик, Београд.
- Каваев 1961: Филип Каваев, *Народни пословици и гатанки од Струга и Струшко*, Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје – Институт за македонски јазик, Скопје.

- Карацић 1818: Вук Стефановић [Карацић], *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*, Беч (репринт: Просвета, Београд 1969).
- Карацић 1852: Вук Стеф. Карацић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч (репринт: Нолит, Београд 1975).
- Карт. Инст.: Картотека Института за македонски језик „Крсте Мисирков” у Скопљу – Фонд народне прозе (1) и Фонд савремене прозе (2).
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Први део: Слагање и префиксација*, Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, Београд – Нови Сад.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део: Суфиксација и конверзија*, Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска, Београд – Нови Сад.
- Клајн / Шипка 2008³: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад.
- КњЈ: *Књижевност и језик*, Друштво за српски (/ српскохрватски) језик и књижевност (СР) Србије, Београд.
- Ковачевић 2003: Милош Ковачевић, *Граматичке и стилистичке теме*, ЈУКЗ, Бања Лука.
- Конески 1966: Блаже Конески, *Историја македонског језика*, Просвета – Београд и Кочо Рацин – Скопје.
- Конески 1982: Блаже Конески, *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Култура, Скопје.
- Конески 1987: Кирил Конески, *Од проблематиката на зборообразувањето на глаголите во македонскиот јазик (Изведување глаголи од именки и придавки)*, Предавања на XIX семинар за македонски јазик, литература и култура, Универзитет „Кирил и Методиј” – Скопје, Скопје, 51–62.
- Кононов 1956: А. Н. Кононов, *Грамматика современног турецкогo литературногo јазика*, Академия наук СССР, Москва – Ленинград.
- Константиновић 1975: Зоран Константиновић, *Проблем туризма код Вука*, НССВД 42/2, 161–170.
- Корубин 1980: Благоја Корубин, *Јазикот наш денешен (книга трета)*, НИО „Студентски збор”, Скопје.
- Крџев 1976: Боримир Крџев, *Умалителноста в българския език*, Държавно „Издагелство народна просвета”, Софија.
- Куљбакин 1930: Ст. М. Куљбакин, *Старословенска граматика*, Београд.
- Кушевски 1958: Методи Кушевски, *Делчевски градски говор*, МЈ IX/1–2, 67–109.
- Лазевић 2008: Анђелка Лазевић, *Граѓа за речник говора Мачве*, Културни центар, Шабац.
- Леков 1958: Ив. Леков, *Словообразователни склонности на славјанските езици*, БАН – Институт за български језик, Софија.

- Леков 1958а: Ив. Леков, *Разпространението на един смесен вид на словообразуване в славянските езици*, Славистичен сборник, по случай IV меѓународен конгрес на славистите в Москва, том I, Езикознание, БАН, Софија, 1–12.
- Леков 1963: Ив. Леков, *Каква е типологијата и стратиграфијата на чуждите афиксални елементи в славянските езици*, Славянска филологија, том I, Софија, 118–119.
- Лома 1999: Александар Лома, *Рефлекси групе -н(ъ)п- у српској топонимији*, НЈ XXXIII/1–2, 99–106.
- Лома 2013: Александар Лома, *Топонимија Бањске хрисовуље. Ка осмишљењу старосрпског топономастичког речника и бољем познавању општесловенских именовловних образаца*, САНУ – Одељење језика и књижевности, Београд.
- М: *Монографије*, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Малић 1981: Драгица Малић, *Рјечник ЈАЗУ као показател јединствености хрватскосрпског дијасистема и посебности варијаната стандардног језика*, НЈ XXV/1–2, 24–62.
- Марков 1960: Борис Марков, *Именице с наставцима -че и -чић*, НЈ X/7–10, 228–246.
- Марков 1969: Борис Марков, *Наставки со експресивно значење кај именките*, Годишен зборник, 21, Филозофски факултет на универзитетот – Скопје, 245–300.
- Марков 1993: Борис Марков, *Зборовната група глаголи од балкански аспект*, XIX научна дискусија на XXV меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Скопје, 49–59.
- Марков 2009: Борис Марков, *Глаголските суфикси -са, -иса и -оса во балканските словенски јазици*, XXXV научна конференција на XXI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Скопје, 7–18.
- Марковић 1872: Светозар Марковић, *Србија на истоку*, Нови Сад (репринт: Издавачка установа Градина, Ниш 1972).
- Марковић 1986: Миодраг Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*, СДЗБ XXXII, 243–500.
- Миладиновци 1861: Димитрија и Константин Миладиновци, *Зборник на народни песни*, Загреб (репринт: Македонска книга, Скопје 1983).
- Милетић 1940: Бранко Милетић, *Црмнички говор*, СДЗБ IX, 209–651.
- Милосављевић / Суботић 2014: Петар Милосављевић, Момчило Суботић (прир.), *О идентитету српског језика*, Матица српска у Дубровнику, Београд.
- Мирчев 1963: Кирил Мирчев, *Историческа граматика на българския език*, Наука и изкуство, Софија.

- Митровић 1984: Брана Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац. Михајл.: Велимир Михајловић, *Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду*, I–II, Институт за лингвистику у Новом Саду, Нови Сад 1972–1974.
- Михајловић 1982: В. Михајловић, *Из наше митологије (здоханије : здухач)*, ЗбФЛ XXV/2, 138–140.
- МЈ: *Македонски јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје.
- Мон.: *Монографије*, Филолошки факултет Београдског универзитета, Београд.
- Недељков 1984: Љиљана Недељков, *Прозодијске особине говора села Каћ*, СДЗб XXX, 267–356.
- Николић 1966: Берислав М. Николић, *Мачвански говор*, СДЗб XVI, 179–314.
- Николић 1991: Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*, СДЗб XXXVII, 1–548.
- НЈ: *Наш језик*, Лингвистичко друштво у Београду / САНУ – Институт за српскохрватски (/ српски) језик, Београд.
- Новаковић 1904³: Стојан Новаковић, *Примери књижевности и језика старога и српско-словенскога*, Краљ.-српска државна штампарија, Београд.
- Новаковић 1965²: Стојан Новаковић, *Село*, СКЗ.
- НССВД: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Међународни славистички центар – Филолошки факултет у Београду, Београд.
- ОП: *Ономатолошки прилози*, САНУ – Одељење језика и књижевности, Београд.
- Павић 1972: Милорад Павић, *Гаврил Стефановић Венцловић*, СКЗ.
- Павлица 1988: Драган Павлица, *Лексика крбавског говора*, Докторска дисертација (у рукопису), Универзитет у Београду – Филолошки факултет, Београд.
- Павлица 2006: Драган Павлица, *Творба именица у говору Срба југоисточне Лике*, СДЗб LIII, 1–187.
- Павловић 1939: Миливој Павловић, *Говор Сретечке Жупе*, СДЗб VIII, 1–354.
- Павловић 1940: Миодраг Павловић, *Ширење инфинитива типа -ирати*, НЈ VII/2–3, 81–82.
- Павловић 1961: Миливој Павловић, *Борба наставака у српскохрватском језику*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, VI, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, 164–179.
- Пеев 1979: Коста Пеев, *Дојранскиот говор*, Македонистика, 2, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје, Скопје, 1–191.
- Петровић 1993: Снежана Петровић, *Парне речи и понављања турског порекла у српскохрватском језику кроз разне језичке нивое*, НССВД 21/2, 102–109.
- Петровић 2012: Снежана Петровић, *Турцизми у призренском говору. На материјалу из рукописне збирке речи Димитрија Чемериџића*, М 16.

- Петровић / Капустина 2011: Драгољуб Петровић, Јелена Капустина, *Из лексике Качера*, СДЗб LVIII, 1–336.
- Петровић / Ђелић / Капустина 2013: Драгољуб Петровић, Ивана Ђелић, Јелена Капустина, *Речник Куча*, СДЗб LX, 1–461.
- Пецо / Милановић 1968: А. Пецо, Б. Милановић, *Ресавски говор*, СДЗб XVII, 241–367.
- Пешикан 1965: Митар Б. Пешикан, *Староцрногорски средњокатунски и љештански говори*, СДЗб XV, 1–294.
- Пешикан 1981: Митар Пешикан, *Наставак -за у јужнозетским именима XV века*, *Četrta jugoslovenska onomastična konferenca*, SAZU, Ljubljana, 419–425.
- Пешикан 1982: Митар Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на почетку турскога доба (први део)*, ОП III, 1–120.
- Пижурица 1981: Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, ЦАНУ, Титоград.
- Попов 1981: Живко А. Попов, *Лексичке и синтаксичке особености у говору осуђеника*, Докторска дисертација (у рукопису), Универзитет у Београду – Филолошки факултет, Београд.
- Поповић 1884: Ђорђе Поповић, *Турске и друге источанске речи у нашем језику. Грађа за велики српски речник*, Гласник Српског ученог друштва, 59, Београд, 1–275.
- Поповић / Петровић 2009: Момчило Поповић, Драгољуб Петровић, *О говору Спича. Грађа*, СДЗб LVI, 1–275.
- Поповски 1970: Аритон Поповски, *Македонскиот говор во гостиварскиот крај*, Гостивар.
- ППЈ: *Прилози проучавању језика*, Катедра за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад.
- Радева 1979: Василка Радева, *Диалектни глаголи, мотивирани од съществителни имена (структурно-семантична карактеристиката)*, ГСУ LXX, 1, 183–223.
- Радева 1987: Василка Радева, *Българското словообразуване*, Универзитетско издателство „Климент Охридски“, Софија.
- Радић Ј. 2004: Јованка Радић, *Од топонима и зоонима до теонима. База јел-*, Српски језик, IX, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд, 357–366.
- Радић 1982: Првослав Радић, *Из ономастике села Милошева у Великом Поморављу*, ОП III, 419–458.
- Радић 1986: Првослав Радић, *Поглед на творбу речи у делима Гаврила Стефановића Венцловића*, НССВД 16/1, 43–50.
- Радић 1986а: Првослав Радић, *О консонантској групи шч на морфемском споју у српскохрватским и македонским говорима*, МЈ XXXVI–XXXVII, 313–329 (+ карта).

- Радић 1988: Првослав Радић, *Суфикси несловенског порекла у Вуковом „Српском рјечнику” из 1852. године*, НССВД 17/1, 293–300.
- Радић 1990: Првослав Радић, *Цртице о говору села Мрче у куришумлијском крају*, СДЗБ XXXVI, 1–74.
- Радић 1993: Првослав Радић, *О српско-македонским лексичким паралелама (дијалектолошки аспект)*, ЈФ XLIX, 113–136.
- Радић 1995: Првослав Радић, *Балканистичке појаве на плану суфиксације у македонском и српскохрватском језику*, Докторска дисертација (у рукопису), Универзитет у Београду – Филолошки факултет, Београд.
- Радић 1997: Првослав Радић, *О деривационом аспектима лексичког богаћења. Нормативистички приступ*, *Језик данас – Гласило Матице српске за културу усмене и писане речи*, 1, Нови Сад, 22–24.
- Радић 1998: Првослав Радић, *Етимолошка фигура и деривација*, МЈ XLII–XLIV, 257–270.
- Радић 2001: Првослав Радић, *Турски суфикси у српском језику (са освртом на стање у македонском и бугарском)*, Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, 17, Београд.
- Радић 2003: Првослав Радић, *О два аспекта балканизације српског књижевног језика*, ЈФ LIX, 105–152.
- Радић 2004: Првослав Радић, *О говору јагодинског краја*, *Живот и дело академика Павла Ивића* (ур. Ј. Планкош), Градска библиотека Суботица – Српска академија наука и уметности и др., Суботица – Нови Сад – Београд, 251–271.
- Радић 2010: Првослав Радић, *Копачки говор. Етногеографски и културолошки приступ*, САНУ – Етнографски институт, Посебна издања, 70, Београд.
- Радић 2017: Првослав Радић, *О тзв. Великом речнику САНУ и неким другим питањима*, КњЈ LXIV/1–2, 25–37.
- Радич 1989: Првослав Радич, *Умалителните производни от типа облаче и венче в трудовете, засягащи въпросите на словообразуването в българския и сърбохърватския език*, *Втори меѓународен конгрес по българистика (Млади българисти – колоквиум)*, Софија, 114–119.
- Радуновић 1994: Ристо В. Радуновић, *Прилог проучавању сточарске лексике карпатско-балканског ареала*, *Црногорско-македонске књижевне, језичке и културне везе*, ЦАНУ, Подгорица, 208–232.
- Реметић 1985: Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*, СДЗБ XXXI, XX–556.
- Ристић 1970: Олга Ристић, *Однос основе и наставака -овати, -исати, -ирати глагола страног порекла*, НЈ XVIII/3, 131–161.
- РМЈ: *Речник на македонскиот јазик (со српскохрватски толкувања)*, I–III, Институт за македонски јазик, Скопје 1961–1966.

- PMHP: *Речник на македонската народна поезија*, I–IV, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје 1983–2001.
- PMС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, 1–6, Матица српска, Нови Сад 1967–1976.
- PPD: *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век*, БАН – Институт за български език, Софија 1974.
- PCAHY: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, 1–19, САНУ, Београд 1959–2014.
- PCJ: *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад 2007.
- CD36: *Српски дијалектолошки зборник*, СКА (/ САНУ) / Институт за српскохрватски (/ српски) језик, Београд.
- CE36: *Српски етнографски зборник*, САН(У), Београд.
- Симић 1972: Радоје Симић, *Левачки говор*, СДЗб XIX, 1–618 (+ карта).
- Скерлић 1925: Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност (1848–1871)*, (ред. В. Ђоровић), Издавачка књижарница Напредак, Београд.
- СКЗ: Српска књижевна задруга, Београд.
- Стакић 1988: Милан Стакић, *Деривациона фонетика именица и придева у јужнословенским језицима*, Мон. LXIV.
- Стакић 2005: Милан Стакић, *Суфикс -арош*, Србистички прилози – Зборник у част професора Славка Вукомановића, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, 243–248.
- Стаматоски 1956–1957: Трајко Стаматоски, *Градскиот тетовски говор*, МЈ VII/2, 1956, 210–242 (I); МЈ VIII/1, 1957, 91–116 (II).
- Стаматоски 1990: Трајко Стаматоски, *Македонска ономастика*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје.
- Станић 1974: Милија Станић, *Ускочки говор*, СДЗб XX, 1–259.
- Станишић 1995: Вања Станишић, *Српско-албански језички односи*, САНУ – Балканолошки институт, Посебна издања, 59, Београд.
- Станкјевич 1964: Едвард Станкјевич, *Емотивниот јазик и неговата лингвистичка интерпретација*, МЈ XV/1–2, 101–138.
- Станојевић 1911: Маринко Станојевић, *Северно-тимочки дијалекат*, СДЗб II, 360–463.
- Стевановић 1975³: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик, I (Грамаатички системи и књижевнојезичка норма)*, Научна књига, Београд.
- Стевовић 1953: Игрутин Стевовић, *Ортопедисати – ортопедисање*, НЈ IV/3–4, 128–133.
- Стијовић 1981: Светозар Стијовић, *О хипокористицима на -и у Метохијском (Пећком) Подгору*, ЈФ XXXVII, 255–263.
- Стијовић 1990: Рада Стијовић, *Из лексике Васојевића*, СДЗб XXXVI, 119–380.
- Стојановић 2010: Радосав Стојановић, *Црнотравски речник*, СДЗб LVII, 1–1060.

- Стойков 1967: Стойко Стойков, *Банатският говор*, БАН – Институт за български език, София.
- Тешић 1977: Милосав Тешић, *Говор Љештанског*, СДЗБ ХХІІ, 159–328.
- Толстој / Раденковић 2001: Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић (ред.), *Словенска митологија – енциклопедијски речник*, Zepet Book World – Beograd.
- Томић 1984: Миле Томић, *Говор Свиничана*, СДЗБ ХХХ, 7–265.
- Томић 1989: Миле Томић, *Речник радимског говора*, СДЗБ ХХХV, 1–175.
- Трубачев 1991: О. Н. Трубачев, *Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования*, Академия наук СССР – Отделение литературы и языка, „Наука”, Москва.
- Турски документи...* 1976: *Турски документи за историјата на македонскиот народ – Опширни пописни дефтери од XV век (том III)*, Архив на Македонија, Скопје.
- Ћирић 1983: Љубисав Ћирић, *Говор Лужнице*, СДЗБ ХХІХ, 7–119.
- Ћорић 2008: Божо Ћорић, *Творба именица у српском језику (одабране теме)*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
- Ћорић 2009: Божо Ћорић, *Лингвомаргиналије*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
- Ћупић 1977: Драго Ћупић, *Говор Бјелопавлића*, СДЗБ ХХІІІ, ХІІ–226.
- Ћупић / Ћупић 1997: Драго Ћупић, Жељко Ћупић, *Речник говора Загарача*, СДЗБ ХLIV, ХХ–614 (+ карта).
- Филипоски 1952: Илија Филипоски, *Неготинскиот говор*, ДР 4, 1–56 (+ карта).
- Цвијић 2000: Јован Цвијић, *Антропогеографски списи*, Сабрана дела, књига 4 (том I), Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Чајкановић 1994: Веселин Чајкановић, *О врховном богу у старој српској религији*, Сабрана дела из српске религије и митологије, књига трећа, СКЗ – Београдски издавачко-графички завод, Просвета – Партенон М.А.М., Београд.
- Шипка 1987: Милан Шипка, *Језик Петра Кочића (Увод, приступ, извори, граматика)*, Радови, ХІІІ, Институт за језик, Сарајево, 1–219 (+ прилози).
- Шклифов 1973: Благој Шклифов, *Костурският говор*, БАН, София.
- Шклифов 1979: Благој Шклифов, *Долнопреспанският говор. Принос към проучването на југозападните български говори*, БАН, София.
- Штрбац / Штасни 2014: Гордана Штрбац, Гордана Штасни, *Именички англицизми на -инг у српском језику*, ЗбМСФЛ LVII/2, 101–113.
- Эйнтрей 1982: Г. И. Эйнтрей, *Албанский язык*, Ленинград.

б) Латиница

- Ančić-Obradović 1973: Marija Ančić-Obradović, *Teorija tvorbe riječi i njena problematika (na primjerima izvedenih imenica iz srpskohrvatskog i ruskog jezika)*, Radovi, VII, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 11–52.
- ASP: *Archiv für slavische Philologie*, Berlin.
- Babić 1970: Stjepan Babić, *Tvorba imenica na -če*, КЊЈ XVII/ 2, 202–207.
- Babić 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, JAZU – Globus, Zagreb.
- Bajec 1952: Anton Bajec, *Besedotvorje slovenskega jezika, II, Izpeljava slovenskih pridevnikov*, Ljubljana.
- Barić / Lončarić и др. 1979: Eugenija Barić, Mijo Lončarić и др., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Bašić: Husein Bašić, *Može li biti što bit' ne može. Lirske narodne pjesme iz Sandžaka*, Pljevlja [без год. издања].
- Belić 1901: Alexander Belić, *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplificativsuffixe (Die Substantiva)*, ASP XXIII, 134–206.
- Belić 1904: A. Belić, *Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplificativsuffixe (Die Adjectiva)*, ASP XXVI, 321–357.
- Bjelanović 1981: Živko Bjelanović, *Semantičke podudarnosti nadimaka na -onja i na -ilo*, Četrta jugoslovenska onomastična konferenca, SAZU, Ljubljana, 235–246.
- Boissin 1957: Henri Boissin, *Quelques procédés de renforcement nominal en serbo-croate*, Revue des études slaves, 34-1, Paris, 32–36.
- Bugarški 2001: Ranko Bugarški, *Lica jezika. Sociolingvističke teme*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Bugarški 2003: Ranko Bugarški, *Žargon. Lingvistička studija*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Bugarški 2005: Ranko Bugarški, *Jezik i kultura*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Bugarški 2015: Ranko Bugarški, *On identity of Serbian*, Slavic Eurasian Studies, No. 28, Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, Sapporo, 9–28.
- Coteanu 1961: I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Editura științifică, București.
- Čorić 1981: Božo Čorić, *Imenički sufiksi s inicijalnim č*, Književni jezik, X/4, Sarajevo, 15–18.
- Dulčić / Dulčić 1985: Jure Dulčić, Pere Dulčić, *Rječnik bruškoga govora*, HDZb 7/2, 371–748.
- Flora 1971: Radu Flora, *Rumunski banatski govori u svjetlu lingvističke geografije*, Filološki fakultet Beogradskog univerziteta, Beograd.
- Gămulescu 1983: Dorin Gămulescu, *Influențe românești în limbile slave de sud, I, Sîrbocroata*, Editura științifică și enciclopedică, București.

- Georgijević 1981: Svetozar Georgijević, *Antroponimijski nastavak -ot(a)*, Četrta jugoslovenska onomastična konferenca, SAZU, Ljubljana, 269–280.
- Gerzić / Gerzić 2002²: Borivoj Gerzić, Nataša Gerzić, *Rečnik savremenog beogradskog žargona*, Istar, Beograd.
- Gołąb 1984: Zbigniew Gołąb, *The Arumanian dialect of Kruševo in SR Macedonia, SFR Yugoslavia*, Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje.
- Grevs 2008: Robert Grevs, *Grčki mitovi* (прев. B. Vein), Familet, Beograd.
- HDZb: *Hrvatski dijalektološki zbornik*, JAZU – Razred za filologiju, Zagreb.
- Hendriks 1976: P. Hendriks, *The Radožda-Vevčani dialect of Macedonian – Structure, texts, lexicon*, The Peter de Rideer press, Amsterdam.
- Hony 1957²: H. C. Honny, *A turkish-english dictionary*, At the Clarenton Press, Oxford.
- Hraste 1954: Mate Hraste, *Sufiksi za tvorbu deminutiva i augmentativa u čakavskim govorima srednje Dalmacije*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta, II, Zagreb, 57–66.
- Imami 2000: Petrit Imami, *Beogradski frajerski rečnik*, NNK international, Beograd.
- Ivić 1995: Milka Ivić, *O zelenom konju. Novi lingvistički ogleđi*, Slovoğraf, Beograd.
- J: *Jezik*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.
- Jonke 1965²: Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb.
- Jurišić 1973: Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Vrgade*, JAZU, Zagreb.
- Koneski / Vidoeski / Jašar-Nasteva 1968: B. Koneski, B. Vidoeski, O. Jašar-Nasteva, *Distribution des balkanismes en macédonien*, Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est Européennes, VI, Éditions de l'Académie Bulgare des Sciences, Sofia, 517–546.
- Laskowski 1980: Roman Laskowski, *Semantyczna i formalna struktura macedońskich czasowników na -os-a*, Studia linguistica Polono-Jugoslavica, 1, Polska akademia nauk, Instytut języka polskiego, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 171–180.
- Lewis 1966: G. L. Lewis, *Turkish*, The English universities press LTD, London.
- Lipovac-Radulović 1981: Vesna Lipovac-Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori, Jugoistočni dio Boke Kotorske*, Obod – Pobjeda, Cetinje – Titograd.
- Loma 2008: Aleksandar Loma, *Der Personennamen Nemanja: Ein neuer Ausblick*, Зборник радова Византолошког института, 45, Београд, 109–116.
- Maretić 1924: T. Maretić, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb.
- Maretić 1963³: T. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Mazon 1923: André Mazon, *Contes slaves de la Macédoine sud-occidentale. Étude linguistique, textes et traduction; notes de folklore*, Travaux publiés par l'Institut d'études slaves, I, Paris.

- Mazon 1925: A. Mazon, *D'une formation verbale slave d'origine greco-turque*, Mélanges linguistiques offerts à J. Vendryes par ses amis et ses élèves, Collection linguistique, XVII, Paris, 265–273.
- Miklosich 1889: Franz Miklosich, *Über die Einwirkung des türkischen auf die Grammatik der südosteuropäischen Sprachen*, Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Classe, CXX, Wien, 1–12.
- Pavešić 1971: Slavko Pavešić, *Jezični savjetnik s gramatikom*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Pavlović 1957: Milivoj Pavlović, *Romanskog tipa nastavak -ule u debarskom dijalektu*, Slavistična revija, X, Ljubljana, 94–101.
- Peić / Bačlija 1990: M. Peić, G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Novi Sad – Subotica.
- Pešikan 1981: M. Pešikan [у дискусији поводом реферата: Ž. Bjelanović, *Semantičke podudarnosti nadimaka na -onja i na -ilo*, Četrta jugoslovska onomastična konferenca, SAZU, Ljubljana, 235–246], 246.
- Pešikan 1981a: M. Pešikan [у дискусији поводом реферата: S. Georgijević, *Antroponimijski nastavak -ot(a)*, Četrta jugoslovska onomastična konferenca, SAZU, Ljubljana, 269–279], 279.
- Petrović 2004: Tanja Petrović, *Vetrovi kao mitološka bića u predstavama južnih Slovena u istočnom delu Balkana*, Studia mythologica slavica, VII, Ljubljana, 143–154 (http://sms.zrc-sazu.si/pdf/07/SMS_07_Petrovic.pdf).
- Popović 1960: Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- Radić 2015: Prvoslav Radić, *On the Oriental Lexicon in the Serbian Language*, Slavic Eurasian Studies, No. 28, Slavic-Eurasian Research Center, Hokkaido University, Sapporo, 133–149.
- RJAZU: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, 1–23, Zagreb 1880–1976.
- Sabljak 1981: Tomislav Sabljak, *Rječnik šatrovačkog govora*, Globus, Zagreb.
- Sadnik / Aitzetmüller 1955: L. Sadnik, R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch den Altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg.
- Sandfeld 1930: Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, La société de linguistique de Paris, XXXI, Paris.
- Selimski 2009: Ludwig Selimski, *Sufiksy zapożyczone w słowotwórstwie czasownika w języku bułgarskim*, Cyryl i Metody w duchowym dziedzictwie Słowian (red. P. Sotirov), Podlaskiej Fundacji Wspierania Talentów, Biała Podlaska, 175–184.
- Sikimić 1996: Biljana Sikimić, *Etimologija i male folklorne forme*, Institut za srpski jezik SANU, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, 11, Beograd.
- Skok: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–III, JAZU, Zagreb 1971–1973.

- Skok 1924: P. Skok, Dacoromania. *Buletinul »Muzeului limbei române« condus de Sextil Pușcariu. I (1920–1). Cluj p. 608 + V.*, JФ IV, 224–227.
- Skok 1940: Petar Skok, *Osnovi romanske lingvistike, I*, Naklada školskih knjiga i tiskarnica Banovine Hrvatske, Zagreb.
- Skok 1954: Petar Skok, *Sufiks -irati u službenom govoru*, J 1, 25.
- Skok 1955–1956: Petar Skok, *O sufiksima -isati, -irati i -ovati*, J 2, 36–43.
- Sosir 1996: Ferdinand de Sosir, *Kurs opšte lingvistike* (red. D. Točanac Milivojev), Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad.
- SP: *Słownik prasłowiański, tom I (A–B)* (red. F. Sławski), Polska akademia nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1974.
- Stachowski 1961: Stanisław Stachowski, *Przyrostki obcego pochodzenia w języku serbochorwackim*, Uniwersytet, Kraków.
- Svoboda 1964: Jan Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Nakl. Československé akademie věd, Praha.
- Šimundić 1971: Mate Šimundić, *Govor Imotske Krajine i Bekije*, Djela, XLI, ANUBiH, Sarajevo, 1–220 (+ карта).
- Šimundić 1976: Mate Šimundić, *Sufiksalni morfem -ul / -ulo / -ula u slavenskim jezicima*, Прва југословенска ономастичка конференција, Друштво за науку и умјетност СР Црне Горе, Титоград, 179–185.
- Šimundić 1982: Mate Šimundić, *Nepoznata hrvatska osobna imena s kraja XI. stoljeća*, Onomastica Jugoslavica, 9, JAZU, Zagreb, 275–282.
- Škalj.: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, „Svjetlost”, Sarajevo 1979⁴.
- Šojat 1982: Antun Šojat, *Turopoljski govori*, HDZb 6, 317–494.
- Težak 1981: Stjepko Težak, *Ozaljski govor*, HDZb 5, 203–428 (+ карте).
- Tiktin 1945: H. Tiktin, *Gramatica română. Etimologia și sintaxa*, Editura Tempo, București.
- Tomić 1974: Mile Tomić, *Antroponimija Karaševaca, II*, ЗбФЛ XVII/1, 207–240.
- Toporišič 1976: Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Založba obzorja, Maribor.
- Uhlik 1983: Rade Uhlik, *Srpskohrvatsko–romsko–engleski rečnik, Romengo alavari*, „Svjetlost”, Sarajevo.
- Vaillant 1974: André Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves, Tome IV, La formation des noms*, Paris.
- Vasmer 1944: Max Vasmer, *Die griechischen Lehnwörter in Serbo-Kroatischen*, Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Nr. 3, Berlin.
- Zareba 1965: Alfred Zareba, *Ze związków językowych polsko-czesko-słowackich (Rodzinny przyrostek -ula)*, Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, 5, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa, 457–464.
- Weigand 1926: G. Weigand, *Das Suffix -ul in den Balkansprachen*, Balkan-Archiv, II, Leipzig, 147–166.

Weinreich 1953: Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, Publications of the Linguistic Circle of New York – Number 1, New York.

XIII. WORD-FORMATION AND MIXOGLOSSIA

Studies on Suffixation in the Serb Language

Summary

This book originated out of an attempt to make an overview of a part of the suffixal stock of Serb language within normally very complex processes of Balkan interlinguistic ties and relations, for this occasion styled *mixoglossia*. That is a topic much easier to open than to give satisfactory and generally acceptable answers regarding many questions from its domain. Therefore, the focus of the linguistic issues that I address in this book lies on the problem-oriented approach, which in itself entails many risks in every research of this kind. A fuller elaboration of a number of questions is impossible, for example, without a more fundamental knowledge of the general Balkan linguistic state, but also without the so-called old Balkan ethnic and linguistic situation in relation to which one also has to observe the ethnogenesis of particular Balkan peoples with which the Serbs have had contacts since the ancient times. That is the irrefutable relation between historical movements and linguistic facts discussed by F. Saussure, for example. Many of the particular linguistic issues are directly related to the chronology of interlinguistic contacts and migrational routes (including the very matter of dating the Slavic presence in the Balkans), and to the temporal and territorial scope of mediaeval ethnic movements, especially towards the west of the Balkans, with the participation of a numerous and diverse population (e.g. Romance, Slavic, etc.). The suffixes included in this book have therefore been analysed in the light of complex interlinguistic influences between the donor language and the recipient language, across a wide range from positively foreign suffixes (i.e. suffixes of foreign origin, including newer strata as well), via suffixes of insufficiently clear etymology, to the domestic ones whose development could have been influenced by foreign derivational morphemes. This study, however, excerpts a relatively modest suffixal stock, although the number of suffixes that deserve this kind of research is much higher.

The field of word-formation, as well as lexis as a whole, is of all the different linguistic levels certainly at the forefront of mutual interlinguistic ties and influences. In that sense, derivational morphemes, probably suffixal in the first place, prove to be very dynamic derivational means which mutually exchange and integrate in diverse types of linguistic contacts. When it comes to the presence of foreign suffixes in the Serb language, it can be primarily attested by their ability to bind to word stems of different origin, hence, by their ability to

take part in hybrid formations. The share of foreign suffixes in Serb language can be analysed according to various criteria. From a diachronic perspective, one can perceive a very wide spectrum of foreign derivational influences, ranging from those inherited from as early as the Proto-Slavic period, which have not been seen as foreign for a long time (e.g. the *-ar* suffix in the *nomina agentis* category), via a number of subsequent influences, including an entire group of Turkish suffixes (*-čija* / *-džija*, *-lija*, *-luk*, *-ana*, etc.) which marked the Balkan linguistic area of the past centuries, to the newer strata, i.e. those derivational means which use Europeanisms (internationalisms) to enter the contemporary Serb language, primarily Standard language (*-ant*, *-(a)tor*, *-er*, *-izam*, *-(a/e-n)cija*, *-itet*, *-aža*, etc.). The contemporary processes of the so-called globalisation, dictated by the Western economic power, especially strengthen and consolidate the last stratum, so for example, the English grammatical morpheme *-ing* is on its way to become a derivational morpheme in Serb language (cf. *jahting*, *kamping*, *modeling*). According to the contemporary distribution criterion, foreign suffixes in Serb language could be classified into two basic groups – generally distributed and medium distributed suffixes, into which belong the majority of the above-mentioned suffixes (whether as a predominant feature of the standard or vernacular language), and into the suffixes of more or less local range, which in the standard language mostly have none or little share. The latter group, for example, includes the collective *-or*, or *-oš* from the *nomina attributiva* category, supposed to have Romanian and Hungarian etymology respectively. Analysed according to parts of speech, foreign suffixes most easily find their way into the noun system and they are most numerous in this category. The verb system includes a small number of foreign suffixes (*-(d)isa*, *-osa*, *-ira*), but especially the suffixes *-(d)isa* and *-ira* (the former of Greco-Turkish, and the latter of Latin-German origin) are widely represented in Serb speeches, extending to the standard language as well. The foreign suffixes demonstrate all the power of their influences in the derivational-semantic categories in which they participate, for example, in the categories of *nomina abstracta* (*-ija*, *-ač*, *-luk*, *-izam*, *-(a/e-n)cija*, *-itet*, *-aža* / *-až*, *-(ij)ada*), *nomina agentis* (*-ar*, *-čija* / *-džija*, *-ist(a)*, *-ant*, *-(a)tor*, *-er*), *nomina attributiva* (*-ar*, *-onja*, *-ač*, *-oš*, *-lija*), *nomina collectiva* (*-ar*, *-or*, *-ija*, *-ač*, *-luk*), *nomina loci* (*-ar*, *-ač*, *-luk*, *-ana*), and so on.

For a large number of suffixes, the researchers' views diverge on their origin, whether it concerns the fundamental question of the suffix being domestic or foreign, or concerns the question what foreign stratum the suffix belongs to. The reason for that seems to lie in the fact that in a number of cases foreign suffixes are in way supported by the domestic derivational system, which is sometimes expressed in formally and semantically close derivational morphemes. It seems that those very coincidences also entail different interpretations of particular suffixes' origin. Hence the opposing opinions on the

origin of the noun suffixes *-onja* (of Romanian, Shqip / Slavic origin), *-ać* (of Greek / Slavic), *-ul(e)* (of Romance / Slavic origin), etc., including a number of suffixes that came from Turkish and achieved high productivity in Serb language, but the same kind of support can also be attested for them in the recipient language (cf. *-čija* / *-džija* : *-(a)c-ija*; *-li(ja)* : *-ljiv*). The simultaneous complexity and delicacy of those derivational mechanisms is indicated by the *-če* diminutive suffix, exceptionally productive in Eastern South Slavic speeches (in all probability not coincidentally, exactly in the most Balkanised ones), whose Slavic generic basis cannot be disputed, but it is possible that its frequency in those speeches was facilitated through Turkish influences (cf. modern Turkish diminutive suffix *-ce* / *-çe* / *-ca* / *-ça*). Processes like these did not evade the field of proper name formation either.

Generally speaking, the formal similarity between the domestic and foreign derivational morphemes (even between a foreign derivational morpheme and a domestic ending and vice versa) is not an insignificant factor in their relations, and in individual cases it is the explicit form of support to the foreign morpheme. It seems that those overlappings do not have to be that strict, and the authors who, for example, see Greek influences in the patronymic *-ać* do not exclude the possibility that the stabilisation of this suffix was reinforced with the domestic suffix *-ić*. There are examples of such relations in other suffixal pairs of similar pronunciation as well, for example in the Turkish *-džija* against the domestic *-ać* (*kosadžija* / *kosadž*), or in the mentioned relation of the Turkish *-lija* against the domestic *-ljiv* (*dočeklija* / *dočekljiv*). The possibility of more liberal inclusion of foreign verb suffixes *-isa* and *-ira* is not far from this, having in mind the fact that such final sequences also occur in a number of domestic verbal derivatives (e.g. *brisati*, *disati*, *birati*, *dirati*), a phenomenon already studied in Serb grammatography. The foreign verb suffix *-osa* was probably not left without that kind of support either (cf. *patosati*), although it could have received support along other lines.

With the semantics that they introduce, foreign suffixes often achieve a special stylistic status in the recipient language, surviving as stylistically marked among synonymous suffixes. The suffixes *-onja* from the *nomina attributiva* category and the diminutive *-ać* largely function as stylistically marked components, and the suffix *-onja* started developing a modifying meaning directly from that position (e.g. augmentative *bikonja*, *ježonja*; hypocoristic *zekonja*, *medonja*). It is a different question whether mixoglossia in this case influenced the increased complexity of the meaning spectrum of the derivatives with these suffixes. However, it is a fact that the suffix *-onja*, we suppose from the *nomina attributiva* category (perhaps first in the animal class), went into the direction of augmentation and pejoration on the one hand, but also towards hypocoristic formation on the other hand, whereas the suffix *-ać*, taken to be originally diminutive-hypocoristic, considerably approached augmentatives

and pejoratives (cf. *glibać, klipać*). In word-formation, that is a well-known proces of dispersion of semantic values and their shifts into opposite directions. Nevertheless, it is our impression that a negative semantic connotation of suffixes dominates in these processes, which is often supported by stem words of the same connotation. The identification of those processes can largely be assisted by the analysis of the participation of the newer wave of foreign suffixes in Serb language, which are, in fact, international derivational elements. It is precisely in contemporary colloquial language and slang that a group of these suffixes (e.g. *-ant, -izam, -aža*, etc.) achieve powerful stylistic-semantic reflexions, among which pejorativity is one of the main results. Therefore, it is possible that at the methodological level, this very feature of a foreign formational element can be of assistance in identifying foreign formational influences in the recipient language.

XIV. ИНДЕКС ЦИТИРАНИХ АУТОРА

а) Кирилица

- Ајети, И. 13.
Андрејчин, Ј. 89, 90.
Андрић, Д. 12, 26, 27, 44, 77, 119, 134.
Аргировски, М. 121.
Асенова, П. 12, 21–24, 28, 63, 65, 67, 68, 122.
Ахманова, О. С., 10.
- Белић, А. 7, 10, 21, 23–25, 28, 30, 31, 37, 48, 56, 59, 61, 67, 69, 79, 81–85, 90, 111, 121, 128, 129, 156.
Бјелетић, М. 137, 139–141.
Бован, В. 133.
Богдановић, Н. 64, 81–83, 126, 130, 137, 138, 140, 146.
Божков, Р. 47.
Божовић, М. 52.
Бојанић, М. 51, 54.
Бојиновић, М. 26.
Бошковић, Р. 24, 29, 30, 61, 67, 69, 73, 75, 76.
Брборић, Б. 46, 117.
Бугарски, Р. 77.
Будимир, М. 57, 67, 68, 75.
Букумирић, М. 12, 13, 22, 23, 27, 31, 36, 44, 49–51, 54, 70, 133.
- Вельковић Станковић, Д. 56, 60.
Виденов, М. 47, 85, 90.
Видоески, Б. 47, 64, 81–85, 130, 145.
Витошевић, Д. 14.
Вујаклија, М. 44.
- Гаговић, С. 31, 49, 51, 52.
Георгиев, В. 32.
Грковић, М. 26, 47, 62.
- Далмација, С. 36, 50–52, 55.
Динић, Ј. 12, 22, 23, 25, 27, 31, 41, 56, 123, 126, 129.
Добрев, И. 27.
Драгин, Г. 72.
- Ђорђевић, Д. 58, 133.
Ђорђевић, Т. 12, 26, 57, 58.
Ђукановић, П. 72, 125, 131.
- Екмечић, М. 9, 42, 43.
Елезовић, Гл. 32, 37, 38, 41, 49–51, 58, 69, 70, 77, 81–84, 98, 124, 133, 147.
Ефимова, В. С. 21, 30, 31.
- Железняк, И. М. 27, 62.
Живковић, Н. 123, 132.
Жугић, Р. 13, 22, 31, 44, 49, 50, 54, 64, 70, 130.
- Златановић, М. 12, 32, 36, 49–51, 53, 70, 124, 133.
Златковић, Д. 37, 126, 130, 146, 147.
- Ивић, П. 64, 81–83, 126.
- Јахић, Џ. 72.
Јашар-Настева, О. 147.
Јашовић, Г. 12, 22, 23, 64.
Јиречек, К. 64.
Јовановић, Влад. 45.
Јовановић, Власт. 48, 50, 58.
Јовановић-Симић, Ј. 18.
Јовић, Д. 130.
Јовићевић, Р. 24.
Јоцић, М. 109, 116.

- Каваев, Ф. 146.
Капустина, Ј. в. Петровић, Д.
Караџић, В. 14, 41, 45, 70–73, 79, 89,
107–110, 113, 116, 125, 133.
Клајн, И. 12, 13, 15, 16, 18, 19, 21,
22, 28, 31, 36, 37, 40, 44, 45, 48,
56, 73, 74, 77, 91, 121, 142.
Ковачевић, М. 36, 37.
Конески, Б. 26, 89, 90, 125.
Конески, К. 145.
Кононов, А. Н. 36, 37.
Константиновић, З. 113.
Корубин, Б. 116.
Крџев, Б. 81, 82, 84, 85.
Куљбакин, Ст. М. 85.
Кушевски, М. 83.
- Лазић, А. 125, 126, 133.
Леков, Ив. 20, 22, 24, 30, 31, 37, 47,
61, 79.
Лома, А. 12, 16, 18, 22, 29, 68, 122.
- Малић, Д. 86.
Марков, Б. 33, 45, 79, 82, 85–87, 89,
90, 108, 121, 129, 142, 145.
Марковић, М. 130.
Марковић, С. 23, 112.
Миладиновци, Д. и К. 146.
Милановић, Б. в. Пецо.
Милетић, Б. 82.
Милосављевић, П. 46.
Мирчев, К. 125.
Митровић, Б. 48, 54, 69, 81–85, 123,
126, 132, 146.
Михајловић, В. 14, 68, 75, 109, 110, 115.
- Недељков, Љ. 125, 131.
Николић, Б. 52.
Николић, М. 44, 108.
Новаковић, С. 36, 64.
- Павић, М. 39.
Павлица, Д. 51, 52, 55.
Павловић, Мил. 30, 31, 55, 83, 130.
Павловић, Миодр. 33, 44.
Пеев, К. 81, 83, 84.
Петровић, С. 33, 37.
- Петровић, Д. 12, 22, 23, 26, 40, 44,
48–54, 71.
Петровић, Д. в. Поповић М.
Пецо, А. 81–85, 93, 99, 102.
Пешикан, М. 13, 26, 27, 52, 63, 124,
130.
Пижурица, М. 70.
Попов, Ж. 77.
Попов, К. в. Андрейчин.
Поповић, Ђ. 10.
Поповић, М. 36, 51.
Поповски, А. 81–85.
- Радева, В. 116, 129, 146.
Раденковић, Љ. в. Толстој.
Радић, Ј. 58.
Радић, П. 11, 14, 20, 22, 24–26, 28,
30, 31, 33–35, 37, 39, 40, 44, 45,
52, 56, 70, 75, 86, 91, 93, 108,
110, 116, 121, 122, 124, 125, 130,
137–142, 145, 147, 148, 152.
Радич, П. 79.
Радуновић, Р. 64, 66.
Реметић, С. 71.
Ристић, О. 34, 109, 111.
- Савић Грујић, А. 41, 64.
Симић, Р. 52, 70, 81–85, 124, 130.
Скерлић, Ј. 10, 18, 111.
Стакић, М. 13, 26, 32.
Стаматоски, Т. 68, 81–84.
Станић, М. 24, 52.
Станишић, В. 51.
Станкјевич, Е. 8, 39, 140.
Станојевић, М. 129.
Стевановић, М. 36, 45, 56, 73, 90,
111, 122, 141, 142.
Стевовић, И. 141.
Стијовић, Р. 52–54, 70, 125, 130.
Стијовић, С. 18.
Стојановић, Р. 23, 25–27, 32, 33, 36,
37, 44, 49, 53, 54, 69, 90.
Стойков, С. 82, 85.
Суботић, М. в. Милосављевић.
- Тешић, М. 72.
Толстој, С. М. 58.

Томић, М. 26, 129.
Тривунац, Р. в. Бојанић.
Трубачев, О. Н. 63.

Телић, И. в. Петровић, Д.
Тирић, Љ. 130.
Торић, Б. 15, 16, 19, 42, 44, 46.
Ћупић, Д. 13, 31, 37, 44, 49, 51–53,
58, 70.
Ћупић, Ж. в. Ћупић, Д.
Филипоски, И. 145.

Џвијић, Ј. 10.

Чајкановић, В. 57.

Шипка, М. 43.
Шипка, М. в. Клајн.
Шклифов, Б. 81–83, 145.
Штасни, Г. в. Штрбац.
Штрбац, Г. 15.

Эйнтрей, Г. И. 12, 13.

б) Латиница

Aitzetmüller, R. в. Sadnik.
Ančić-Obradović, M. 90.
Babić, S. 23, 45, 56, 68, 90, 98, 99,
108, 111, 117, 125, 127, 142.
Bačlija, G. в. Peić.
Bajec, A. 122.
Barić, E. 90, 102.
Bašić, H. 133.
Belić, A. 27, 36, 37, 61, 79, 90.
Bjelanović, Ž. 60.
Boissin, H. 37.
Bugarški, R. 12, 13, 15, 16, 19, 44,
66, 77.
Coteanu, I. 65.
Ćorić, B. 91.
Dulčić, J. и P. 47.
Flora, R. 58, 65.
Gămulescu, D. 11, 12, 28, 62.
Georgijević, S. 28.
Gerzić, B. и N. 77.
Gołąb, Z. 127.
Grevs, R. 57, 58.
Hendriks, P. 145.
Hony, H. C. 87.

Hraste, M. 79.

Imami, P. 77.
Ivić, M. 37, 38.

Jonke, Lj. 111, 116.
Jurišić, B. 47, 79.

Koneski, B. 26.

Laskowski, R. 129.
Lewis, G. L. 37.
Lipovac-Radulović, V. 128.
Loma, A. 61.
Lončarić, M. в. Barić.

Maretić, T. 56, 75, 90, 95, 110, 111,
116.

Mazon, A. 24, 121.
Miklosich, F. 86, 121.

Pavešić, S. 111, 116.
Pavlović, M. 27, 158.
Peić, M. 41, 49, 51, 53, 72.
Pešikan, M. 29, 62.
Petrović, T. 65.
Popović, I. 12, 13, 26, 62, 64.

Radić, P. 9, 42.

Sabljak, T. 134.
Sadnik, L. 87.

Sandfeld, Kr. 24, 26, 63, 67.
Selimski, L. 129.
Šikimić, B. 36.
Skok, P. 10, 12, 13, 24, 26, 27, 30, 33,
42, 44, 58, 62–64, 67–70, 72, 73,
87, 109, 111, 116, 120, 121, 125,
127, 133.
Sosir, F. 156.
Stachowski, S. 24, 25, 121.
Svoboda, J. 29.

Šimundić, M. 27, 52, 62.
Škaljić, A. 25, 31, 32, 35, 38, 39, 49,
50, 86, 87, 123, 130, 133.
Šojat, A. 47.

Težak, S. 36, 47.
Tiktin, H. 67, 127.
Tomić, M. 62.
Toporišič, J. 47, 79, 116.
Uhlik, R. 38.

Vaillant, A. 24, 47, 67.
Vasmer, M. 70, 72, 115, 121, 122.
Vidoeski, B. Koneski.

Zaręba, A. 27.

Weigand, G. 26.
Weinreich, U. 10, 21, 38, 155.

Белешка о књизи

Питањем страних суфикса у српском и другим балканословенским језицима бавио сам се већ у својој докторској дисертацији (*Балканистичке појаве на плану суфиксације у македонском и српскохрватском језику*), одбрањеној на Филолошком факултету Универзитета у Београду 1995. године. Део дисертације посвећен турским суфиксима објављен је у монографији *Турски суфикси у српском језику – са освртом на стање у македонском и бугарском* (Институт за српски језик САНУ, Београд 2001). Када је реч о овом издању, осим прва два прилога (*Уместо увода: Суфиксне морфеме у језичким контактима и Изведенице са суфиксом -оња: Од семантике и митологије до балканистике и миксоглотије*), који се овде први пут објављују, остали су објављени у домаћим или страним лингвистичким часописима последњих деценија, при чему један број њих чине реферати с којима сам учествовао на домаћим и међународним научним скуповима.

Гледано по следу датом у Садржају с почетка књиге, реч је о следећим библиографским јединицама:*

- *Суфикс -аћ у српском језику*, Српски језик, XX, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд 2015, 251–265.
- *Творбено-семантичке особености изведеница са суфиксом -че на делу балканизованих јужнословенских говора*, Анали Филолошког факултета, 18, Београдски универзитет, Београд 1987, 227–236.
- *Именички деминутивни суфикси -че и -иче у говору села Милошева у Великом Поморављу (Начини творбе изведеница)*, Јужносло-

* У ову књигу нису ушли моји радови из области турских творбених утицаја, који су такође објављени у низу часописа: *Суфикси несловенског порекла у Вуковом Српском рјечнику из 1852. године*, НССВД 17/1 (1988), 293–300; *О стилским вредностима хибридних изведеница у српскохрватском књижевном језику (Балканолошки аспект)*, ЗбМСФЛ XXXIII (1990), 399–405; *Балканистички суфикси као стилска средства у српском књижевном језику (На примеру изведеница са суфиксом -лија)*, НССВД 23/2 (1995), 143–152; *О формално-граматичком статусу образовања на -ли(ја) и -ли(ја) у српском књижевном језику*, НССВД 26/2 (1997), 353–364; *Суфикс -чија / -ција у српском књижевном језику (Стилско-семантички аспект)*, НЈ XXXII/3–4 (1998), 179–191; *Суфикс -лија у грађењу имена становника од имена места или области*, ЈФ LV (1999), 47–66. Ови радови су углавном нашли места у мојој монографији о турским суфиксима.

венски филолог, XL, Институт за српскохрватски језик, Београд 1984, 149–165.

- *Из проблематике творбе речи у српском књижевном језику*, Знамен, 2, Филозофски факултет – Петриња, Петриња 1995, 47–55.
- *О глаголском суфиксу -иса у српском књижевном језику*, Иследования по славјанским језикам, 7, Корейская асоцијација славистов, Сеул 2002, 229–238.
- *О једном творбеном балканизму у српском језику. Глаголски суфикс -оса: порекло и распрострањеност*, Творба речи и њени ресурси у словенским језицима – Зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта, Филолошки факултет, Београд 2012, 701–710.
- *Глаголски суфикс -оса у српском језику*, Српски језик, XVIII, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд 2013, 147–165.
- *За еден начин на експресивизација во балканословенските говори (Придавски образувања со завршок -осан)*, Македонски јазик, XLV–XLVII (1994–1996), Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков”, Скопје 1998, 179–186.

Објављивани у прилично дугом периоду, радови су захтевали њихово структурно приближавање, како би били лакше укључени у целину, што је изискивало и њихово основно техничко и термилошко уједначавање.** На другим плановима те измене су, из разумљивих разлога, сведене на неопходну меру и(ли) нису суштинске природе, због чега се нису могла избећи поједина понављања. Радови су обележени римским бројевима, који се користе и у основном тексту у упућивачкој функцији ради лакшег међусобног повезивања појединих тематских целина. Због обима грађе, коју углавном износим према географском принципу, понегде сам из различитих извора пренета лексичка значења сажимао и технички уједначавао, укључујући и уједначавање лексикографских квалификација и њихових скраћеница. Иако сам тежио да изнет материјал пружи и што репрезентативнији узорак (територијална и жанровска распрострање-

** У материјалу из призренско-тимочког дијалекта уопштен је знак за дугоузлазни акценат (‘) у вредности тамошњег експираторног акцента (иктуса). Под термином *српски језик* подразумевам тзв. штокавску, изворно српску етничку и лингвистичку област, а сходно томе уместо термина *староштокавски* и *новоштокавски* говори употребљавам *источни (старосрпски)* и *западни (новосрпски)* говори. Наравно, уопштено узев, квалификација дијалеката према хронолошком критерију је врло условна, а на плану појединачних одлика често и погрешна.

ност, творбено-семантичке одлике и др.), обим грађе преношен из истраживачких извора и представљан према одређеним класификационим критеријима не може бити показатељ квантитативног односа у вези с обимом заступљености или продуктивности суфикса у одређеном језичком корпусу. У већини радова у анализи не пратим све облике из претходно изнете грађе, као што не наводим ни све варијанте исте изведенице, све њене потврде из различитих извора и сл.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'373.611

РАДИЋ, Првослав, 1958-

Творба речи и миксоглотија : прилози о суфиксацији у српском језику / Првослав Радић. - Београд : Друштво за српски језик и књижевност, 2018 (Београд : Чигоја штампа). - 185 стр. ; 24 cm

Тираж 600. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 159-174. - Summary: Word-Formation and Mixoglossia : Studies on Suffixation in the Serb Language.

ISBN 978-86-84885-82-3

а) Српски језик - Творба речи б) Српски језик - Суфикси

COBISS.SR-ID 255450636